657919

13.XIII.154

SIGILLUM CONV.
SABARIENSIS
[illegible] FRANCISCI

Sz
B/12

HÁISZLER GYÖRGY'

ORVOSI MUNKÁJA.

MÁSODIK DARAB

A' hoſzſzas Nyavalyákról.

B. XIII. 25 l

WESZPRÉMBEN

Nyomtattatott Számmer Mihály' Betűivel.

1802.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Szerágos Könyvtári Központ
[illegible] adható cl I
Soproni raktárából

SIGILLUM CONV.
SABARIENSIS
ORD. S. FRANCISCI

A'

TEKÉNTETES NEMES

WESZPRÉMI

KÁPTALANNAK.

TEKÉNTETES NEMES

KÁPTALAN,

MÉLTÓSÁGOS,

FŐ TISZTELENDŐ URAK!

A' köz haſzon vala fő ösztönöm, melly Orvosi Munkám' első Darabját kéſzittette velem: A' TEKÉNTETES KÁPTALANNAK esméretes Hazafiſága vólt pedig azon hathatós Eſzköz, melly tárgyomhoz segitett. Nem véttek talántán, ha nem gondolom tellyességgel sikeretlennek iparkodásomat; mert vóltak, kik azt betsülni tudták. Éledni kellett tehát terméſzet ſzerint bennem a' buzgó igyekezettel azon bátoritó reménynek is, hogy az előbbeni kegyes Pártfogás sem fog megſzünni ſzándékom' ápolgatásától. --- Tsak

a' hála-adatlan találtatkozhatott volna meg bizodalmában. Igen is a' TEKÉNTETES KÁPTALAN' példás Jó-tételének köszönhetem ismét, ha ezen Munkám, a' mint hitten hiszem, használni fog ember-társaimnak; a' mellyért is a' mindenkori legmélyebb tisztelettel, 's köteles kész szolgálattal leszek

A' T. N. KÁPTALANNAK

alázatos szolgája
Háisler György.

ELŐ-BESZÉD.

A' Brown' Systemájának, melly az Orvosi Tudományban olly nagy zavarodást ſzerzett, az Anti-Browniánusokkal való megbékétésével volt ſzándékom Orvosi Munkámnak II-dik Darabját kezdeni; azután pedig az emberi Nemzetnek ama' legbetsesbb, leg üdvösségesbb Találmánnyát (a' tehén Himlőt) akartam lefesteni. Azt több fontos okok hallaſztatták olly javallással, hogy inkább, ha élek, Orvosi Munkámnak III-dik, és utolsó Darabjában, melly a' Gyermekek', és az Aſzſzonyok' Nyavalyáiról ſzóll, értekezzek felőle. A' tehén Himlőt azon kivűl is a' terméſzetes Rend a' gyermekek' Nyavalyái közé helyheztette.

Azért tehát tsupán a' hoſzſzas Nyavalyákat, 's azokból is a' közönségeseb-

sebbeket, tsak nem mindennapiakat irom itt le.

A' ki az ezekben ſzabott Rendet, és Módot meg fogja tartani, annak a' más ritkábban előforduló, tőlem nem említett Betegségekben sem léſzen nehéz tsak addig is, még értelmesebbhez folyamodhatik, tanátsúl lenni.

Minthogy Orvosi Munkám' első Darabja kedves vólt, a' mit ſzives köſzönet gyanánt örvendezve említtek; igyekeztem e' második Darabban is belső meggyőződésem ſzerint a' legbátorságosabb uton erőt venni a' Nyavalyákon, vagy, ha megrögzött régiségek miatt ez nem lehetett, legalább sullyokon enyhitteni; 's ugyan azért hivságos képzelődés nélkül reménylhetem, hogy ebbéli iparkodásom is kedvet fog nyerni kedves Hazám előtt.

MÁ-

MÁSODIK DARABNAK

FOGLALATTYA.

	Lap.
A' hoſzſzas Nyavalyákról - -	1.
A' Fő-Fájásról - - - -	13.
A' Szédelgésről - - - -	22.
A' Guta-ütésről - - - -	31.
A' Szél-ütésről - - - -	56.
Az In-rángatásokról - - -	79.
A' Nyavalya-törésről - - -	86.
A' Vér-folyásokról - - - -	113.
Az Or vér-folyásról - - -	119.
A' Fog-fájásról - - - -	126.
A' Fúladásról - - - -	140.
A' Köhögésről - - - -	154.
A' Hurutról - - - - -	165.
A' Vér-pökésről - - - -	182.
A' Tüdő-rothadásról - - -	197.
A' Sziv-dobogásról - - -	210.
Az Ájulásról - - - - -	218.
A' Gyomor-fájásról - - -	230.
A' Hányásról - - - - -	244.
A' Vér-hányásról - - - -	259.
A Has-fájásról - - - -	267.

A'

Lap.

A' Has-menésről - - - - 306.
A' Vér-hasról - - - - - 320.
A' Köldök-tsömörről - - - 340.
Az Arany-érről - - - - 355.
A' Sárgaságról - - - - 369.
A' Körül - - - - - 388.
Az akadályazott vizellésről. - - 402.
A' böv-vizellésről - - - - 415.
A' Sűlyről - - - - - 428.
A' viz-kórságról - - - - 443.
A' mely-vizkórságról - - - 455.
A' has-vizkórságról - - - 462.
A' tök-zatskó vizkórságról - - 485.
A' láb-vizkórságról - - - - 467.
A' kőfzvényről - - - - 473.
A' rendetlen kőfzvényről - - 484.
A' náthás-folyásról - - - - 492.

ESMÉRETLENEBB SZAVAKNAK
LAJSTROMA.

Áll-kaptza görts - -	Trismus.
Görts - - - -	Spasmus.
Ganéltató erölkedés - -	Tenesmus.
Hugy tsapoló - - -	Catheter.
Kö metſzés - - -	Lithotomia.
Kéz köſzvény - - -	Chiragra.
Könyök — - - -	Pechiagra.
Láb — - - -	Podagra.
Térd — - - -	Gonagra.
Nyers étel folyás - -	Lienteria.
Szemérem hegy - -	Pubes.
Vér vizellés - - -	Haematuria.
Vizellet meg nem tarthatás.	Enuresis.

Jobbitások.

oldal.	*helyett*	*olvasd.*
10.	okáér - -	okáért
25.	hallaſztótik -	hallaſztódik
97.	ſzerentsések -	ſzerentsés
104.	még - -	meg
112.	Annam - -	Cinnam
112.	aureant - -	aurant
126.	otontalgia -	Odontalgia
395.	227. - -	380.
400.	227. - -	380.

A' HOSZSZAS NYAVALYÁKRÓL.

De Chronicis Morbis.

A' hoſzſzas Nyavalyák által azok a' Betegségek értetődnek, mellyek lassú lépéssel a' beteget hol élete' veſzedelmével, hol a' nélkül sanyargattyák.

A' hoſzſzas nyavalyákat tökélletesen megorvosolni felette nehéz; réſzſzerint azért, mert a' serkentő okok többnyire úgy el vannak rejtve, hogy semmiképp' reájok nem találhatni, avagy, ha reájok talál-is az Orvos, a' már meggyökeresedett betegség miatt a' testet azzal a' fogyatkozással találllya, mellyet többé semmiképp' helyre nem hoz-

hat; réſzſzerint pedig azért, mert a' hoſzſzas nyavalyákban a' terméſzet sem munkálódik olly serényen, és sokkal tunyábban rongállya, 's emészti a' serkentő okokat. Innét vagyon, hogy hetek', néha holnapok' folyása után is alig láthatni mi kevés jobbulást.

A' beteg unáſzván a' hoſzſzas orvoslást, mindenképp' mesterkedik (tsak vajha ne önnön kárával) az Orvost más hathatósbb ſzerek' rendelésére birni. Máskor: elveſzti bizodalmát, engedetlen leſz, és más Orvosnak kezére ereſzti ügyét hasonló következésekkel. Végre: vagy bele ún, és mindent a' kifáradott terméſzetre biz; vagy bűbájos Javósok' kinzottya leſz mind halálig.

Ezek az Orvoslónak, és a' hoſzſzas nyavalyában sinlődő betegnek utasitása' okáért botsáttattak előre. Amaz, hogy tehetségén felyűl ne igérjen, ne hogy kesöbbre az értetlenség' gyanuja érje. Ez, hogy minekutánna értelmes kéznek adta által ügyét, azért, hogy látomást nem javul, kivált ha előre megmondatott, megne tsükkennyen, bizodalmát, reménységét le ne te-

tegye, ne talán tétovázásával ugy járjon, mind a' sok ſzakátsok köztt a' lév, vagy a' sok bábák köztt a' gyermek.

Kezdgye-el az Orvosló a' nyavalyának eredetét, 's okait kitanulni; tanullya-ki egy uttal: Valyon a' jelenvaló nyavalya közönséges betegség-e, vagy tsak helybéli hiba? *) Lássa: A' jelenlévő nyavalya valyon magától támadott-e, vagy más előre ment betegségből ſzármazott légyen? Kérdezősked-gyék továbbá: Nem élt-e a' beteg már ennekelőtte orvosi ſzerekkel, és minő következésekkel? Tsupán abból, hogy haſználtak, vagy ártottak; sokſzor sok haſznost tanulhatni. Visgállya-meg, minő betegséghez hasonlit a' jelenlévő nyavalya; (az illyen más nyavalyával való öſzve arányo-

*) *Nem nehéz a' közönséges betegségeket a' helybéliektől külömböztetni tsak abból is, hogy a' közönségesek' gerjeſztő okai az eſzközi alkotást soha tapaſztalhatóképp' meg nem sértik; ellenben a' helybéli betegségben az ok az alkotást sérti. A' helybéli megmárad a' megsértődött helyben, tsak néha hozza az egéſz testet az egygyütt-ſzenvedésre, vagy eltávozván formájától más közönséges betegséget gerjeſzt.*

zás már sokſzor a' leg engedetlenebb nyavalyáknak lefedte ál-artzáját:) Vessen egy pillantatot az akkori járvány nyavalyára, mert alig vagyon ollyan hoſzſzas nyavalya, melly az akkori járványból valamiben nem réſzesülne. Mind ezeknek rendbe ſzedett kitanulása, ha még elégséges világot nem ſzerez, folyamodgyék végre azokhoz, mellyeket a' hoſzſzas tapaſztalás az illyen nyavalyában foganatosoknak talált.

Semmit, valamire tsak gyarapodhatik a' beteg, ki ne hadgyon, el ne felejtsen az Orvos: azért az élet rendet is, mellytől néha leg több függ, ugy rendellye, hogy a' beteg töle idüllyen.

Kiki tudja, melly ſzükséges az egésségnek, az életnek fenntartására a' friſs, tiſzta Levegő; olly ártalmas, olly halálos sokſzor a' meg romlott, roſz gőzekkel, 's egyébb idegen testetskékkel megveſztegetett. Azért a' hajlék, mellyben a' beteg nyavalog, minden büztől, minden ártalmas gőzektől ment, és ſzabad legyen.

Az étel, és ital, ha ki mértékletesen annak idején él vele, a' testet táplállya, 's

gya-

gyarapittya. Hibázzon valaki minéműségére, vagy mennyiségére nézve, ártalmas. Tehát mind egyikére ollyan legyen, hogy haſznállyon, vagy leg alább ne ártson. Jegyezzék-meg ezt magoknak azok az élet rendnek ellenségei, kik elhitetvén magokkal, hogy a' beteget erőſzakosan is kell tömni, alattomos etetésekkel, 's itatásokkal sokakat vad jóſzivűségekkel e' mulandóból ki küſzöböltek.

A' test mozgásokról, a' nyugodalomról, álomról, és virrogatásokról is eképp' okoskodgyék az Orvosló; mert valamint ezek által az elveſzett erők viſzſza állitódnak, és az ellankadt test hivatallyához ujjolag fel kéſzül, ugy a' velek való viſzſza élés a' testet fogyaſztya, és mindenféle hoſzſzas nyavalyákra elkéſzíti. A' terméſzet tanittya, hogy ezek ugy oſztassanakfel, hogy ne talántán a' nyugodalom helyett mozgásokat, vagy ezek helyett nyugodalmat javasollyon valaki.

A' mértékletes mozgások, kivált a' kotsizás haſznos azoknak, kik dúgúlásokban gyötrődnek, kik hoſzſzas betegségekből gyógyul-

gyultanak-fel, kiknél az érző inak ellágyúltak. Általlyában a' taknyos, lomha testüeknek, vizkórságosoknak, és a' lépes, nádra görtsös ſzeméllyeknek. Ezeknek mindenek előtt haſznos az utazás azért, hogy nem tsak a' test ſzükségesen rázódik, hanem az elme is, az egymást felváltó ſzembe tünöktől vidámul. Az engedetlen hoſzſzas harmad, és negyednapi hidegleléseket is sokſzor egyedűl a' levegő változtatás, az utazások ölik-meg.

Az elme indulatok közűl némellyek az egésséget gyűjtik, mások veſztegetik. Válaſzſza magának a' beteg a' lelki tsendeſséget, a' vidámságat, és a' jó reménységet, kerűllye ellenben a' gyülölséget, a' haragot, a' ſzomoruságot, a' megijedést, 's más illyetén rendetlen indulatokat, mellyek már még a' leg egésségesbben-is halálos betegséget okoztak.

A' hoſzſzan Nyavalyáskodók mindenekre kéſzek. A' költséges Feredőket, és savanyú Kutakat is tellyes bizodalommal ſzokták látogatni. Kár, hogy többnyire megtsalódnak, és nagy költségekkel ſzerzett nya-

va-

valyájok' sullyosodásáért, aztán a' feredőket, a' savanyú kutakat káramollyák. Nem okosság a' jó bort azért ſzidalmazni, hogy tőle a' vele viſzſza élő megborosodott, megréſzegült. — Szükséges a' feredőknek, és savanyú kutaknak terméſzetét, erköltseit, és hathatóságát esmérni, hogy a' betegséghez, és a' többi környülállásokhoz ſzabva kiki tudhassa az azokból következendő haſznot, vagy veſzélyt.

A' feredőknek az a' tárgya, hogy általak a' test tiſztullyon, valami közelitő nyavalya eltávoztassék, vagy a' már jelenvaló, ha tökélletesen el nem maradna-is, enyhüllyön.

Vannak *terméſzetes*, de vannak *mesterséges* feredők is. Azok vagy közönséges tiſzta viz; vagy némelly értzekkel: vassal, kinkővel, savakkal, 's a' t. bővelkednek. Ezek külömbféle füvekből, 's gyökerekből, 's a' t. kéſzülnek.

A' feredők némellyek terméſzetesen *melegek*, mások *hidegek*. Ezek vagy hidegen javasoltatnak, vagy megmelegittetnek.

A'

A' *természetes hideg feredők* a' testet a' külső motsoktól tisztittyák, a' bennek tett mozgásokkal a' vérforgás szabadabb lesz, az elszórott dugulások kinyilnak, a' nedvek' elválasztása sörényebben megyen-végbe, a' tisztulás, kivált a' test-párzás gyarapul, 's eképp' a' test sok undokságoktól, mellyek későbbre sulyos nyavalyákat szerzettenek vólna, megmenekedik. Jók tehát a' természetes hideg feredők általlyában mindnyájoknak, de kiválképpen a' lajha, röst testüeknek, kiknél a' gyomor, és a' belek el lomhadtak, azoknak az aszszonyi személyeknek, kik nádra gyengülésből gyermeket vesztenek, hasznosok az elbádgyadásból következett magtalanságban is, szóval: hasznosok ott, a' hol erősíteni kell; a' hol a' lovaglás, és a' kotsizás is jót tészen.

Ama' *természetes hideg feredőknek*, mellyek külömbféle értzes, és egyébb testetskékkel terhelve vannak, hasznát a' benn foglaltt idegen testetskék határozzák-meg. Legyen p. o. bennek vas, kénkő, és valami lug só, való, hogy azoknak fognak használni, kiknek testöket erősiteni, ned-

vöket

vöket pedig ritkitani, és folyóbakká tenni ſzükséges.

A' *meleg feredők* a' testet lágyittyák, izzaſzttyák, a' vér forgást zavarják, gyorsosittyák, azért nyughatatlan aluvást is okoznak. Haſznosok azoknak, kiknél a' vért zavarni, 's mintegy mesterséges hideglelést gerjeſzteni, vagy a' jelenvalót fellyebb emelni a' ſzándék. A' benn' tartott idegen testetskékről elhiresedett meleg feredőkről, hogy fontosan lehessen itélni, ugyan a' benn lévő testetskéket, 's ezeknek tulajdonságait ſzükség tudni, mellyek ſzerint a' sokféle környyűlállásokhoz alkalmaztatva hol ez, hol amaz a' feredő léſzen foganatos.

A' reggeli, és a' később délutáni orák legjobbak a' feredésre. Meddig kelletik benn' maradni, azt a' terméſzet, az erő, a' Nem, az élet idő, 's más illyetén állapotok határozzák-meg. Bizzuk ezt Orvosra; mert vannak esetek, hol napjában több órákig is benn kell lenni. Azt jegyezze-meg kiki, hogy a' ferdő soha felesleg meleg ne légyen; mert a' nagyon meleg ferdő a' testet kiheviti, ſzomjuságat, főfájást, álomtalanságat,

gyö-

gyötrődést, ſzáraz kehentselést, lankadtságokat tsinál, az erőt, és az étel kivánást fogyaſztya.

Méglen valaki feredik, ójja magát a' kedvetlen, hideg, és nedves levegőtől; tartson az ételben, és italban mértékletességet, ollyanokat egyék, mellyek könnyen emésztődnek, és jól táplálnak. A' tökéletes jó-lakás, a' sok keverék étkek, a' nagyon sós, füsteltt, füſzerſzámos, etzetes, 'siros étkek, a' héjas vetemények, és a' sok nádmézes édességek ártalmasok. Nap köztt ſzomjuság-oltás' okáér ſzolgállyon a' fris, mértékletesen hideg kut viz; aſztalnál a' vizzel egyeledett jó ó bor.

Minthogy a' bennek foglaltt külömbözö terméſzetű, és erköltsű idegen testetskék miatt a' savanyú kutak sem mind egy erköltsűek, és erejűek; helyesen okoskodik kiki, ha a' megválaſztást Orvossal közli; kinek kötelessége a' nyavalyához alkalmaztatva a' savanyú viznek haſznát, vagy ártalmát meghatározni, és egybe a' módot, és az élet rendet is (ezektől fűgnek főképp' a' kivánatos következések) vagy, ha közbe

be mi beteges történetek jelentgetnék magokat, mi tévő legyen a' beteg? ki ſzabni.

Legalkalmatosbb idő a' savanyú kutakat meglátogatni: a' Junius, Julius, és Augustus holnapok.

Az ivást reggel hat órakor kezdeni leg jobb, korábban nem jó azért, hogy a' még hüves levegő a' test-párzást könnyen akadálaſztathattya, de az elegendő álmat is meghuzzák magoktól az illyenek. — Kiváltképp' kiknek gyomrok gyengye, délután savanyú vizzel ne éllyenek, ha tsak ſzomjuság-oltása' okáért egy, két pohárral nem iſznak.

Mennyit, és meddig kell a' savanyú vizet inni? legyen még ez is az Orvos ítélete. Némellyeknek elég két hét, másoknak ſzükséges három, sőtt egy egéſz holnap.

A' vizet nem kell egymásután hirtelen inni; köz időnek egy fertály óra elég, közbe sétálgasson, még arra a' napra való portzióját megitta; de azután is egéſz az ebéd ideig könnyű sétálásokkal testét mozgassa; erősebb mozgásokat soha ne tegyen. Kit az ital köztt a' ſzelek ſzorongatnak, vagy

kinek

kinek gyomra gyengűlne, és fájna, annak megnádmézezett édes kömény magot, vagy narants héjat néha enni jó.

Az evésre kiſzabott bizonyos órát tartsa-meg; a' vatsora kevés légyen, noha ebédkor sem ſzabad a' gyomort megterhelni, az étkek könnyen emészthetők legyenek.

Ártalmas a' tántz, 's más hevesebb test' mozgások, de a' sok ülés, az ebéd után való aluvás sem haſznos. Mi tsuda, ha ezeket a' ſzelek, hasrágások, okádások, hasmenések 's a' t. háborgattyák? Leg üdvességesbb kellemetes beſzélgetésekben, sétálva, és sétáló játékokban idejét tölteni.

A' közönségesbb beteges történetek, mellyek ez illyen vizzel élőket megſzokták látogatni: a' has-ſzorulás, vagy hasmenés, az okádás, has-fájások, az arany-ér, és hó ſzám bővebb folyása, a' félben hagyó hidegelések, köſzvény, 's a' t. Mivel távul esik tárgyomtól a' feredőkről, és savanyú kutakról különös irásokat adni, azért az e' féle beteges történeteknek meggyógyitását Orvosra bizom. E' keveset is tsupán azoknak irám, kik a' feredők, és savanyú kutak

tak köztt nem tudván eddig külömbséget tenni, talán tsak átabotába éltenek velek.

A' FŐ-FÁJÁSRÓL.

De Cephalalgia.

Sokféleképpen érezhet valaki belől a' főben kedvetlen érzeményeket. Fájhat valakinek egéſz feje, és nem régtölfogva, fájhat másnak felette nagyon, és régolta; más nem az egéſz főben, talán tsak egy kisded helyen érzi, mintha ſzeggel luggattatnék. Máskor meg nem a' főt, hanem a' pofákat, a' vak ſzemek' környékét késérti valami hoſzſzas fájdalom, melly enged ugyan közben, de egéſzen nehezen mulik, és jól lehet a' leg keményebb külső nyomás sem nevelheti, még is majd minden legkissebb mozdulás élleſzti.

Okai. A' főnek vele ſzületett, vagy idővel akármi okból okozott hibájin kivűl a' fő-fájásnak főbb gerjeſztő okai: a' ſzokott vér-folyásoknak fenn akadása, az elmulaſztott ér-vágások, ſzóval: a' vér-bővsége, és

meg

meggyülése. Azután a' meggyült náthás, taknyos tsipősség a' főben, vagy a' máshonnét ált' tétetett orbántzos, sűlyös, rühes matéria, melly sokszor az oktalan orvoslással viszsza verettetik; vagy az első utakban akármi megromlott iszap. A' szemek' betegségei, az advas romlott fog, az arany-ér, az ólom, és egyébb értzes gőzök, a' májnak, lépnek, vagy más has-tagnak dugulásai, a' meghütés, vagy felette nagy megmelegedés, a' geleszták, és a' lépes, nádra görtsös személlyeknél az elgyengültség.

Felosztása. A' fő-fájás vagy együtt fészkel a' gerjesztő okkal; vagy távul esik attól. 2-*szor*, a' fő-fájás vagy tulajdon okától támadott mind első nyavalya, vagy más nyavalyának késérője, és követője. 3-*szor*: a' fő-fájás az érző inaknak felesleg való izgathatóságától, az elmulasztott ér-vágástól, vagy egyébb szokott vér-folyásnak fenn akadásától, a' főbe letett akármi matériától, vagy az első utakban telepedett iszaptól, 's a' t. lehet, és mindenkor vagy gyuladékos, 's forró indulatú, vagy hideg természetű

. ſzetű léſzen. A' hidegleléssel ſzövetkezett fő-fájás ostromonként fordul viſzſza.

Kezdete. Az okok tselekeſzik, hogy a' fő-fájás sokféleképp' kezdődik. Néha Valaki fris, egésséges, semmiről sem panaſzkodik, tsak hogy valami nehézséget érez a' föben; máskor ſzédelgéssel kezdődik, az étel kivánás elvéſz, megborzad, elkedvetlenedik a' beteg, kiűt a' héség, 's egyſzeribe az egéſz fejet elfoglallya a' fájás, melly is hol lüttető, hol nyilalló, a' tsontig béható. Némellyeknek tsak fél fejek ſáj; sőtt vannak, kiknél az egéſz fájdalom tsak egy pontban, mintha ſzeggel luggatnák, határozódik.

Kimenetele. Való, hogy mennél nemesebb a' ſzenvedő tag, annál nagyobb a' veſzedelem, annál kétségesebb kimenetele, kivált ha a' gerjeſztő ok is keményebb, és a' fő-fájás is régiebb, 's engedetlenebb: mind azonáltal a' mindennapi tapaſztalásból tudni, hogy a' helyes, idején korán kezdett segétség már a' legtürhetetlenebb fő-fájásakon is erőt vett, ſzerentsésen megorvosolta.

Or-

Orvoslása. Általlyában mindegyik fő-fájásban jó a' hajat, ha igen sürű, kimetélni, és többfzer megborostálni, ezzel a' motsok elvefz, és a' fő fzabadabban párzik.

Lássuk már a' bőv-vérűeket, lássuk azokat, kik eleven piros fzinüek nyáron a' hének terhét viselik, vagy a' nagyon meleg hajlékokban elmefáraſztó munkákban fzünetlen fáradoznak, kik eleve hajtott fővel dolgoznak, kik nyakokat, 's melyöket fzorongattyák, kiknél a' tüdőknek, vagy a' hasba rejtett tagoknak akármi fogyatkozások miatt a' vér fzabadon nem kerengelhet, és a' fő felé ragadtatik, kiknél a' meg sokasodott vér a' fzokott uton ki nem ürödik, vifzfza marad, 's a' fő felé sürgeltetik; kik a' sok hevitő, 's réfzegitő italokban telhetetlenek; Mind ezeknél közönséges vendég a' gyuladékos, *forró indulatu* fő-fájás.

A' kézen, vagy lábon teendő érvágás, a' vakfzemeken, és fültőben a' piótzázás, és a' nyakfzirt a' köpölözés; azután a' langyos láb-feredők, és a' sok hivesitő salitromos italok leſznek a' legalkalmatosbb or-

vos-

vosságok, és ha a' megrekedett vér-folyásból támadott, ennek viſzſza-állitása fojtya-el egéſzen; vagy ha a' meghütéstől: a' bodza virág más gyenge izzaſztókkal veſznek erőt rajta.

A' hideg, taknyos, lomha terméſzetüeket a' *hideg indulatu* fő-fájás környékezi. Ez olly ſzörnyű ſzokott lenni, hogy éjjel, nappal egyre kinozza a' beteget, sehol helyét nem találllya, egyre jajgat, azt véli a' nyomorult, hogy ſzéllyel ſzakad feje, látzik könnyebséget találni, ha a' környülállóktól ſzoritathattya. A' sok taknyos, nyálkás, náthás folyások, a' főben meggyült vizes nedvek, gerjeſztő okai.

Ezt a' fő-fájást tsak azok a' ſzerek orvosollyák-meg, mellyek az előbb nevezett tsipős materiákat a' főről elvonzák, 's a' testből kitakarittyák. Tehát a' hólyag-huzó flastromok, a' közép sók, a' rabarbara, a' Jálapa gyökér, és a' keserű ſzerek, Nro. 1—2. végre az erösitők, mellyek a' testet az illyen matériának többſzeri meggyülésétől oltalmazzák. Nro. 3—4.

A' letett *matériából* eredett fő-fájást közönségesen guta-ütés követi, melly azután orvosolhatatlan, halálos.

A' *nádra görtsös fő-fájás* ritkán fogja-el az egéſz fejet, közönségesen tsak egy pontban vagyon. Ez mivel az érző ínaknak felesleg való izgathatóságától támad, a' baldrián gyökér, a' peruviai fa-héj, és a' többi érző ín-erősitők orvosollyák. Haſznos ezeknek a' hideg vizzel való reggeli, és estvéli megmosás, a' gyenge mozgások, vidám mulatságok, 's a' t.

Az ólom, vagy más értzes gőzökből keletkezett *fő-fájást* az olajos ſzerek ſzelidítik; a' feredők pedig, és a' gőzöltető ſzerek gyógyittyák.

A' fő alkatásnak hibájából, vagy idővel más akármi hozzá járult erőſzakos okból ſzármozott fő-fájásnak meggyógulása mindenkor kétséges. Ugyan is a' koponyának belső lapján esett tsont kinövéseket, az eretskéknek tsontosodását kifogja meggyógyitani?

Hogy az agyban férgek találtattak, tsak mese; lám sem az orból, sem a' ſzájból

sem-

semmi közlő út nints, mellyen az illyen állatotskák bé ſzökhetnének az agyba; ezokáért az is tsak mese, hogy a' bornót az agyba béhathat. De hogy a' homlok tsontnak taknyos kebeleiben férgek vóltak, 's májnapig is találtatnak, mellyek által ama' ſzörnyű nehezen orvosolható fő-fájás ſzereztetik, tagadhatatlan. Ezek jobbára virágok ſzaglásával ſzivattatnak-fel a' homlok tsont taknyos kebeleibe.

Bizonyosan meghatározni, hogy ez, vagy amaz a' fő-fájás a' homlok tsontnak kebelejiben féſzkelt férgektől légyen, vajmi nehéz, (ha tsak az or fuvással kinem fujódnak) mindazonáltal, ha semmi más gerjeſztő okot még a' legſzorosabb megvisgálás után sem találhatni, ha a' fő egyre kegyetlenül fáj, és ſzédeleg, ha a' ſzemgödrök' dombjai körül, és a' külső, és belső homlok-tövisek' táján fáj, lehet gyanakodni; a' mikor is jók a' ptrüſzſzegtető ſzerek, és a' többſzer felſzivott olaj. Kényesebb ſzereket tanátsosbb Orvosra bizni.

A' más helyen gonoſzkodó gerjeſztő okból, vagy más nyavalyából ſzármozott,

és tsupán történet gyanánt hozzá ſzegődött fő-fájás nem kiván különös orvoslást; tsak azt várja-bé, hogy a' gerjeſztő ok vetetődgyék-el, 's azonnal távozik; ugy a' gyuladozó, vagy akármi más hideggel jött fő-fájás annak meggyógyitásával mulik; az első utakban meggyült epés, rothadt 's a' t. indulatú iſzap' kitakaritásával, ő is takarodik; a' fenn akadott vér-folyások' viſzſza állitásával tüstént ſzünik; az advas fog elhuzásával, mintegy elfujódik; a' májnak, lépnek, vagy más belső tagnak dugulásából következett meggyógul az ezeknek eloſzlatásával. Kiknek fejek éh gyomorral fáj, és egy ital vizre, vagy kevés ételre egyſzeribe ſzünik, jele, hogy a' gyomorban valami tsipős máteria vagyon, melly az érző inakat izgattya, és a' fejet az edgyütt ſzenvedésre hozza.

Életrend. A' gerjeſztő okok, a' fő-fájás' indulattya, 's keménysége határozzák-meg az élet rendet, amint is tudom, ha gyuladékos a' fő-fájás, senki bort, vagy más hevitő italt, ugy ſzinte füſzerſzámos étkeket nem fog rendelni. Ellenben: éppen ezeket

fog-

fogja javasolni, ha hideg indulatu. A' tiſzta levegő, a' tsendes nyugott elme mindenik fő fájásnak kedvez, de a' test mozgások tsak a' hideg terméſzetü fő-fájásban, a' mikor a' test a' temérdek taknyos matériától duzzadt, találnak helyet.

RETZEPTEK.

Nro. 1.

Végy: *Negyven grán Jalapa gyökér port, huſz grán kettős sót; tsinály port belőle, 's add-hé egyſzerre.*

Nro. 2.

Végy: *Két könting rozmaringot, annyi rabarbarát, egy lat kettős sót; vagdald-öſzve, forrázd-le, hadd állyon bé födve fél óráig, azután ſzűrj-le tizenkét latot, adgy-hozzá két lat föld füſtfü gyületet. Adgy-bé minden órában két evő kanállal.*

Nro. 3.

Végy: *Három lat nádmézzel vegyétett pápa füvet, annyi nádmézzel vegyétett keſerü*

Nro. 1.

℞. Pulv. Rad. Jalap. ser. duos
arc. dupl. scr. un.
m. f. pulv. p. dos.

Nro. 2.

℞. Fol. rosmarin.
Rad. Rh. elect. aa. dr. duas.
arc. dupl. Unc. sem.
c. m. infund. s. q. Aqu. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
colat. Unc. ſex.
adde
Syr. fumar. Unc. Un.
m. d. omn. hor. 2 cochl.

Nro. 3.

℞. Conſerv. Card. bened.
—— trifol. fibr.
aa. Unc. Un. ſem.
Li-

serü három levelü füvet, egy lat rosdátlan vas port, tsinály rabarbarás tzikoria gyülettel Liktáriumot, 's adgybé minden 3-dik órában egy kávés kanállal.

Nro. 4.

Végy: *Három könting üröm kivonást, annyi vaspor kivonást, tsinály gyomor Elixirrel három gránys pilulákat, bintsd-bé narants levél porral, 's adgy-bé napjában háromszor négy szemet, 's igyék-reá pápa füből, és ezer jó füből egy findsia herbatét.*

Limat. Mart. n. rubig. Unc. sem.
Syr. Cichor. c. Rh. q. s. f. Elect. molle.
m. d. omn. 3hor. Un cochl. coffeac.

Nro. 4.

℞. Extr. absinth.
—— Mart. pomat. aa. dr. tres.
Elix. Stomach. temp q. s.
F. L. A. pillul. gr. trium.
Consp. pulv. fol. Aurant.
d. ter de die No. quatu. superbibendo vasc. infus spec. Card. bened. et cent. min.

A' SZÉDELGÉSRŐL.

De Vertigine.

Kinek a' körülette lévő testek mozogni, és kerengelni látzatnak, szédelgést szenved. A' vak, mivel a' körülette lévő testeket soha mozogni, és kerengelni nem láttya, a' szédelgéstől mindenkorra ment.

So-

Sokak, ha magasabb helyről alá néznek, kotsin, vagy hajón vitetnek, elszédülnek. De kiváltképpen a' mohón béfaltt sok étkek, a' sok részegítő, az érző inakat tompitó italok, és némelly mérgek, az első utakat elfoglaló undokságok; a' könyvek mellett lehajtott fejjel folytatott sok éjjeli virrogatások, a' keménnyebb elme indulatok: a' harag, a' hirtelen megijedés, a' nehezkesség, az agyra lett ált-tételek, a' dohány füst, az eleven szénynek, és ujj kifejéritett, vagy kivakoltt hajlékoknak gőze, a' bőv vérüség, vagy a' felette nagy kiürödések, a' legközönségesbb gerjesztő okok.

Felosztása. Az orvosláshoz szabott leghasznosbb felosztása a' szédelgésnek az, melly az okokból vetetődik: azért más Neme a' szédelgésnek az, melly a' bőv-vérüségből, más az, melly a' felette nagy ürödésekből eredett. Az első utakban megfeküdt emésztetlen étkek, a' részegitő, és érző inakat tompitó italok, és egyébb undokságok is másféle szédelgést okoznak, ugy szinte a' mérgek, és mérges testek is. Hát melly a'

ke-

keményebb elme indulatoktól, a' külömbféle füstöktől, és gőzöktől ſzármozik? Nem de a' nehezkesek, a' kotsin, vagy hajón menők is más rendbéli ſzédelgést ſzenvednek? ugy ſzinte a' főre le tett matériából ſzármozott is más rendbéli, 's a' t.

Kezdete. Némelly okokból ſzármozott ſzédelgés lassankint jelengeti magát, el áll, meg meg elő jön, 's ezt több ideig felváltva ſzenvedi a' beteg a' nélkül, hogy panaſzkodnék, és tanátsot kérne. Másokat hirtelen, pedig mindgyárt keményen környékezmeg, ugy hogy nagyon megijednek, 's ez által nevelik. Sokaknál más nyavalyának hirmondója, vele kezdődik. A' történetek sem egy féliek: némellyeknek elsetétednek ſzemök, legyeket, vagy más apró állatotskákat látnak előttek repdesni, másoknál előbb el nehezül, és fájni kezd a' fő, a' fülek tsengenek, a' ſzaglás, és izlés fogyatkozik, a' gyomor émeleg, az étel kivánás elvéſz, a' hó-ſzám vagy más ſzokott vérfolyás fenn akad 's a' t.

Kimenetele. Ha a' ſzédelgés nem régi, és tsak türhetőbb okokból, p. o. a' réſzegitő

gitő italokból, vagy dohány fűstből támadott, nints tőle mit tartani; de ha régi, ha keményebb okok gerjeſztették, guta ütést, nyavalya törést, vagy más sulyos betegséget hirdet. A' régiek, ha a' beteg mindeneket zölden festve látott, nyavalya törést, ha pedig feketén látott mindeneket, guta ütést jövendöltek.

Orvoslása. A' közönséges böv-vérűségből támadott ſzédelgés a' közép idejűeket, a' vérmes, egyéberánt igen egésséges temperamentomuakat, kik jól eſznek, 's iſznak, keresi. Ennek ha orvoslása hallaſztótik, guta ütés a' vége. A' lábban tett ér-vágás, a' köpölözés, a' piótzázás, a' láb feredők, a' zöldségek, 's egyébb gyenge étkek eſzközlik orvoslását; tökélletesen meg gyógyittyák a' mértékletes álom, (melly inkább kevesebb, sem hogy több légyen,) a' könnyű mozgások, a' vidámitó mulatságok, és a' hivesitő, 's egyſzersmind gyengén hast-inditó orvosságok. Nints veſzedelmesbb a' ſzorulásoknál.

Kik ſzoros nyakra valókat viselnek, vessék-el; kik azért ſzédelegnek, hogy le

haj-

hajtott fejjel irnak, 's dolgoznak, hadgyákel a' roſz ſzokást, kiknél a' hó-ſzám, aranyér, vagy más ſzokott folyás elállott, azok minden tehetséggel azon legyenek, hogy a' ſzokott vér-folyásokat viſzſza állitsák; addig is ha böv-vérüek, ha a' vér felette nagyon a' fönek rohanik úgy, hogy méltán veſzedelmesbb esettől lehessen tartani, eret kell a' lábon vágni; köpölyöket, és piotzákat kell rakni; azután láb feredőkkel, és gyenge, hivesitő has-hajtókkal kell továbbá a' vért aláfelé ſzalogatni.

A' helybéli böv-vérűségből eredett főfájásban ritkábban ſzükséges az ér-vágás, a' gyenge, hivesitő has-hajtók, és a' lábferedők közönségesen le tikkaſztyák.

Kik a' sok réſzegitő italokkal, és a' mohó mértékletlenséggel ſzerzették magoknak a' ſzédelgést; azoknak a' jövendőre leghathatósbb orvosság a' mértékletesség; a' jelenvalóra pedig a' környülállásokhoz alkalmaztatott okádtatók, has-hajtók, azután a' sok hivesitő limonádás italok, vagy etzetes viz.

Az érző-inakat tompitó, 's álmat ſzerző mérgek is kárhozatos ſzédelgéseket

ſzok-

ſzoktak gerjeſzteni. Alig vagyon orvosság, melly helytelenül gyakrabban adódnék az opiumnál. Tsak hánkolódgyék, 's ne alhassék valaki, emlegessen több izben valami fájást, a' nélkül, hogy e' kedvetlen történeteknek oka kerestetnék, (pedig ezt kellene ki keresni,) az opiumhoz vagyon a' ragaſzkodás. Már akár az opiumtól, akár pedig más méregtől támadgyon azután a' ſzédelgés, minden esetre jó az illyen mérget okádtatóval ki takaritani; egyébaránt el veſzi az opiumnak ereit az etzetes viz; más mérgeknek más ſzerek ſzegik-meg erejöket.

Az eleven ſzény, és az ujjonan ki vakoltt, 's meſzeltt hajlékok' gőzzétől eredett ſzédelgés is abból következik, hogy a' vér a' főnek siet, 's ott meggyűl. Tehát itt is azok haſznosok, mellyek a' vért a' főből alá ſziják, és az egyenlő vér forgást ismit helyre állittyák, tudniillik: a' ſzükséghez ſzabott ér vágás, a' nyaksirt rakott köpölyök, és nadályok, azután a' sok hivesitő limonádás, vagy etzetes italok, a' fris levegő, a' láb feredők, és, ha az első utak rendkivül el lomhattak volna, ezek-

nek

nek meg rázódása', 's fel inditása' okáért az okádtató, és a' dohány levelekből főtt all-lövellések.

A' dohány füsttöl okozott ſzédelgés az etzetes viz itallal gyógyul-meg.

A 'nehezkesek' ſzédelgése a' főben meg gyült vértöl ſzokott támadni. Ha állandós, és erős, eret kell nyitni, egyébiránt a' ſzülés leg bizonyosbb meg orvositója.

Kik kotsin, vagy hajón, vagy a' magasbb helyről alá nézvén ſzédűlnek; azok, még lassankint el ſzoknak, méhfüből, méntából, vagy más érző inakat élleſztő 's erösitő ſzerekkel éllyenek.

Nádra görtsös ſzeméllyeknél tsak akkor marad el a' ſzédelgés, minekutánna a' nádra görts megorvosoltatott.

Az elme indulatoktól ſzármozott ſzédelgést megorvosollyák a' barátságos társolkodások, 's mulatságok, a' mezzei levegő, a' vadáſzat, haláſzás, madaráſzás, lovaglás, 's a' t. kivált ha ezek mellett peruviai fa héjjal, jó ó borral, 's egyébb frisitó, erösitő, 's jó tápláló ſzerekkel élnek az illyen betegek.

Kik

Kik azért szenvednek szédelgést, hogy sok vért, vagy más az egésséget fenn tartó, 's erősitő nedveket veszteltek, azoknak a' gyengén izgató, erősitő, 's élleszto szereken kivül Nro. 5—6. legjobb orvosságok a' jó tapláló éledelek, a' vidám mulatságok, a' fris levegő, 's a' t. tsak mindezekben mértékletesek legyenek.

A' főbe *le tett mátériából* következett szédelgésben az a' főbb tárgy, hogy az oda le tett materia máshová tsalódgyék. Ezt a' gyuladékos, és forró indulatúban az érvágás, köpölözés, és piótzázás a' többi hivesitő szerekkel eszközlik; külömben a' hashajtók, a' mesterséges sebek, viszik ezt végbe.

Illy formán akárminő ok gerjeszsze a' szédelgést, mindenkor szerentsésen fogja orvosolni Az, ki a' gerjesztő oknak, és a' szédelgésnek természetéhez, 's indulattyához alkalmaztattya segétségét.

Életrend. A' sokféle gerjesztő okok, és a' külömbféle nyavalyák, mellyekhez szegődni szokott, nem engednek bizonyos élet rendet szabni. Bizonyos azomban az,

hogy,

hogy, akármi okból ſzármozott légyen is, és akárminő nyavalyával legyen ſzövetkezve; mindenkor ártalmasak a' sok hevitő, réſzegitő italak, és a' kemény, nehéz, goromba étkek.

Böv-vérűek kevés, és könnyű emészthető étkeket egyenek, italok hivesitő legyen, a' bort, sert, kávét, és tsokoládét kerüllyék, tiſzta, mértékletes meleg levegőben lakjanak; keveset alugyanak, gyenge mozgásakat tegyenek, (ártalmas a' kihevülés) ſzorulásokat ne ſzenvedgyenek, de föképp' az elme indulatoknak ne engedgyenek. A' hideg terméſzetüek is, kiknél a' ſzédelgést a' meggyült takony ſzerzette, kerülhetik a' keményebb elme indulatokat, de élhetnek füſzerſzámos étkekkel, jó ó borral, 's egyébb izgató, 's melegitő ſzerekkel. A' nádra görtsösek, és azok, kik a' ſzembe tünöbb üródéseknek tulajdonithattyák a' ſzédelgést; mezzei levegőben mulatozzanak, kényesebb munkákat tegyenek, többet is alhatnak; az étkekből azokat válaſzſzák, mellyek könnyüek, élleſztők, és táplálók kevés jó ó borral.

R E.

RETZEPTEK.

Nro. 5.

Végy: *Két könting ámmoniák gummit; annyi sárga fa héj port, tsinály sárga fahéj gyülettel három gránnyi pilulákat; adgy-bé napjában háromſzor négy négy ſzemet, 's igyék-reá majorannából, és mézfüből bérbatét.*

Nro. 6.

Végy: *Egy lat rosdátlan vas port, három könting sárga fahéj port, tölts-reá egy meſzſzely jó Somlai ó bort, tartsd huſzonnégy óráig többſzer fel rázván bé fedett edényben, azután ſzűrd-le, 's adgy-bé minden 2. órában két kanállal.*

Nro. 5.

℞. Gum. Ammon.
pulv. Cinnam. aa. dr. duas.
Syr. Cinnam q. s.
f. pill. gr. trium.
d. ter de die No. quatu. bibat desuper vascul. infus. Spec. Herb. majoran. et meliss.

Nro. 6.

℞. Limat. Mart. n. rubig. Unc. sem.
pulv. Cort. Cinnam. dr. tres.
affunde vini Somlovienſ. libr. un.
relinqu. in digeſt. p. 24. hor. ſubinde agitando colat. exhibe.
d. om. 2 hor. 2 Cochl.

A' GUTA ÜTÉSRŐL.
De Apoplexia.

Guta ütette azt, a' ki minden külső, és belső érzékenységektől, és minden ſzaaka-

bad akaratú mozgásoktól hirtelen megfoſztódik a' nélkül, hogy az élet-ér verés fogyatkozzék, inkább nehéz herregő lélekzéssel öregbedik.

Okai. Tarthatnak ettől: A' nagy fejűek, a' rövid nyakuak, a' tágos melyűek, és véres temperámentomuak, kivált, ha a' délutáni iddogálást, és álmat kedvelik; azután a' taknyos, lomha testűek, és a' Vének, végre: a' nagyon izgathatók. Ezekben valami az agyat nyomhattya, és az agyvelőnek az egéſz testbe ki terült érző inakkal való közlését gátalhattya, guta ütést okozhat. Legközönségesbbek pedig e' következendök:

a) A' füſzerſzámos étkekben, és a' réſzegitő italokban való rendetlenkedés.

b) A' testnek hirtelen, és keményebb mozgása, 's eröltetése: Legyen az mértékletlen nevetezés, köhöges, ptrüſzſzentés, hoſzſzas felette erölkedett okádás, ſzülés-kor a' nagyobb erölkedés, rendetlen elme indulatok: kemény harag, és kemény megijedés, véletlen nagy öröm, hoſzſzas, ſzomoru gondok; éjeli virrogatások, bizonyos

élet

élet rend, a' hol előhajtott fejjel, ſzoritott nyakkal kell ülni, vagy állani, a' sütő nyárban elő vett nagyon ki fáraſztó kézi munkák.

c) A' testnek rendetlen tiſztulási, vagy azoknak megrekedési, ugymint: a' ſzokott or-vér folyásnak, arany érnek, hó ſzámnak, gyerek ágy tiſztulásnak megrekedési, a' régi sebeknek hirtelen bé gyógyitása, a' kiütéseknek oktalan le-ſzáritása, a' vérnek, a' férſiú magnak, és egyébb lelkesitő nedveknek pazarlása, a' termeſzetes üresedéseknek fenn akadása, az első utaknak: a' gyomornak, és beleknek taknyos, sürű, enyves nedveségekkel lett megtöltése, vagy egyébb genyetséges matériának az agyra lett ált'-vétele.

d) A' testhez járult dolgok: Értetődnek itten a' nagyon meleg feredők mindgyárt étel után teli hassal; a' nagy kihevülések azoknál, kik a' tűznél dolgozván fellyűl sülnek, alól pedig fáznak. Az értz, és egyébb tsipős gőzök, mellyek a' tüdőket rongállyák; a' millyen az uj kálháknak, uj épületeknek, az eleven ſzénnek, és az uj boroknak göze. Végre: a' főnek akárminő

külső sértése, mellyre az agy megrokanik, avagy az agy hártyáknak némelly eretskéi ki tágulnak, ki pattannak.

Felosztása. A' külömböző, és ellenkező gerjesztő okokból következik a' guta ütésnek külömbsége, 's felosztása is a' *forró*, és *hideg* guta ütésre. Azt a' böv-vér okozza, azért *véres* guta ütésnek is neveztetik. Ezt a' sok taknyos, enyves, sükeres, tsipős nedvek következtetik, azért *taknyos* guta ütesnek is mondatik.

De akármi matériának az agyra lett ált'-vételéből is támadhat guta ütés; valamint meg vagyon egy bizonyos Nem, melly az érző inaknak felesleg való izgathatóságából származik, és azért kiváltképpen a' gyenge serdülő esztendőket, a' lépes, és nádra görtsös szemellyeket bántya, amannak a' neve: az *ált'-vitt matériából* történt *guta ütés*. Ezé pedig: *érző inas Guta ütés*.

Kezdete. A' *forró* guta ütést meg esmérhetni forró indulattyából, a' betegnek természeti hajlandóságából, és az előre ment serkentő okokból, ha tudniillik az ollyan böv-vérű az ételben, és italban, 's egyébb testi,

testi, és elmebéli indulatokban ſzeretlenkedik, hirtelen fel gyúlad, 's a' t. Ez illyent néha véletlen tsap-meg a' guta. Máskor előre a' főben valami nehézséget, és tompa, feſzitő fájdalmat érez, ſzédelgésről, és fül zuggásról panaſzkodik, az ábrázat ki hevült, vörös, duzzadt, a' ſzemek vörösek, ki állók, és ſzikrázók, a' nyelv nehéz, reſzkető, és akadozó, a' lélekzés nehéz, a' mely fárotságos, és herregő, az élet ér verés tellyes, erős, kemény, és feſzült, a' külső tagok hidegek, az álmosság győzhetetlen, és még is a' sok nehéz, ijeſztő, 's bádgyaſztó álmak miatt tsendesen nem alhatik, az egéſz test az elmével egyetemben el tunyul, el lankad; mellyekről, ha senki nem segit, végre hirtelen minden állati munkáktól meg foſztódik, 's elesik, az az: a' Gutától megütődik.

A' *hideg Guta ütés* a' megállapodott ődejűeket, a' hideg taknyos temperámentomuakat keresi, kik tudniillik sok nehezen emészthető eledelekkel: babbal, borsóval, lentsével, sok főtt, avagy sűltt téſztás étkekkel élnek, sokat aluſznak, kevés moz-

gásokat teſznek, ſzorulásokban ſzenvednek, 's a' t. Ezek elöre el-bádgyadnak, fő nehézségről, ſzédelgésről, sok, és mélly álmosságról panaſzolkodnak, az ábrázattyok halavány, duzzadt, az ér-ſzökés lágy, kitsiny, és gyenge; a' külső tagok hülnek, 's egyſzeribe minden külső, és belső érzékenységek elállanak, mellyekre a' lélekzés el nehezül, a' duzzadt, halavány ábrázat bé esik, föld ſzinü, és a' kitsiny, puha élet ér-verés is egyenetlen, 's félben hagyó kezd lenni. Senki sem kételkedik, hogy az illyen taknyos, lomha testüt, és hig vérüt a' hideg Guta ütötte.

Az agyra lett *ált-vitelből* ſzármozott *Guta ütés* mindenkor valami elöre ment, vagy még jelenvaló nyavalyának következése. Meg jövendölhetni ezt az elöjáró jelekből, mellyek a' materiának a' fő felé sietését jelentik. A' beteg kényesebb, és izgathatóbb terméſzettel lévén valami sulyosabb nyavalyával tzivódik, az ábrázattya duzzadt, felette piros, a' merevedett ſzemek könyvezők, és ſzikrázók, a' fülek zugnak, tsengenek, a' hallás is nehéz; a' fő ſzédeleg,

leg, a' beteg lökögő fő-fájásról, és nyughatatlan álomról panaſzolkodik; a' sok rémitő álmadozások miatt egyre ijedez; a' koválgó matéria a' ſzokott helyen meg nem jelenik, avagy ha megjelent, ismét el-hadgyván azt, ſzerentsétlenül az agyba tétetik által; mellyre a' nélkül, hogy az élet ér-verés elállyan, minden külső, és belső érzékenységek, és ſzabad akaratú mozgások hirtelen elállanak.

Az *érző inas Guta ütés* a' gyenge, felette izgatható ſzülőktől ſzülettetteket, a' gyenge serdülő eſztendőket, és a' nádra görtsös aſzſzonyi Rendet bántya; alig járul hozzájok valami jelesbb gerjeſztő ok: legyen az hirtelen harag, véletlen ijedés, vagy vigaſztalhatatlan ſzomoruság, 's a' t. egyſzeribe elállanak minden külső, és belső érzékenységek, a' ſzabad akaratú mozgásokkal együtt; az élet ér verés gyenge, sebes, és egyenetlen, a' vizellet sok, és minden bűz nélkül a' tiſzta vizhez hasonló; a' beteg görtsöt, és in rángatásokat ſzenved 's a' t.

Kimenetele. Mind a' forró, mind a' hideg guta ütésnek kimenetelét a' könnyebb,

vagy

vagy nehezebb serkentő okok, a' több, vagy kevesebb, keményebb, vagy ſzelidebb történetek kétségesitik. A' veſzedelmet pedig föképp' a' sértett lélekzésből, és az orvosi segitségre esendő bal következésekből lehet észre venni. Mennél nehezebb, mennél fárotságosbb a' lélekzés, annál sulyosbb, annál veſzedelmesbb a' nyavalya. Úgy ſzinte: Ha az egyſzeribe lett rendes orvoslásra sem az érzékenység, sem a' ſzabad akaratú mozgások helyre nem állanak, kevés a' reménység. Ellenben: Ha a' nyújtott segétségre az ábrázat vidámúl, a' lélekzés könnyebből, az élet ér verés terméſzetes kezd lenni, és a' beteg magához tér; jó a' reménység.

Ritkább ſzerentse, hogy valaki az agyra le tett matériából következett guta ütésből meg-gyógyullyon, 's meg éllyen. Ellenben ritkább az is, hogy az *érző inas guta ütés* valakit meg öllyen.

Orvoslása. A' guta ütésnek külömbféle okai, az ezekből vett fel-oſztás, és a' külömbféle, sőtt ellenkező terméſzetek, utasitanak nyilvánságosan kitkit a' külömböző segétségre.

Azért

Azért ha a' bőv-vértől támodott, vagy is, ha *forró* a' guta ütés, akkor az orvoslásnak főbbtárgya: a' főt a' bőv-vértől megſzabaditani. Megſzabadittya pedig réſzſzerint a' le tsapolással, réſzſzerint, ha a' vért a' főből máshová által viſzi.

Ha tehát a' betegnek terméſzeti hajlandóságából, és a' serkentő okokból látni, hogy a' guta ütés forró, hogy a' bővvértől támodott, első légyen: a' nyakra valót, és egyébb ſzoros ruhákat a' betegről el ſzedni, azután fenn tartott fejjel, és le lóggó lábakkal ſzékbe ültetvén, a' kezén, vagy lábán eret vágni, és a' vért mind addig folyatni, méglen az élet ér alább ſzáll, még lágyabb, és gyengébb, az ábrázat pedig ſzinetlenebb, 's halaványabb léſzen. Leghaſznosabb a' nyak vér-eret megvágni.

Sokſzor az illyen mindgyárt kezdetben tett bőv ér-vágásra a' beteg látomást könnyebből, és magához tér; a' mi felette jó jel. Ellenben: ha semmit, vagy éppen keveset könnyebbül, ha az ér-verés erős, kemény, és feſzült marad, tovább is minden második óra mulva mind addig kell eret

vág-

vágni, még az élet-ér meglágyul, és meg gyengül; a' mire, ha még sem könnyebbül, még sem kezd magához térni a' beteg, az ér-vágást félben hagyván, a' fülek-töveire piotzákat, nyakfzirt pedig, és a' fő körül véres köpölyöket kell rakni.

Közben hathatós all-lővellésekkel, láb feredőkkel, hivesitő, vékonyitó, 's hashajtó italokkal, és orvosságokkal kell a' vérnek a' főrül való lefzivattatását sürgelni. Nro. 7. 8. 9. 10. Melly végre a' láb-talpokra mustár lifzttel, etzettel, és sóval egyelitett savanyú kováfzt is kell kötni. Sőtt a' hajat is lenyirvén, a' főt ofzlató kötésel, vagy fris vizzel, mellyben salamiák olvafztatott-el, három, négy rétű bele mártott ruhával burogatni, és az ábrázatot ugyan hideg vizzel gyakrabban mosogatni, felette hafznos; tsak az alatt az előbb rendelt belső orvosságok is folyvást adassanak.

Ezekre ha a' guta ütött nem javul, talán az erők inkább fogynak, az élet ér verés gyenge, kitsiny, tántorgó lefz? a' mi tsekély reménységet a' nyak tsigára, a' láb-

ik-

ikrákra, és más több helyekre rakott holyag huzó flastromokkal kell élleſzteni. Még a' belső előbb ditsértt hivesitő, vékonyitó, 's gyengén has-hajtók helyett is inkább hathatósbb, valamenyire izgató orvosságokat kell adni. Nro. 11. 12. 13.

Ezekre néha az erő nevekedik, a' test bőven megizzad, és a' beteg meggyógyul. Azomban bal vólna az ebből vett következés: *Tehát a' betegből erőſzakosan kell a' verejeket kifatsarni.* Az erőſzakos veréjtékeſztetés a' betegnek mindenkor nyilvánságos veſzélyére vagyon.

Már ha az hólyag huzó flastromok, és az izgató orvosságok sem haſználnak, akkor a' gyógyulásról biztón minden jó reménységet le lehet tenni.

A' *hideg Guta ütésben* az egéſz segétség abban áll, hogy a' taknyos, enyves, sükeres nedveket a' főből máshová alá vonnya, és az állati munkákat fel ébreſzſze, viſzſza állitsa.

Azért mihelyt valakit a' guta meg-ütött, és ki-tudódott, hogy *hideg*, vagy is taknyos guta ütés érte; azonnal a' dohány levelek-

ből,

ből, és sóból kéfzült hathatósbb all-lövellésekkel, és has-hajtókkal a' taknyos, enyves, sükeres nedveket réfzfzerint ki kell üriteni, réfzfzerint pedig a' főből máshová alá kell vonyatni. Nro. 14. 15. 16.

Még ezek megkéfzülnek, az állati munkáknak felébreſztésére, és viſzſza állitására nagyon haſznos a' ſzarvas ſzarv, levendula, avagy az úgy nevezett kármelita spiritust az or alá tartani, ezekkel a' halyántékokat, és az or lyukakat megkenni; a' testet izgató füsttel megfüsteltt fejér flonellel dörgölni. Nro. 17. és az egéſz föt oſzlató, 's izgató kötésekkel, vagy ezek helyett le-nyirvén előbb a' hajat a' Nro. 18. alatt ki-jegyzett flastrommal béboritani, a' nyak tsigára pedig, a' karokra, és láb-ikrákra hólyaghuzó flastromokat köttni. Ezeknek a' mind külső, mind belső ſzereknek ſzorgalmatos folytatásával többnyire megtartatik a' már kiköltezni kéfzült lélek.

Már mihent az első utak az előbb nevezett orvosságokra elégségesen kiürültek, egyſzeribe a' belső izgató, 's érző in-erösitő orvosság okat kell elő venni, mellyeket is ma-

majoránа, levendula, ruta, ménta, és kakuk fűvekből, vagy léstyán, báldrián, és mester gyökerekből, és kámforból kell kéfziteni; Nro. 19. 20. 21. 22. 23. Ezekre, ha a' lankadt, elerőtlenedett élet-ér felemelkedik, és erősül, ha a' hideg tagok kimelegűlnek, ha az halavány ábrázat megpirosodik, közbe vetvén néha izgató alllövelléseket is Nro. 24. mellettek álhatatosan megkell maradni; ha tsak az első utak ujjonnan meg nem tellenének, a' mikor a' fellyebb javasoltt has-hajtókból kellene megint valamellyikét elő venni.

Minekutánna ezekre a' beteg magához tér, és az erők nevelkednek; a' keserű fzerekre kell a' beteget fogni, mellyekkel a' még imitt amott vifzfza maradott taknyos, enyves nedvességek feloldódnak, és a' test is látomást erősül. Nro. 25. 26. 27.

Itten tsak akkor léfzen fzükséges a' vér letsapolás, a' mikor az erek feldagadtak, és tellyesek találtatnak.

Mondatott, hogy a' *letett matériából* történt guta ütésnek közönségesen halál a' vége. Mindazonáltal minden letett jó remény-

ménység után is tapaſztaltatott már többſzer a' terméſzetnek ollyas munkálódása, melly a' beteget mintegy uj életre viſzſza hozta, azért vétekűl tulajdonittatnék kinek kinek, ha az illyen beteget vigaztalás nélkűl hagyná.

A' letett matériából történt guta ütésről tsak azt lehet rövideden mondani: hogy, ha forró indulatú, ugymint a' böv-vérüt; ha pedig hideg, taknyos terméſzetü, mint a' hideg guta ütést kell gyógyitani.

Más az *érző inas Guta ütéssel* való bánás. Mihent az egybe vetett terméſzetes hajlandóságból, a' gerjeſztő okokból, és saját jeleiből megtudódik, hogy Valakit az érző inas guta ütött, azonnal az élet-ér veréshez ſzabva, tudniillik: ha az élet-ér tellyes, és feſzült, eret kell vágni, és gyenge has-hajtókat kell adni, mellyeket nyomban mind kivül, mind belől a' gyengé izgatók, és érző in-erősitők kövessenek. Nro. 12—13. 28—29. És, mivel ebben az esetben kiváltképp' a' belek vonódnak görtsösen-öſzve, az egéſz hast bé kell nedves lágyitó kötésekkel boritani. Nro. 30. avagy lángyos feredőkbe kell a' beteget bele ültetni.

Az

Az alatt, még ezek rendeltetnek, és elkéſzűlnek, a' halántékokat, és az or lyukakat kell ſzarvas ſzarv spiritussal, salamiák, rozmaring, vagy az úgy nevezett kármelita spiritussal kenegetni. Hevenyibe marha körmöket, papirost, vagy valami darabotska bőrt meg-gyujtván, a' füstet lehet az or alá ereſzteni.

Foganatosok bizonyára itt' az érző-in erősitőkből kéſzült all-lövellések is. Nro. 31. mellyek kivált abból ditséretesek, hogy alkalmaſztathatók a' nélkűl, hogy a' beteg eſzén legyen; azért ezeket mindgyárt elein, méglen a' belső orvosságoknak haſznát sem is lehet venni, kell adni.

Ezzel a' móddal magához térhet, meg gyógyulhat a' beteg, és, ámbár egéssége nem igen ſzokott álhatatos lenni, még is, ha a' serkentő okokat kerüli, ha alkalmatosságot nem ád-reá, sokáig el-élhet, és az ostromoktól is sokáig mentes lehet.

Életrend. A' guta ütöttnek a' kemény béható Hideg ártalmas, de a' nagyon fült, kivált nedves hajlékok is veſzedelmesek. A' mértékletes meleg, tiſzta, fris levegő leged-

kedveltetöbb néki. Az ételt, és italt a' gutütésnek Neme fogja megválaſztani. Kit a' forró guta ütött, az tartóztassa magát a' nehezen emészthető, a' vért ſzaporitó, és sürüitö eledelektől 's italoktól, mondgyonellen a' kávénak, bornak, 's más hevesitőknek, mellyek a' vért fel-gyúlaſztyák, 's a' fő felé lódittyák. Éllyen zöldségekkel, 's egyébb könnyű emészthető eledelekkel, de még ezekkel is mértékletesen éllyen. Közönséges italúl legjobb a' tiſzta viz tzitrom lével. Vatsorát vagy éppen ne egyék, vagy kevéssel elégedgyék-meg.

Igaz, hogy a' nehéz, téſztás, 'siros étkek a' guta ütésnek semmi Nemében sem teſznek jót; de a' gyenge, finom füſzerſzámos étkekkel, és a' vizzel vegyétett jó ó borral való mértékletes élést mint az *hideg*, mint pedig az *érző inas guta ütés* megſzenvedi, 's megkiványa.

Továbbá: őrizkedgyék a' guta ütött minden keményebb testi, és elmebéli indulatoktól; mellözze-el mind azt, a' mi haragra, ijedésre, ſzomoruságra, vagy egyébb rendetlen indulatokra alkalmatosságat adhat-

hatna. Hoſzſzas virrogatásoknak, és elmét fáraſztó munkáknak ellent mondgyon Nappal, kivált délután, ne alugyék, még éjjel se alugyék hat, vagy hét óránál többet. Ügyellyen a' terméſzetes ürülésekre, főképpen a' vizellésre, és ganajlásra, mellyeknek rendes fenn tartására sokak igen helyesen a' tiſztitott bor-kővel élnek. A' nagyon kifáraſztó test gyakorlások, való, hogy veſzedelmesek, de annál kedvezöbbek a' vidámitó mulatságok, a' mértékletes sétálások, kivált a' könnyü utazások, mellykor a' ſzem az elmével egyezöleg vidul. Rövideden ſzeresse mindenekben a' mértékletességet, kerüllye a' sütö napot, és a' nagyon meleg hajlékokat; korán feküdgyék, 's korán kellyen; ſzük ruhát, főképp' ſzoros nyakravalót ne viselljen; A' néha fel forró vért bor kövel, és citrom alma lével savanyitott vizzel tsendesitse. A' kit *hideg Guta* ütött, azt a' viſzſzaeséstől legjobban megörzi a' mesterséges folyó seb, avagy a' bör alatt ált' huzott ſzör sinor.

Ez-

Ezzel az élet renddel a' kigyógyult annyira elmellőzheti a' viſzſza esést, hogy mindenkorra ment lehet tőle, bátor kit egyſzer megütött, azt többſzer is, pedig annál veſzedelmesbben, ſzokta megkeresni, ki pedig tökélletesen ki nem gyógyult belőle, legalább megvénülhet mellette a' nélkül, hogy másodſzor érje.

RETZEPTEK.

Nro. 7.

Végy: *Egy lat fejér málva gyökeret, vagdald-öſzve, főzd elegendő vizben félóráig, azután olvaſzſz-el benne egy lat keserű sót, és két-lat mannát, ſzűr-le tizenhat latravalót, 's add all-lövellésnek.*

Nro. 7.

℞. Rad. alth. Unc. sem. c. coqu. s. q. Aqu. font. p 1/2 hor. deinde dissolve. mann. calabr. Unc. un. colat. Unc. octo. d. p. Enemate.

Nro. 8.

Végy: *Egy könnting tiſztitott bor-követ. Adgy minden órában egy illyen port, még-*

Nro. 8.

℞. Crem. tart. dr. un. d. om. hor. tal. pulv. donec, sufficienter purgetur, et bi-

méglen elegendőn kitisztult, 's igyék-reá mindenkor bodza, és ökör fark-fű virágokból egy findsiányi herbatét.

Nro. 9.

Végy: *Két lat sok haszná sót, egy könting salitromot, négy lat válaſztott mannát; olvaſzd-el egy meſzſzely kut vizben, azután ſzűrd-le, 's adgy-hozzá két lat tzitrom alma levet, ugyan annyi tzitrom alma lé gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden órában fél findsiával.*

Nro. 10.

Végy: *Egy lat senna levelet, annyi tsudálatos sót, két könting tiſztitott bor-követ, három lat válaſztott mannát. Vagdald-öſzve, forrázd-le forró vizzel, 's hadd állyon bé-födve fél-óráig; azután ſzűrj-le tizenhat latra valót, 's adgy minden órában fél findsiányit.*

bibat desuper vascul infus ſpec. fl. samb. et verbasc.

Nro. 9.

℞. Sal. polych. Unc. un. nitr. pur. dr. un. mann. elect. Unc. duas. m. ſolve in Aqu. font lib. un. Colat adde ſucc. Citr. Syr. acetos. — aa. Unc. un. m. d. om. hor. 1/2 vascul.

Nro. 10.

℞. Fol. ſenn. sal. mir. gl. aa. Unc. sem. Crem. tart. dr. duas. mann. elect. Unc. un. sem. c. m. infund. s. q. Aqu. ferv. p. 1/2 hor. vas claus. Colat. Unc. octo. d. u. s. om. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 11.

Végy: *Egy könting mester gyökeret, annyi léstyán gyökeret, egy marék méh fűvet; vagdald-öſzve, forrázdle forró vizzel, hadd állyan fél óráig béfödve, azután ſzűrj-le egy meſzſzelyt, 's adgy-hozzá két lat málna gyületet, tizen öt tsep Hoffmann' Spiritust. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden 2-dik órában fél findsiányit.*

Nro. 12.

Végy: *Másfél könting salamiák Spiritust, ruta etzetet, a' mennyi elég, hogy a' salamiák Spiritus forni megſzünnyen, azután adgy-hozzá két lat málna gyületet, nyoltz lat méhfű vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 13.

Végy: *Fél könting olaſz utifű kivonást, nyoltz lat édes köménv vizet, két lat ménta gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 11.

℞. Rad. Imperator.
— Levistic. aa. dr. un.
Herb. meliſſ. manip. un.
c. m. infund. ſ. q. Aqu.
ferv. p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. libr. un.
adde
Syr. rub. id. Unc. un.
Liqu. anod. min. Hoff.
gutt. quindec.
m. d. om. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 12.

℞. Spirit. ſal. ammon. dr.
un. ſem.
acet, rutac q. s. ut f.
perfect saturat.
deinde adde
Syr. rub. id. Unc. un.
Aqu. meliſſ. ſ. Unc. quat.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 13.

℞. Extr. arnic. dr. ſem.
Aqu. foenicul. Unc. quat.
Syr. menth. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2. coch.

Nro. 14.

Nro. 14.

Végy: *Egy lat dohány levelet, annyi sénna levelet; Vagdald-öſzve, főzd elegendő vizben egy fertályig; ſzűrjle tizenhat latot, adgy-hozzá két könting konyha sót, négy lat mézet; Egyelitsd-öſzve, 's add all-lövellésnek.*

Nro. 15.

Végy: *Egy könting Jalapa gyökér port, annyi ſzenna levél port, két könting sok haſznú sót, annyi manna gyületet, hogy tsinálhass lágy liktáriumot belölek. Adgy minden 2-dik órában egy, két kávés kanállal.*

Nro. 16.

Végy: *Másfél könting Jalapa gyökeret, annyi senna levelet, egy lat tsudálatos sót. Vagdald-öſzve, 's tartsd elegendő forró vizben bézárt edényben fél óráig. Szűrj-le tiz latot, 's adgy-hozzá három lat rabarbarás tzikoria gyü-*

Nro. 14.

℞. Fol. tabac.
— ſenn. aa. Unc. ſem.
c. m. coqu. ſ. q. Aqu. com.
p. 1/4 hor.
Colat. Unc. octo.
adde
ſal. com. dr. duas.
mell. pur. Unc. duas.
m. d. p. Enemate.

Nro. 15.

℞. pulv. Rad. Jalap.
— fol. ſenn. aa. dr. un.
ſal. polychr. dr. duas.
Syr mannat. q. ſ.
f. Electuar. molle.
m. d. om. 2 hor. un. v. 2.
coch. Coffeac.

Nro. 16.

℞. Rad. Jalap.
fol. ſenn. aa. dr. un. ſem.
ſal. mir. gl. Unc. ſem.
c. m. infund. ſ. q. Aqu.
ferv. p. 1/2 hor.
vas clauso.
Colat. Unc. quinque.
adde

gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden órában fél findsiányit.

Nro. 17.

Végy: *Egy lat tengeri gyántát, annyi borostyán fa magot, fél marék hodza virágot, fél könting kámfort. Törd porrá, 's add füstelőnek.*

Nro. 18.

Végy: *Egy lat labdán flastromot, két könting holyag huzó flastromot. Egyelitsd-öſzve, 's tedd kivül a' főre,*

Nro. 19.

Végy: *Nyoltz lat méhfü vizet, egy lat sárga fahéj gyületet, huſz tsep Hoffmann' Spiritust. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden órában egy kanállal.*

Nro. 20.

Végy: *Egy grán kámfort, tiz grán rák ſzemet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden 2-dik órában egy port, és igyék-*

Syr. cichor. c. Rh. Unc. un. ſem.
m. d. om. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 17.

℞. Succin. crud. baccar. Laur. aa Unc. ſem. fl. samb. man. ſem. Camph. dr. ſem.
m. f. pulv. gros. p. suffimigio.

Nro. 18.

℞. Empl. d. labdan. Unc. ſem.
— Vesicat. dr. duas.
malax. adpl.

Nro. 19.

℞. Aqu. meliſſ. s. Unc. quatu. Syr. Cinnam. Unc. ſem. Liqu. anod. min. Hoff. gutt. viginti.
m. d. om. hor. uno. cochl.

Nro. 20.

℞. Camph. gr. un. Lap. cancror. gr. decem.
m. f. pulv. d. om. 2 hor' pulv. un.

su-

igyék-veá Nro. 21. *alatt kitett herbatéból egy findsiányit.*

superbibendo vascul. ex infus. spec. Nro. 21.

Nro. 21.

Végy: *Másfél marék méh fűvet, fél marék Romai szék-fű virágot. Egyelitsd-öszve, 's add Herbaténak.*

℞. Herb. meliff. manip. un. fem. fl. cham. Rom. manip. fem m. d. spec. p. The.

Nro. 22.

Végy: *Öt grán Arabiai guma nyálkával fel olvasztott kámfort, két lat narantshéj gyületet, nyoltz lat majorána vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden órában egy kanállal.*

℞. Camphor. mucilag. gum. arab. stae. gr. quinque. Syr. Cort. aurant. Unc. un. Aqu. majoran. Unc. quat. m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 23.

Végy: *Nyoltz lat ruta vizet, két lat narantshéj gyületet, tizenkét tsep ánisos salamiák Spiritust. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden fél-órában egy kanállal.*

℞. Aqu. rut. Unc. quatu. Syr. Cort. aurant. Unc. un. Spir. sal. ammon. anis. gutt. duodec. m. d. om. 1/2 hor. un. cochl.

Nro. 24.

Végy: *Fekete gyopárt, és rozmaringot, mindenikből fél maréknyit, vagdald-öszve, 's tartsd forró vizben bézárt edényben fél óráig. Szűrj-le*

℞. Herb. origan. — rosmarin. aa. man. fem c. m. infund. f. q. Aqu. ferv. p. 1/2 hor. vas claus.

husz

Co-

hufz latot, 's adgy-hozzá hufz grán tojás sárgával fel olvaſztott ördög ſzart. Egyelitsd-öſzve, 's add all-lövellésnek.

Nro. 25.

Végy: *Két lat oroſzlány fogfü gyökeret, Vagdald-öſzve, 's főzd vizben fél óráig, ſzürj-le tiz latot, 's adgy-hozzá: egy könting tiſztitott salamiákat, hufz grán olaſz utifü kivonást, két lat édes kömény gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden 2-dik órában egy kanállal.*

Nro. 26.

Végy: *Két könting tiſztitott ámmoniák gumát, annyi ezer jófü kivonást, másfél könting rabarbara kivonást. Tsinály föld füstfü gyülettel három gránnyi pilulákat, hintsd-bé narants levél porral; 's adgy napjában 3-ſzor mindenkor négyet, 's igyékveá a' Nro. 27. alatt kitett herbatéből egy findsiával.*

Colat Unc. decem.
adde
asae. faetid. vitell. ovor.
stae. ſcr. un.
m. d. p. Enemate.

Nro. 25.

℞. Rad. Tarax. Unc. un.
c. coqu. ſ. q. Aqu. Com.
p. 1/2 hor.
Colat. Unc. quinque.
adde.
ſal. ammon. dep. dr. un.
Extr. arnic. ſcr. un.
Syr. foenicul. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. un. cochl.

Nro. 26.

℞. Gum. ammon. depur.
Extr. Cent. min. aa. dr.
duas.
— Rh. dr. un. ſem.
Syr. fumar. q. ſ.
f. pillul. gr. trium.
Conſp. pul. fol. aurant.
d. ter. de die quatquor.
ſuperbibendo.
vascul. infus ſpec. No. 27.

Nro. 27.

Nro. 27.

Végy: *Egy marék ezer jófüvet, annyi Pápa fűvet, másfél marék ſzékfű virágot. Vagdald-öſzve herbatének.*

Nro. 28.

Végy: *Három könting báldrián gyökér kivonást, huſz grán hód tetemet, tsinály sárga fahéj gyülettel három grányi pilulákat; hintsd-bé naránts levél porral, 's adgy napjában 3-ſzor, mindenkor hármot, 's igyék-reá egy findsia méhfű herbatét.*

Nro. 29.

Végy: *Egy könting báldrián gyökér kivonást, két lat naránts héj gyületet, nyoltz lat méhfű vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 30.

Végy: *Egy font lágyitó füveket, fél font ſzékfű virágot. Egyelitsd-öſzve.*

Nro. 27.

℞. Sum. Cent. min.
fol. Card. B. aa. man. un.
fl. Cham. V. manip. un.
ſem.
c. m. d. ſpec. p. the.

Nro. 28.

℞. Extr. valer. Sylv. dr.
tres.
Castor. ſcr. un.
Syr. Cinnam. q. ſ.
f. pillul. gr. trium.
Conſp. pulv. fol. aurant.
d. ter de die Nro. tres.
ſuperbibendo.
vascul. infus. Herb. meliſſ.

Nro. 29.

℞. Extr. valer. Sylv. dr. un.
Syr. Cort. aurant. Unc.
un.
Aqu. meliſſ. ſ. Unc. quat.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 30.

℞. Spec. emoll. p. Catapl.
lib. un.
fl. Cham. V. libr. ſem.
m. d. ſpec. p. Catapl.

Nro. 31.

Nro. 31.

Végy: *Fél marék rutát, annyi ſzékfü virágot; tartsd forró vizben fél óráig béfödve, ſzürj-le azután tizenhat latot, adgy-hozzá negyven grán tojás sárgával fel olvaſztott ördög ſzart, két lat belind mag olajt. Egyelitsd-öſzve, 's add all-lövellésnek.*

Nro. 31.

℞. Herb. rut.
fl. cham. V. aa. man. ſem.
m. infund. ſ. q. Aqu. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. octo.
adde
asae faetid. vitell. ovor.
stae. ſcr. duos.
ol. hyosciam. Unc. un.
m. d. p. Enemate.

A' SZÉL-ÜTÉSRÖL.

De Paralysi.

A' test' egy vagy több réſzeinek el-hervadott, 's el-lankadt mozgathatatlansága *ſzél-ütésnek* neveztetik.

Ebben az állapotban a' beteg saját erejével semmiképp' az elesett, mozgathatatlan tagot meg nem mozdithattya, haſznát nem veheti. Az érzékenység vagy egéſzen kivéſz; vagy megmarad valami 'sibbadással, és könnyű nyilalásokkal; sokſzor a' terméſzetes meleg is megfogy.

Való

Való, hogy a' ſzél-ütés valóságos Neme a' guta ütésnek, abban külömböznek még is egymástól, hogy a' guta ütésben minden külső, és belső érzékenységek elállanak, itten pedig tsak a' ſzabad akaratú mozgásoktól foſztódnak-meg a' ſzél ütött tagok.

El-véſz ugyan néha a' ſzél-ütésben is a' külső érzékenység, de meg-maradnak a' belsők, meg-marad az emlékezés, gondolkodás, az okoskodás, ítélés, a' jónak kivánása, és a' roſznak utálása. Ellenben a' guta ütésben mind a' külső, mind a' belső érzékenységek el-mulnak.

Okai. Hivatallyok ſzerint hajlandósak a' ſzél-ütésre: A' tükör tsinálók, aranyozók, arany müvesek, az értz, kiváltképpen az ólom ásók; azután azok, kik uj épületekben, uj fejéritett házokban laknak. Egyébként pedig valami az érző inakat nyomja, vagy a' vérnek béfolyását az inashusokba akadáloſztattya, az mind oka lehet a' ſzél-ütésnek. Úgy a' vastag, kemény, nehéz emészthető étkek azoknál, kiknek gyenge, hideg gyomrok vagyon, sok taknyot gyüjtenek, melly azután a' nedveket

sike-

sikeresiti, a' kisded edényeket meg-rekeſzti, 's eképp' ſzél-ütést okoz.

Kivalósodik ezekből, hogy a' ſzél-ütésnek közönséges okai egyek a' guta ütésnek okaival; tsak hogy a' ſzél-ütésnek némelly különös okai is vannak, mellyek az agynak valami réſzét, vagy a' gerintz velőt, avagy belőlek eredett érző-inakat sértik, és rontsollyák; ollyanok p. o. a' seb, a' törődés, a' magosabb helyről történt leesés, a' nyak tsiga fitzamodás (tökélletes fitzamodása el-kerülhetetlenül halálos) akármi taknyos, tsipős, vizes, genyetséges, vagy más nyavalyás mátériának az agyra, vagy a' gerintz tokba lett le-tétele, régi sebeknek idétlen bé gyógyitása, 's a' t.

Terméſzetes, hogy az is, a' mi valamelly réſznek táplálását akadáloſztattya, vagy azt egéſzen el-fogja, ſzél-ütést nevelhet, illyen okból fonnyadnak, és ſzáradnak-el némellykor némelly tagok, mellyek idővel az érzékenységet, vagy a' mozgást, vagy mind a' kettőt is el-veſztik. Igen is sokſzor láthatni e'féle eseteket a' vér edényeknek tsontosodása, és daganattya után,

vagy

vagy a' ſzomſzéd tályogok miatt, mellyek a' vér edényeket annyira öſzve nyomják, hogy a' kerengelő vért semmiképp' bé nem vehetik, vagy, ha bé-vették ki-nem botsáthattyák.

De sokſzor sem az érző inakban, sem a' vér edényekben nints fogyatkozás; az inas-husok vágattak kettő, azok lettek akármi okból alkalmatlanokká a' mozgásra- Még a' kemény elme indulatok: a' hoſzſzas ſzomoruság, a' képtelen harag, és hirtelen meg-ijedés is igen közönséges okai a' a' ſzél-ütésnek.

Feloſztása. A' *ſzél-ütés* a' guta ütéssel egy formán oſztódik-fel; tudniillik: a' *forro*, a' *hideg*, az *érző-inas*, és a' *le-tett matériából* ſzármozott *ſzél-ütésre.* Az a' feloſztás, melly a' ſzél-ütött tagoknak megnevezéséből keletkezet, haſználatosbb a' nyavalyának kimeneteléről teendő itéletre, hogy sem az orvoslásra.

Kezdete. A' ſzél-ütés némellyeket, a' mikor leg-egésségesbb állapotban lenni látzatnak, illeti; másoknak fejek fáj, ſzédelgös, és nehéz, feledékenyek, ostobák kezdenek

denek lenni, a' ſzemek el-setétednek, a' hallás fogyatkozik, az egéſz test el-lomhul, különösen pedig tsak némelly tagok nehezülnek, 'sibbadnak-meg; a' nyavalygó valami alkalmatlan vizketegségről, mintha hangyálok futkoznának tagjaiban, panaſzolkodik; mellyekre tsak hamar el-esik, 's elveſzti a' tagnak mozgathatóságát: mullyékel ezzel az érzékenység is, tsorbullyon a' terméſzetes melegség, a' táplálás, ſzükségképpen meg-fonnyad, el-sovánkodik a' tag, és kiki ſzemmel fogja látni a' ſzél-ütést.

Kimenetele. A' ſzerentsés, vagy ſzerentsétlen kimenetelt a' ſzelidebb, vagy vadabb gerjeſztő okokból, a' ſzél-ütött tagnak az élet fenntartásához, és folytatásához elkerülhetetlen ſzükségéből, és a' vele bánásból kell meg-jövendölni, úgy p. o. jót lehet jövendölni, ha a' ſzél-ütött tagok még valamit éreznek, és terméſzeti melegségöket meg-tartyák; Ellenben: ha semmitsem érzenek, ha hidegűlnek, és fonnyadnak, hiú a' jó jövendölés.

A' tagokra nézve igaz: hogy mennél közelebb vagyon a' ſzél-ütött tag a' főhez,

an-

annál nagyobb a' veſzedelem; mert annál közelebb esik a' gerjeſztő ok az agyhoz; azért, ha az ábrázatot bántya, roſz; mert könnyen guta-ütés követi; ha a' gyomort, beleket, avagy a' hugyos hólyagot találllya; nagyon veſzedelmes; ha a' tüdőket, a' ſzivet, a' nyelő gégét, avagy a' lélekzést segitő inás-husokat érdekli, tsak hamar halálos.

Általlyában a' belső ſzél-ütés mindenkor veſzedelmesbb, és nehezebben is gyógyul, mind a' külső; azután a' nem régi is könnyebben gyógyul, mintsem a' régi, bé-gyökeresedett; az öreg, és beteges ſzeméllyekben is kéſzebb a' veſzedelem, nehezebben is gyógyul, hogy sem az ifjakban, erősekben, és kik egyébként jó egésséggel valának. Jó jel az is, ha az illyent a' hideg ki-löl, ha rángatásokat, ſzurásokat, és hangyál máſzkáláshoz hasonló futkározásokat érez a' ſzél-ütött tagban; mert nem sokára viſzſza-jön a' ſzél-ütött tagnak mozgathatósága.

Orvoslása. Az orvoslásnak az a' tárgya, hogy a' ſzél-ütött tagban a' vér-forgást

gást viſzſza-állítsa, az el-nyomott érző inakat fel-élleſzſze, a' félben ſzakadott munkájokra ismét alkalmatossakká tegye, és a' gerjeſztő okokat meg-rontsa, el-mozdítsa. Tehát hármos a' tárgya, tudniillik: az ok' megrontás, és ki-mozditás; a' vér-forgásnak helyre-állitása, és az el-nyomódott érző inaknak a' félben ſzakadott munkájokra való fel-élleſztése.

Minők legyenek az orvosságok, mellyek e' hármas hivatalnak meg-felelnek a' gerjeſztő okokból, a' ſzél-ütésnek neméből, és a' betegnek többi környül-állásaiból kell ki-tanulni; ezekből tudódik-ki, hogy hol a' hivesitők, hol a' hevitők, hol pedig a' hashajtók, 's egyebek fognak kivántatni; ezekből bizonyodik-meg az is, hogy mikor légyen ſzükséges, mikor pedig kárhozatos az ér-vágás; mikor, és minő füstölőkkel kellessék a' ſzél-ütött tagokat dörgölni, hólyag-huzó flastromokkal ingerleni, 's izgatni; mikor, és minő feredők leſznek haſználatosok. — Lássuk továbbá:

A' *forró ſzél-ütésről.* Ezt meg-esmérhetni a' támaſztó okokból, ha tudniillik ollya-

lyanok, mellyek a' vér-forgást gyorsosittyák, és a' vért fel-gyullaſztyák; azután a' ſzél-ütöttnek terméſzeti mivoltából: ha az élet ér-verés erős, és tellyes; végre: az elő-ment, és jelen való történetekből. Ezek ſzerint az egéſz orvoslás egy léſzen a' forró guta-ütés' orvoslásával. Első léſzen tudniillik: az ér-vágás, utánna a' hivesitő, 's gyenge oſzlató ſzerek leſznek a' haſznos segédek, ezek fogják a' terméſzetes vér-forgást meg-ſzerezni, és az el-nyomódott érző-inakat a' félben ſzakadott munkájokra ujjolag fel-támaſztani. Nro. 32—33—34. Ha a' has ſzorult, az all-lövelléseken kivül, a' tárgyhoz alkalmaztatott has-hajtók közbevetve fognak kivántatni, sőtt ezekkel kell kezdeni, ha az első utak undogok, Nro. 35—36. (Lásd a' guta-ütésről Nró. 7—8. 9—10).

Kivülről, azon fellyül, hogy, a' ſzél-ütött tagok nap-köztt bodza virágból, ſzék-fű virágból, és kámforból tsinált zatskókkal boritatnak, még e'féle könnyű füſzer-ſzámos ſzerekkel meg-füstelt flonellel is kell őket reggel, és estve dörgölni. Nro. 37.

Nints

Nints mind addig helyek az erősebb élleſztő, füſzerſzámos ſzereknek, hanem minekutánna a' beteg a' most ditsérttekre nem könnyebbűl azomban, az élet ér-verés mégis alább hagyott, már nem feſzült, nem tellyes, inkább gyenge, és lágy, a' beteg sem köhög, akkor bátran mind kivül, mind belöl az erösebb izgató, és hathatósbb ſzerekhez kell lépni; kivül nap-köztt a' Nro. 38. alatt fel-jegyzett ſzerrel kell kenegetni; reggel pedig, és estve a Nro. 39. alatt találandó füstelővel kell a' ſzél-ütött tagokat dörgölni. Belől az izgató, 's élleſztő ſzereket mind addig kell folytatni, méglen a' beteg tökéletesen helyre-áll. Nro. 40—41. 42. Felette jó ezekre az orvosságokra méh fűből, és kakuk-fűből egy findsia herbatét inni. Történik néha hogy ezekre a' hathatósbb ſzerekre a' beteg újjolag valami égést, és belső forróságot kezd érezni. Ekkor tüstént el-álván tőlek, az elsőkre Nro. 32—33—34—35—36. kell meg viſzſza menni.

Ki tetſzik a' *hideg ſzél-ütés* a' betegnek terméſzeti hajlandóságából: a' beteg nem böv vérű, inkább hideg lomha terméſzetű,

ki

ki is sok taknyos, sikeres nedvekkel töltött; azután a' serkentő okokból, mellyek a' forró ſzél-ütésnek okaival éppen ellenkeznek.

Itten, valamint a' nyavalya terméſzetére nézve ellenkezik a' forró ſzél-ütéssel, úgy az orvoslás is egéſzen ellenkező. Nints itt helye az ér-vágásnak, sem a' forró ſzél-ütésben ajánlott többi ſzereknek, hanem az olaſz utifű, a' rozmaring, a' ménta, ruta, és általlyában minden süly ellen öſzve vagdaltt, 's nád mézzel kéſzitett füvek; a' gummák, és a' többi hevitő, bontogató, és fel oldó ſzerek, mellyek a' taknyos, sikeres nedveket bontogattyák, a' testből kitakarják, és a' ſzél-ütött tagnak előbbi tehetőségét viſzſza állittyák. Lásd Nro. 43. 44—45—46.

Minekutánna a' beteg a' mostaniakkal néhány napokig élt, és eképp' az első utak a' sok sikeres takonytól meg-menekedtek, leg-nagyobb haſzonnal adódnak amaz izzaſztó füſzerſzámos herbaték, mellyek a' vérben még kojtorgó taknyot meg-bontyák, és a' gőzelő edényeket ki-nyittyák.

Emlékezem ama' nevezetes Orvosról, ki minekutánna az első utakat meg-seperte, reggel egy könting ſzarvas-ſzarv sót adott egynéhány lat levendula vizben; és rutából, rozmaringból, és sássáfrás fahéjból herbatét itatott-reá; azután bé-födette a' beteget, és a' ſzél-ütött tagot közben dörgöltette, ezt minekutánna több napokig gyakorolta, közönségesen nagy meg-elégedéssel hagyta a' betegét.

Itten is vagyon foganattyok a' külső ſzereknek, tanátsos azért minden nap reggel, és estve a' ſzél-ütött tagokba ama Nro. 47. izgató spiritust bé dörgölni; vagy nap köztt két lat salamiák sóból, és két itze vizből tsináltt párolóval a' ſzél-ütött tagokat párolni.

Sokak hólyag huzó flastrommal állittyák viſzſza a' mintegy el-holt tagba az érzékenységet; mások meg-tsalányozzák, vagy hangyál féſzekkel borittyák-bé a' ſzél-ütött tagot.

Nem de jók itt' a' meleg kén-köves feredők is? Úgy vagyon, ezekkel a' vérforgás gyorsul, a' nedvek ritkulnak, a' gö-

zelő

zelő edények ki-nyilnak, és a' ſzél-ütést okozó matériából sokat el-ſzélleſztenek.

A' tsepegő feredő által is már sokſzor viſzſza nyerte az el-holt tag előbbi érzékenységét, és mozgathatóságát; tudniillik: a' mikor a' viz valami magosabb helyről a' ſzél-ütött réſzre tsepenként reá esik, akkor a' ſzél-ütött tag felette meg-rázódik, és az ott' meg-ſzorult matéria mozgásba hozódik. Hathatósbb ez a' tsepegés, ha hideg vizzel, vagy füvekből tsinált ſzerrel mégyen végbe. Nro. 48.

Az Electrizátiót noha sokan haſzontalanul, sőtt ártalmakra próbálták, mivel még is már többeket egéſzen meg-gyógyitott, vagy leg-alább tapaſztalhatóképpen segétett, nem kell meg-vetni.

A' *le-tett matériából* ſzármozott ſzél-ütésnek Nemét akkor láthatni, a' mikor valami előre ment, vagy még jelen való betegségből valami idegen matéria magát valamelly réſzre le-teſzi, azt nyomja, a' vérforgást gátollya, és az érző inakat tiſztyekben el-fojtya; ſzóval: a' tagot fonnyaſztya, mozgathatatlaná, vagy éppen érzéketlenné teſzi.

Minekutánna bizonyos, hogy az illyen matéria nem mindenkor egy, hanem hol forró, hol hideg indulatú; minekutánna bizonyos az is, hogy a' tag is, mellyet nyavalygat, hol kissebb, hol nagyobb érzékenységgel bir, azon fellyül, hogy a' hoſzſzas nyavalyák igen örömest réſzesülnek az akkori járvány betegségekből, nyilván való, hogy ennek a' Nemnek bizonyos orvosló módot rendelni lehetetlen, hanem a' betegnek terméſzete, a' le-tett matériának volta, a' sinlődő tagnak kényessége, és a' többi környyül-állások fogják az orvosló módot kiſzabni, 's meg-határozni. Amint is: legyen a' ſzél-ütött vérmes temperámentomú; legyen a' le-tett matéria forró indulatú, gerjeſzſzen gyúladást,'s a' t. nem de, úgy kell tekénteni, mint forró ſzél-ütést; mellyet nem hevitő, hanem hivesitő ſzerekkel kell gyógyitani? Ellenben: ha a' le-tett matéria taknyos, hideg, náthás indulatú; a' beteg is inkább lomha, röst terméſzetű, az akkori járvány nyavalyákat is tsak a' sok takony táplállya; kétségkivül a' hevitő, a' taknyot fel-vagdaló, és üritő mód léſzen a' tárgya-

zó

zó mód, 's a' t. mind a' kettőről vólt különösen a' ſzó; Lásd lap. 37—38.

A' tellyes helyre állitást némellyek a' kénköves feredőktől, mások az Electrizátiotól várják. A' bőv-vérű, ſzédelgős fő-fájós, és hideglelős ſzél-ütöttnek mind a' kettő ártalmas.

Az *érző inas ſzél-ütés*, azonkivül, hogy ő benne a' mozgathatatlansággal az érzékenység is el-véſz, elégségesen meg-esmérteti magát a' betegnek az erre való hajlandóságából, és a' gerjeſztő okokból: A' beteg gyenge, kényes, nagyon érzékeny ſzokott lenni, könnyen fel-gerjed, könnyen meg-ijed, és mindenféle ſzivre ható indulatok könnyen ki-törnek belőle; azért egyébaránt is ritkán vagyon állandós egéssége.

Mivel ritkán ſzokta a' bőv-vérűeket, és külömben egésségeseket késérteni, ritkán vagyon helye az ér-vágásoknak. Az érző in erősitők, és a' gyengén izgatók a' külső, és belső orvosságok.

Belől leg-hathatosbbak: a' kámfor, a' pésma, a' báldrián gyökér, az ördög ſzar,

az

az opium, és a' kina-héj. Nro. 49—50. 51—52. Kivül a' füszerszámos füstelőkkel gyakoroltt dörgölések mellett leg-ditséretesbbek a' kakuk spiritussal, sáfrán tinkturával, avagy kámforos égett-borral végbe vitt kenések. Nro. 53.

Végre: minekutánna a' beteg már gyógyul, tökélletes meg-gyógyulása végett legtöbbet igér a' kina, és a' rosdátlan vas-por. Nro. 54. nem külömben az erősitő feredők, és az Electritzitás; tsak az ütések felette erőssek ne legyenek; bátorságosbb, és talán foganatosbb is tsupán a' szikrákkal a' szél-ütött tagokat élleszteni.

Életrend. A' szél-ütötteknek általlyában a' meleg, száraz levegő kedvez, azért olly kellemetes, és egésséges nékik a' nyár. Kerüllyék a' lapányos, vizenyős környékeket, válaszszanak magoknak tiszta, száraz lakhelyet, tegyenek könnyű, vidámitó mozgásokat, ójják magokat a' rendetlen elme indulatoktól, a' sok aluvástól, és a' természetjekkel vetélkedő ételektől, 's italoktól. A' forró szél-ütésben szenvedőknek a' könnyű levek, zöldségek, 's egyébb könnyű

emész-

emészthető élelmények, és a' közönséges fris kut viz a' legalkalmatosbb táplálások. A' hideg szél-ütöttek szeretsen dió virággal, sárga fa-héjjal, szekfű, 's más illyetén gyenge füszerszámos étkekkel, és vizzel vegyétett jó ó borral éllyenek. Az érző inas szélütésben, és a' le-tett matériából származottban is a' betegnek állapottyához, és a' nyavalyának voltához légyen alkalmaztatva az élelmény: ollyanokat egyék, és igyék, mellyeket könnyen meg-bir, és mellyekre a' nyavalya sem rendetlenkedik.

Valamint gyógyulások alatt, úgy annak utánna is azon legyenek, hogy a' természetes ürülések meg ne zavarodjanak, meg ne rekedjenek; a' mértékletes mozgásokat, kivált a' kotsizást, az elmét vidámító, 's ébresztő foglalatosságokat, az ételben, italban, és aluvásban, szóval: mindenekben szeressék mindenkor a' mértékletességet.

RETZEPTEK.

Nro. 32.

Végy: *Tizenkét lat málna vizet, egy lat sok hasznú*

Nro. 32.

℞. Aqu. rub. id. Unc. sex Sal. polychr. Unc. sem. nitr.

nú sót, egy könting salitromot, két lat tzitrom alma levet, annyi ſzederj gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden órában két kanállal.

Nro. 33.

Végy: *Két könting tiſztitott bor követ, egy könting ſalitromot. Egyelitsd-öſzve, 's oſzd hat egyenlő réſzekre. Adgy-bé minden 2-dik órában egy port, igyék-reá bodza, és ökör farkfű virágokból egy findsiányi herbatét.*

Nro. 34.

Végy: *Egy lat fejér málva gyökeret, vagdald-öſzve, főzd vizben fél-óráig. Szűrj-le egy meſzſzelyt, 's adgy-hozzá egy könting salitromot, három lat etzetes mézet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden 2-dik órában egy findsiával.*

Nro. 35.

Végy: *Egy lat ſzenna levelet, három lat válaſztott mannát, két könting tiſztitott borkövet. Vagdald-öſzve,*

nitr. pur. dr. un.
ſucc. Citr.
Syr. moror. aa. Unc. un
m. d. om. hor. 2. cochl.

Nro. 33.

℞. Crem. tartar. dr. duas.
nitr. pur. dr. un.
m. divid. in aequal. part.
ſex.
d. om 2 hor. pulv. un. et ſuper bibat ex Spec. fl. ſamb. et fl. verbasc. un.
vascul.

Nro. 34.

℞. Rad. alth. Unc. ſem.
c. coqu. ſ. q. Aqu. com.
p. 1/2 hor.
Colat. libr. un.
adde
nitr. pur. dr. un.
Oxim. simpl. Unc. un. ſem
m. d. om. 2 hor. uno vascul.

Nro. 35.

℞. Fol. ſenn. Unc. ſem.
mann. elect. Unc. un. ſem.
Crem. tartar. dr. duas.
c. m. infund. in. Aqu. ferv.
libr.

ve, tartsd fél meſzszely forró vizben fél-óráig bé-födött edényben. Azután ſzűrd-le, 's add-bé egy óra közbe kétzerre.

libr. sem.
relinque in ferv. infus.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat absumat ad binas vices intra horam.

Nro. 36.

Végy: Négy lat savanyú pálma hust, két lat válaſztott mannát, egy lat sok haſznú sót. Olvaszd-fel fél meſzszely forró vizben, azután ſzűrd-le, 's adgy-bé minden órában fél findsiányit.

Nro. 36.

℞. Pulp. tamarind. Unc. duas.
Mann. elect. Unc. Un.
sal. polychr. Unc. sem.
m. ſolve in Aqu. ferv. libr. sem.
Colat. d. om. hor. 1/2 vasc.

Nro. 37.

Végy: Egy lat bodza virágot, annyi törtt gyalog fenyő magot, fél-könting kámfort. Egyelitsd-öſzve füstelőnek.

Nro. 37.

℞. Fl. Samb.
Bacc. Junip. levit. Contus. aa. Unc. sem.
Camphor. dr. sem.
m. d. p. Suffitu.

Nro. 38.

Végy: Tiz lat majorána vizet, két lat kalán levelű-fű Spiritust, egy könting terebintina Spiritust. Egyelitsd-öſzve, 's add kenni.

Nro. 38.

℞. Aqu, majoran. Unc. quinque
Spirit. Cochlear. Unc. Un.
— therebint. dr. Un.
m. d. p. Ungendo.

Nro.

Nro. 39.

Végy: *Egy könting kámfort, egy lat salamiák sót, három lat tört gyalog fenyő magot. Egyelitsd-öszve füstelőnek.*

Nro. 40.

Végy: *Másfél könting salamiák Spiritust, ruta etzetet, a' mennyi elég, hogy a' salamiák Spiritus tellyesen ki-forjon. Azután adgy-hozzá két lat édes kömény gyületet, nyoltz lat székfü virág vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 41.

Végy: *Nyoltz lat majoráma vizet, egy lat ménta gyületet, tizenöt tsep ánisos salamiák Spiritust. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden órában egy kanállal.*

Nro. 42.

Végy: *Másfél könting tiszttitott gumi ámmoniákot, annyi keserü gyökér kivonást,*

tiz

Nro. 39.

℞. Camphor. dr. un. sal. ammon. Unc. sem. Bacc. Junip. levit. cont. Unc. un. sem. m. d. p. Suffitu.

Nro. 40.

℞. Spirit. sal. ammon. dr. un. sem. Acet. rutac. q. s. ad. perfect. saturat. deinde adde Syr. foenicul. Unc. un. Aqu. fl. cham. Unc. quatu. m. d. om. 2 hor. 2 cochl.

Nro. 41.

℞. Aqu. majoran. Unc. quatu. Syr. menth. Unc. sem. Spirit. sal. ammon. anisat. gutt. quindec. m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 42.

℞. Gum. Ammon depur. Extr. gentian. aa. dr. un. sem. Cam-

tiz grán kámfort, tsinály naránts-héj Essentiával három grányi pilulákat. Hintsd-bé naránts levél porral. Adgy napjában 3-ſzor, mindenkor hármat, 's igyék-reá méh fűből, kakuk fűből, vagy ſzékfű virágból egy findsia herbatét.

Nro. 43.

Végy: *Három könting sok haſznú sót, másfél könting Jalapa gyökér port, három lat öſzve vagdaltt, 's nádmézzel kéſzitett méntát, és annyi rozmaringot, négy lat föld fűst-fű gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél kanállal.*

Nro. 44.

Végy: *Másfél könting tiſztitott gumi ámmoniákat, annyi keserű gyökér kivonást, negyven grán tiſzta áloet, tsinály rabarbarás tzikoria gyülettel három grányi pilulákat. Adgy-bé napjában 3-ſzor mindenkor hármot, 's igyék-reá vu-*

Camphor. gr. decem.
Eſſent. Cort. aurant. q. s.
f. pillul. gr. trium.
Consp. pulv. fol. aurant.
d. ter de die tres superbibendo vascul. infus. Herb. meliſs. serpill. vel fl. cham.
Rnae.

Nro. 43.

℞. Sal. polychr. dr. tres
pulv. Rad. Jalap. dr. un.
sem.
Conserv. menth.
— rosmar. aa. Unc. un.
sem.
Syr. fumar. Unc. duas.
m. d. om. 2. hor. 1/2 Cochl.

Nro. 44.

℞. Gum. ammon.
Extr. gentian. aa. dr. un.
sem.
Aloe. pur. Scr. duos.
Syr. Cychor. c. Rh. q. s.
f. pillul. gr. trium.
d. ter de die tres ſuperbibendo vascul. infus. ſpec.
Herb.

rutából, és rozmaringból egy findsia herbatét.

Herb. rut. et rosmarin.

Nro. 45.

Végy: *Másfél könting tojás sárgával fel-olvaſztott ámmoniák gumát, két könting sok haſznú sót, két lat tengeri hagymás etzetes mézet, nyoltz lat vad kömény vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 45.

℞. Gum. ammon. vitell. ovor. subact. dr. un. sem. sal polych. dr. duas. Oximell. Squill. Unc. un. Aqu. Carv. Unc. quatu. m. d. om. 2 hor. 2 cochl.

Nro. 46.

Végy: *Három könting sok haſznú sót, huſz grán olaſzutifü kivonást, két lat tzitrom-héj gyületet, tiz lat ſzékfü virág vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 46.

℞. Sal polychr. dr. tres. Extr. arnic. Scr. un. Syr. Cort. Citr. Unc. un. Aqu. fl. cham. Unc. quinque. m. d. om. 2 hor. 2 cochl.

Nro. 47.

Végy: *Négy lat földi geleſzta Spiritüst, annyi levendula Spiritust, két könting körös bogár tinkturát. Egyelitsd-öſzve, 's add kenni.*

Nro. 47.

℞. Spirit. Lumbr. terrestr. — Lavendul. aa. Unc. duas. Tinctur. Canthar. dr. duas m. d. p. ungendo.

Nro. 48.

Végy: *Hat marék nádra füvet, annyi levendulát, tiz lat*

Nro. 48.

℞. Herb. Matricar. fl. Lavend. aa. man. sex. bac-

lat borostyánfa magot, annyi gyalog fenyő magot; vagdald-öſzve, hadd állyon forró vizben bé-födve fél-óráig, ſzűrjle hat pintet, 's adgy-hozzá négy lat salamiák sót, másfél meſzſzely gyalog fenyő-mag Spiritust. Egyelitsd-öſzve, 's add tsepegtetőnek.

Nro. 49.

Végy: *Másfél könting báldrián kivonást, annyi rabarbara kivonást, huſz grán ördög ſzart, tiz grán kámfort; tsinály tengeri gyánta tinkturával három grányi pilulákat. Adgy-bé napjában 3-ſzor, mindenkor bármot, 's igyék-reá egy findsia ſzékfű virág herbatét.*

Nro. 50.

Végy: *Fél könting pésmát, három könting Minderer Spiritust, egy lat fejér nád mézet, nyoltz lat méhfű vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgybé minden órában egy, két kanállal.*

baccar. Laur.
baccar. Junip. aa. Unc. quinque.
c. m. infund. s. q. Aqu. ferv. p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Menſur. sex.
adde
Sal. ammon. Unc. duas.
Spirit. Junip. libr. un. sem.
m. d. p. Embrocatione.

Nro. 49.

℞. Extr. valer. ſylv.
— Rh. aa. dr. Un. sem.
asae. foetid. Scr. Un.
Camphor. gr. decem.
Tinctur. ſuccin. q. s.
f. pillul. gr. trium.
d. ter de die tres ſuperbibendo vascul. infus.
fl. chamom.

Nro. 50.

℞. Mosch. dr. sem.
Spirit. Minder. dr. tres.
Sach. alb. Unc. sem.
Aq. Meliſs. f. Unc. quatu.
m. d. om. hor. 1-2 Cochl.

Nro. 51.

Nro. 51.

Végy: *Huſz tsepet Sydenhám' tsepjeiből, két lat sárga fahéj gyületet, hat lat méh-fíl vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy kanállal.*

Nro. 52.

Végy: *Két könting báldrián gyökeret, vagdald-öſzve, 's tartsd forró vizben bé födve fél-óráig. Szűrj-le tizenkét latot, 's adgy-hozzá két lat narants-héj gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden órában 2 kanállal.*

Nro. 53.

Végy: *Nyoltz lat kakuk Spiritust, két lat sáfrán tinkturát. Egyelitsd-öſzve, 's add bé-kenni.*

Nro. 54.

Végy: *Egy lat jobb peruviai fa-héj port, annyi rosdátlan vasport, három könting fejér fa-héj port, négy lat öſzve vagdaltt, 's nádmézzel kéſzitett méntát, tsinály*

Nro. 51.

℞. Laud. liquid. Syd. gutt. viginti.
Syr. Cinnam Unc, un.
Aqu. meliſs. S. Unc. tres.
m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 52.

℞. Rad. valer. sylv. dr. duas
c. infund. s. q. Aqu. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. sex.
adde.
Syr. Cort. aurant.
Unc. un.
m. d. om. hor. 2 cochl.

Nro. 53.

℞. Spirit. serpill. Unc. quat.
Eſſent. croc. Unc. un.
m. d. p. inungendo.

Nro. 54.

℞. Pulv. Cort. per. Selec.
Limat. Mart. n. rubig.
aa. Unc. sem.
Pulv. Cort. Winter. dr.
tres.
Conser. Menth. Unc. duas
Syr.

nály ménta gyülettel liktáriumot Adgy-bé minden 3-dik órában egy kávés kanállal, 's igyék-reá rutából, és méh fűből egy findsia herbatét.	Syr. Menth. q. s. f. Electuar. molle. m. d. om. 3 hor. Un. cochl Coffeac. ſuperbibendo vascul. infus. spec. Herb. rut. meliſs.

AZ IN RÁNGATÁSOKRÓL.

De Convulsionibus.

Az akarattól függő inas-husoknak erőſzakos, és a' betegnek akarattya ellen történt rángatodásai: *In rángatásoknak* neveztetnek.

Ha az inas-husok nem rángatódnak, hanem tsak öſzve huzódnak, 's öſzve huzódva maradnak, akkor nem *In rángatás*, hanem *Görts* a' neve.

Ama' külömb tagokról vett nevezetek a' gyógyitásban alig teſznek mi kevés változtatást; tsak arra valók, hogy meg-tudhatni belőlek, mellyik réſz ſzenved. p. o. ha valaki a' ſzijas in-ſzökést emléti, azonnal tudhatni, hogy az in-rángatások a' kezekben vannak; hogy a' görtsben a' láb-ikra, vagy láb-ujjak; az áll kaptza görtsben az alsó áll-kaptzának inashusai huzóttak-öſzve.

Okai.

Okai. Többek közül hajlandók az in-rángatásokra azok, kik lépes, és nádra görtsös ſzülőktől ſzülettettek, kiknek érző inaik ſzülésektől gyengébbek, és érzékenyebbek, az ifjabb eſztendők, az aſzonyi Rend, 's végre azok, kik hoſzſzas éjjeli tanulásokkal, vagy kényes, puha élettel magokat meg-rontyák. Ezeknél alig vagyon ollyas ok, melly valamikor in-rángatást, vagy görtsöt nem okozott vólna.

Mind ezek a' temérdek okok könnyebség okáért három rendre hozattatnak, tudniillik: a' felette nagy *üresedésre;* a' felesleg való *megtellésre*; és a' kényesbb, és indithatóbb *izgatósägra.*

A' felette nagy *Üresedés* alatt értetődnek akármi nevezetesebb vérfolyások: legyen az vérző seb, ſzülés, gyermek-veſztés, 's a' t. Azután akár a' terméſzettől, akár más móddal okozott keményebb okádások, és hasfolyások, a' buja élet, a' hoſzſzas éhség, vagy más akármi ürülés, melly az állati gazdaságot tsorbittya.

A' meg *tellés által* értetődnek az elmaradott ſzokásban vólt arany-ér, hó-ſzám

folyá-

folyások, a' fenn akadott gyermek ágyos tiſztulások, az el-állott test párzás, a' réſzegség, a' taknyos, epés, vagy geleſztás iſzap, a' köſzvény, vagy akármi más megrekedt tsipős nedv; régiebb sebeknek béforrása; a' vesékben nött, vagy a' vizelló tsatornákban meg-akadott, úgy ſzinte a' hugyos hólyagban termett kö; az agyban esett többféle fogyatkozások; p. o. az ott keletkezett tályog, vagy meg-gyült viz, tsont ki-növések, 's a' t.

Gyermekekben az illyen in-rángatásokat a' kényesebb, és indithatóbb *izgatóságból* a' fogazás, a' himlö, és a' has-rágások gerjeſztenek; a' viselöseknél a' nehéz ſzülés. A' gyuladozó hidegelésben, különösen az oldal nyilalásban, a' gyomor, és belek gyuladásában az illyen in-rángatásokat, 's görtsöket tapaſztalni éppen nem ritkaság; még a' félben hagyó hideg is sokſzor ezekkel ſzövetkezik, tsak legyen a' beteg gyenge, kényes, és könnyen indítható testel. De sokſzor még kissebb sebek, törödések is gerjeſztenek illyetén ijeſztö nyavalyákat; hát a' felette kemény elme

indulatok: a' harag, a' félelem, a' fájdalmak, 's a' t.

Felosztása. Az in-rángatások fel-osztódnak: *közönségesekre*, és *helybéliekre*, azután: *elsőkre*, és *második* betegségekre; 3-*szor*: azokra, mellyeknek gerjesztő okok a' főben vagyon, és azokra, mellyek a' gerjesztő okkal nintsenek egy helyben, végre: az *állandósokra*, és azokra, mellyek *ostromonként* fordúlnak-elő. Mindegygyek vagy heves indulatúak, vagy hoszszas nyavalyák.

Kezdete. Meg-láthatni a' fel-osztásból, hogy az in-rángatások nem egyféleképp' kezdődnek; néha egyszerre az egész test, vagy tsak némelly tagok rángatódnak, máskor semmi rángatást sem tapasztalhatni, hanem az egész test, vagy tsupán némelly részek fásulnak-el. Sokak bizonyos változásokból meg-mondgyák előre a' közelitő in-rángatásokat; mások éppen semmit nem vesznek észre. Sokszor magánosan, de más betegséggel szövetkezve is igen gyakran láthatni. Hol állandósak, hol pedig ostromlók; mindegyikénél hol marad-meg a' betegnek az esze, hol el-vész. Elég az, hogy az i-

nas-

nas-husok viſzontagos öſzve-huzó, 's ki-táguló mozgásából, vagy merévedett öſzve-huzódásából könnyű reájak ismérni.

Kimenetele. Az öregeknél, és hideg taknyos terméſzetüeknél mindenkor veſzedelmesbbek az in-rángatások, hogy sem az ifjabb, és izgathatóbb ſzeméllyeknél; mindazonáltal tsak igaz az, hogy a' gerjeſztő okok, és a' nyavalyának sullya, és keménysége jövendölik-meg ſzerentsés, vagy ſzerentsétlen kimenetelét. Legyenek például a' himlő kiütést megelőző, vagy a' gyomorban meghevert, de könnyen kihajtandó matériától gerjeſztett in-rángatások, nem nagy a' veſzedelem; de járullyanak a' rothadt, 's más roſz indulatú hidegleléshez, már ijeſztőbbek, sőtt kövessék a' bővebb vér-folyásokat a' tsuklás, a' görts, a' ſzijas in-ſzökések, hűllyenek, 's jegesűllyenekel a' külső tagok, közel léſzen a' halál. Az ostromló in-rángatásoknak többnyire a' ſzélütés, nyavalya-törés, vagy guta-ütés a' következése.

Orvoslása. Neheziti az orvoslást az, hogy az in-rángatások hol magánosan, hol

más nyavalyával ſzövetkezve ſzámtalan változásokkal, 's történetekkel rettentik az Orvoslót, ki-is azután a' nélkül, hogy a' gerjeſztő okot keresné, tsak hamar valamit a' tulajdon úgy nevezett in-rángatás, és görts ellen valókból öſzve-ſzed, és rendel, mellyel ha nem segit-is, bár tsak ne ártana.

Mindenek előtt tehát az in-rángatásoknak gerjeſztő okait kell ki-keresni, azokat el-erőtleniteni, el-rontani; mert még a' gerjeſztő okok munkálódnak, lehetetlen addig, hogy a' tőlek okozott nyavalyák ſzűnnyenek.

Második az: hogy az érző-inak erősittessenek, vagy is, hogy ama' nagy izgathatóságok mérsékelődjék, ne hogy minden hijába való okra meg-zavarodjanak, 's illyetén rendetlen mozgásokra hozattassanak.

E' kettős kötelesség, tudniillik: a' gerjeſztő okoknak meg-rontása, és az érző inaknak meg-erősitése, böven ki-mutattya, hogy nintsenek semmi különös in-rángatást, és görtsöt orvosló ſzerek, hogy ama' régtől hires, és nevezetes in-rángatás, és görts ellen való orvosságok tsak annyiba haſz-

no-

nosok, annyiba görts ellen valóknak mondatandók, a' mennyire a' gerjeſztő okok ellen munkálódnak, és a' testnek felesleg való izgathatóságát mértékelik.

Legyenek tsak az in-rángatások közönséges gyuladozó hidegleléssel, legyenek gyomor, bél, vagy akármi gyuladással, nem de az ér-vágás, a' sok hivesitő, salitromos italok, a' lágyitó all-lövellések, és a' lágy kötések leſznek a' ki-válaſztott in-rángatás, és görts ellen való ſzerek? hol is a' hódtetem, a' kámfor, a' pésma, az opium, és a' többi tulajdon úgy nevezett görts ellen való ſzerek okvetetlenül ártanak.

Életrend. A' sokféle gerjeſztő okok miatt, a' betegnek nyavalgó állapottya, 's több beteges környül-állásai miatt lehetetlen a' különös élet rendet ki-ſzabni; az általlyában igaz, hogy minekutánna a' gerjeſztő okokhoz, a' nyavalyának és betegnek terméſzetéhez ki-ſzabott, 's meg-határozott életrend mellett az egésség meg viſzſza jött, a' beteg annakutánna is őrizkedgyék a' viſzſza eséstől. A' leg-kissebb rendetlenség, a' felháborodás, ijedés, a' hoſzſzas el-keseredé-

sek

sek elégségesek arra, hogy az illyenben az in-rángatások ujjolag fel-gerjedjenek. Keresse a' tiſzta, mértékletes levegőt, ſzeresse az ételben, és italban a' mértékletességet, ne kedvellye a' kemény, nehéz emészthető, kivált a' sok keverék étkeket, foglalatoskodgyék gyönyörködtető gyakorlásokban, tsak soha felette ki ne hevüllyen, ki ne fáradgyon. Alugyék ſzükségest, ügyellyen terméſzetének munkálódásaira, hogy ſzorulásokban, vagy más ſzokásban vólt ürülésekben fogyatkozást ne ſzenvedgyen, vagy ellenben a' felesleg való ürülések által el ne bádgyadjon.

A' NYAVALYA TÖRÉSRŐL.

De Epilepsia.

Az a' rettenetes állapot, mellyben valaki hirtelen minden mind külső, mind belső érzékenységektől meg-foſztódik, és erőſzakos görtsöket, és rángatódásokat ſzenved, *Nyavalya-Törésnek* neveztetik.

Mivel itt' azon kivül, hogy az inashusok rángatódnak, az érzékenységek is el-

veſz-

veſznek, ſzükség ez illyenekre vigyázni, ne talántán vizben, tüzben, vagy más ſzerentsétlenségben el-veſzſzenek.

Okai. Gyermekek, gyermek-ágyasok, a' ſzomorú, és komor kedvűek, a' lépes, és nádra görtsös ſzeméllyek, de főképp' a' nyavalya törős ſzülőktől ſzületett gyermekek tarthatnak ettől a' nyavalyától, kikben egy hirtelen ijedés, kemény harag, epeſztő gond, sok, és hoſzſzas virraſztás, közönséges el erőtlenedés, az élet módgyában, a' hevitő étkekben, és réſzegítő italokban lett rendetlenség, 's a' t. egyſzeribe feléllesſzthetik.

Általlyában elég hatalmasok a' guta-ütésnek okai arra, hogy nyavalya-törést gerjeſzſzenek; azért láthatni nyavalya-törést, melly a' vérnek bövségéből, vagy sürüségéből ered, melly a' meg-gyült enyves, sürü, vagy tsipős nedveknek, a' felette bőv üresedésekből következett közönséges el-erőtlenedésnek köſzöni létét. Azomban különösen olly okokból támad, mellyek vagy a' főben az alkatásnak sértésétől, 's hibájitól ſzármoznak, vagy máshol a' testben el-rejtve vannak. Úgy,

ha

ha p. o. a' koponyának belső ſzinéről valami tsont képtelenül ki-nő, ha az agy edénnyei ki-tágulnak, vagy meg-keményednek, ha az agy üregeibe valami tsipős nedvesség öntődik, ha az agyban tályog keletkezik, avagy máshonnét valami tsipős matéria ált' vetődik. De még az agyban termett férgek is már többſzer, sem hogy valaki gondolná, gerjeſztettek nyavalya-törést.

A' fön, és az agyon kivül lévő gerjeſztő okok jobbára a' hasban tartózkodnak. Tanui ennek az első utakban sompolygó tsipősség, a' geleſzták, a' meg-rekedt arany ér, avagy a' fenn-akadott hó-ſzám folyás, 's a' t. Illyetén hasonló okokból ſzokta néha némelly viselős ſzeméllyeket is meg-ſzökni a' nyavalya-törés. Kisdedeket, a' mikor fogok hasad, többnyire azért sanyargat, hogy gyomrok, hasok tele tömve vagyon a' sok enyves, taknyos, savanyós iſzappal.

Feloſztása. Fel-oſztódik a' *nyavalya-törés*: a' ſzülöktől a' *magzatra ſzállottra*, a' mikor a' ſzülők közül valamellyik nyavalya törős; az *együtt ſzülettre*, ha tudniillik a' külömben egésséges anya viselős

ko-

korában valami nyavalya-törőstől hirtelen, és nagyon meg-ijed; és a' *ſzél-ütés után támodottra*; mellybe akár ki akármi gerjeſztő okból ſzületése után bele esik. 2-*ſzor*: A' *nem régire*, és a' *régire*. Ez már több időktől töri a' beteget, amaz nem régtől öldökli. 3-*ſzor*: A' mikor az ok, és a' nyavalya együtt laknak; tudniillik: a' mikor a' gerjeſztő ok a' koponyán belől vagyon; és a' mikor a' gerjeſztő ok nints a' nyavalyával együtt, hanem távul a' gyomorban, vagy egyébb réſzében a' testnek. Ezt gonoſz indulatú betegségekben látni nem ujság, hol is azután a' nyavalya-törést nem mind első, hanem mind második eredetű nyavalyát kell tekénteni. 4-*ſzer*: A' *rendes*, és a' *rendetlen* nyavalya-törés; Az bizonyos időre viſzſza-tér; Ez minden idő válaſztás nélkül hol előbb, hol utóbb rongállya a' beteget.

Kezdete. Kiket a' nyavalya-törés már többſzer gyötrött, ostobák, tompa elméűek, rövid emlékezetűek, eſztelenek ſzoktak lenni, és a' nélkül, hogy előre valami változást tapaſztalnának, tsak hirtelen el-

ha-

halaványúlnak, ſzemeket el-forgattyák, 's el-esnek, azért sokſzor halálosan meg is sértik, 's öſzve törik magokat, hüvelykeket bé markallyák, a' ſzájokból tajtékoznak, fogokkal tsikorognak, gyakran, és rendetlenül, valami képtelen hanggal lélekzelnek, és az egéſz testökben erőſzakos görtsöket, és rángatódásokat ſzenvednek; az élet ér verés egyre változik, és az érzékenységek egéſzen el-veſznek. Sokak a' hugyot, és ganéjlatot is tudtok nélkül el-botsáttyák.

Mások az ostrom előtt változásokat éreznek: ſzédelgésről, fő-fájásról, ſzemek' ſzikrázásáról, fül tsengésről panaſzkodnak, a' gyomrok meg-romlott, émeleg, egéſz testek borsódzik, a' lábaik 'sibbadnak, reſzkednek, tántorognak, a' 'sibbadás alolról mind fellebb egéſz az agyig mégyen; tsendesen, méllyen, és ſzokásoknál tovább aluſznak, 's a' t. mellyekből magok meg-jövendőlik a' közelitő ostromot.

Kimenetele. Mi jót lehessen ettől a' rettenetes nyavályától reményleni, következendők vitattyák.

Ál-

Általlyában minden nyavalya-törés nehéz gyógyitású; Leg-könnyebben gyógyul a' kisdedeké, ha tsak a' ſzülőktől reájok nem ſzállott, vagy velek nem ſzületett, melly ha életeknek kilentzedik eſztendejéig meg nem gyógyul, talán mindenkorra gyógyithatatlan marad? Hyppocrates a' ſzülőktől a' magzatra ſzállottban, vagy a' vele ſzületettben az időtől várta a' gyógyulást, a' mi, ha nem történt, le tett minden reménységet.

A' ſzületés után támodott nyavalya-törésnek ſzerentsés, vagy bal ki-menetele a' betegnek állapottyától, a' gerjeſztő okoktól, az előre ment változásoktól, a' hirtelen, és hevenyiben, avagy a' már régultai gyötrődéstől, és az ostromnak keménységétől függ. Úgy, ha hideglelésnek, vagy más betegségnek története, akkor a' nyavalya távozásával ő is távozik, 's el-marad. A' mit én leg-több izben gyerek ágyos aſzſzonyoknál tapaſztaltam.

A' helybéli fogyatkozásból ſzármozott, tudniillik: ha a' koponyában, az agyban, ennek edénnyeiben, avagy üregeiben vagyon a' hiba, tsak nem mindenkor gyógyit-

gyithatatlan. Az elme indulatokból, főképp' a' hirtelen ijedésből eredettet is vajmi nehéz meg-orvosolni. Mennél régiebb, mennél több, és sulyosabb történetekkel jár az ostrom, annál félöbb, annál kétségesebb az orvoslás is. Azokból is alig gyógyul-meg valaki, kik elöre semmi változást nem éreznek, tsak hirtelen le rogynak, el-esnek. Néha olly ſzörnyű az ostrom, hogy időt sem enged az orvosláshoz, idő előtt ki-ſzóllittya nyomorultat az élők ſzámából.

Orvoslása. Kettős az orvoslás. Az egyik az ostromkor, a' másik az ostromon kivűl.

Az ostromkor teendő segétség nem gyógyit, hanem tsak enyhit, és a' beteget az esendő ſzerentsétlenebb történetektől ójja. Kezdődik azzal, hogy a' közelitő ostromkor a' beteget magánosan nem haggya; bürükön, tűz, és viz körűl, vagy más veſzedelmes helyeken, sőtt emberek köztt sem engedi kóválygogni, hanem reá parantsol, hogy izibe az ágyba takarodjék, ne talán az erőſzakos ide, 's tová való verődésben

ben magát meg sértse, fejét, vagy más tagját kőbe, fába, avagy más kemény testbe üsse. A' ſzájba a' fogak közé, hogy nyelvét meg ne sértse, egynéhány rétű ruhátskákkal bé tekertt fa kanál nyelet dugat; ábrázattyát hideg vizzel több izben meg-lotsoltattya, 's mosogattattya; az orrát, a' homlokát, és a' halánytékokat etzettel, fokhagymával, és ha kaphatni, ördög ſzarral is meg-dörgölteti. Élesebb, és tsipősebb ſzereket, mellyek még az egésségesek' fejét is ſzéditik, 's nehezitik, veſzedelmes az ollyannak orra alá dugni, 's tartani. Ha nagyon böv-vérű, és az ostrom is felette kemény, eret is kell rajta vágni, külömben félő, hogy a' guta meg-üti. Kétség kivűl mind ezeket ſzabad, fris levegőben kell el-követni; azért az első, és leg-főbb az, hogy az illyen nyavalgó egésséges, ſzabad levegőbe helyheztessék.

A' hűvelyk ujnak erőſzakos ki-feſzétése veſzedelmes. Soha sem láttam az ostromot általa engeſztelődni, de hallottam az ostrom után miátta nyomorultat a' fájós ujján panaſzolkodni.

Az

Az ostrom után egy ideig guta-ütés forma állapotban látzik lenni a' fel-tenyéſző; némellyek ugyan tsak éſzre térnek, beſzélgetnek, de lankadtak, és a' fejek tompa, ſzédelgős. Segit ezeken a' ménta herbaté gyanánt. Azoknak meg, kik gyengébbek, 's azért nehezebben épülödnek, leghaſznosbb a' dinnye magból, és mondolából tsinált kámforos téj.

Itt' már az ideje, hogy minekutánna tökéletesen meg-ſzünt az ostrom, és a' beteg valamennyire magát öſzve ſzedte, az Orvosló a' nyavalya-törésnek gyökeres orvoslásáról aggódjék; mellynek okáért elsö az, hogy a' nyavalya-törésnek okát, és annak tartózkodó helyét keresse-ki, a' mire is reá menni néha ſzörnyü nehéz. Visgállya-meg az Orvosló a' nyavalya rontós ſzemélyt minden ſzorgalommal, kérdezöskedjék töle: Vallyon régulta gyötri-e már? talán vele ſzületett? talán ſzülöi vóltanak nyavalya rontósok? mikor ſzokott az ostrom viſzſza jönni? erösebb testi gyakorlások, 's mozgások után, hoſzſzas, és mélly álom, vagy vendégeskedések után,

avagy

avagy éh gyomorral? vagy talán mikor a' gyomor nem jól emésszt? talán a' nyomorult nagyon félénk, nagyon indulatos, hogy véletlen ijedésből, vagy keményebb haragból hárámlott-reá? Talán valami helybéli hiba az oka? Már Hyppocrates intette az Orvoslót, hogy az ostromon kivül még a' leg-kissebb fogyatkozást is ki-tanullya, hogy azután az orvoslásban azt mindendor szemen tarthassa, 's tartsa. * A' mikor az ostrom ismét közelget, akkor is minden legtsekéllyebb okokat, 's változásokat fel-fogjon mind addig, méglen az ostrom valóságosan ki-tör. Ezekből a' külömbféle időkben történt változásaiból a' betegnek, sokszor szerentsésen ki-találódik a' nyavalya-törésnek oka, mellyet, ha azután ki megronthat, 's meg semisithet úgy, hogy többé viszsza ne térjen, bizonyos lehet, hogy meg-gyógyitotta a' nyavalya-törést.

A' nyavalya rontós szülőktől születtetteket, vagy kikkel velek született, avagy, kik hirtelen meg-ijedésből, keményebb ha-

rag-

* *Hyppocr. L. 4. aph. 33.*

ragból kapták, ezeket vajmi nehéz, jobbára lehetetlen vólt még eddig meg-gyógyitani, kivált ha régi a' nyavalya-törés. Az érző in erősitő, és görtsöket szüntető szerekkel való hoszszas éltetés mellett a' biztatás, a' jó reménység, a' bizodalom, a' könnyü, kedvező munkákban való foglalatoskodás, az utazás, a' levegőnek változtatása, rövideden: valamik az ollyant ama' szomorú gondolkodásoktúl el-vonhatnak, leszsnek a' leg-bizodalmasbb orvosló szerek. Vannak is példák, hogy ezekkel sokak szerentsésen meg is gyógyultanak.

Mivel pedig az illyenekben a' gyakor ostrom által főképp' az első utak, és a' tápláló munkák zavarodnak, hihető, hogy alig vagyon egy, kinek előbb okádtatót, vagy has-hajtót adni nem vólna szükséges, vagy leg-alább hasznos. Én a' Nro. 55. alatt kijegyzett okádtatóval kezdem az orvoslást; más nap a' Nro. 56. alatt fel-találandó porokból adok reggel, és estve egyet, úgy szinte harmadik, sőtt negyedik nap is folytatom, és mindenkor báldrián gyökérből, narants, és szömörtze levelekből egy, két

findsia herbatét itatok-reá; azután kezdem a' tulajdon érző in-erősitőket, és görts ellen valókat. Nro. 57—58. Vóltam némellyeknél, kik ijedésből, vagy haragból nyerték a' nyavalya-törést, ezzel a' móddal olly ſzerentsések, hogy mind erre az időre menttek tőle; másoknál meg azt tapaſztaltam, hogy ritkábban, nem is olly keményen tér viſzſza hozzájok az ostrom.

Mikor a' nyavalya-törés az alkatásnak éſzre-vehető sértéséből, és hibájából keletkezik, melly tudniillik az egéſz testet az együtt ſzenvedésre birja, vagy is, mikor a' nyavalya-törés azért ostromol valakit, hogy a' koponyában tsont, vagy egyébb test képtelenül ki-nőtt, hogy az agy edények kitágultak, meg-keményedtek, avagy, hogy az agy üregeibe valami romlott nedvek ált'öntödtek, tályog, 's a' t. keletkezett, akkor a' nyavalya-törés orvosolhatatlan; mert bár ki-tudódott is az ok, de ezt el-rontani, és a' sértett alkatást helyre állitani lehetetlen.

Leg-könnyebb azt a' nyavalya törést meg-gyógyitani, melly nem mint első eredetű, hanem mint második betegség,

mint történet járul más nyavalyához. Például lehetnek a' kisdedek, kiket a' nehéz fogazás miatt ront-meg, alig hasadnak a' fogak, azonnal el-marad, el-hadgya őket; a' geleſztáktól támoſztatott is azoknak elöldöklésével, és ki-puſztitásával marad-el; még a' gonoſz indulatú betegségekben is el-marad mindgyárt, nem vár semmi különös orvosságat, tsak a' betegség orvosoltassék-meg ſzerentsésen. Nem de a' viselős ſzeméllyeknél is a' ſzerentsés ſzülés a' legjobb Orvosló?

Azt a' nyavalya-törést sem felette nehéz meg-orvosolni, mellynek gerjeſztő oka az első utakban: a' gyomorban, vagy belekben fenekel; a' gyomorból ki forgattyák az okádtatók Nro. 55—59. a' belekből a' has-hajtók Nro. 60—61. Meg-lehet pedig esmérni a' gyomorban feneklő gerjeſztő okot abból, hogy a' beteg az ostrom előtt az étel kivánást el-veſzti, a' nyelve, kivált reggel valami fejéres, sárga, zöldes, avagy fekete motsokkal bé vagyon mázolva, keserüt, savanyut, büdöset böfög, gyomra émeleg, és az okádásra erölkedik,

né-

néha okádik is. A' ſziv tájban, és az oldal lágyokban ſzorongatódik, és a' feje valami tompa fájással nehezült, és ſzédelgős, 's a' t.

Ellenben: ha az ostrom előtt a' beteg kivált reggel ſzokatlan lankadtságat, és nehézséget érez, ha a' hátában, és vékonyokban hol nagyobb, hol kissebb fájdalmat ſzenved, ha a' has tele duzzadt, korgó, és kemény, ha gyakor has-fájásokról, és rágásokról panaſzolkodik, ha ritka, kemény, dögbüzü, avagy éppen gyakor, lágy hasmenései vannak sok dögbüzü ſzelekkel, bizonyos, hogy ekkor a' belekben kevereg a' gerjeſztő ok.

De el-hatalmaskodik néha a' gerjeſztő ok annyira, hogy az elsö utakat egéſzen, az az: a' gyomrot a' belekkel egyetemben el-futtya; akkor sem az okádtatók, sem a' has-hajtók magánosan nem elégek, hanem egybe kötve munkállyák a' gyomornak, és beleknek tőle való meg-menekedését. Nro. 62—63.

Az e'képp' el-öletett gerjeſztő ok után közönségesen el-marad az ostrom; mind a-

zon által meg-esik sokſzor, hogy az első utaknak el-erőtlenedése, az érző inaknak felette nagy érzékenysége, 's izgathatósága miatt még tovább is késérti, 's töri a' beteget; ekkor tellyes foganatuak a' gyomor erősitőkkel az érző in-erősitők. Nro. 64—65—66.

Nagyobb mesterséggel gyógyul az a' nyavalya-törés, melly a' meg-gyült enyves, sürű, vagy valami viſzſza vertt tsipős nedvektől eredett. Jegyezzék-meg ezt azok a' ſzülők, kik tudgya mi veſzedelmes irekkel, és kenyötsékkel gyermekeik' ki sebesedett fejét ſzokták le-ſzáritani, vagy a' rajtok ki ütött rűht viſzſza verni.

Igaz, hogy a' sürű, enyves nedveket fel-oldgyák, meg-vékonyittyák, és a' testből ki-eregetik, a' Nro. 67—68—69. alatt fel jegyzett ſzerek. Igaz az is, hogy a' ki-sebesedett főnek le-ſzáritásából következett nyavalya-törést is meg-orvosolhattya a' haj le-borotváltatás, és a' főnek velentzei ſzappanból kéſzült lúggal való meg-mosattatása, ha azután fele lóhere, fele pedig hólyag huzó flastromból öſzve állott flastrom-

mal

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

mal bé boritódik; de a' gyermeki eſztendőkhez alkalmaſztatott közben adandó hashajtók, mellyekkel még azután is, minekutánna már tökéletesen el-maradott a' nyavalya-törés, jó ideig a' mindennapi vértiſztitókon kivül hetenként leg-alább egyſzer éltetni kell a' gyermeket, vajmi alkalmatlaná, 's azért bizonytalaná teſzik a' meg-gyógyulást.

Kit azért tör a' nyavalya, hogy a' rüh belé viſzſza veretett, annak leg-jobb rühessel társolkodni, ennek ingét, vagy egyébb ruháját magára venni, hogy ujolag ki-üssön rajta, mellyet azután annak rendgye ſzerént könnyebb léſzen meg-gyógyitani. Egyébaránt a' has-hajtókkal, a' langyos feredőkkel, az izzaſztókkal, és hólyag huzó flastromokkal, mellyeket jó ideig kell folyásban hagyni, orvosoltatik. Haſznos ez illyennek karán mesterséges sebet is tsinálni.

A' böv-vér ritkán okoz nyavalya-törést, inkább a' ſzokott vér-folyásoknak el-rekedése, 's fenn akadása következteti; tudniillik: ha az arany-ér, a' hó-ſzám, vagy más ſzokott vér-folyás el-áll, vagy meg-

in-

indulni nem akar. A' betegnek erejéhez, és a' vérnek bővségéhez alkalmaſztatott egyſzeri, vagy többſzeri ér-nyitásban, és a' belöl adandó hivesitőkben, vékonyitókban, és gyenge has-hajtókban léſzen a' reménység, mellyeket (az ostromon kivül) húzamost mind addig kell folytatni, méglen a' nyavalya törés tökéletesen el-maradott. Az arany-erekre, ha fel-dagadtak, vérſzipók rakatassananak, és a' lábok minden nap kétzer fereſztessenek.

Gyakrabban tör valakit a' nyavalya a' felette bőv üresedések után a' sok, és hoſzſzas vér-folyásokból, vér-hasból, hoſzſzas izzadásokból, 's a' t. következett közönséges el-erőtlenedés miatt. Való, hogy az illyetén rongáló ürüléseknek meg-orvosoltatása eſzközli az első segétséget; de tökélletesétik, és bé fejezik azután a' könnyen emésztheto, és tápláló eledelek, mellyek azt, a' mi a' felette bőv üresedések által megfogyott, lassanként meg-viſzſza állittyák. Egyék ezekből a' beteg napjában többſzer, de képesen; lakjék tiſzta, egésséges mezzei levegőben, ébreſzſze magát ártatlan mulatságokkal, őrizkedjék minden komor indu-

dulatoktól, reménységénél előbb, kivált, ha a' Nro. 70. alatt ki tett vegyétékkel is ſzorgalmatosan él, fel-épül. Kik mind ezek mellett is még gyengék maradnak, azokon segittenek végre a' Nro 71—72—73. alatt fel-találandó ſzerek.

Leg-kétségesbb annak a' nyavalya-törésnek meg-orvoslása, mellynek gerjeſztő okára semmiképp' reá nem mehetni. Visgállya-meg az orvosló: Nints-e a' nyavalya-törés valami betegséggel, mellynek ő tsak története? Tartsa a' beteget az ostrom előtt ſzemen, figyelmezzen minden legkissebb változásokra, lássa mellyik réſz, mellyik tag ſzenved leg-előbbſzer, melly tagot azután akár etető ſzerekkel, akár köpölyökkel, vagy borbély késsel sebesitsenki, és hadja több ideig folyásban, vagy tsinállyan folyó sebet.

Lássa annakutánna minden tanátsának, 's tetteinek következéseit: 'jobbul-e avagy nehezzebbűl utánnak a' beteg? Ezzel az egy vigyázással már sokan ſzerentsésen meg-gyógyultanak; mert ez illyen jobbulás, vagy nehezebbűlés világosan megmu-

mutattya, hogy miket tselekedjen, 's miktől ójja magát az Orvosló.

Már, ha minden fáradság, minden figyelem haſzontalan, ha semmiképp' meg nem határozhattya magát az Orvosló azért, hogy sem okát ki nem találhattya, sem más nyavalyának ſzinlését nem tapaſztalhattya, sem semminémű különös tagnak sértését ki nem tudhattya; ragazkodgyék akkor a' tulajdonon úgy ditsértt nyavalyatörés ellen való ſzerekhez, az úgy nevezett érző-in erősitőkhez, és görts ellen valókhoz: az Opiumhoz, a' Pésmához, a' Hód-tetemhez, a' gyántás gummákhoz, az ördög ſzarhoz, a' peruviai fa héjhez, a' belind fűhez, a' baldrián gyökérhez, 's a' t. Lásd. Nro. 74—75—76. E'képpen néha ſzerentsésen meg-gyógyul némellyik, noha még másoknál minden fáradság, minden iparkodás haſzontalan.

Életrend. Azon kivül, hogy a' mértékletesség, és a' józanság tárgyazza főképp' a' nyavalya-törőnek egésségét, ſzükséges még az ételben, és italban a' meg-válaſztás is; hogy tudniillik semmi ollyast ne egyék,

ne

ne igyék, sem más ollyast el ne kövessen, melly miatt a' nedvek nagyobb erővel a' fő felé sietni kénszerittessenek, és az érző inak rendetlenebb mozgásokra izgattassanak. Azért, bátor néha minden füszerszámok kárhozatosok, vannak még is esetek, mellyekben a' gyengébbeket könnyű emészthető étkekkel meg-kell engedni; nem külömben noha közönséges italul leg-jobb a' jó tiszta, fris viz, még is bizonyos esetekben tsak a' vizzel vegyétett jó ó bor különös haszn álatú. Mind ezeket a' gerjesztő okok, a' nyavalyának, a' betegnek indulattya, 's terméfzete fogják meg-választa-ni. A' szabad, egésséges, minden rosz kigőzelésektől szabad mezzei levegő, (tsak nagyobb hegyekről, és szirtekről alá nézni nem jó) az abban tett könnyű mozgások, a' kedves utazások, a' mértékletes nyugodalom, és álom mindnyájnak kedvezők; ellenben meg szörnyű veszedelmesek mindnyájnak a' hosszas éjjeli virrogatások, vagy a' mértékletlen sok heverés, és álom, a' komor gondolkozások, és kedvetlenségek, a' rendetlen elme indulatok.

Ezek

Ezek magoktól is elegendők az illyen rettenetes nyavalyának gerjeſztésére. Egyedűl a' reménység az a' tsendes indulat, melly még senkinek nem ártott, ezzel a' beteget tartani annyit téſzen, mint éhezöt táplálni.

RETZEPTEK.

Nro. 55.

Végy: *Tizenöt grán hánytató gyökeret, egy grán hánytató bor követ. Tsinály port belőle, 's add-bé egyſzerre.*

Nro. 56.

Végy: *Tizenöt grán tiſztitott bor követ, annyi gálitzköves bor követ, négy grán salamiák virágot. Egyelitsdöſzve, tsinály port, 's adgybé reggel, és estve egygyet, 's igyék-reá báldrián gyökérből, narants, és ſzömörtze levelekből egy, vagy két findsia herbatét.*

Nro. 57.

Végy: *Két könting ammo-*

Nro. 55.

℞. Pulv. Rad. Ipecacuan. gr. quindec. tartar. emet. gr. Un. m. f. pulv. d. p. dosi.

Nro. 56.

℞. Crem. tart. tartar. vitriolat. aa. gr. quindec. fl. sal. Ammon. S. gr. quatu. m. f. pulv. d. mane, et vesper. pulv. un. ſuperbibendo vascul. Un. vel duob. infus. Rad. vales. Sylv. fol. aurant. et fol. Cotinor.

Nro. 57.

℞. Gum. ammon.

Extr.

moniák gummát, annyi belénd fü kivonást, fél könting hód tetemet. Tsinály tengeri gyánta tinkturával három grányi pilulákat, hintsd-bé naránts levél porral. Adgy-bé napjában háromszor, mindenkor hármot, 's igyék a' Nro. 56. alatt nevezett herbatéből egy findsiányit-reá.

Extr. hyosciam.
aa. dr. duas.
Castor dr. sem.
Tinctur. succin. q. s.
f. s. a. pillul. gr. trium d. ter de die tres cum vascul. infus. Specier Nro. 56.

Nro. 58.

Végy: Egy lat salamiák spiritust, annyi tengeri gyánta tincturát, harmadfél könting ördög szart. Egyelitsd- öszve, 's adgy-bé napjában 3-szor, 4-szer, harmintz tseptől ötvenig borban.

Nro. 58.

℞. Spir. sal. ammon.
Tinct. succin. aa. Unc. sem.
Asae. foetid. dr. duas sem.
m. d. ter, 4ter de die a guttis 30 usque 50 cum Vino.

Nro. 59.

Végy: Fél könting hánytató gyökér port, tiz grán sok baszná sót. Add-bé egyszerre.

Nro. 59.

℞. Pulv. Rad. Ipecacuan. dr. sem.
Sal. polychr. gr. decem.
m. f. pulv. d. p. dosi.

Nro. 60.

Végy: Egy könting Jalappa gyökeret, tiz grán tiszttitott bor követ, annyi kettős

Nro. 60.

℞. Pulv. Rad. Jalap. dr. Un. crem tart. arc. dupl. aa. gr. decem.
m.

tős sót. Tsinály port, 's add-bé egyszerre.

Nro. 61.

Végy: *Két könting rabarbara port, három könting sok hasznú sót, két lat szilva liktáriumot, ugyan annyi bodza liktáriumot, Tsinály édes kömény vizzel hig liktáriumot. Adgy-bé minden 2-dik órában fél, vagy egy evő kanállal.*

Nro. 62.

Végy: *Tiz grán sok hasznú sót, husz grán Jalappát, annyi hánytató gyökeret. Tsinály port, 's add-bé egyszerre.*

Nro. 63.

Végy: *Két grán hánytató bor követ, tizenöt grán rabarbarát, annyi kettős sót. Tsinály port, 's add-bé egyszerre.*

Nro. 64.

Végy: *Egy lat ámmoniák gummát, annyi székfű virág kivonást, tiz grán hód te-*

m. f. pulv.

d. p. dosi.

Nro. 61.

℞. Pulv. Rh. elect. dr. duas.
sal polychr. dr. tres.
pulp. prunor.
Roob samb. aa. Unc. un
Aqu. foenicul. q. s.
f. Electuar mollissim.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vel un. cochl.

Nro. 62.

℞. Sal. polychr. gr. decem
Rad. Jalap.
— Ipecacuan. aa. scr. Un.

m. f. pulv.

d. p. dosi.

Nro. 63.

℞. Tart. emet. gr. duo.
Rad. Rh. elect.
Arc. dupl. aa. gr. quindec.

m. f. pulv. d. p. dosi.

Nro. 64.

℞. Gum. ammon.
Extr. chamom. aa. Unc. sem.

Cas-

temet; tsinály gyomor Elixirrel három grányi pilulákat, bintsdbé narants levél porral, 's adgy-bé napjában 3-ſzr, mindenkor hármat, 's igyék-reá a' Nro. 65. alatt ki tett Herbatéból egy findsiányit.

Nro. 65.

Végy: Három könting quassia fa héjat, egy lat ſzarvas gyökeret, egy marék ſzékfü virágot. Vagdald-öſzve Herbaténak.

Nro. 66.

Végy: Két könting ſzékfü virág kivonást, fél könting hodtetem tinkturát, annyi értzes Hoffmann' Spiritust; két lat ménta gyületet, hat lat édes kömény vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden 2-dik órában egy kanállal.

Nro. 67.

Végy: Négy lat pörje gyökeret, két lat tzikoria gyökeret, vagdald-öſzve, főzd vizben három fertály óráig. Szürj-

Castor. gr. decem.
Elix. Stom. temp. q. s.
f. pillul. gr. trium.
Consp. pulv. fol. aurant
d. ter de die tres ſuperbibendo un vascul. ſpec.
Nri. 65.

Nro. 65.

℞. Cort. quass. dr. tres.
Rad. dictam. alb. Unc. sem.
fl. cham. V. Manip. Un.
c. m. d. spec. p. infus.

Nro. 66.

℞. Extr. cham. dr. duas.
Tinct. Castor.
Liqu. anod. M. H. aa. dr. sem.
Syr. Menth. Unc. un.
Aqu. foenicul. Unc. tres.
m. d. om. 2 hor. uno cochl.

Nro. 67.

℞. Rad. gramin. Unc. duas.
— cichor. Unc. un.
c. m. coqu. s. q. Aqu. Com. p. 3/4 hor.
Colat.

Szűrj-le egy meſzſzelyt, 's adgy-hozzá egy lat glauber sót, két könting hig leveles bor követ, két lat föld füstfü gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél kávés findsiával.

Nro. 68.

Végy: *Négy lat pörje gyökeret, annyi aſzſzu ſzilvát, egy lat tiſztitott bor követ. Vagdald-öſzve, főzd vizben három fertály óráig. Szűrj-le másfél meſzſzelyt, 's adgy-hozzá három lat ſzederj gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden második órában fél kávés findsiával.*

Nro. 69.

Végy: *Három lat nyers árpát, négy lat aſzſzú ſzilvát, három könting tiſztitott bor követ. Főzd vizben fél-óráig, ſzűrj-le másfél meſzſzelyt, 's adgy-hozzá egy könting tiſztitott ſalitromot, há-*

Colat. libr. un.
adde.
Sal. mir. Gl. Unc. sem.
Liqu. terr. fol. tart.
dr. duas.
Syr. fumar. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.
Coffeac.

Nro. 68.

℞. Rad. Gramin.
Prunor. exsicc. aa. Unc.
duas.
Crem. tart. Unc. sem.
c. m. coqu. s. q. Aqu. com.
p. 3/4 hor.
Colat. libr. Un. sem.
adde.
Syr. moror. Unc. un. sem.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vasculo
Coffeacco.

Nro. 69.

℞. Hord. mund. Unc. un.
sem.
Prunor. exsicc. Unc.
duas.
Crem. tart. dr. tres.
m. Coqu. s. q. Aqu. Com.
p. 1/2 hor.
Co-

három lat rabarbarás tzikoria gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy bé minden 2-dik órában fél kávés findsiával.

Colat. libr. Un. sem. adde.
Nitr. pur. dr. un.
Syr. Cichor. c. Rh. Unc. un. sem.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vasculo.

Nro. 70.

Végy: *Nyoltz lat ménta vizet, két lat sárga fa héj gyületet, huſz tsep ſzarvas ſzarv Spiritust. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden egy, vagy második órában egy kanállal.*

Nro. 70.

℞. Aqu. menth. Unc. quat.
Syr. Cinnam. Unc. un.
Spir. Corn. Cerv. gutt. viginti.
m. d. om. hor. vel 2 hor. uno cochl.

Nro. 71.

Végy: *Három lat leg-jobb peruviai fa héjat, törd-meg, 's főzd vizben fél-óráig, ſzürj-le fél meſzſzelyt, adgy-hozzá négy lat sárga fahéj vizet, két lat ménta gyületet, huſz tsep értzes Hoffman' Spiritust. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 71.

℞. Cort. per. optim. rud. tus. Unc. un. sem.
Coqu. s. q. Aqu. com. p. 1/2 hor.
Colat. libr. sem. adde.
Aqu. Cinnam S. Unc. duas.
Syr. menth. Unc. un.
Liqu. anod. M. H. gutt. vig.
m. d. om. 2 hor. 2 cochlear.

Nro. 72.

Végy: *Báldrián gyökér port, tölgyfa gyöngy port, és*

Nro. 72.

℞. Pulv. Rad. valer. Sylv. — visc. querc. Pulv.

és peruviai fabéj port, mindenikből egy latot; tsinály sárga fabéj gyülettel Liktáriumot, 's adgy-bé minden 3-dik órában egy kávés kanállal, 's igyék-reá rutából, méhfüből, és kakuk füből egy findsia herbatét.

Nro. 73.

Végy: *Két lat leg-jobb peruviai fabéj port, egy lat narants héjat, annyi keserű gyökeret. Vagdald-öszve, 's töltsreá egy meszszely jó ó bort; hadd állyon meleg helyen huszonnégy óráig, néha fel-rázván. Adgy azután napjában 3-szor, 4-szer egy, két kanállal.*

Nro. 74.

Végy: *Három könting galbán gummát, egy könting hód tetemet, negyven grán belindfü kivonást, tsinály kilentzven pilulákat belőlek; 's adgybé napjában négyszer, minderkor egyet, 's igyék-reá egy findsia narants levél herbatét.*

Pulv. Cort. peruv. aa. Unc. sem.
Syr. Annam q. s.
f. Electuar. molle.
d. om. 3 hor. un. Coffeac. Cochlear. superbibendo vascul. infus. spec. Herb. rut. melis. et serpill.

Nro. 73.

℞. Pulv. Cort. per optim. Unc. un.
Cort. aureant.
Rad. gentian. aa. Unc. sem.
c. m. digere in Vin. bon. libr. un. p. Nychthem. Saepius agitando.
d. ter de die uno, vel duob. Cochlear.

Nro. 74.

℞. Gum. galban. dr. tres.
Castor. dr. un.
Extr. hyosciam. scr. duos.
m. f. pillul. Nro. nonaginta.
d. 4ter de die una superbibendo vascul. infus. fol. aurant.

Nro.

Nro. 75.

Végy: *Két könting báldrián gyökeret; vagdald-öſzve, 's tartsd fél-óráig forró vizben bé fedett edényben. Azután ſzárj-le egy meſzſzelyt, 's adgy-hozzá két lat narants héj gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.*

Nro. 76.

Végy: *Négy grántul batig zink virágot, két könting fejér nád mézet. Tsinály finom port, 's oſzd-fel nyoltz egyenlő réſzre. Adgy napjában 3-ſzor-4-ſzer egy port, 's igyék-reá egy findsia ſzarvas gyökér herbatét.*

Nro. 75.

℞. Rad. valer. sylv. dr. duas.
c. inf. s. q. Aqu. ferv. p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. libr. un.
adde
Syr. Cort. aurant. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 76.

℞. Fl. Zinci gr. quatu. — sex.
Sach. alb. dr. duas.
m. exact. f. pulv.
divid. in aequal. dos. octo.
d. ter, 4-ter de die pulv, un. ſuperbibendo vascul. infus.
Rad. dictam. alb.

A' VÉR-FOLYÁSOKRÓL.

De Haemorhagiis.

Nints itt' értekezödés a' terméſzetes vérfolyásokról, sem azokról, mellyek által sokſzor a' leg-akaratosbb nyavalyák is megítéltetnek, tsupán azokról léſzen itt' a' ſzó,

mellyek a' terméſzet rendén kivül támodnak, 's mellyek már magokban kéſz betegségek.

Okai. Támodnak pedig az illyen vérfolyások a' valóságos, és valóságtalan bőv vérűségből; az az: nem tsupán ama' közönséges sok vértől, melly ritkán áll-meg nyavalya nélkül, hanem abból a' valóságtalan bőv-vérűségből is, mellyet a' rendetlen ki-hevülések, a' réſzegitő italok, a' ſzokott vér-folyásoknak meg-rekedése, görtsök, 's több ezekhez hasonló okok gerjeſztenek. Láthatni az efféle valóságtalan bőv-vérűségből következett gyuladékos meg-gyüléseket a' náthában, a' hurutban is, a' mikor a' ſzenvedő tagoknak eretskéi, ha a' fel dagadott vérnek meg-tartására nem elégségesek, azt ſzabadon ki-botsáttyák. Ez okból ered-el annyiſzor orok vére a' réſzegeknek, azért vizellenek az arany érben ſzenvedők néha véresset, azért okádik az aſzſzonyi rend is több izben vért, 's a' t.

Következteti továbbá a' vér-folyásokat a' vérnek fel-olvadása, és tsipőssége. Azután a' has-ſzorulások, és görtsök, végre a'

kül-

külső erőszak, 's más ezekhez hasonlók, mellyekre a' vér eretskék ki tágulnak, kiszakadnak, vagy ki rágatnak, és a' vért szabadon el botsájtani kénszerittetnek.

Felosztása. A' vér-folyásoknak az okokból vett fel-osztása el árad a' *bőv-vérűségüre*, a' vérnek *fel-olvadásából*, és a' *tsipős testekből* következettre, azután a' *dugulásokból*, és *görtsből* támodottra, és arra, mellyet a' *külső erőszak* okoz.

Kezdete. Lehetetlen, hogy egyféleképp', 's egy formán kezdődjenek a' vér folyások, tsak lássa akárki miképp' kezdődik az, mellyet a' bőv-vérűség következtet, 's miképp' az, mellyet a' görts, vagy a' külső erőszak gerjeszt. A' böv-vérűségű néha fő-szédelgést, nehéz lélekzést, ki-hevüléseket, közönséges lankadtságat, el nehezülést küld előre, ezekkel jelenti magát. A' görts a' vért valami különös részbe béhajtya, ott néha előbb feszüléseket, tompa fájdalmat, 's kedvetlen történeteket okoz. A' külső erőszak tulajdonságához, és keménységéhez képest hol későbbre halasztya, hol hirtelen fakasztya-ki a' vért, 's a' t.

Kimenetele. A' gerjeſztő okok, a' következések, és a' betegnek környül-állásai tudattyák-meg a' ſzerentsés, vagy ſzerentsétlen ki-menetelt. Ha a' vér-folyás más megrekedett vér-folyások helyett jelenik-meg, ha általa más keményebb nyavalya előztetik-meg, vagy már jelenlévő utánna ſzeledül, 's enged, valóban haſznosnak, és üdvességesnek kell mondani. De ha a' vérfolyást viz-kórság, görts, sarvaſztó hideglelés követi, úgy tartom senki sem fogja üdvösségesnek vélni. Nem külömben: ha a' vér erőſzakosan rohanyik-ki, ha minden tehetség után is egyre folydogál, ha a' beteg ellankad, elhalaványul, az érzékenységek tikkadnak, fogynak, a' külső tagok el jegesülnek, az élet-ér inkább reſzked, sem hogy ver, a' beteg tsuklik, in-rángatásokat ſzenved; bizonyára tsak a' vakmerő értetlenség adhat jó reménységet.

Orvoslása. A' többféle gerjeſztő okok, a' sokféle következések, és az ezekből következett bizonytalan állapattya a' betegnek már ezt, már amazt a' vér meg-állitásban serénykedő módot ajánlák. Mellyiket,

két, 's mikor legyen ſzükséges elő venni, bövebben ki tanulhatni a' vér-folyásoknak: az ór vér-folyásnak, a' vér-pökésnek, 's a' t. különös le-irásából; annyit általlyában itt is mondhatni, hogy az Orvosló a' vér-bövséget az ér-vágásokkal, nadályokkal, és a' köpölyökkel kevesitse; rohanását a' hivesitő orvosságokkal, az izzaſztó ſzerekkel, és a' láb-áſztatásokkal mértékellye, 's másfelé igazitsa; valamint meg a' tsipösségét az ide ſzolgáló alkalmatos vér-tiſztitókkal jobbitsa. Az in-rángatásokat, a' görtsöket, mellyek a' vért az egyik réſzből ki-ſzorittyák, a' másikba pedig annál erőſzakosbban bele hajtyák, ſzüntesse, és a' megrekedt ſzokott vér-folyásokat annak rendje, 's módgya ſzerint viſzſza állitsa; ſzóval: azt vegye mindenkor főbb tárgyul, hogy az izgató okot, az akadályt, melly valami különös réſzre a' vért tsalogattya, és vonnya, el-ronthassa, és a' vér-forgást előbbi helyibe viſzſza állithassa. Iparkodjék annak utánna a' gyengeséget a' jó tápláló, 's könnyü emészthető eledelekkel, és az erősitő orvosságokkal pótolni, bizakodhatik

ben-

benne, hogy az előbbi erőt reménységénél előbb helyre hozza.

Életrend. Még a' vér-folyás tart, az alatt a' beteg könnyű hivesitő élet rendet tartson; mind azokat távoztassa-el, valamik a' vér-forgást gyorsosittanák. A' levegő körülette inkább hives, hogy sem meleg legyen; gyönge, könnyű emészthető tzitromos, vagy etzetes étkekkel éllyen, és közönséges vizet harmad részt édes téjjel igyék. Avagy, ha a' szomjúság felette nagy, igyék etzettel, tzitrom alma lével savanyitott tiszta vizet; hevitő, 's részegitő italoktól ójja magát, 's általlyában vigyázzon, hogy valamit eszik, és iszik, inkább hideg, hogy sem meleg legyen. A'párnás ágyok egésségtelenek, leg-jobbak a' madrátzák, és paplanyok.

Az el-állott vér-folyás után az el-vesztett nedveket, 's erőket kell viszsza szerezni. Szabad ekkor többszer napjában könnyű tápláló étkekkel élni: bort, bátor nagyon el-gyengyült legyen a' beteg, még sem szabad adni, vagy igyen keveset vizzel vegyétve; mert az hevitő italokra meg igen könnyen viszsza-tér a' vér-folyás.

Kik

Kik felette hajlandók a' vér-folyásokra, őrizkedjenek a' hevesebb elme indulatoktól, a' füszerszámos étkektől, és hevitő italoktól; bort, vagy soha ne igyanak, vagy tsak ritkán, 's akkor is vizzel vegyétve.

A' bőv-vérűségből következni szokott vér-folyásokat, való, hogy meglehet az érnyitással előzni; de a' gyakor ér-vágások végre ártalmasok. Ártalmas ama' köznéptől bé vett szokás is, hogy tudniillik a' meg ijesztéssel, vagy a' hideg vizzel való le-öntéssel akarja a' vér-folyást el-állitani: a' közönséges tapaszta lás tanúja, hogy ez a' mód bizontalan, és a' következések sokszor nagyon veszedelmesek.

AZ ORR VÉR-FOLYÁSRÓL.

De Haemorhagia narium.

Az ifjak hamar ki hevűlnek, 's egyébaránt is bővebben mégyen nálok a' vér a' főbe, azért leg-gyakrabb bajok az *Orvérfolyás*. Nem ártalmas, tsak igen sokszor, és felette böven ne follyon.

Okai.

Okai. Hajlandók tehát az or vér-folyásra mások előtt az ifjú eſztendők, azután azok, kik bőv-vérűek; a' keskeny melyűek, kik le ſzegett főjel sokat irnak, és tanúlnak, kik nyakokat ſzorittyák, ſzoros ruhákat viselnek. El ered sokſzor azoknak is az orok vére, kik erölkedve ganajlanak; A' réſzegség, a' sok réſzegitő italok, a' nap fény ſzurás; a' nagy hévben tett utazások, a' tűz mellett való hoſzſzas dolgok, a' gyuladozó hideglelés, a' keményebb elme indulatok, kiváltképpen a' harag; a' has' belső tagok dugulásai, a' has-viz, vagy ſzélkórság, 's több illyenek által erősebben, 's bővebben sürgeltetik a' vér a' fő-felé, azért el is ered igen hamar az ollyanoknál az or vér-folyás.

A' sülyben, a' gonoſz indulatú himlőkben, és rothadt, patétses hideglelésekben mi könnyen ſzokott az or vér-folyás el-eredni a' vérnek fel olvadásából is. És minekutánna sokaknál tsupán a' ptrüſzſzentésre is meg ered, mi tsuda, hogy a' külső erőſzak is, p. o. az óron, vagy a' homlokon esett ütés is ór vér-folyást okozhat? Többeknek

tsu-

tsupán a' helybéli fogyatkozás, és hiba miatt, ered-meg az orok vére, hogy tudniillik rák-fene, vagy más belső fekély leptemeg az orokat, 's a' t.

Felosztása. Az *or vér-folyásnak* Felosztása az okokból, és a' következésekből vétetődik. Az okokból vett fel osztása következendő: A' *bőv-vérű*, a' hasban lévő *hibákból* eredett; a' vér *fel olvadásából*; a' helybéli *hibákból*, 's *fogyatkozásokból* származott, 's végre a' külső *erőszakból* támodott.

A' következésekre nézve fel osztódik az or vér-folyás: az *üdvösségesre*, és a' *történetűre*; arra könnyebből, erre nehezebbedik a' beteg.

Haszna e' kettős fel osztásnak az, hogy az első fel-osztás az orvoslást eszközli; a' második az or vér-folyásnak ki menetelét jövendöli.

Kezdete. Sokszor a' leg-egésségesbbeknél, a' nélkül, hogy bajjok legyen, tsak omlik az orból a' vér; másoknál a' ki-hevülések után ered-meg; másoknál meg bizonyos időt látzik tartani. A' forró betegségekben,

a'

a' mikor a' betegnek könnyebbülését munkállya, itélő napokat tart; a' mikor pedig tsak történetű, akkor semmi időt nem ſzab, és mindenkor roſz.

Kimenetele. Az ifjakban, kik tudniillik gyenge, kesken melyűek, hoſzſzú nyakuak, agár testűek, egésséges; mert a' vér pökést, és a' tüdő rothadást, mellékezi, 's háritya-el. Veſzedelmesbb a' meg-állapodott, de kivált a' korhott eſztendőkben, ha tsak gyuladozó nyavalyák nem itéltetnek általa. Veſzedelmes akkor is, a' mikor valaki magosbb helyről le esik, és a' nélkül, hogy az orrát meg-ütötte, az ora vére meg-ered, jele, hogy az agy nagyon meg-rázódott, hogy valami eretskék meg-sértődtek, és hogy a' vér valahol az eretskéken kivül meg-gyűl. De leg-gonoſzbb, ha a' viz-kórságban, a' roſz indulatú himlőkben, a' sülyben, és a' rothadt, patétses hideglelésekben ered-meg a' betegnek óra vére.

Orvoslása. Ne hirtelenkedjék az Orvosló, kivált a' rothadt indulatú betegségekben, ne talántán az or vér-folyásból, melly ollyankor valóságos történetű, és a' nyavalyá-

lyának nagyobb sullyát nyilatkoztattya, meg-tsalódjék, hogy belőle a' vérnek sokaságáról, és gyuladékos indulattyáról vélekedgyék, 's eret vágasson; mellyel, ha meg nem ölné is, okvetetlen kéſz veſzedelembe dönti a' beteget.

Keresse-fel az okot, és ha azt találllya, hogy valaki böv-vérű, hogy más ſzokott vér-folyás, az arany-ér, a' hó-ſzám megrekedett, és ezzel az élet-ér tellyes, és nagy; a' fő is ſzédeleg, és igy továbbá több jelekből inódik, hogy a' gyuladástól, vagy más a' gyuladékos vérből támodni ſzokott roſz következésektől tartson; azonnal eret nyittasson, és az alatt, még a' láb-ferdőket rendelyi, az el-állott arany-eret, vagy hó ſzámot párolásokkal, lágyitó kötésekkel, 's a' t. viſzſza hozza. Belől a' beteggel sok hivesitő, salitromos mondola tejet itasson.

Ha gyuladékos hidegleléshez járul, akkor az orvoslás' módját éppen semmiben meg nem változtattya; mert ha itélő: a' nyavalyát könyiti, ha pedig történetű: akkor nem őtet, mind a' betegségnek nagyobb sullyát bizonyitó történetét, hanem magát a' betegséget kell orvosolni. A'

A' hasban lévő sokféle hibáktól, 's fogyatkozásoktól támodott ór vér-folyást is olly formán kell gyógyitani; tudniillik a' hibát, az az: a' gerjeſztő okot kell ki keresni, 's meg-rontani. Legyen p. o. a' has meg-ſzorulásoktól: belől a' gyönge has-hajtók, kivül a' hasra rakandó lágyitó kötések, és láb-feredők leſznek leg-foganatosbbak; a' dugulásoktól okoztatottat: az olvaſztók, 's oſzlatók orvosollyák-meg. Mindegyik esetben addig is, még ezek intéztettnek, ha a' beteg felette sok vért veſztene, a' vizből, és etzetből vegyétett hideg, jeges kötéseken kivül, mellyeket a' homlokra, az orra, és halántékokra, sőtt néha az egéſz főre kellene rakni; a' külső tagokat is valami kötővel meg-kell kötni, meg kell ſzoritani, de úgy, hogy az élet erek el ne ſzorullyanak. Adassanak eleinten lágyitó, későbben izgató, a' vért le ſzivó all-lövellések, és ha az arany-ér okozta az ór vér-folyást, piotzák rakassanak reája, 's a' t.

Az engedetlenebb ór vér-folyásokat sokſzor egyedül a' helybéli öſzve-huzó ſzerek, a' timsós, vagy ezüst glét etzetes viz,

's

's a' t. állittyák-el, ez illyeneket vagy bé kell fetskendezni, vagy bele mártott ruhátskákkal kell az or lyukakat bé dugaſzolni.

Illy formán állitódik-el a' fel-olvadott vértől következett ór vér-folyás is; tsak mellette az orvosló belől is a' peruviai fahéjjal, gálitz-kő spiritussal, 's más hasonlókkal egyre a' vérnek öſzve állitását sürgellye.

A' viz-korságban, a' rák-fenében, vagy az ornak más veſzedelmes fekéllyében támodott ór vér-folyást is ugyan ezek a' külső öſzve-huzó ſzerek nyomják-el addig is, még Orvos, vagy tanult seb Orvos hozzá jövend.

A' külső erőſzakra következett ór vérfolyásnak meg-állitását az erőſzakos sértés, a' meg-sértett réſznek állapattya, és a' következések határozzák-meg; azért más a' gyógyitása a' sértést követő gyuladásban, más az érlelésben 's a' t.

Életrend. Ha az or vér-folyás magános nyavalya, ha semmi veſzedelmesbb történet nints vele, nem is következik utánna, ha bőv-vérű ifjaknál támod, kiknél

sok-

sokſzor haſznos tsak azért is, hogy veſzedelmesbb vér-folyásokat előz-meg; akkor a' ſzokott élet rendtől nem sokat kell eltávozni. Ha pedig nints magánosan, hanem vagy mind itélő, vagy mind történetű járul más betegséghez, akkor a' betegség, a' keményebb gerjeſztő ok, a' fenyegető következések, és a' betegnek beteges állapattya fogják ki ſzabni az élet rendet.

A' FOG-FÁJÁSRÓL.

De Otontalgia.

A' *fog-fájás* minden ſzemély válogatás nélkül akármikor, de még is leg-inkább tavaſzkor, és a' nedves, hideg őſzkor dühöskedhetik. Mások előtt a' nádra görtsösöket, a' viselőseket, a' dajkákat, és azokat gyékollya, kik ki tudja mi kárhozatos porokkal, kefékkel, és fog piſzkálókkal fogokat tiſztittyák, és az által a' fogakat ama' kemény máztól, melly őket a' sokféle tsipős étkektől, italoktól, és a' levegőnek változó viſzontagságaitól ójja, meg-foſztyák.

Kön-

Könnyű ezt a' kedvetlen vendéget, az állandó, vagy ki álló, hol türhető, hol pedig tsak nem kétségbe döntő fájdalomról meg-esmérni. Lássuk inkább gerjesztő okait.

Okai. A' *fog-fájásnak* gerjesztő okaiból némellyek közönségesek, mások helybéliek; mind a' két rendbéliekből leg-gyakrabbak: Az all-kaptza, és az ény-gyuladás, a' nátha-folyás, a' süly, a' köszvény, a' fogat meg-lepő bor-kö, a' tsorba, és az advas-fog, azután a' gyenge gyomor, a' nádra görts, a' terh, a' fenn akadott szokásban volt vér-folyások, a' geleszták, és néha a' hideglelések.

Felosztása. Tartsuk-meg itt' is a' gerjesztő okokból vett fel-osztást: A' *gyuladékos*: a' *nátha-folyásos*, a' *sülyös*, a' *köszvényes*; a' fogat meg-*lepő bor-kötöl*, a' fog ki *tsorbulásból*, és meg *fenesedésből*, a' gyomor el-gyengüléséből; a' *nádra görtstől*; a' viselőseknél a' terhtől; a' fenn akadott *szokott vér-folyásoktól*, a' *geleszták*tól, és néha a' *hideglelős*, melly ostromonként fordul-elő.

Kez-

Kezdete. A' *fog* sokaknál sokszor tsak lassan, türhető fájással kezd sajogni, holott meg másoknál hirtelen, nyil gyanánt ütközik belé a' fájás; Néha a' fájdalom ki áll kevés időre, máskor meg szünetlen dühösködik, és majd utolsó kétségbe ejti a' beteget.

Kimenetele. Tagadhatatlan, hogy a' fog fájás közönségesen nem annyira rettentő, mind türhetetlen; noha Sylvius a' veszedelmes következések miatt siránkozva látta tulajdon leányának halálát belőle következni.

Orvoslása. Némelly értetlen Borbélyok, a' nélkül, hogy a' fog-fájásnak okát, tulajdonságát, és a' betegnek többi állapattyát visgálnák, 's keresnék, egyszeribe a' fájó fogát el-huzzák, melly oktalan tselekedetökkel nem elég, hogy a' beteget egy az alkalmatos beszédre, és evésre szükséges eszköztől meg-foszlyák, sokszor még szörnyű kétséges következésekbe is döntik. A' józanabb eszűek mindenkor a' gerjesztő okon kezdik orvoslásokat, ezt nyomozzák, 's ennek meg-rontásában serénykednek.

Azért

Azért, ha azt hallyák a' betegtől, hogy a' fájdalom hirtelen támadott, 's ki-terjedett a' pofákra; ha a' ſzáj, az ábrázat, és pofák forrók, ha a' daganat, vörösség, és a' lüttető fájdalom annyira nevelkedett, hogy a' beteg egéſz éjtſzakákat nyughatatlanul, virrogatva tölt, hogy sokſzor eſzén kivül is vagyon; ha tapaſztalni, hogy a' beteg nints hideglelés nélkül, hogy az élet ér-verés sebes, kemény, erős, és tellyes, ha a' megvisgálás után ki valósodik, hogy a' fogak épek, hogy semmi fogyatkozást bennek nem találni; nem a' fognak el-huzásáról, hanem a' nyak sirt rakandó köpölyökről, az állkaptzának, és énynek piotzástatásáról gondoskodjanak; sőtt, ha a' hideglelés keményebb, ha az élet ér-verés sebes, erős, kemény, és tellyes, a' karon eret is nyissanak. Ezek meg-lévén, fejér málvát téjben főzve tartassanak a' beteggel langyosan a' ſzájban, és kössenek kivül lágyitó kötéseket reája. A' lágyitó all-lövellések, és a' láb áſztatások is nagyot ſzoktak könnyebbiteni, tsak belől is a' sok salitromos, hivesitő, 's lágyitó italok ſzorgalmatosan adassanak.

Ezzel a' móddal sokaknál tsak izibe el mulik a' gyuladás a' fájással edgyütt; másoknál a' fájdalomnak felette nagy engeſztelésével fel-dagad harmad napra a' pofa, a' gyuladás el-véſz, és a' daganat a' ſzáraz oſzlató kötésekkel lassankint el-oſzlódik.

Elégtelenek néha ezek az egyéberánt bizodalmas ſzerek: a' gyuladás egyenesen evesedni indúl. Siettetik a' meg-érést a' téjben főtt fügék, ha reá rakattnak, és minekutánna meg-gyült, ki kell a' tályogot fakaſztani. Az évnek a' Higmor' barlangjában, vagy a' fog válukban lett meg-gyülését értelmes Borbélyra kell bizni, ki minekutánna az évnek utat nyitott, a' genyetséget ruta vizből, rósa mézből, és myrha essentiából tsinált ſzáj öblögetővel ki fogja onnét ſzedegetni, és a' sebet bé gyógyitani.

Gyakrabb a' *nátha folyásos fog-fájás*, melly a' nátha folyásos materiából terem, a' mikor tudniillik ez a' materia az ényre, és fogakra telepedik. Ez bátor a' legépebb fogakat is meg-ſzálhattya, többnyire még is tsak azokat ſzöki-meg, kiknek avos fogok vagyon.

Kön-

Könnyű meg-esmérni; mert azon fellyül, hogy többnyire náthával, torok-fájással, vagy huruttal vagyon, nem egy, hanem közönségesen több fogak fájnak, sőtt egesz sort is el fut. Az énybben semmi szembe tünő daganatot, vagy egyéb fogyatkozást nem láthatni, és még is a' fájdalom szörnyű.

Kárhozatos itt' is a' fog el huzás, inkább, azonkivül, hogy a' fejet melegen kell tartani, és minden szellőtől ójjni, rakassanak bodza, és székfű virágokból, bab liszt-ből, és kámforból tsinált meleg oszlató zatskók reája; rendeltessenek langyos láb-áztatók; rágitskállyon étzetben meg-főtt tárkony gyökerét, vagy dohányozzék a' beteg. Ellyen kevés bor-kővel, és salitrommal vegyétett bodza Liktáriummal, és bodza virág herbatéval; Nro. 77. mellyeknek elégtelenségét a' fül-töbe, vagy a' nyak 'sirt rakott hólag-huzó flastrom ki-fogja pótolni.

Figyelmet érdemlenek azok a' gyengébb személlyek, kik nedves, lapányos helyeken lakván, majd soha sem menttek a' náthától, huruttól, szem, és fog-fájásoktól. Ezeknek minden egyéb orvosság haszon-

talan; egyedül a' peruviai fahéj, a' jó ó bor, és más erösitő ſzerek erősitik, 's oltalmazzák őket a' további nyavalygástól.

Kiket a' sűly meg-rongált, vagy legalább az ényt meg-lopta, azoknál lehet látni a' *sűlyös fog-fájást.*

Ezeknél nem elég, hogy a' ſzáj nehéz, rothadt bűzű, hogy az ény viſzket, fáj, és dagadt, hogy spongiás, és ſzederjes, hanem könnyen vérzik, könnyen ki sebesül, és lassankint meg is emésződik; sőtt néha spongia gyanánt fel-dagad a' fogak közt, 's el fejlik tőlek. Mi tsuda, hogy azután a' halavány, és a' gyökerök felé barna fogak inognak?

Ha a' közönséges sűly gerjeſztője; orvosold azt, (lásd a' sűlyről). Ha pedig tsak helybéli a' fogyatkozás, akkor az ényt kell meg-erősiteni, és frisiteni. Jó ekkor napjában többſzer az ényt tzitrom lévben, vagy kanál levelű fű spiritusban mártott spongiával gyöngén meg-dörgölni, 's megmosni; jó a' 'sálya viz timsóval, jó a' rósa herbaté mézzel, és a' peruviai fahéj. Nro. 78.

Két

Két féle módra ſzenvedhetnek a' köſzvényesek *köſzvényes fog-fájást*. Vagy a' köſzvényes materia a' kezekről, és lábokról egy hirtelen az áll-kaptzára, az ényekre veri magát; vagy hogy az akármi okból következett el gyengülés miatt a' köſzvényes materia le-sem is tétethetett a' ſzokott tagokra, 's egyenessen tsak az áll-kaptzákra, és fog-ényekre verődett.

Minekutánna az illyen fog-fájás semmi más gerjeſztő oknak nem tulajdonittathatik, és a' fog-fájónak magyarázattyából előbbi beteges állapattya elégségesen megtudódik, nem nehéz ezt a' *köſzvényes fog-fájást* más Nemektől meg-külömbezni. Valóságos orvoslása abban foglalatoskodik, hogy a' köſzvényes materiát ſzokot helyére tsalhassa. (Lásd a' köſzvényről).

A' *nádra görtsös fog-fájás*, mellyben a' nádra görtsös ſzeméllyek, és lépes férfiak ſzenvednek, jobbára a' nádra görtsnek többi történeteivel jár, azokkal megſzünik, 's meginț elő fordul, bár az ényekben, és fogakban sokſzor leg-kevesebb fogvatkozás se legyen is.

A'

A' lágyító ſzáj-öblögetések, és külső kötések tsak az ostromot ſzüntetik; gyökeres orvoslását a' nádra görtsöt öldöklő ſzerek munkállyák.

A' fenn akadott ſzokott *vér-folyásokból* következett *fog-fájást* a' bőv-vérüekben tapaſztalhatni; azután azoknál, kiknél az or vér-folyás, az arany-ér, a' hó-ſzámfolyás, vagy más ſzokásban vólt vér-folyásnak meg-rekedése miatt a' vér az ények, és fogak felé rohan. Ugyan ebből az okból ſzármazik közönségesen a' viselőseknél is a' fog-fájás.

A' ſzokott vér-folyásnak helyre állitási, és némelly keményebb esetekben az érvágás a' segétség. Viselőseknek lágyitó ſzáj-öblögetéseket, 's all-lövelléseket kell rendelni, mellyekre ha a' fájdalom nem ſzünik, opiumot kell adni.

A' *gyomor' gyengeségéből* két féleképp' támadhat a' *fog-fájás*: tsupán a' gyengeségből tudniillik; vagy a' gyengeség miatt meg-gyűlt epés, rothadt, 's a' t. indulatú iſzapból, 's undogságból.

Eb-

Ebben a' fog-fájásban kiváltképp' a' nádra görtsös aſzſzonyok, és lépes férſiak ſzenvednek, kiknél minden tsekélység nagyobb öſztönt téſzen, 's illy formán a' gyomort ingerli, 's izgattya, és a' fogakat az edgyütt ſzenvedésre indittya.

Meg-esmérni ezt a' *gyomor gyengeségéből* támadott fog-fájást abból, hogy, nem találván semmi más gerjeſztő okot, éhomra gerjed, és a' gyönge, könnyű emeſzthető, gyomort izgató étkekre tsilapſzik, a' nehéz, goromba étkekre meg erősebben dühödik.

Ez ellen semmi más nem haſznál, hanem a' rendes életmódon kivűl a' görts ellen való ſzerek: a' fűſzerſzámos gyomor erősitők, a' peruviai fahéj, a' gyomor Elikſzir, 's a' t. Nro. 79. Ha pedig az el gyengült gyomor miatt meg-gyűlt iſzaptól: az okádtatók, és has-hajtók.

Annak a' fog-fájásnak, melly nem magánosan, hanem valami hideglelléshez ſzökve gyötri a' beteget; a' mit az ostromból, mellyel kezdődik, és végződik, könnyű meg-tudni; semmi különös orvosság sem ſzükséges, tsak a' hideglelést kell meg-gyógyitani.

Ke-

Kevesek találtatnak, kiknek fogait valami kő forma materia meg-nem fogná, melly miatt nem elég, hogy az ény a' fogaktól el-válik, és a' fogak a' ſzabad levegőtől, és a' tsipősebb étkektől ſzabadon rongáltatnak, inogni, 's fájni kezdenek, hanem sokſzor a' nyelv, és a' pofák is meg-sértődnek tőle, melly meg-sértődés meg sem is gyógyul, méglen ez a' köves materia el nem vétetődik.

A' tiſzta fogakat meg-tartya az égett kenyér héj 'sályával, ha porrá töretik. Legjobb reggelenként a' ſzájt tiſzta vizzel jól ki öblögetni, 's utánna tiſzta ruhával le-törülni. Kiknek pedig már meg-fogta fogait ez a' kő forma materia, azok azt értelmes Borbély által (nem minden Borbély ért hozzá) vétessék-le, 's kérjenek tőle fog, és ény erösitőt; meg-erősednek pedig az ingó fogak az énnyel edgyütt külömbféle erösitő ſzerekre. Én a' finom peruviai fa-héj port hol egygyel, hol mással ſzoktam adni, mellyel meg-kivánom, hogy naponként egyſzer a' fogak tiſztittassanak.

Va-

Valamint sokaknál a' gondatlanság rontya-meg a' fogakat, hogy tudniillik nem tiſztittyák, nem mossák, úgy többek az igen is nagy ſzorgalommal, és roſz ſzokással rongállyák-meg azokat, tudniillik: a' többféle savanyú, fanyar, tsipős, és éles fog-porokkal; azután a' roſz ſzokásba vett rézből, vagy más értzből kéſzült fog-piſzkálókkal; a' férfiak az erös, rövid ſzárból ſzokott dohányozással. Ezekre megsárgulnak, 's ki töredeznek a' fogak, késöbbre meg-avasodnak, meg-fenesednek. Tsuda-e, ha azután fájnak?

Az ollyan üres, törött, meg-avasodott fogat már közönségesen tsak el-ſzokták huzatni, pedig roſzul; mert általlyában, ha üres is a' fog, még haſznát venni lehet, el nem kell huzatni, annál inkább, hogy ritkán fáj azért, mert üres, többnyire más belső ok gerjeſzti a' fájást, a' mikor is az el huzattatás inkább árt; mert a' fájdalmat inditó meg-maradott ok annakutánna alkalmatosságot nyer a' többiek veſzedelmére, a' többiekre veri magát, azokat kezdi rongálni.

Tsak

Tsak akkor kell az avos fogat el huzatni, mikor már többé nem haſzonvételű, és sok alkalmatlanságokat ſzerez, mellyeket másképp' el nem lehet háritani.

Vannak az illyen fog-fájás ellen sokféle enyhitő, és a' fájdalmat egy időre ſzüntetö ſzerek: Nro. 80—81. De leg-bátorságosbb segétség a' meg-égetés, melly által az érzö-in el hal, és a' fog többé nem fáj.

A' geleſztáktól okoztatott fog-fájás elmarad a' geleſztáknak üldöztetésével. (Lásd a' geleſztákról.)

Életrend. A' fog-fájás alatt a' beteg nem igen eſzik; mindazonáltal, ha mi keveset ennék, ollyan legyen, ne hogy a' gerjeſztő okot, kivált ha közönséges, ingerellye, 's e'képp' a' fájást gyarapittsa, vagy legalább engeſztelhetetlenebbé tegye.

RETZEPTEK.

Nro. 77.

Végy: *Egy könting salitromot, két könting tiſztitott bor követ, nyoltz lat bodza Liktáriumot. Egyelitsd öſzve, 's adgy-bé minden 3-dik órában fél-kanállal; 's igyék-*

Nro. 77.

℞. Nitr. pur. dr. un.
Crem. tart. dr. duas.
Roob. sambuc.
Unc. quatu.
m. d. om. 3 hor. 1/2 Cochl.
ſuperbibat vascul. infus.
fl.

gyék-reá egy findsia bodza virág herbatét.

Nro. 78.

Végy: *Két lat égett kenyér héjjat, annyi 'sálya port; hat könting finom peruviai fahéj port, egy könting myrhát, fél könting timsót, és annyi ſzeretsen diót. Tsinály finom port belölek, 's add fog pornak.*

Nro. 79.

Végy: *Négy lat gyomor Elixirt. Adgy-bé napjában 3-ſzor fél kanállal tiſzta vizben, vagy jó ó borban.*

Nro. 80.

Végy: *Két grán opiumot, annyi kámfort, egy tsep ſzékfü olajt, tsinály myrha essentiával három pilulát. Tedd a' fájó fogba egyenként.*

Nro. 81.

Végy: *Két könting fájdalmat énybitő Tinkturát; tiz tsep ſzékfü olajt. Tedd pamukkal az avos fogba.*

fl. samb.

Nro. 78.

℞. Cort. pan. ust.
pulv. salv. aa Unc. un.
— Cort. per alkoh.
dr. sex.
Myrrh. elect. dr. un.
alum. rup.
nuc. mosch. aa. dr. sem.
m. f. pulv. dentifric.

Nro. 79.

℞. Elix. Stom. terup.
Unc. duas.
d. ter. de die 1ſ2 cochl.
cum. aqua, vel vino.

Nro. 80.

℞. Opii. pur.
Camphor. aa. gr. duo.
ol. Caryophill. gutt. un.
Essent. myrrh. q. s.
f. inde pillul. Nro. tres;
adplicentur.

Nro. 81.

℞. Tinctur. anod. dr. duas.
ol. Caryophill.
gutt. decem.
m. adpl. cum. gossypio.

A

A' FULLADÁSRÓL.

De Asthmate.

A' *Fulladás* által a' nehéz, ziháló, és heregö, vagy sipoló, gyakor lélekzés értetödik. A' beteg nagy munkával lelkendez, egyre a' meg-fulladástól félvén, fenn tartott fejjel, és melyel, vállait, és karait mozgatván, tátott ſzájjal nyeli a' levegöt.

A' tüdö gyuladásban, az oldal nyilallásban, és ezeknek meg-evesedésében is gyötrö, és el fujtó a' lélekzés; de ezek az állapatok mindenkor forró hidegleléssel, sött a' tüdö rothadás sorvadó, 's fonnyaſztó hidegleléssel vagyon, ami nélkül ſzükölködik a' fulladás.

Meg-esmérteti magát föképp' arról, hogy a' beteg panaſzolkodik, mintha melye öſzve abrintsoltatnék, és ſzükebb lenne aztán: hogy fenn ülve, 's fenn tartott fejjel, 's egyenes nyakkal kelletik néki lelket venni.

Okai. A' melynek képtelenségén, a' tzipó háton, és a' lélekzésre ſzolgáló érzö

inak-

inaknak a' ſzél-ütéstől, vagy akármi más okból lett el-lankadásán, 's el fonnyadásán kivül leg-nevezetesbbek a' meg-veſztegetett levegő, a' roſz élet rend, a' sükeres, taknyos, enyv-forma materia, melly a' tüdőket el-fogja, a' folyó arany-érnek, a' hóſzámnak, a' gyermek ágy folyásnak, az or vér, vagy más akármi ſzokott vér-folyásnak meg-rekedése, a' tüdő tsomók, a' láb-köſzvény, a' rüh, a' nátha-folyás, vagy más a' melybe verődött tsipős nedvek, és a' tüdő görts.

De minekutánna a' mind fulladást okoz, valami a' tüdőknek ſzabad ki-tágulását, 's öſzve vonását nehezíti, akadáloſztattya, következésképpen a' levegőnek ki, és bé-menetelét gátollya, méltán a' gerjeſztő okok közé ſzámláltatnak még azok is, mellyek olly formán gerjeſztenek fulladást, hogy a' tüdőknek helyét ſzűkitik, ſzorosítyák; tudniillik: a' gyomort, és beleket fel-fuvó ſzelek, a' has viz, és ſzél-kórság, a' nagyon fel dagadott máj, és lép, a' nehézkesség, 's a' t. Ezek az ágyék hártyát fel felé nyomván, a' vérnek ſzabad folyását a' tüdőkben nehezittik. A'

A' golyvák a' tüdőket nem nyomják, azért fulladást sem tsinálnak, hanem minekutánna ez illyen daganatok, és keménységek közönségesen a' tüdőkre is ki-terülnek, ha ollyas valaki fulladoz, kinél a' nyak ikrás husok ki-dagadtak méltán a' tüdőkre ki-terült daganatokat, 's keménységeket lehet, 's kell okozni.

Felosztása. A' Fulladás sokféleképp' osztódik-fel; leg-haſznosbb e'következendő: tudniillik: a' *nedvekből*, és a' *görtstől* támadott. A' *nedvekből* támadott Fulladás valami meg-gyült nedvekből gerjed; a' görtsösben semmi ollyas nedvet nem találni, hanem tsupán a' görtsöt gerjeſztő oknak következtetése, azért nints is mindenkor jelen, tsak ostromonként fordul elő. Azután: a' *közönséges*, és a' *helybéli fulladás*; amaz közönséges, ez helybéli okokból támad; akarom mondani: A' gerjeſztő ok a' fulladással edgyütt lehet a' melyben; vagy távul lehet tőle úgy, hogy tsak az edgyütt ſzenvedés által keletkezett légyen a' fulladás; az első esetet bizonyittya a' mely üregben meg-gyült viz, vagy genyetség; a'

má-

második esetet tapaſztalhatni a' viselősekben, viz-kórságosokban, 's a' t. Mind egyik, mind másik rendbéli fulladások huruttal, vagy a' nélkűl lehetnek; 's ez a' 3-dik felosztása: a' *hurutos*, és *nem hurutos* fulladásra.

Kezdete. A' fulladás némellyeknél lassan nevelkedik, másoknál hirtelen, 's erőszakosan üt-ki, egyre gyötri, vagy tsak bizonyos időben ostromollya őket. Ollyikoknak nappal semmi bajjok; alig feküſznek-le, alig aluſznak-el, hirtelen fel-ébrednek, 's ki-ugranak az ágyból, tartván attól, hogy el-fulladnak, az ablakokat nyittyák-ki, hogy fris levegőt nyerhessenek. Néha annyira kegyetlenkedik rajtok ez a' kellemetlen vendég, hogy azonkivűl, hogy az ábrázat feldagad, a' ſzemek el-veresednek, és az ajakok meg-ſzederjesednek, az egéſz test valami enyves, ragadós, hideg verejtékkel verejtékezik, és a' külső tagok is ſzinte meg-hülnek; mellykor az élet ér-is nagyon változó: hol egyenetlen, és gyenge, hol tellyes, és feſzült, hol pedig el is áll.

Kimenetele. Abból, hogy a' lélekzés az élet fenn tartásnak egyik nemesebb munkálója, könnyű ált' látni a' veſzedelmet; mindazonáltal, bátor sokſzor orvosolhatatlan, még is, ha még a' gerjeſztő okok elmozdithatók, és a' test nints felette megrongályva, jó a' reménység; mert ſzerentsésſen meg-orvosoltatik, ha közönséges a' fulladás; mondom, ha közönséges; mert a' *helybéli* fogyatkozásból támadott ritkán gyógyul-meg, és közönségesen mely viz kórsággal végződik, vagy az ostrom alatt fuitya-meg a' beteget.

Orvoslása. Nints ollyan orvosság, melly általlyában a' fulladást meg-orvosolná; az bizonyos, hogy az ostrom alatt főképp' a' keményebb, és rettentőbb történeteket kell nyomozni, ezeket kell ſzeliditeni, ne hogy a' beteget ki-végezzék.

Ha azért a' betegnek különös hajlandósága, és terméſzete tanittya, hogy a' fulladás tsupán tsak a' görtsöktől vagyon; akkor az ostrom alatt a' beteggel a' ſzarvas ſzarv spiritust, vagy a' hód tetem tinkturát kell ſzagoltatni, sött akár mellyikből

egy-

egynehány tsepeket egy kalán vizben bé is lehet adni, és reája egy findsia herbatét rutából, méntából, és ſzékfű virágból itatni. Ezekre, kivált ha ſzékfű virágból allövellések is adódnak, az ostrom hamar távozik.

Külömben, ha a' fulladás nem a' görtsöktől, hanem más akármi okból, mellyet talán hevenyében ki sem is lehet találni, eredett, és az ostrom annyira kegyetlenkedik, hogy a' betegnek, élete nyilvánságos veſzedelemben forog; akkor a' mértékletes vér ki-botsátáshoz kell folyamodni, mellyel a' nedveknek a' tüdőkben már már el fujtandó kerengölése meg viſzſza állitódik.

Igaz ugyan, hogy az illyen vér ki-vételre a' gerjeſztő okok néha vér ſzemet kapnak, 's akaratosbbak leſznek; de elég az, hogy az ostrom alatt a' halállal küſzködő általa a' kéſz veſzedelemtől meg-menekedik, és az Orvoslónak továbbra az okoknak ki találására, 's meg-rontására idő engedtetik; következésképpen: bátor talán az ér-vágás a' gerjeſztő okokat nevelte, és sulyositotta, a' beteget még-is a' haláltól meg-mentette,

és időt engedett néki, hogy az ostrom után elöbbi egésségét meg-ſzerezhesse.

Meg-ſzerzi pedig elöbbi egésségét, ha az ostrom után a' gerjeſztö okok ki-keresztetnek, 's el-rontathak, hogy többé viſzſza ne térjenek. Legyen p. o. a' fulladásnak gerjeſztö oka az el-rekedett ho-ſzám, vagy gyermek ágy-folyás, a' fenn akadott ſzokásban vólt or, vagy arany-ér folyás; való, hogy az ér-vágás léſzen az elsö segitség, azután a' sok hivesitö, és vékonyitó italok, (lásd a' ſzél-ütésröl Nro. 32. 33. 34.) a' buza korpából kevés sóval, és olajjal kéſzült all-lövellések, és, ha az arany-ér feldagadott, a' piótzák. Sokſzor tsupán a' piotzázás elegendö a' nélkül, hogy az ér-vágásra legyen ſzükség, valamint a' meg-rekedett hó-ſzámot, vagy gyermek ágy-folyást is sokſzor egyedül a' hasra tett lágyitó kötések, és langyos láb-áſztatások állittyák helyre.

Kikben a' fulladást a' tüdökben meggyült enyves, taknyos materia okozza, azok a' fulladás köztt sokat köhögnek, és közbe valami taknyos, sükeres materiát is

pök-

pöknek. Illyeneknek az oſzlató, vékonyitó, pöktető orvosságok, és ollyanok, mellyek ezt a' materiát a' testből ki-takarityák, javasoltatnak. Nro. 82—83—84. (lásd a' ſzél-ütésről Nro. 43—44—45—46.) A' gyomorban, vagy belekben feneklettet az okádtatók, és has-hajtók mozdityák-ki. Ezután a' mód után az ostromok ritkábbak, és ſzelidebbek leſznek, méglen végre tökélletesen ki-maradnak.

Azonkivül, hogy a' *tüdő tsomókból* támadott fulladást ki lehet az illyetén tsomókat teremtő okokból tanulni, mindenkor a' jelesebb történetek közül egy a' jelen lenni ſzokottakból az, hogy a' beteg ſzárazon, és sipulva köhög. Ebben az állapatban a' tüdő tsomókat kellene ki-irtani, de — Legyen elég az, hogy a' nyugodalomra, és az engeſztelő ſzerekre tsilapodik a' fulladás. Nro. 85—86.

A' gyomort, és beleket fel-puffaſztó ſzelektől, a' has viz-kórságtól, avagy a' nagyon fel-dagadott májtól, és léptől keletkezett fulladás el marad, mihent ezek megorvosoltattak.

A' mikor a' köſzvénynek, a' rühnek, a' nátha folyásnak, avagy más ezekhez hasonló nedvnek viſzſza verettetéséből következik a' fulladás, legyen akkor az Orvoslónak főbb tárgya a' viſzſza vertt matériát réſzſzerint előbbi helyére viſzſza vinni, réſzſzerint pedig meg-rontani, hogy többé ne árthassan. Az előbbi helyére való viſzſza állitást, ha külömben melegen tartya magát a' beteg, tsak hamar végbe viſzik a' gyönge izzaſztók, és a' láb-feredők. Meg-rontását pedig, hogy az e' félé nedvek többé ne árthassanak, lásd mindeniknek kükülönös orvoslásában.

A' viselősek' fulladása a' ſzülés után magától meg-gyógyul.

A' lélekzésre ſzolgáló érző inaknak a' ſzél-ütés által történt el-fonnyadásából következett fulladást úgy kell ſzemlélni, mint a' ſzél-ütésnek nevezetesbb történetét. Ezt semmi különös orvosság meg nem gyógyitya; ha mi jó reménység lehet, az léſzen a' ſzél-ütést Orvoslókban; lásd azért a' ſzél-ütésről. Lap 33.

A' *görtstől* okozott fulladást meg-lehet esmérni abból, hogy a' leg-figyelmetesbb

ſzor-

ſzorgalom sem találhat semmi nevezetesbb gerjeſztő okra, és mivel a' rendkivűl való izgathatóságat ſzereti, közönségesen a' haragra, ijedésre, és más e'féle rendetlen indulatokra gerjed, és többnyire a' lépes férfiakat, és nádragörtsös aſzſzonyokat bántya. Az ostromot leg-hamarább ſzűntetik az opium, és a' belénd fűből kéſzitett all-lövellések. Nro. 87—88. Tökéletesen pedig meg-orvosollyák az érző in-erősitők, ha hoſzſzabb ideig adattnak. Nro. 89—90.

A' meg-veſztegetett levegőből ſzármazott fulladásnál előſzer is a' levegőt kell meg-változtatni, meg-jobbitatni, azután kell a' töle maradott meg-bomlást meg-orvosolni.

A' melynek, és a' hát gerèntznek képtelen ki nöléséből, a' nyak ikrás husoknak ki dagadásából, némelly mesterségeknél a' tüdőknek porral, vagy ártalmas gözekkel való meg-töltéséből, avagy más akárminő helybéli okból következett fulladás akkor gyógyul-meg, a' mikor az ok el-mozdittatik; a' mit, mivel nehéz, sokſzor lehetetlen tellyesiteni, az orvoslásnak ebben az esetben igen ritkán vagyon foganattya.

Élet-

Életrend. Az élet rend abban határozódik-meg, hogy a' beteg a' tüdőket ne izgassa, a' köhögésre ne ingerellye. Ennekokáért soha gyomrát meg-ne terhellye, és a' mennyire lehet, estve vagy semmit, vagy igen keveset egyék; nehéz emészthető, 's puffasztó étkekkel ne éllyen, hogy has-szorulást ne szenvedjen. Mit egyék, 's mit igyék, azt a' fulladásnak gyöngeségű, vagy erősségű Neme fogja ki nevezni; a' mint is, ha a' fulladás erősségű betegség talál lenni, tudom, senki a' betegnek bort, vagy egyéb fűszerszámos étkeket, 's részegitő italokat nem fog javasolni, holott, ha gyöngeségű a' fulladás, okvetetlen illyeneket fog rendelni. Lakjék tiszta, mértékletes meleg mezei levegőben, foglalatoskodjék könnyű mozgásokban, és minekutánna bizonyos az, hogy kiváltképpen a' melybéli betegségek könnyebbülnek, ha a' lábok melegen tartatnak, és a' test szabadon párzik, melegen öltözkedjék.

RETZEPTEK.

Nro. 82.

Végy: *Egy grán értz kermest, tiz grán fejér nád mézet*

Nro. 82.

℞. Kerm. min. gr. un. sach. alb. gr. decem. m.

zet. Egyelitsd-öſzve, 's tsinály finom port belöle. Adgy illyent nyoltzat. Vegyen-bé a' beteg minden 3-dik órában egyet, 's igyék-reá egy findsia herbatét a' 83. ſzám alól.

Nro. 83.

Végy: Egy marék rutát, annyi kakuk füvet, és két lat édes könény gyökeret. Vagdald-öſzve herbaténak.

Nro. 84.

Végy: Nyoltz lat i'sop vizet, három lat kék kökörts etzetes mézet, két könting big leveles borkövet, két lat édes könény gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két evő kanállal.

Nro. 85.

Végy: Három könting édes mondolát, két könting fris kender magot, egy könting fejér mákot, tizenkét lat petreselem vizet; tsinály mondola tejet belőle; Szürd-le, 's adgy-hozzá huſz grán tiſztitott

m. f, pulv. subtiliſſ. d. tal. dos. Nro. octo. d. om. 3 hor. pulv. un. superbibendo vascul. infus. ſpec. Nro, 83.

Nro. 83.

℞. Herb. rut.
— serpill. aa. man. un.
R. fœnicul. Unc. un.
c. m. d. ſpec. p. The.

Nro. 84.

℞. Aqu. hyssop. Unc. quat.
Oxym. Colchic. Unc. un. sem.
liqu. ter. fol. tart. dr. duas.
Syr. fœnicul Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 85.

℞. Amygd. dulc. dr. tres. sem. Canab. rec. dr. duas
— papav. alb. dr. un.
Aqu. petrosel. unc. sex.
f. L. a. Emuls.
Colat adde.
nitr. pur. ſcr. un. sach.

titott salitromot, két könting fehér nád mézet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy minden órában két kanállal.

Nro. 86.

Végy: Egy lat Arabiai gummát, két köntig büdöskő virágot, annyi édes gyökér kivonást, ugyan annyi sárga nád mézet. Egyelitsd-öſzve, tsinály port belőlek, 's adgy-bé minden 3dik órában egy kávés kanállal, 's igyékreá pipats, és hárs virágokból egy findsia herbatét.

Nro. 87.

Végy: Egy grán opiumot, olvazd-el hat lat méhfű vizben, adgy-hozzá két lat pipats virág gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden fél órában egy kanállal.

Nro. 88.

Végy: Egy marék belind fűvet, főzd vizben fél óráig. Szűrj-le tizenhat latra valót, adgy-hozzá huſz grán ſzarvas ſzarv sót, tizen öt tsepp

sach. alb. dr. duas.
m. d. om. hor. 2 cochl.

Nro. 86.

℞. Gum. arab. Unc. sem.
fl. sulph.
Extr. liquirit.
sach. cand. aa. dr. duas.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. un. cochl.
Coffeac.
superbibendo vascul. ſpec.
fl. Rhaead. et fl. tiliae.

Nro. 87.

℞. Laud. pur. gr. un.
solve in Aqu. meliff.
Unc. trib.
deinde adde
Syr. fl. rhaead. Unc. un.
m. d. om. 1/2 hor. un. cochl.

Nro. 88.

℞. Herb. hyosciam.
man. un.
coqu. s. q. Aqu. com. p. 1/2
hor.
Colat. Unc. octo.
ad-

tsep hód-tetem Tinkturát. Egyelitsd-öſzve, 's add alllövellésnek.

Nro. 89.

Végy: *Két könting tiſzta ámmoniák gummát, egy könting belindfü kivonást, huſz grán hód-tetemet, tsinály tengeri gyánta Tinktúrával három grányi pilulákat; hintsd-bé narants levél porral. Adgy-bé 3-ſzor napjában hármat, 's igyék-reá egy findsia ſzékfü virág herbatét.*

Nro. 90.

Végy: *Két könting alma lével tsinált vas por kivonást, annyi peruviai fabéj kivonást, huſz grán pésmát. Tsinály ménta gyülettel háram grányi pilulákat; hintsd-bé sárga fabéj porral. Adgy-bé 3-ſzor napjában négyet, 's igyék-reá egy findsia méhfü herbatét.*

adde

Sal. Cor. Cerv. scr. un.
Tinct. Castor. gutt. quind.
m. d. p. Enemate.

Nro. 89.

℞. Gum. ammon. dep. dr. duas.
Extr. hyosciam. dr. un.
Castor. gr. viginti.
Tinctur. ſuccin. q. s.
f. pillul. gr. trium.
Consp. pulv. fol. aurant.
d. ter. de die tres. super.
bibendo vascul. infus fl. Cham.

Nro. 90.

℞. Extr. mart. pomat.
— Cort. per. aa. dr. duas.
mosch. gr. viginti.
Syr. menth. q. s.
f. pillul. gr. trium.
Consp. pulv. Cinnam.
d. ter. de die quatu.
c. vasc. infus. Herb. meliſſ.

A' KÖHÖGÉSRŐL.
De Tussi.

A' köhögés a' levegőnek a' tüdőkből a' ſzájan esett erőſzakos, hangos ki-taſzitása; vagy is: Az a' beteges állapat, mellyben valaki a' levegőt valami erőſzakkal bé-ſzivja, és azután az ágyék hártyának, a' mely, és has inashusoknak görtsös öſzve vonódására meg erőſzakosan a' tüdőkből a' ſzájan mintegy ki-lövi *köhögésnek* neveztetik.

Nem kell a' köhögést a' huruttal egybe zavarni, 's egynek tartani; mert más a' hurut, más a' köhögés. A' hurut magában kéſz betegség, és jobbára hideglelős változásokkal, ha tsak nem valóságos hideglelléssel jár; A' köhögés ellenben, vagy hideglelés nélkül vagyon, vagy ha azzal jön, már nem magános betegség, hanem más betegségnek története; például lehet a' tüdő-gyuladásban, oldal-nyilallásban, 's a' t. meg-jelenni ſzokott köhögés.

Okai. Mások előtt hajlandóbbak a' köhögésre a' tzipó hátuak, kiknél tudniillik a' hát geréntz képtelenül kinőtt, kiknek tü-

dejek

dejek a' gyakrabb melybéli betegségek által el-gyengültek, vagy más ollyas fogyatkozás bennek viſzſza maradott. Azután a' sütők, az üveg-bányások, a' kovátsok, lakatosok, és általlyában mind azok, kik tüzzel bánó mesterséget folytatnak, hol a' tüznek hevétől, a' füsttől, és az erösebb gözektől, a' tüdők a' torokkal ki ſzáradnak, és a' levegönek erőſzakos, hangos ki lövésére ingereltetnek. A' tiſztátalan levegő is tsinál köhögést, de talán a' pálinkától, és a' többi erős réſzegitő italoktól nálunk köhögést tapaſztalni gyakrabb?

Feloſztása. Elöſzer is fel-oſztódik a' köhögés a' *ſzárazra*, és *nedvesre*. Abban a' beteg hiába köhög, semmit ki nem ád; ebben vetki, sőtt néha igen is sokat. 2-*ſzor*: Vagyon ollyan köhögés, mellynek gerjeſztő oka vele a' mely üregben lakik, de vagyon ollyan is, mellynek gerjeſztő oka távul a' melyen kivül sompolyog. 3-*ſzor*: Némelly köhögés bizonyos időre ostromonként tér viſzſza; némellyik meg semmi bizonyos időt nem tart, hol elöbb, hol utóbb töri, 's tagollya a' beteget; az a' *rendes*, ez a' *ren-*

det-

detlen kökögésnek Neme. Mindegyik közül leg-haſznosbb, és a' gyógyitásban leg-ſzükségesbb az a' fel-oſztás, melly a' köhögést fel-oſztya a' *gyöngeségü*, és *erősségü* köhögésre.

Kezdete. Más bizonyitásokat el-halgatván abból, hogy a' köhögés hol magánosan, hol pedig más betegséggel ſzövetkezve, mint ſzembe tünőbb történet fordulelő, elégségesen ki világosodik, hogy kezdete nem mindenkor egy féle, nem mindenkor az. Nem tapaſztalt igasság-e, hogy néha lassan, és huzomost nevekedve kezdődik, holott meg máskor mást hirtelen ſzökik-meg, 's irgalmatlanul töri, 's tagollya?

Kimenetele. A' hoſzſzas, kemény, és akaratos köhögés hagyhat ugyan maga után fő, és ſzem-fájásokat, veſzedelmes or vérfolyásokat, ſzédelgést, éjjeli nyughatatlanságokat, ſziv dobogást, okádásokat, sérülést, 's több illyes kellemetlen következéseket, de azért még is ſzerentsés, vagy ſzerentsétlen ki menetelét nem ezek a' következtethetések, hanem a' gerjeſztő ok, avagy, ha más nyavalyával ſzövetkezet, ennek kimenetele fogja meg-váloſztani. Or-

Orvoslása. A' más betegséghez ſzegődött köhögésben az egéſz orvoslás a' főbb betegség ellen ſzegeződik, tsak annyiba ſzükséges a' köhögést, mint alkalmatlanabb, és nehezebb történetet addig is engeſztelni, méglen a' betegséggel meg-ſzünik, mennyibe a' tőle ſzármazandó roſz következésektől méltán tarthatni. Más az, ha semmi betegséggel nints, ha magánosan jön, ha maga magában betegség; akkor ki keresvén a' gerjeſztő okát, ennek indulattyát, és helyét, ügyelvén az időre, ha bizonyos időre, vagy semmi rend-tartással ostromolya-e a' beteget? a' ſzerént, hogy erősségű, vagy gyöngeségű köhögés, nem léſzen nehéz azután az orvosló módot meg-határozni.

Mert, ha a' gerjeſztő ok heves indulatú, ha a' vérnek bővsége, vagy gyuladékos indulattya támaſztya a' köhögést, terméſzetes, hogy a' láb-feredők, a' lágyitó, langyos, salitromos italok, a' könnyű zöldségek, a' mindenféle hus, és egyéb nagyon tápláló élelmektől, és hevitő, 's réſzegitő italoktól való meg-tartóztatás leſznek az orvosságok.

Kel-

Kellessék-e eret is nyitni, ezt a' betegnek terméſzetéből, 's erejéből, a' bőv-vérűségből, a' fenn-akadott hó-ſzám, arany-ér, vagy ſzokásban vólt or vér-folyásból, és a' melynek nehézségéből, a' rövid, nehéz lélekvételből, 's a' t. kell meg-itélni.

Üldözi pedig ez a' köhögés leg-inkább az ifju vérmes ſzeméllyeket, kik felette ki hevülnek, 's hirtelen meg-hütik magokat, kik erőſzakos munkákban foglalatoskodnak, nehezet emelnek, és a' lélekzetet hoſzſzabb időre viſzſza tartyák.

A' hideg, taknyos temperamentomuakat a' tüdőken meg-gyült takonytól ſzármozott köhögés nyughatatlanitya. Ez a' köhögésnek Neme mindenkor gyöngeségű betegség. Meg-esmérteti magát a' betegnek taknyos temperámentomáról, a' ki-pökni ſzokott sok takonyról, a' lágy, és puha ér verésről, és az egéſz testnek lajhaságáról. A' ſzáj agyagos, ragadós, az étel kivánás el veſzet, a' lélekzés nehéz, a' köhögés gyakor, 's a' t.

Itten leg-elöbbſzer is az első utakból, az az: a' gyomorból, és belekből kell a' tak-

taknyot ki takaritani, azután kell ama taknyot fel-vagdaló, és ki takaritó ſzerekkel a' tüdöket meg-ſzabaditani. A' gyomorból, és belekből ki takarittya a' közép sóval, és rabarbarás tzikoria gyülettel a' rabarbara tinktura, vagy por. Nro. 91—92. A' tüdöket meg-ſzabadityák a' taknyot fel-vagdalók, 's harákoltatók. Nro. 93—94—95.

Nagyobb figyelemmel kell lenni a' tüdökbe, vagy a' mely üregbe le tett viztől, genyetségtől, vagy akármi más materiától ſzármozott köhögés eránt: ezt semmi más mód meg nem gyógyitya, tsupán az, melly által az oda le tett viz, genyetség, vagy akár miféle materia onnét a' testből egéſzen ki takarul, vagy leg-alább elöbbi helyére viſzſza ſzálitódik; a' mi a' környülállásokhoz alkalmaztatva nem tsak hogy sokféleképp', de felette kétséges ki menetellel is ſzokott meg-esni.

Annak a' köhögésnek, mellynek gerjeſztő oka nem a' mely üregben, hanem a' gyomorban tanyáz, *gyomor köhögés* a' neve.

Ezt a' gyomorban lévő iſzap, takony, epe, vagy a' geleſzták okozzák. Az émelgés,

gés, az el-veſzett étel kivánás, a' motskos nyelv, az agyagos ſzáj, a' ſzapora jó lakás, ha még olly keveset eſzik is, a' gyomor fájás, az okádásra való erőlködés, néha valóságos iſzapos, taknyos, vagy epés okádás, mellyre a' köhögés sokſzor egyſzeribe el-áll, és a' ſziv-táj környékben a' köhögésre unſzoló öſztön, elégséges tanui a' gyomorban tanyázó gerjeſztő oknak. Mit vagyon itt' mit tenni? A' közép savakkal, az okádtatókkal, és has-hajtókkal kell ezt egyſzeribe ki mozditani, 's tüstént utánna a' gyomor meg-erösitése végett a' keserű ſzerekkel, és a' tulajdon úgy nevezett gyomor erösitő Tinkturákkal, és tsepekkel kell a' beteget jó ideig éltetni. Nro. 96—97—98.

A' geleſztáktól támadott köhögés megſzünik, mihelyt a' beteg a' geleſztáktól megmenekedett.

Ha a' köhögés a' beleknek, vagy más a' has üregben helyheztetett tagnak dugulásából, 's fel puffadásából támad, *has-köhögés* a' neve.

A'

A' *has-köhögést* meg-esmérhetni a' dúgult, 's fel puffadt tagoknak, vagy beleknek, mellyekre a' tapintással is reá találhatni, terméſzetes következtetéseiből. Azután: az illyen köhögés kezdetén többnyire ſzáraz, tsak későbbre, minekutánna már több holnapokig, talán eſztendőkig tartott, vet-ki valamit a' beteg azért, hogy a' sok köhögéssel a' tüdők el-gyengültenek, 's ellankadtanak.

Ez a' köhögés akkor marad-el, minekutánna a' dugulások, 's puffadások meggyógyultanak; tehát nem a' köhögést, hanem a' dugulásokat, a' puffadásokat kell gyógyitani; valamint, a' mikor a' köhögés az ágyék-hártyának, vagy más ſzomſzéd tagnak gyuladására következik, akkor is nem a' köhögést, hanem a' gyuladást kell le tsendesiteni; tsendesedjék-le, 's mullyékel ez, azonnal enged, 's ſzünik a' köhögés is.

A' viselősek' köhögése többnyire a' tütőkbe ſzorult vértől vagyon; enyhiti ezt az ér-vágás, méglen a' ſzerentsés ſzülés tökélletesen meg-orvosollya.

Életrend. A' sok jáſzos esetekről, mellyekben a' betegek a' köhögésnek minden meg-külömböztetése nélkül a' mindenféle füſzerſzámos étkekkel, és hevitő italokkal egyaránt izgatták a' tüdőket, hogy végre el-sorvadtak, 's nyomorulttak el-veſztek, tökélletesen meg-győződünk, hogy minű ſzükséges légyen a' meg-válaſztás, minű ſzükséges légyen a' kérdés: Vallyon a' köhögés *erősségű*, vagy *gyöngeségű* nyavalya-e? mert az erősségű köhögésben a' gyönge, nem nagyon tápláló levek, a' külömbféle könnyű zöldségek, a' meg-főtt aſzſzú gyümölts, 's több illyenek fognak jót tenni; italul a' főtt árpa viz aſzſzú medgyel, és etzetes mézzel. Ellenben a' gyöngeségű köhögés az ó bort vizzel egyeledve, és az étkeket kevesé füſzerſzámozva ohajtya. Továbbá őrizkedjék a' beteg a' hideg, nedves levegőtől, tartsa magát mértékletes melegben, és keresse a' meleg, tiſzta levegőt, kéméllye magát az erősebb kézi munkáktól, sebesebb mozgásoktól, énekléstől, 's más akármi erőſzakosbb, vagy gyorsabb erőlkedésektől.

R E-

RÉTZEPTEK.

Nro. 91.

Végy: *Hat lat rabarbara tinkturat, két könting sokhaſznú sót, két lat tzikoriás rabarbara gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában két kanállal.*

Nro. 91.

℞. Tinct. Rh. Unc. tres.
Sal. polych. dr. duas.
Syr cichor. c. Rh.
Unc. un.
m. d. om. hor. duob. cochl.

Nro. 92.

Végy: *Huſz grán rabarbara port, annyi sok haſznú sót. Egyelitsd-öſzve, 's adgybé minden 3-dik órában egy port.*

Nro. 92.

℞. Pulv. Rh. elect.
Sal. polych. aa. scr. un.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. pulv. unus.

Nro. 93.

Végy: *Nyoltz grán mosatlan izzaſztó piskoltzot, tizenkét grán féjér nád mézet. Tsinály port, 's adgybé minden 3-dik-4-dik órában egyet, 's igyék-reá Tsópból, tsombor, és édes kömény gyökérből egy findsia herbatét.*

Nro. 93.

℞. Stib. diaph. n. abl.
gr. octo.
Sach. alb. gr. duodec.
m. f. pulv.
d. om. 3—4 hor. pulv. un.
ſuperbibendo vasc. Infus.
ſpec. Herb. Hyssop. puleg.
et Rad. fœnicul.

Nro. 94.

Végy: *Egy könting tojás ſzékével olvaſztott ámmoniák*

Nro. 94.

℞. Gum. ammon.
vitell. ovor. sol. dr. un.
Aqu.

ák gummát, nyoltz lat tsombor vizet, két lat édes kömény gyületet, egy lat tengeri hagyma etzetes mézet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 95.

Végy: *Nyoltz lat ſzékfü virág vizet, három könting ezer jó fü kivonást, két könting borköves borkőt, két lat i'sóp gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 96.

Végy: *Másfél marék ezer jó fűvet, annyi pápafü levelet, egy marék ſzékfü virágot. Vagdald-öſzve herbatének.*

Nro. 97.

Végy: *Négy lat gyomor Elikſzirt. Adgy-bé napjában 3-ſzor fél, vagy egy kanállal tiſzta vizben, vagy jó ó borban.*

Nro. 98.

Végy: *Három lat üröm*

Aqu. puleg. Unc. quatu.
Syr. fœnicul. Unc. un.
Oxym. squill. Unc. sem.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 95.

℞. Aqu. fl. chamom. Unc. quatu.
Extr. Cent. min. dr. trcs.
tart. tartaris. dr. duas.
Syr. hyssop. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2 cochl.

Nro. 96.

℞. Summit. Cent. min. fol. card. bened. aa. man. un. sem. fl. cham. man. un. c. m. d. ſpec. p. The.

Nro. 97.

℞. Elix. stom. temp. Unc. duas. d. ter de die 1/2, v. uno cochl cum aqua, vel generoso vino.

Nro. 98.

℞. Essent. absinth. Comp. Unc.

Es-

Essentziát. Adgy-bé napjában 3-ſzor, 4-ſer huſz tsepektől hátvanyig kevés tiſzta vizben, vagy jó ó borban.

Unc. un. sem d. ter-4ter de die a guttis viginti, usq. ſexaginta cum aqua, vel generoso vino.

A' HURUTRÓL.

De Catarrho.

Valamint a' köhögésben, úgy a' hurutban is a' beteg akarattya ellen valami erőſzakos hanggal ereſzti, 's taſzitya-ki a' ſzájján a' levegőt. Magában inkább alkalmatlan ez a' nyavalya, hogy sem veſzedelmes; de mivel közönségesen nem orvosoltatik, napról napra nő, és kiváltképpen éjtſzaka töri, 's tagollya a' beteget, méglen végre tüdő gyuladást, oldal-nyilallást, tályogot, vagy más hoſzſzas sorvadó betegséget tsinál.

Okai. Leg-inkább tavaſzkor, és őſzkor a' tiſztátalan ködös levegő, és a' meg-hütés kedvez néki; ha, tudniillik: az idő hirtelen hidegre fordul, ha a' levegő ködös, és hideg. Azoknál, kik akármi okból, 's akár mi móddal nagyon ki hevültek, hideg,

ki-

kivált jéggel hült italt iſznak. Az éneklésben, az erösebb beſzédben, a' nagy eröt kivánó sipoknak fuvásában is, 's a' t. ki hevül a' test, kövesse hideg, kéſz a' hurut.

Feloſztása. Fel oſztódik a' hurut a' tulajdon úgy nevezett *tiſzta* hurutra, és a' *gyomor* hurutra; mindenik vagy *erösségü*, vagy *gyöngeségü* hurut.

Kezdete. A' többféle történetek közül, mellyekkel a' hurut kezdödni ſzokott, legközönségesebbek: a' mely ſzorulás, a' bádgyadás, a' köhögés, és valami futó borzadás. A' bádgyadás, és hurutolás estvére kelvén nevelkedik, és eleinten valami kevés, vizeset, azután nyálkásat pökik a' beteg, vagy éppen semmit sem pökik-ki, tsak ſzárazon köhentsel. Sokſzor az étel kivánás is el-véſz, és a' gyomorban sompolygó iſzaptól, avagy tsupán a' hoſzſzas fáraſztó, 's öſzve tagoló huruttól a' ſziv-táj, sött az egéſz gyomor környéke is fáj; mivel pedig többnyire hideglelléssel, az az: magokat fel váltó, borzadásokkal, és héségekkel vagyon, azért a' többi hideglelös történeteken kivül az élet ér-verés is közönségesen hideglelös. *Ki-*

Kimenetele. A' hurut nem vólna magában annyira veſzedelmes; de mivel kezdetben nem igen ſzokták orvosolni, vagy hogy ellenkezőn orvosoltatik, egyre nő, és gyarapul, méglen végre halálos veſzedelembe dönti a' beteget.

Orvoslása. Nintsenek a' hurutnak semmi különös orvosságai. A' gerjeſztő okoknak figyelmetes ki keresése, a' betegnek terméſzete, és a' hurutnak indulattya jelölik-ki a' ſzükséges orvosságokat.

A' *tiſzta* hurutot könnyű meg-esmérni, mert közönségesen a' meg-hütéstől ſzármazik, és igen tsekély hidegleléssel ſzokott lenni, azért nem is igen ſzükséges a' sok orvosság; a' rendes élet, és a' tartózkodás jobbára elegek. Nyugodjék-le az illyen beteg, tartsa magát melegen, éllyen langyos láb-vizekkel, Hollandiai herbatével, vagy fejér málva', ökörfark', és bodza virágokból, édes gyökérrel vegyétett herbatékkel, hogy a' viſzſza nyomott, 's meg-gátoltt test gözelés ismét viſzſza állyan. Az élet rend úgy alkalmaztassék, ne hogy miatta, a' tiſzta, jó indulatú hurut el-fajullyan, és

más

más akaratosbb betegséget teremtsen. E'képp' vagy tökélletesen el-oſzlik, vagy a' reá következett könnyebbitő pökéssel tsak hamar el-fogy.

Kik a' *gyomor* hurutban ſzenvednek, azoknak a' gyomrok epével, avagy egyébféle tsipős, savanyú, vagy avasos iſzappal vagyon tele.

Meg-esmérhetni az iſzapot saját jeleiből: a' kellemetlen böfögésekből, émelgésekből, az étel utálásból, és a' mélyen hangzó köhögésből; a' ſzáj agyagos, ragadós, izetlen, émelgős, keserű, a' has puffadt, 's fel-fuvódott. A' mely nem fáj, ha tsak a' hoſzas köhögés felette meg-nem törte. Ellenben a' gyomor már a' köhögés előtt, de kivált alatta fáj; a' köhögés, melly egyéberánt, ha a' köhögésnek féſzke a' melyben vagyon, a' mélyebb bé-lélekzésre nevekedik, itt leg-kissebbet sem nevekedik. De bezzeg nevekedik az evés után, a' mikor a' gyomor jól lakott. Az is jelűl lehet, hogy egyébkor nem igen láthatni, tsak a' mikor más gyomor nyavalyák uralkodnak.

Ez a' *gyomor* hurut sem veſzedelmes, könnyen is enged az okos orvoslásnak;

melly

melly abban áll, hogy a' gyomor az iſzapos terhtől meg-menekedjék, és annakutánna meg-erösüllyen; meg-menekedik, 's megſzabadul az iſzaptól a' gyomor az okádtatók által. (Lásd a' nyavalya-törésről Nro. 55. 62—63.) De tanátsosbb ezeknek előbb közép sókkal vegyétett fel oldó főtt vizeket adni, hogy a' materia annakutánna annál könnyebben ki adhassa magát. Nro. 99.

Tehát ártalmasak ebben a' hurutnak Nemében a' lágyitó, édes, olajos ſzerek? Ártalmas itten az opium, és az ér-vágás? Úgy vagyon; mert az olajos ſzerek a' helyett, hogy fogyaſztanák, 's ki üritenék, inkább ſzaporityák az iſzapot, inkább nehezitik, 's akadálaſztatyák üritését. Az érvágás meg azzal, hogy mintegy utat nyit az iſzapos materiának a' vérbe való bé-ſzökésre, lankaſztya az emésztést, akadályt vet a' táplálásnak, 's e'képp' erőſzakosan neveli a' nyavalyát.

Más a' gyuladékos, vagy is az erősségű hurutnak állapattya. Ez télen, és tavaſzkor, mások előtt a' vérmes temperámentomuakat, és az egésséges közép idő-

bélie-

bélieket lopja-meg. Nyáron is tapaſztalhatni ott, a' hol a' nagyon sütő napokat a' hives ejtſzakák váltyák fel; azért főbb gerjeſztő oka is: a' meg-hütés, a' vérnek gyuladékos indulattya, és az egyéberánt ſzelid, tiſzta hurutnak hevitő ſzerekkel tett oktalan orvoslása.

Pedig nem nehéz ezt az *erősségű* hurutot meg-esmérni. Az maga elég lehetne, hogy semmi ollyas jelt nem látni, melly miatt ez az *erősségű* hurut a' gyomor hurutnak képét viselhetné, de azon fellyül: soha sints hideglelés nélkül, és a' hideglelés mindenkor a' gyuladozó hideglelések Neméből való.

Kétséget sem ſzenved, hogy ez az *erősségű* hurut okaira nézve egy a' tulajdonon úgy nevezett *tiſzta* huruttal; tsupán a' keményebb történetek, a' betegnek hevesebb terméſzete, és a' gyuladozó hideglelés külömböztetik sullyára nézve; azért az orvoslás sem külömböz egyébben, egyedül, hogy hathatósbbnak kell lenni. Ugyan azért az izzaſztó herbaték, és vegyétékek, a' lábferedők, és a' többi elöbb ditsérttek nem

hogy

hogy ellenkeznének, tsak hogy nem elégségesek. Hathatósbbak a' sok lágyitó, meleg, oſzlató italok. Nro. 100—101. Sőtt, ha a' beteg nagyon ſzomjuzik, ha nagy forróságat, mely ſzorulást, és nehézséget érez, ha erös a' hideglelés, eret is kell vágni, pedig néha a' környűl-állásokhoz ſzabva többſzer is.

Ezekre a' gyúladás tikkad, és a' beteg nem sokára pökni kezd. Ha a' ki pökött torha nagyon sürű, avagy a' betegnek a' kipökésre elég ereje nem vólna, a' törhát fel vagdaló, és harákoltató ſzerekkel kell a' sürű, ſzivós materiát fel-vagdalni, és a' herregő melyből ki ſzedegetni, Nro. 102—103.

Végre: ha a' gyúladás tellyesen elmult, ha a' torhák ki takarottak, és a' beteg mégis köhög kivált estve, jele, hogy a' hoſzſzas hurut által a' tüdők meg-törődtek, 's elgyöngültek. Most már haſznos az opium enyihány grán fejér nádmézzel, vagy valami alkalmatos gyülettel Nro. 104.

A' *gonoſz indúlatu* hurut talán mindenkor *gyöngeségű* hurut? Soha sem látni mint magános nyavalyát, mindenkor tsak ſzembe tünöbb története más valami gonoſz in-

indulatú epés, vagy rothadt betegségnek. Bizonyitya ezt amaz eset, mellyben a' köles, vagy a' patéts ki-ütés járul-hozzá, a' mikor is nem a' huruttól, hanem ettől a' ki-ütéstől, mint jelesebb történettől költsönözi nevezetét, és már nem *hurutos*, hanem *köles*, vagy *patétses* betegségnek hivattatik.

Terméſzetét ennek a' gonoſz indulatú hurutnak a' betegségből, mellyhez ſzegődött, kell ki-tanúlni. Ez rendeli-meg az orvosságokat, ez rendeli-ki az élet rendet is.

Vagyon még egy igen közönséges Neme a' hurutnak: a' *fullaſztó* hurut. Ebben a' beteg addig hurutól, méglen a' lélekzete egéſzen ki marad, azután megint erőſzakossan nagy mely sipulással, és gyötrődéssel véſzen lélekzetet, úgy, hogy azt kellene gondolni, hogy mindgyárt meg-fullad; erre megint ſzinte úgy hurutól, és igy felváltva sokſzor sok minutákig, néha fél-óráig is el-tart az ostromlás.

Ez a' viſzontag való erőſzakos bé-ſzivása, 's ki eregetése a' levegőnek a' megállapodott idejűeket is ostromollya, de kiváltképpen a' gyermekeket, és nevedékeny ifjakat töri, 's tagollya. Nin-

Nintsen semmi különös gerjeſztő oka: a' meg-hütés, és a' többi hurutot gerjeſztő okok gerjeſztik ezt a' fullaſztó hurutot is, és valamint azután más hurutban a' sok meg-veſztegetett gyomrot terhelő, 's nehezitő, vagy a' tüdőket ſzoritó takony, és egyéb materia hozzá ſzövetkezvén sullyositya, és veſzedelmesbbé teſzi a' hurutot, úgy itten is, a' mint a' takony a' tüdőket, vagy a' gyomrot meg-lepi, már a' tüdőkben, már a' gyomorban, és belekben léſzen a' hurutot nemző ok.

Abból, hogy az ok már a' tüdőkben, már az első utakban fekſzik, és hol ennek, hol amannak a' hasban lévő tagnak meggyuladásából, vagy a' fodor-haj ikrás husoknak taknyos bé-dugulásiból ered, intődünk ennek a' *fullaſztó* hurutnak további terméſzetes feloſztására; tudniillik: arra, melynek az oka a' huruttal *egy* helyben feneklik, és arra, mellynek az oka *távul*: a' gyomorban, a' belekben, vagy egyéb helyen lappang.

Kezdetben alig külömböz más közönséges huruttól, idővel járul-hozzá az erősebb ſzorulás, a' nehéz, fáradtságos, fulladozó

zó lélekzés, a' kemény hoſzſzabb ideig eltartó köhögés a' nélkül, hogy bé lélekzelhessen a' beteg; az ábrázat fel-dagad, meg-pirul, a' ſzemek ki-düllednek, 's könyveznek; a' nyelv a' hurutolás köztt ki taſzítódik, a' külső tagok meg-hülnek, az élet ér-verés el tünik, és a' beteg majd megfullad. Gyakran a' vér az oron, és a' ſzájan ki üt; végre azt, a' mit evet, avagy más sürü, taknyos materiát okádik, 's ezzel végződik; méglen ostrom gyanánt, sokſzor rendes idejét is meg-tartván, ismét viſzſza tér.

Abból, hogy a' torokban, és a' melyben valami rendetlen tsiklandozást érez, hogy a' ſziv vermetske fájdalmasan öſzve huzódik, és a' gégén fel valami tsiklandozást, és máſzást tapaſztal, többnyire előre tudgya a' közelitő ostromot a' beteg; iparkodik azért azt minden tehetséggel meg-tartóztatni, de sokáig ellent nem álhat, egyre köhentsel, méglen a' most le-irott ostrom nagy eröſzakkal körül veſzi.

Terméſzetes feloſztása törte az Orvosok' fejét külömbféle orvoslással. Mások okádtatták a' beteget; mások ereket vágattak;

tak; Némellyek enyhitőket ajánlottak; Némellyek meg-erősitőkkel, jelesen a' peruviai fahéjjel öldöklették. Voltanak, kik izzadással gyógyitották, vagy a' pöktetőkre, és tüdőket tiſztitókra fakadtanak.

Én a' gerjeſztő okhoz, a' nyavalya materiához, a' tüdőknek el-gyöngüléséhez, és a' hoſzſzas köhögés által okozott felette való izgathatóságokhoz ſzabván az orvoslást, egyikhez sem esküttem, hanem hol ezt, hol amazt a' módot követem.

Azért, ha a' *fullaſztó* hurut a' vérnek bővségétől, a' tüdőknek, vagy más a' hasban helyheztetett tagnak gyuladásától vagyon, eret vágatok, 's azon fellyül a' lágyitó, hivesitő, 's gyöngén oſzlató ſzereket adom orvosságúl. Nro. 100 — 101. 105. közben a' lágyitó kötésekről, és alllövellésekről sem feleitkezem-meg.

Távozik ezekre a' gyuladás, de a' hurut közönségesen meg-marad, és a' beteg sok ſzivós taknyot pökik; mellynek könnyebb ki-takaritása okáért haſznosan adódnak azután a' Nro. 102—106. pöktető ſzerek; vagy, ha könnyen fel-jön ugyan, de nagyon

hig,

hig, és vizes a' ki-pököt materia, akkor felette jónak találtam a' Nro. 103. alatt ki-jegyzett port, mellyből minden harmadik óra mulva egy findsia i'sop herbatével egyet bé kell adni.

Ha a' lélekzés nehéz, ha ſzünetlen, de kiváltképpen a' köhögés köztt herreg, és valami sürüt pökik-ki a' beteg; akkor is legjobbat téſzen a' Nro. 103. alatt találandó por, vagy a' herbaté. Nro. 107.

Tsak akkor gyógyityák-meg a' bodza, és a' ſzékfü virágok, a' Hollandiai herbaté, és más e'féle izzaſztó ſzerek ezt a' fullaſztó hurutot, a' mikor a' meg-hütéstől, avagy valami nátha-folyástól, melly a' tüdőkre verődett, eredett, és sem a' nyavalya' sullya, sem a' hideglelés, sem egyéb keményebb történet jelen nints, melly hathatósbb segétséget várna; és ez azaz eset, mellyben a' láb-feredők, és a' láb-lapitzkák közé ragaſztott hólag-huzó flastromok is nagyon foganatosok.

Hát ha a' sok taknyos, ſzivós matériával töltött gyomortól, vagy belektől veſzi eredetét a' *fullaſztó* hurut? Miképp' kellessék az illyen fullaſztó gyomor huruttal bánni, lásd a' gyomor hurutról, Lap. 106.

Kü-

Különös az, hogy a' köhögés annakutánna is meg-marad, tovább is garázdálkodik, minekutánna a' gerjeſztő ok már meg-rontatott, és a' hideglelés is minden jelesebb történeteivel el-nyomatott. Jele, hogy a' tüdők nagyon meg-törődtek, jele, hogy a' hurut tsak a' tüdők izgathatóságától, és görtsös öſzve huzódásától vagyon. Meg-orvosollyák ezt a' tsendesitő ſzerek, mellyek általlyában minden hurutban foganatosok, minekutánna a' gerjeſztő ok meg-rontatott, és a' többi ellenkező történetek, és környül-állások is meg-tikkadtanak. Nro. 108.

A' mikor a' fullaſztó hurut rendes ideit meg-tartván, vóltaképpen ſzinlett hideget formál; minekutánna a' gerjeſztő ok meg-rontódott, és a' testből ki-takarodott, ha meg nem ſzünik, tüstént a' peruviai fahéjjal kell el-fojtani. Nro. 109—110.

Életrend. Minekutánna más élet rendet kiván a' közönséges, tiſzta hurut, mást a' gyomor hurut, mást a' gyuladékos, mást a' gonoſz indulatú hideglelős hurut; természetes a' következés, hogy mindeniknek tö-

kélletes meg-esmérése fogja meg-határozni, hogy kinek kellessék gyönge, inkább hivesitö ételekkel, 's italokkal élni; 's kinek füszerszámos hevétöket rendelni. Az általlyában igaz, hogy a' nehéz emészthetök mindenkor ártalmasak. Többnyire a' levegö, mellyben lakik, tiszta, és mértékletes meleg legyen, a' test mozgások, ha meg-engedtethetnek, könnyüek legyenek, 's a' t.

RETZEPTEK.

Nro. 99.

Végy: *Két lat pörjegyökeret, annyi Oroszlány fogfü gyökeret. Vagdald-öszve, főzd vizben három fertályig. Szürj-le egy meszszelyt, 's adgy-hozzá három könting kettős sót, két lat édes kömény gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiányit.*

Nro. 100.

Végy: *Egy lat fejér málva gyökeret, egy marék fejér málva levelet. Vagdald-öszve, főzd vizben fél óráig.*

Nro. 99.

℞. Rad. gramin. — Tarax. aa. Unc. un. c. m. coqu. s. q. Aqu. Com. p. 3/4 hor. Colat. lib. un. adde arc. dupl. dr. tres. Syr. foenicul. Unc. un. m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 100.

℞. Rad. alth. Unc. sem. fol. — man. un. c. m. coqu. s. q. Aqu. Com. p. 1/2 hor.

Co-

ig. Szűrj-le egy meſzſzelyt, adgy-bozzá egy könting tiſztitott salitromot, két lat etzetes mézet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában fél findsiányit.

Nro. 101.

Végy: *Egy marék ökör farkfű virágot, egy lat édes gyökeret; Vagdald-öſzve, 's hadd állyan forró vizben fél óráig. Szűrj-le egy meſzſzelyt, adgy-hozzá két lat etzetes mézet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy findsiával.*

Nro. 102.

Végy: *Fél könting mosatlan izzaſztó piskoltzot, annyi tiſztitott salitromot, egy lat etzetes tengeri hagyma mézet, annyi Basa-rósa gyülletet, nyoltz lat bodza virág vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal, 's igyékreá bodza virágból, és édes gyökérből egy findsia herbatét.*

Colat. libr. un.
adde
nitr. pur. dr. un.
Oxym. simpl. Unc un.
m. d. om. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 101.

℞. Fl. Verbasc. man. un.
Rad. liquirit. Unc sem.
c. m. infund. s. q. Aqu.
ferv. p. 1/2 hor.
Colat. libr. un.
adde
Oxym. simpl. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. uno vasculo.

Nro. 102.

℞. Stib. diaph. n. abl.
nitr. pur. aa. dr. sem.
Oxym. squill.
Syr. poeon. aa. Unc. sem.
Aqu. fl. samb. Unc. quat.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl. superbibendo vascul. infus. Spec. fl. samb. et Rad. Liquirit.

Nro. 103.

Végy: *Kilentz grán értz kermest, másfél könting fejér nád mézet. Tsinály port, 's oszd kilentz egyenlő részre. Adgy minden 2-dik órában egy port, 's igyék-reá bodza virágból egy findsia herbatét.*

Nro. 104.

Végy: *Fél, vagy egy egész grán opiumot, egy, vagy két lat viola gyületet, Egyelitsd-öszve, 's add-bé estve egyszerre.*

Nro. 105.

Végy: *Egy könting tiszta titott salitromot, két lat szederj gyületet, nyoltz lat bodza virág vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal, 's igyék bodza virágból, és édes gyökérből egy findsia herbatét.*

Nro. 106.

Végy: *Egy könting mosatlan izzasztó piskoltzot, két*

Nro. 103.

℞. Kerm. min. gr. novem. Sach. alb. dr. un. sem. m. f. pulv. divide in dos. æqual. novem d. om. 2hor. pulv. un. superbibendo vascul. infus. Spec. fl. samb. et Rad. Liquirit.

Nro. 104.

℞. Opii pur. gr. sem.—un. Syr. violar. Unc. sem.—un. m. d. vesper. p. dos.

Nro. 105.

℞. Nitr. pur. dr. un. Syr. moror. Unc. un. Aqu. fl. samb. Unc. quatu. m. d. om. 2 hor. 2. cochlear. superbibendo vascul. infus. Spec. fl. samb. et Rad. Liquirit.

Nro. 106.

℞. Stib. diaph. n. abl. dr. un. Oxym.

két lat etzetes tengeri hagyma mézet, annyi fejér málva gyületet, tiz lat i'sóp vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgybé minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 107.

Végy: Két marék pipats virágot, egy lat kereſztfü gyökeret, annyi édes gyökeret, két könting hánytató gyökeret, annyi tsillagos ánis magot. Vagdald apróra herbatének.

Nro. 108.

Végy: Egy grán opiumot. Olvaſzd-el hat lat hársfa virág vizben, azután adgy-hozzá egy lat fejér mák gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgybé minden órában egy kanállal.

Nro. 109.

Végy: Nyoltz lat ſzékfü virág vizet, három könting peruviai fahéj kivonást, két lat ménta gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal, 's igyék-

Oxym. Squill.

Syr. alth. aa. Unc. un. Aqu. hyssop. Unc. quinque. m. d. om. 2 hor. 2. cochlear.

Nro. 107.

℞. Fl. Rhæad. man. duos. Rad. polygal. amar. — Liquirit. aa. Unc. sem. — Ipecacuanh. anis stellat. aa. dr. duas. c. m. d. ſpec. p. Thea.

Nro. 108.

℞. Opii. pur. gr. un. solve in Aqu. fl. tiliæ. Unc. trib. deinde adde Syr. pap. alb. Unc. sem. m. d. om. hor. uno cochl.

Nro. 109.

℞. Aqu. fl. cham. Unc. quatu. Extr. Cort. per. dr. tres. Syr. menth. Unc. un. m. d. om. 2 hor. 2. cochl. superbibendo vascul. infus

Spec.

igyék-reá ezer jó fü, és ſzék-fü virágból herbatét.	Spec. Cent. min. et fl. Chamom.
Nro 110.	Nro. 110.
Végy: *Negyven grán peruviai ſahéj port. Adgy-bé minden 2-dik órában egyet, 's igyék-reá ezer jó fü, és ſzékfü virágból herbatét.*	℞. Pulv. Cort. per ſelec. scr. duos. d. om. 2 hor. pulv. un. superbibendo vascul. infus. Spec. Cent min. et fl. cham.

A' VÉR-PÖKÉSRŐL.

De Haemoptoe.

A' ki köhögve sok habos, piros vért pökik, annak *Vér-pökése* vagyon.

Külömbözik a' vér-pökés a' *vér-okádástól;* mert a' vér-pökés nem azzal az okádó erölkedéssel, hanem tsak köhögéssel adgya-ki a' vért; azon fellyül: az okádott vér nem habos, nem is olly piros, hanem göröngyös, és sötét vörös.

A' *vér harákolás* is más. Ezt azokban tapaſztalni, kik elöbb or vér-folyást ſzenvedtek, és hanyat feküdtek; mellykor a' vér a' hátulsó or lyukakon le-ſzivárkodik a' torokra, és azután harákolva ki-pöketik.

Sü-

Sülyös vérüeknél sokszor a' fog-ényből folydogál; ezek köhögés nélkül pökik-ki. Tsalóbb, a' mikor a' torok eretskékből szivárkodik; de ezt is könnyű külömböztetni; mert a' köhögés nem a' melyből, hanem tsak a' torokból támad, és inkább harákolás, hogy sem köhögés; azután a' kipökött vér sem olly piros, nem is olly sok.

Okai. Hajlandók a' vér-pökésre a' bőv vérüek, és meleg terméſzetüek; azok, kiknek valami ſzokott, rendes vér-folyások ki maradott, avagy hirtelen meg-állott; mindnyájok előtt pedig hajlandók a' gyönge tüdejüek, hoſzſzú nyakuak, keskeny melyüek, ki-álló válluak, és egyſzersmint a' tsipős, heves, könnyen fel forró vérűek, kiknek gyönge aſzſzonyi ſzavok vagyon, kik ebéd után köhentselnek, 's a' t.

Általlyában valamitől a' tüdő erek megſzakadnak, vagy ki-tágulnak, és ki-nyilnak, mind azt vér-pökést gerjeſztő oknak nézhetni; azért gerjeſzt a' tüdő-gyuladás, az oldal-nyilallás, a' bőv-vér, a' sülyös, és tsipős vér, a' has viz-kórság annyiſzor vér-pökést; azért pöknek a' nehezkesek, és a-

zok,

zok, kiknél a' hó-ſzám folyás, avagy más ſzokott vér-folyás hirtelen fenn akad, olly gyakran vért. A' hoſzſzas, és erősebb mozgások: a' tántz, a' lovaglás, 's a' t. A' hirtelen ki-hevűlések, avagy meg-hülések; a' keményebb elme indulatok, nagy terhnek emelése; esés, döfés, gyors, és hoſzſzas magas helyre való fel menés, erős kiáltás, és éneklés, a' nagy héség, a' melegebb feredők, a' nagyon fűſzerſzámos étkek, és réſzegitő italok, és több ezekhez hasonló erőſzakoskodások, azért olly közönséges gerjeſztő okai a' vér-pökésnek, mert a' tűdő edényeket ki tágittyák, rontsollyák 's ſzaggattyák.

Feloſztása. Leg-tanátsosbb az a' feloſztás, melly a' vér-pökést a' gerjeſztő okoknak külömbsége ſzerint fel-oſztya elöſzer arra, mely a' tüdő gyuladáshoz vagy oldal nyilalláshoz ſzökik; azután arra, mellyet a' bőv-vérűség okoz; vagy valami tsipősség következtet, *3-ſzor*: a' nehézkességből, a' has viz-kórságból, vagy a' valami sebből ſzármazottra, és végképpen arra, melly ostromonként ſzokott viſzſza-fordulni.

Kez-

Kezdete. Kik valami erőſzakos okból pöknek vért, azok véletlen, minden előjáró jelek, és történetek nélkül pökik azt. Mások a' mely-üregben lévő gyötrődés, alkalmatlan nyomás, és nehézség által megintődnek, néha nyilalló, 's ſzaggató fájdalmat is éreznek, melly a' melyről egéſzen a' hát geréntzig terjed, és a' lélek-vételt felettébb neheziti; sokſzor a' jobb, vagy a' bal oldal lágyban fájdalmas feſzülést, és öſzve huzást tapaſztalnak, köhentselnek, 's vért pöknek.

Kimenetele. A' gerjeſztő okokból, a' külömben ép, egésséges testből, és a' nedveknek tulajdonságiból kell kimenetelét megitélni. Mennél ſzelidebb a' gerjeſztő ok, mennél egésségesbb egyébaránt a' test, és mennél jobbak a' nedvek, annál kissebb a' veſzedelem, annál jobb a' reménység. A' keményebb okok, a' külömben beteges állapat, és a' roſz meg-veſztegetett nedvek mindenkor veſzélyt következtetnek utánnak.

Orvoslása. A' vér-pökésnek orvoslását a' külömbkülömbféle okoknak, és az ezekből eredett nyavalyának terméſzete, és indulattya ſzerént kell el-intézni. Ha

Ha a' vér-pökés gyuladékos indulatú, melly nints soha a' nélkül, hogy a' tüdők, vagy az oldal hártya meg ne legyenek gyuladva, a' mint az ezekkel a' gyuladásokkal meg-jelenni ſzokott történetek nyilván kijelentik; akkor az egéſz orvoslás a' tüdő gyuladás, vagy az oldal-nyillalás ellen fordittatik, 'az az: a' bővebb vér le-tsapolásokon kivül a' sok salitromos mondola tejek, a' sok gyöngén hivesitő, 's lágyitó orvosságok, és, ha a' has ſzorulva vólna, a' lágyitó allövellések leſznek a' ki-válaſztott orvosságok. Nro. 111—112. Ezek mellett a' beteg tsendesen nyugodjék, ne hánkolódjék, sokat ne beſzéllyen. Továbbá lásd Orv. Munk. 1-ſző Dar. a' Tüdő-gyulad. 119. lap. és oldal-Nyilallás. 136. Lap.

Ártalmasok tehát itten ama más vér-pökés Nemeiben ditsértt ſzerek: az opium, a' beléndfű, és ennek kivonása, a' timsó, sárkány-vér, 's több hasonló öſzve húzó ſzerek; ártalmas a' jeges viz; ártalmasok általlyában mind azok, valamik a' tüdő-gyuladásban, vagy az oldal-nyilallásban kárhozatosok.

Azom-

Azomban, ha a' bővebb vér le-tsapolások, és a' többi el-ſzámláltt ſzerek után a' gyuladásnak rettentőbb történetei el-tüntenek ugyan, de a' vér-pökés a' helyett, hogy ſzünt vólna, inkább talán valami alkalmatlan tsiklandozó huruttal nevelődik, akkor bizton a' tsendesitőkre lehet, 's kell fakadni. Nro. 113—114. mellyekre a' huruttal egyſzeribe a' vér-pökés is el-áll, avagy, ha fenn maradna is a' vér-pökés, ezt azután a' gyöngén öſzve huzó ſzerek annál bizonyosabban el-nyomják; kivált ha ezek az öſzve huzó ſzerek a' tsendesitőkkel felváltva adódnak úgy, hogy egyik órában a' tsendesitők, a' másikra meg az öſzve huzó ſzerek rendeltetnek.

A' *vér-bővségéből*, avagy ennek keményebb *fel-forrásából* termett vér-pökésre a' testnek erősebb gyakorlási, a' sok nagy beſzéd, és kiábálás, az éneklés, és hoſzſzas fenn ſzóval lett olvasás, a' keményebb elme indulatok, a' füſzerſzámos étkek, és réſzegitő italok nyujtanak alkalmatosságot.

Akár-

Akármi nemében a' vér-pökésnek első az, hogy a' beteg tsendesen legyen; azért itt' se sokat mozogjon, sokat se beſzéllyen; hanem minekutánna a' karok, és tzombok, valami kötővel ált'-ſzorittattak, és a' gyors, tellyes, kemény, és feſzült élet ér-veréshez ſzabva, a' vér le-tsapoltatott, a' tzitrom lével savanyitott hideges italok, és all-lövellések hamar meg-ſzüntetik a' vér-pökést. A' hurutot, melly néha utánna marad; az előbb ditsértt tsendesitő ſzerek fogják el-állitani.

Ezek után, ha a' beteg ſzabadon, és könnyen lélekzik, ha erősedik; ſzemlátomást fog gyarapodni, tsak nyugodalmas életét könnyű, és gyengén tápláló tejes étkekkel továbbá folytassa.

A' roſz, tsipős nedvekből ſzármazott vér-pökésben a' vér egéſzen meg-veſztegetődött, és a' tüdők közönségesen ki vannak rágva, azért mindenkor veſzedelmes, de még veſzedelmesbb a' gonoſz indulatú, himlőkben, sülyben, 's a' t. mert közönségesen halál postája.

Az

Az első esetben a' roſz, tsipős nedveken kellene igazitani, és a' ki rágott tüdőken kellene javitani. A' gonoſz indulatú, rothadt nyavalyákban meg, nem a' vér-pökést, hanem ugyan ezeket a' veſzedelmes nyavalyákat, mellyeknek a' vér-pökés itt tsak története, kellene meg-orvoſolni, de —

A' hideg viz, és az öſzve huzó ſzerek Nro. 115—116. el-állittyák azt a' vér-pökést, melly a' testbe viſzſza verödött rühtül, vagy más illyetén viſzſza vertt tsipősségtől veſzi eredetét; tsak annakutánna meg ne ſzünnyék az Orvosló annak rendgye ſzerént a' vérnek tsipősségét el-venni; akarom mondani: a' sülyt, a' rüht, 's a' t. meg-orvoſolni.

A' *sebesedésből* következett vér-pökés ki-tudódik a' tüdőkbe hatott külső, vagy belső erőſzaktól, ütéstől, döféstől, erőſzakos kiáltásoktól, 's a' t.

Hogy a' vér a' tüdőkbe olly sebesen ne rohannyon, és hogy az erek öſzve huzódhassanak, első segétség: a' bőv-vér le-tsapolás, ez után a' gyengyén hivesitő, és seb gyógyitó orvosságok.

A'

A' nehezkesek' vér-pökését az ér-vágás, és a' többfzer ditsértt gyengén hivesitő 's vért tsendesitő fzerek tsilapittyák, tökélletesen a' fzülés gyógyittya-meg.

A' has viz-kórságból támadott vér-pökésben, minekutánna az egyéberánt foganatos fzerek hafzontalanok, a' viz le-tsapoláshoz kell fogni, mellyre többnyire el-áll a' vér-pökés, és tsupán a' has viz-kórságnak további orvoslása marad hátra.

Az a' vér-pökés, melly a' fzokásba ment, úgy fzólván a' terméfzeté lett vér-ürülésseknek fenn akadásából keletkezik, az ostromonként fzokott el-jönni; láthatni ezt néha némelly afzfzonyi fzeméllyeknél minden holnapban; azután azoknál, kik a' fzokott ér-vágást el-mulattyák; sokfzor a' meg-rekedett arany-ér is erre fakad, a' mikor tudniillik a' vér a' tüdőkre rohanik, a' tüdő edényeket ki-tágittya, meg-fzaggattya; 's eképp' a' fzájan eregetődik.

Ezt az ostromonként el-jönni fzokott vér-pökést könnyü meg-külömbeztetni abból, hogy a' fzokott vér-ürülések fenn akadnak, és hogy éppen akkor fordul-elő,

a'

a' mikor az illyes ürüléseknek kellene egyéberánt el-jönni.

Ez illyen vér-pökés magában nem veſzedelmes, tsak valami oktalan orvoslás ne késértse. Azoknál, kiket a' terméſzetes hóſzám folyás már többé nem jár, magától is minden orvosság nélkül el-marad. Másoknál a' hó-ſzám folyásnak, az arany-érnek helyre állitása a' valóságos gyógyitandó Tárgy; az el-mulatott ér-vágásból következetten az ér-vágás segét.

A' vér-pökés után többféle történetek érik a' betegeket. Az, hogy a' vér-pökés után néha torhával egyeledett göröngyös, sürü vért pöknek-ki, nem roſz, inkább jó; mert külömben a' tüdőkben meg-rodhadna, 's kéſz veſzedelmet okozna. Nagyobb figyelmet érdemlenek azok, kik a' vér-pökés után felette erőtlenek; vagy kiknél megmarad a' köhentselés, és a' melyben valami nehéz fájdalmat, avagy égést éreznek. Az erőtlenek a' peruviai fahéjra tökélletesen fel-épülnek, furtsább a' köhentselőknek, kik a' melyben valami tompa fájdalomról, vagy égésről panaſzkodnak, sor-

sok;

sok; mert ha ezeknek a' pulsusok hideglelős, és a' hideglelés estvénként nő, való, hogy a' tüdőkben seb vagyon, melly néhány napok mulva fekéllyé válik.

Ettől a' nagyobb, vagy kissebb fekélytől függ azután a' betegnek egéssége, és élete; mert ha a' fekély kitsiny, és a' beteg egyébaránt egésséges vólt; jó a' reménység; de ha a' fekély nagy, avagy, ha a' beteg annak előtte már hibás tüdőkkel bajlódott, akkor a' fekély egyre árad, még végre halált okoz.

A' tüdőkben keltt tályog is, ha középszerű, sokszor a' betegnek nem szinte nagy alkalmatlanságával sokáig zárva marad, vagy pedig ki-fakad, és sok genyetséges pökés után ki ürül, 's bé-gyógyul, ha külömben jó nedvekkel, 's türhető egésséggel ditsekedhetett a' beteg.

A' nagy tályog akár zárva maradjon, akár ki-fakadjon, mindenkor veszedelmes, és hol előbb, hol utóbb halálos.

Meg-esmérhetni a' nagy tályogot abból, hogy az ollyan beteg a' melyben nehézséget érez, az egyik, vagy másik oldalán

nem

nem fekhetik, keményen, de hiába hurutól; mert semmit ki nem pökhet, a' hideg ſzünetlen löli, azzal a' külömbséggel, hogy estvénként valami kis meg-borzadással sullyosodik, azután nagy forróságat, nyughatatlan álmot, utollyára bádgyaſztó izzadást hágy maga után. Ezekkel a' történetekkel, ha a' tályog ki nem pattanik, a' hideglelés egyre nő, az erő pedig fogy, az egéſz test el-fonnyad, meg-emésztődik, még végre a' lassu halál rajta könyörül, 's kinnyaiból fel oldgya.

Ha pedig a' tályog ki-fakad, akkor a' beteg valami büdös, és zöldes, idővel barnás genyetséget pökik, a' hideglelés látomást gyarapul, és a' ſzörnyű izzadással, néha has-menéssel is a' beteget halálig emésſzti. Némellyeknek egy ideig jót teſznek a' peruviai fahéj, a' kereſztfű gyökér, és az Islandiai moh. Nro. 117—118.

Életrend. Valamint egyébb melybéli betegségekben, úgy a' vér-pökésben is megkivántatnak a' tiſzta, egésséges levegő, a' testi, és elmebéli tsendesség, a' ſzabad has-ürülések, a' kevés, és könnyen

eméſzthető étkek, mellyeket az itallyal edgyütt a' vér-pökésnek Neme különösen ki fog rendelni. A' füſzerſzámos étkek, a' hevitő, 's réſzegitő italok, még minekutánna ki vántzorgot, 's fel lábadozott a' vérpökő, sem engedhetnek-meg; hanem a' könnyü eméſzthető étkek mellet mulasson a' fris, egésséges, mezzei levegőben, tegyen gyönge test mozgásokat, és ha veſzi éſzre, hogy a' vér fel kezd forni, hogy az ábrázat hevül, pirosodik, és a' lélekzés nehezül, ſzorul; eret nyittasson; ha tsak a' gyengén hivesitő ſzerekre, és a' nyugvásra a' ſzámlált történetek le nem tsilapodnak.

RETZEPTEK.

Nro. 111.

Végy: *Két lat édes mondolát, annyi tök magot, tsinály másfél meſzſzely mondola tejet, azután adgy-hozzá egy könting tiſztitott salitromot, háram lat fejér mák gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában félfindsiával.*

Nro. 111.

℞. Amygd. dulc.
Sem. Cucurbit. aa. Unc. un.
f. l. a. Emuls.
Colat.. libr. un. sem.
adde
Nitr. pur. dr. un.
Syr. pap. alb.
Unc. un. sem.
m. d. om. hor. 1/2 vascul.

Nro.

Nro. 112.

Végy: *Egy könting tiſztitott salitromot, egy lat birs alma mag nyálkát, két lat leány som gyületet, tiz lat málna vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában két kanállal.*

Nro. 113.

Végy: *Egy grán opiumot, olvaſzd-el nyoltz lat hársfa virág vizben, azután adgy-hozzá két lat Basa rósa gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában, vagy 2-dikban két kanállal.*

Nro. 114.

Végy: *Fél könting sálep gyökeret, főzd vizben félóráig, Szürj-le egy meſzſzelyt, adgy-hozzá két lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy findsiával.*

Nro. 115.

Végy: *Másfél könting vörös örmény földet, fél könting sárkány vért, két lat*

Nro. 112.

℞. Nitr. pur. dr. un.
mucilag. sem. Cydon.
Unc. sem.
Syr. berber. Unc. un.
Aqu. rub. id. Unc. quinq.
m. d. om. hor. 2. cochlear.

Nro. 113.

℞. Opii pur. gr. un.
solv. in Aqu. fl. til.
Unc. quatu.
deinde adde
Syr. poeon. Unc. un.
m. d. om. hor. v. 2 hor.
duob. cochlear.

Nro. 114.

℞. Rad. salep, dr. sem.
c. coqu. s. q. Aqu. com.
p. 1/2 hor.
Colat libr. un.
adde
Syr. diacod. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. uno vascul.

Nro. 115.

℞. Bol. armen. dr. un. sem.
Sangv. dracon. dr. sem.
Syr. diacod. Unc. un.

Sz. János kenyér gyületet, nyoltz lat vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy, két kanállal, 's igyék-reá fekete nadály, és fejér málva gyökerekből egy findsia herbatét.

Nro. 116.

Végy: *Egy marék fűzfa levelű füvet, vagdald-öſzve, 's főzd fél óráig. Szűrj-le egy meſzſzelyt, adgy-hozzá három könting béfőtt kökény levet, két lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.*

Nro. 117.

Végy: *Három lat peruviai fa héjat, főzd vizben fél óráig. Szűrj-le egy meſzſzelyt, 's adgy-hozzá három lat etzetes mézet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.*

Nro. 118.

Végy: *Egy lat kereſztfű*

Aqu. Com. Unc. quatu, m. d. om. 2 hor. un. v. duob. cochl. ſuperbibendo vascul. Decoct. Spec. Rad. Consol. maj. et Rad. alth.

Nro. 116.

℞. Herb. salicar. man. un. coqu. s. q. Aqu. Com. p. 1/2 hor. Colat. libr. un. adde Succ. acac. dr. tres. Syr diacod. Unc. un. m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 117.

℞. Cort. per. rud. tus. Unc. un. sem. Coq. s. q. Aqu. Com. p. 1/2 hor. Colat. libr. un. adde Oxym. simpl. Unc. un. sem. m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 118.

℞. Rad. polygal. amar. Unc.

fű gyökeret, egy marék fejér peſzérfzét, vagdald-öſzve; 's főzd vizben fél óráig. Szűrj-le egy meſzſzelyt. Adgy-hozzá két lat sárga fabéj gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgybé minden 2-dik órában félfindsiával.

Unc. sem.
Herb. marrub. alb. man. nu.
c. m. coqu. s. q. Aqu. Com.
p. 1/2 hor.
Colat. libr. un.
adde
Syr. Cinnam. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

A' TÜDŐ-ROTHADÁSRÓL.

De Phtysi pulmonali.

Ha kinek tüdeiben fekély vagyon, melly miatt az egéſz test el-sorvad, el-fogy, arról az állittatik, hogy tüdei veſznek, hogy *tüdő rothadásban* sinlődik.

Valamint a' tüdők, úgy a' máj, a' lép, a' vesék, az anya-méh, a' fodorháj, és a' belek is meg-fekélyesedhetnek, meg-rothadhatnak.

Sokak a' tüdő rothadást a' sorvadással egy nyavalyának lenni vitattyák. Az a' különbség, hogy a' tüdő rothadás nem lehet genyetséges materia nélkül; ellenben a' sorvadásban nem találni semmi genyetséget, tsupán az alattomos, lappangó hideg fonnyaſz-

nyaſztya, 's emészti-meg a' testet. Azután: a' tüdő rothadás sokféle gerjeſztő okokat fogad-el, a' sorvadást közönségesen a' vizkórság, az angol betegség, és a' leg-nemesebb tápláló, 's éltető nedveknek pazarlása következtetik. Bár ne kellene az Orvosoknak annyi helyre hozathatatlan példákat tapaſztalniak, hogy a' leg-jobb reménységű ifiak ifjuságoknak első 'sengéit a' természettől felségesebb végre kéſzitett nedveknek pazarlásával olly tsufosan rutittyák! Nem hibázok, ha ennek a' rút véteknek tulajdonitom sok nemes vérű ſzülőknek vigaſztalhatatlan kesergését, sok jeles Fámiliáknak magtalanságát. De, hadd térjek a' tüdő rothadásnak okaira.

Okai. Tarthatnak a' tüdő rothadástól a' hoſzſzú nyakuak, a' keskény, és lapos melyűek, és mind azok, kik a' vér-pökésre hajlandók; a' miért is első, és leg-főbb gerjeſztő oka a' tüdő rothadásnak a' vérpökés, és ennek gerjeſztő okai, tudniillik: a' ſzokott vér üritéseknek, az arany-érnek, hó-ſzámnak, gyerek ágyos tiſztulásoknak fenn akadása, az elmulaſztott ér-vágások,

az

az ollyas külső erőszak, melly által a' tüdők meg-sértődnek; a' keményebb hurut, kiabálás, éneklés, sebes szaladás, 's más illyetén erölkedések: azután a' nagyon sós, a' nagyon füszerszámos étkek, és részegitő italok. Némelly nyavalyák, úgymint: a' megevesedett tüdő gyuladások, és oldal nyilallások, a' tüdőkbe sudamlott tsomós keményedések, és futosó mirigyek, a' mikor az oktalanúl adott izgató szerek által az evesedésre erőltetnek, mellyeket egyéberánt sok esztendőkig sérelem nélkül el hordozhatot vólna a' beteg: A' tüdő fekélyek, a' hurut, mellyet a' beteg mint mulandó tsekélységet meg-vetvén nem gyógyittat, hanem saját esze szerént egy, két pohár jó, erős, ó bor után várja napról napra jobbulását; holott az illyetén hevitő italokkal inkább halmozza maga ellen a' nehézséget; a' tüdők meg-evesednek, és sebes lépéssel romlanak. A' más helyről a' tüdőkre ált'vitetett genyetség is illy formán szokott tüdő rothadást okozni.

Felosztása. Felosztódik némellyektől a' tüdő rothadás *első és második betegségre.*

Azt

Azt magától, Ezt más nyavalyából ſzármazottnak tartyák. Világosabb a' gerjeſztő okokból vett feloſztás; tudniillik: a' *vér-pökés* után maradott; az *helytelenül* orvosoltt, vagy nem is orvosoltt, 's meg-evesültt hurutból, a' meg-*evesedett* tüdőkből, tüdő *fekélyekből; oldal nyilallásból*, vagy más honnét a' tüdőkre ált'-*vitetett* genyetségből következett tüdő rothadás; végre: a' tüdőkbe sudamlott tsomós *keménységekből*, és a' *futosó-mirigyekből* unſzolıt tüdő rothadás. Vagyon még egy fel oſztása a' tüdő rothadásnak, tudniillik: a' *nem régire*, és a' *régiebbre*. Ez a' feloſztás annyiba haſznos, hogy meg-tudattya az Orvoslóval, hogy amaz orvosolható, noha nehezen; Ez pedig orvosolhatatlan.

Kezdete. Akár a' vér-pökést, akár a' tüdő-gyuladást, oldal-nyilallást, vagy a' keményebb hurutot kövesse a' tüdő-rothadás, akár pedig a' tüdőkben feneklett tsomós keménységeknek, és futosó mirigyeknek meggenyetségesedéséből támadgyon; jobbára egyféleképp' kezdődik; tudniillik: a' beteg a' melyben nehezséget kezd érezni, és napról napra nehezebben lélekzel, rendkivül

ſzom-

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

ſzomjuzik, ſzárazon köhentsel, ajaki hevülnek, nap köztt több izben még-borzad, elbádgyad, és az élet ér-verés gyenge, lágy. Szóval: az alattomos hideglelés, melly estvénként ſzembe tünőbb, háborgattya. Mind annyi jelek, hogy kéſzül a' genyetség.

Hogy pedig már meg-esett az evesedés, hogy meg-kéſzült a' genyetséget bé záró zatskó, kitanulhatni abból, hogy a' most ſzámlált történetek gyarapodnak, hogy a' köhögés az evésre, ivásra, és mozgásokra nő, a' nehezebb lélekzés herregő, a' fekvés néha mindenképp' nehéz, néha a' sértett oldalon türhető, a' pofák nagyon hevülnek, 's pirosodnak, a' ſzomjuság több, a' ſzemek bé-esnek, a' tenyerek, és lábtalpok égők; ſzóval: hogy az estvénként ſzembe tünőbb hideglelés amaz erőtlenitő izzadással, melly reggelre kiváltképp a' nyak körül, a' homlokon, és a' melyen megtetzik, a' testet annyira fogyaſztya, hogy végre az el-vajuttnak tsupán tsontya, bőre marad.

Kimenetele. Az az egy adhat reménységet, ha valaki nem régiben esett-bele, ha

a'

a' tüdö fekély nem felette nagy, ha a' beteg egyéberánt erös, egésséges, és jó vérü vólt, ha a' genyetség még annyira nem romlott, ha a' test magát még birja, és az alattomos, emésztö hideg is még türhetö. Mert, ha a' tüdö rothadás régiebb, és az elöbb számláltt történetek látomást sullyosodnak, ha a' tüdöknek nevezetesbb része foglaltatott-el, ha a' kipökött véres, és genyetséges materia büdös, zöldes, hamu szinü, barnás, avagy fekete kezd lenni, és a' vizben az edény fenekére szál; ha a' hideglelés szünet nélkül ostromollya, és tsak hajnal felé a' nagy bádgyasztó, és fogyasztó izzadásra mi keveset engesztelödik, ha az erö az egész testnek, de kiváltképp' a' kezeken, és lábokon meglátzató el-sorvadásával egészen el-esik, a' lábok fel puffadnak, fel-fujódnak, a' haj el hul, a' szó rekedezve fogyatkozik, az élet ér verés kitsiny, gyors, és a' tapintó kéz alól könnyen el vész, ha még azaz olvasztó bél-menés is hozzá járul, melly néha el-áll ugyan néhány napokra, de meg viszsza-tér, el-kerülhetetlen a' váratlan halál; mert sokszor,

mikor

mikor fel kéredzik, mikor más oldalra fordul, mikor inni akar, beſzélget, vagy aluſzik, ſzólitódik-ki a' világból.

Orvoslása. Származzék a' tüdő rothadás akár a' vér-pökésből, akár a' hoſzſzabb ideig tartott semmi, vagy ellenkező ſzerekkel orvosoltatott hurutból; akár pedig a' tsomós keménységeknek, vagy futosó mirigyeknek meg-evesedéséből; mindenkor az első, és a' főbb orvoslás léſzen: a' gyuladást tikkaſztani, és azután, minekutánna már nints mit tartani a' gyuladástól, az erösitőkkel: a' kereſztfü gyökérrel, az Islandiai mohával, a' peruviai fahéjjal, az atzélos vizekkel, a' terméſzetes balzamokkal, 's a' t. az orvoslást folytatni, 's befejezni. Ezekkel a' genyetséges materia ki eregetődik, a' genyetséget magában foglaló zatskó további kiterjedésében tartóztatik, a' tüdők egyre tiſztulnak, erösednek, 's gyógyulnak.

Legyen például valami sudár, tzinege testű, egyébaránt egésséges ifju, ki terméſzetéből hajlandó lévén a' vér-pökésre ebéd után jobbára mindenkor köhentsel. Ez a' helyett, hogy rendes életet élne, hogy erö-

rösebb testi mozgásoktól, tántztól, lovaglástól, vadáſzattól, 's a' t. magát kéméllené, hogy a' sok füſzerſzámos étkektől, 's réſzegitő italoktól tartózkodnék, inkább mindenekbe dulva, fulva belé merül. Mi éri? A' vér-pökés, mellyet nyomban fogkövetni a' tüdő-rothadás, ha tsak mindgyárt kezdetben a' gyuladást tikkaſztók, tudniillik: a' környül-álláshoz ſzabott ér-vágás, a' lágyitó, és hivesitő ſzerek, a' gyönge, könnyű emészthető étkek, és a' tsendes nyugodalom füvébe meg nem ölik a' gyuladást.

De tegyük, hogy ezek a' rendelések elégtelenek valának az evesedésnek akadáloſztatására. Tegyük, hogy megevesedik a' gyuladás; a' mit a' meg-maradott nehézségből, a' nagyobb ſzomjuságból, a' gyakrabb ki borzadásból, és a' többi egyébütt le-irott evesedésnek törtineteiből meg-tudni; ártalmas vólna ollyankor az evesedést akadályoſztatni, 's hátrálni, inkább úgy intéztessék az egéſz orvoslás, hogy az evesedés mentől hamarább, mentől könnyebben végbe mennyen, és a' genyetség mennél előbb ki-ürödjék, hogy a' tüdők tiſztuljanak, 's

erő-

erösüllyenek. Leg-alkalmatosbbak e' végre, minekutánna minden történetek alább hagytak, talán sokak el is multanak, és tsupán tsak az erötlenség, és az egyenlő, fejéres genyetség forma pökések maradtanak még viſzſza, az erösitő ſzerek: az Islandiai móh, a' kereſztfű gyökér, a' seb gyógyitó füvek: az apró bojtorján, az arany veſzſző, a' leány tsalán, a' veronika fű, a' földi borostyán, a' terméſzetes balzamok, 's a' t. Nro. 119—120—121.

De ha az evesedésnek törtinetei a' helyett, hogy alább hagytanak, és ſzüntenek vólna, inkább amaz alattomos, emeſztő hideggel annyira el-hatalmaskodtanak, hogy még az olvaſztó bél menést is magokhoz fogadták; akkor, ha tsak a' terpentinából tójás ſzékével, és édes téjjel tsinált all-lövellések a' bél menést el nem állityák, és az elöbbiek helyett a' 'sályával ſzövetkezett peruviai fahéj a' hideglelést, és az izzadást el nem fojtya, méltán kételkedhetni az élet' meg-tartásáról, a' meg-gyógyulásról.

Im' a' leg-rövidebb, és leg együgyübb orvoslása a' *nem régi* tüdő rothadásnak. A'

régi,

régi, akármi okból ſzármazott légyen is, soha nem orvosolható; tsak a' keményebb történeteket kell palástolni, azokat kell ſzelidéteni, méglen a' jó tévő halál őket a' támolygó élettel együtt tökélletesen el-törli.

A' keményebb történetek közül a' ſzünetlen köhögés, és nyughatatlanság, a' ſzer felett való izzadás, és olvaſztó bélmenés a' jelesebbek. Az izzadást a' 'sálya tartóztattya, a' köhögést, a' nyughatatlanságot, és a' bél menést az opium, a' peruviai fahéj, és a' balsamos all-lövellések mérséklik.

Különös ebben a' betegségben az, hogy a' beteg a' leg-veſzedelmesebb történetek köztt is tsendes ſzivvel viseltetik, és nem teſzi-le a' reménységet egéssége felől; azért többnyire, a' mikor meg-sem gondollya, sokſzor beſzéd köztt ſzóllittatik-ki a' világból.

Életrend. Ha valahol, valójában a' tüdő rothadásban meg kell a' rendes életet tartani; mert azonkivül, hogy ez a' romlott, és veſzni indultt tüdőknek kedvez, a' gyomor is, melly az illyen állapatban többnyire el-gyengült, meg-kivánnya az evésben, és ivásban a' meg-válaſztást, és a' mérték-

letes-

letességet. Egyék a' beteg napjában többször, de keveset, és merő gyönge, és könnyű emészthető étkeket egyék. Tyuk, vagy marha hus leveken kivül, mellyekben jobbára piritott 'semle, árpa, vagy ri's kása legyen, külömbféle zöldségekkel éllyen; a' husból némelly gyönge tzitrom lével savanyitott bé tsináltokon kivül alig egyék mást. A' tejes étkeket, kivált ha hideglelése niņts, szabadon, sőtt haſznosan eheti. Italul leg-haſználatosbb a' savó, az iró, vagy az árpa viz édes téjjel elegyitve. Kik a' tejet nem ſzokták, lassanként ſzokjanak hozzá. A' nehéz, goromba, nagyon sós, és fűſzerſzámos étkek, a' bor, és a' többi hevitő, 's réſzegitő italok, mind annyi mérgek. Mezzei levegőben ártatlan foglalatosságokban, mellyek a' testet nem fáraſztyák, az elmét pedig vidámittyák, mulasson. A' háborgó elme indulatoknak: a' haragnak, a' ſzomoruságnak, 's a' t. le mondjon, az éjjeli virrogatásoknak, a' pölyhés ágyoknak, mellyek még több verejtéket tsikárnak-ki belöle, legyen esküdt ellensége; de az Házasságnak is békét hadgyon.

R. E.

RETZEPTEK.

Nro. 119.

Végy: *Egy lat Islandiai mohát, főzd savóban fél-óráig, szűrj-le egy meszszelyt, adgy-hozzá két lat édes gyökér gyületet, annyi szüz mézet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiányit.*

Nro. 120.

Végy: *Két lat kereszttfü gyökeret, vagdald-öszve, 's főzd vizben fél-óráig; vége felé adgy-hozzá egy lat édes gyökeret. Szürj-le egy meszszelyt, adgy hozzá két lat etzetes mézet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.*

Nro. 121.

Végy: *Hat könting kereszttfü gyökér port. egy lat édes gyökér port, egy könting büdöskő virágot. Tsinály egyenlő részz etzetes mézzel,*

Nro. 119.

℞. Lichen. Island. unc. sem
Coq. s. q. Seri lact. p. 1/2 hor.
Colat. libr. un.
adde
Syr. Liquirit.
mell. pur. aa. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 120.

℞. Rad. polygal. amar.
Unc. un.
c. coqu. s. q. Aqu. com.
p. 1/2 hor.
s. fin. adde.
Rad. Liquirit. Unc. sem.
Colat. libr. un.
adde
Oxym. simpl. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 121.

℞. Pulv. Rad. polygal.
amar. dr. sex.
— — liquirit. Unc. sem.
fl. sulphur. dr. un.
Oxym. simpl.
Aqu.

és tiſzta kut vizzel Liktáriumot. Adgy-bé napjában 4-ſzer fél evő kanállal, 's igyék-reá apró bojtorjánból, Veronika fűből, és édes gyökérből egy findsia herbatét.

Aqu. com. aa. q. s.
f. Electuar. molle.
m. d. 4-ter de die 1/2 cochl. superbibendo vascul. Spec. Herb. agrimon. Veronic. et Rad. Liquirit.

Nrō. 122.

Végy: *Két lat peruviai fa béjjat, főzd vizben fél-óráig, azután adgy-bozzá egy marék 'sályát, hadd állyon fél óráig bé-födve. Szűrjle egy meſzſzelyt, adgy-bozzá két lat árva leány haj gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél-findsiával.*

Nro. 122.

℞. Cort. per. rud. tus. select Unc. un.
Coq. s. q. Aqu. Com. p. 1/2 hor.
dein. adde
Herb. salv. man. Un. c. m. relinqu. in infus. ferv. p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. libr. un.
adde
Syr. Capill. vener. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 123.

Végy: *Egy lat peruviai fabéj kivonást, két lat árva leány haj gyületet, tiz lat 'sálya vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 123.

℞. Extr. Cort. per Unc. sem.
Syr. Capill. vener. Unc. un.
Aqu. salv. Unc. quinqu.
m. d. om. 2 hor. 2. cochlear.

Nro. 124.

Végy: *Egy könting tojás ſzékkel olvaſztott terpentinát, két könting Terjéket, tiz lat édes tejet. Egyelitsd-öſzve, 's add all-lövellésnek.*

Nro. 124.

℞. Thereb. vitell. ovor. subact. dr un. Theriac. Androm. dr. duas. Lact. dulc. Unc. quinqu. m. d. p. Enemate.

A' SZIV-DOBOGÁSRÓL.

De Palpitatione Cordis.

A' ſzivnek gyorsabb, és erösebb verése, mintsem terméſzet ſzerént verni ſzokott, *Sziv-Dobogásnak* neveztetik.

Okai. Ezt a' ſzivnek gyorsabb, és erösebb verését különösen a' komor kedvüeknél, és a' nádra görtsös ſzeméllyeknél tapaſztalhatni, a' mikor hirtelen meg-haraguſznak, meg-ijednek, félnek, avagy ſzer felett örülnek.

Másoknál két ellenkező okokból ſzokott gerjedni, tudniillik: Hol a' böv-vértől, és az innét következett ſzivnek, vagy ſziv zatskónak gyuladásából, a' hó-ſzám, az arany-ér, vagy más terméſzetes ürülésnek meg-rekedéséből. Hol pedig a' ſzörnyű vérfolyások, vagy más mértékletlen üresedések után.

után. Hogy a' ſziv, és a' nagyobb élet ér daganatok, az ezekben termett vér-palánták, és a' tüdőknek hibás alkotása is gyakran ſziv dobogást okoznak, kérdést sem ſzenvèd, tsak kár, hogy az illyen okokból következett ſziv dobogás orvosolhatatlan.

Kezdete. Ez a' ſziv verés kezdetben olly könnyű, hogy fel sem veſzi a' beteg; idővel annyira nő, olly erőſzakos, hogy nem tsak a' beteg, hanem még a' körül lévők is tapaſztalhattyák. A' betegnek gyötrődést, és bádgyadást okoz, az élet ér rendetlenül ver, és ha soká tart, és keményen ver, a' beteg el is ájúlhat.

Kimenetele. Ha a' gerjeſztő okot meglehet rontani, ha semmivé lehet tenni, meg jön az egésség; tsak az el mozdithatatlan okok teſzik orvosolhatatlanná.

Orvoslása. Hiába keresi valaki a' ſziv dobogást ſzüntető különös orvosságokat; rontsa-meg, 's törüllye-el a' gerjeſztő okot, 's el érte tzéllyát. Annak okáért, ha a' bőv vér az oka; a' betegnek az ereihez ſzabott ér-vágás, az aſzſzú ſzilvából, és tiſzta árpából bor kövel, és salitrommal kéſzült

főtt vizek, vagy édes tejből bor kővel tsinált savó, rövideden: a' hivesitők, a' vért vékonyitók, és a' könnyü has-hajtók fogják a' ſzivet le tsendesiteni.

A' hó-ſzám, az arany-ér, avagy más terméſzetes üresedéseknek meg-rekedéséből támadott ſziv dobogásnak ereit is az ér-vágás ſzegi-meg; azután pedig azok fogják tökélletesen el-állitani, 's meg-gyógyitani, mellyek az el fujtódott vér-folyást, vagy más ſzokásban vólt üresedést viſzſza állittyák. Mind ezekről léſzen bővebben egyébütt a' beſzéd. A' mikor a' ſziv dobogás a' ſziv, vagy a' ſziv-zatskó gyuladásnak története; akkor a' ſziv-gyuladással ő is el-mulik.

A' sulyosabb forró betegségek, a' hoſzſzas nyavalyák, a' ſzörnyü vér-folyások, és más mértékletlen üródések a' testet a' ſzükséges nedvektől annyira meg-foſztyák, 's el erötlenitik, hogy a' ſziv akár a' testnek, akár az elménck még leg tsekéllyebb mozdulására is dobog. Ebben az esetben a' tsendes maga tartása mellett a' többſzeri aluvás, a' könnyü emészthető, és tápláló eledelek, az árpával, vagy rí's kásával

ké-

kéſzült jó levek, a' tejes étkek, a' hig tojások, a' gyönge bé tsinálttok leſznek az állati nedveket ſzaporitó, 's helyre állitó ſzerek, következésképpen a' leg-alkalmatosabb erösitő, és gyógyitó orvosságok, ezek fognak leg-többet segiteni rajta.

Az a' ſziv-dobogás, melly lételét tsupán a' sok, sükeres takonynak tulajdonittya, és meg-esmérteti magát a' betegnek taknyos, lomha terméſzetéből, orvosságát a' sok taknyot fel vagdaló, okádtató, és has-hajtó ſzerekben találllya; azután pedig a' keserükben: az ürömben, az ezer-jó-fűben, a' pápa fűben, a' föld-füst, és kalán levelű füvekben, mellyekkel, akár herbathégyanánt, akár másképp' éllyen velek, gátoltatik ſzaporodása. Ezokáért haſznosan eſzi az illyen a' retket, és a' tormát is; Nro. 125—126.

Leg-gyakrabban láthatni a' ſziv-dobogást a' komor, lépes férfiaknál, és a' nádra görtsös aſzſzonyi Rendnél. Tsak haragudjanak, vagy ijedjenek-meg ezek véletlen, azt vélné kiki, hogy ketté üti az oldal tsontot, annyira dobog ſzivök. A' vigaſztaló bátori-

toritások, az engeſztelő nyájosságok, és a' görts ellen való orvosságok leg-foganatosbbak. Nro. 127—128. Mellyekből egy uttal zatskókat is lehet tsinálni, és nagy haſznal a' ſziv tájra rakni. Nro. 129.

De a' nagyon el-gyengült érző inaknak ezek nem elegendők: még a' peruviai fa héj és a' többi hathatosbbak is tsak olly formán haſználnak, ha velek a' beteg egy huzomban tovább él; Nro. 130—131.

A' mikor a' ſziv, avagy a' ſzivnek edénnyei terméſzet felett ki-tágultak, vagy talán vér-palánt kélt bennek, 's abból ſziv-dobogás támad, akkor az élet ér-verés egyenetlen, és félben hagyó, és a' ſziv-dobogás minden mozgásra nevekedik, gyötri, s fullaſztya a' beteget. Itt a' gyökeres orvoslásnak nints helye. Inkább azon kell iparkodni, hogy nyomoruságát könnyebben viſellye, hogy minden forróbb elme indulatokat zabolázzon, nagyobb mozgásoktól magát kéméllye; az ételben, és italban a' mértékletességet ſzeresse, és mihent éſzre veſzi, hogy az élet ér tellyesebb leſz, és a' ſziv-dobogás öregbedik, azonnal az ér-vágással a' ſziven könnyebbitsen.

É-

Életrend. A' külömbféle okokból támadott ſziv-dobogás külömböző indulatú; tehát bizonyos élet rendet ſzabni általlyában nehéz. Az bizonyos, hogy a' gerjeſztő okokat, mennyire lehet, ne nevellye: Keveset, és könnyü étkeket egyék, nagyon fáraſztó munkákat fel ne vállallyon; erös, komor, ſzeles időben tsendesen oda haza maradjon; egyébaránt a' tiſzta, mezzei levegőt keresse, abban kényes mozgások köztt mulasson. Erössebbek lehetnek a' testi mozgások annál, kinek ſzive a' sok enyves, sükeres takony miatt dobog. Erösebb legyen az étel, és ital is; mert ennek fűſzerſzámos étkeket, és jó ó bort kell rendelni.

RETZEPTEK.

Nro. 125.

Végy: *Egy lat tiſztitott bor követ, négy lat öſzve vagdaltt, 's nád mézzel bétsinált kalán levelü fűvet, annyi a' formán bé-tsinált vizi tormát. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 3-dik órában egy kávés kanállal.*

Nro. 125.

℞. Crem. tart. Unc. sem.
Conserv. cochlear.
— nasturt. aquat.
aa. Unc. duas.
m. d. om. 3 hor. Cochl.
Coffeac.

Nro.

Nro. 126.

Végy: *Négy lat reſzelt kerti retket, annyi tiſzta mézet, két könting kalmos gyökér port. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 3-dik órában egy kávés kanállal.*

Nro. 127.

Végy: *Öt lat sárga fa héj vizet, egy lat ménta gyületet, huſz tsep hód tetem tinkturát, tiz tsep fájdalmat enyhitő Essentziát. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden fertály órában egy kanállal.*

Nro. 128.

Végy: *Hat lat ménta vizet, két lat ménta gyületet, huſz tsep levendulás salamiák Spiritust, nyoltz tsep fájdalmat enyhitő Essentziát. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden fertály, vagy fél órában egy kanállal.*

Nro. 129.

Végy: *Két marék méh füvet, fél marék piros ró'sát, annyi levendula virágot, két kön-*

Nro. 126.

℞. Raphan. hort. ras. mell. pur. aa. Unc. duas. Pulv. Rad. calam. arom. dr. duas. m. d. om. 3 hor. Cochl. Coffeac.

Nro. 127.

℞. Aqu. Cinnam. S. Unc. duas sem. Syr. menth. Unc. sem. Tinctur. Castor. gutt. viginti. Laud. liqu. Syd. gutt decem. m. d. om. 1/4 hor. un. Cochl.

Nro. 128.

℞. Aqu. menth. Unc. tres. Syr. —— Unc. un. Spir. sal. ammon. lavand. gutt. viginti. Laud. liqu. Syd. gutt. octo. m. d. om. 1/4 — 1/2 hor. un. Cochl.

Nro. 129.

℞. Herb. meliss. man. duos. Fl. ros. rubr. — Lavand. aa. man. sem. Cort.

könting narants héjat, fél könting öregen tört szekfű-vet. Egyelitsd-öszve, vard zatskóba, hintsd-meg rozmaring Spiritussal, és tedd a' szív tájra.

Nro. 130.

Végy: *Egy lat peruviai fa héj kivonást, husz grán kámfort, annyi hód tetemet. Tsinály tengeri gyánta tinkturával három grányi pilulákat. Hintsd-bé sárga fa héj porral. Adgy-bé napjában négyszer, mindenkor hármot, 's igyék-reá méh fűből, kakuk fűből, és székfű virágból egy findsia herbatét.*

Nro. 131.

Végy: *Hat könting peruviai fa héj port, két könting fejér fa héj port. Tsinály sárga fa héj gyülettel Liktáriumot. Adgy-bé minden 3-dik órában egy kávés kanállal, és igyék-reá egy findsia herbatét.* Nro. 130.

Cort. aurant. dr. duas.
Caryophyllor. lev. contus dr. sem.
m. Consuant. in sacculum.
dein. Consp. Spirit. rosmar. et adpl.

Nro. 130.

℞. Extr. Cort. per. Unc. sem.
Camphor.
Castor. aa. scr. un.
Tinct. Succin. q. s.
f. pillul. gr. trium.
Consperg. pulv. Cinnam.
d. 4-ter de die tres superbib. vascul. infus. Spec. Herb. meliss. serpill. et fl. Cham.

Nro. 131.

℞. Pulv. Cort. per. dr. sex.
— — vinter. dr. duas.
Syr. Cinnam. q. s.
f. Elect. molle.
m. d. om. 3 hor. un. cochl. Coffeac. superbib. vascul. infus. spec. Nro. 130.

AZ

AZ ÁJULÁSRÓL.
De Animi Deliquio.

A' ki el ájúl, annál az érzékenységek, és a' ſzabad akaratú mozgások az élet ér veréssel egyetemben alább hagynak, vagy egéſzen meg-ſzünni látſzátnak.

Ez az el ájúlás, vagy is az érzékenységeknek, és a' ſzabad akaratú mozgásoknak az élet ér veréssel való egyſzeri alább hagyása többféleképp' eshetik-meg: El-ájúlhat valaki a' nélkül, hogy a' halaványodáson, és az élet érnek valami kissebb alább hagyásán kivül a' testnek terméſzetes melegségében, az érzékenységekben, és a' ſzabad akaratú mozgásokban valami jelesebb változást érezzen, tsupán, hogy nehezen birja magát. Illyen ájúlást ſzokott a' hirtelen meg-ijedés, az ér vágás okozni. Máskor úgy ájúlhat-el valaki, hogy az alább hagyott ér verésen, és a' hirtelen el-esett eröken kivül még a' terméſzetes meleg is az érzékenységekkel, és mozgással együtt fogyatkozzék, és az egéſz testet a' hideg verejték el-boritsa.

Leg-

Leg-nagyobb gondot ád az az el-ájúlás, mellyben minden érzékenységek, és mozgások az élet ér veréssel egyetemben meg-ſzünnek, a' test meg-hidegül, holt ſzinű, valóságos halál képe; mellytől tsak annyiban külömbezik, hogy viſzſza térhet még az életre, bátor sokak örökre el-aluſznak.

Okai. A' gyöngéknél, és kényeseknél a' képzelődés, az undorodás, a' görts, az ér vágás, és némelly ſzagok ſzoktak ájúlást okozni. Vannak, kik némelly étkeket terméſzetesen utálnak, 's tudatlanul megtalálván enni, el-ájúlnak. Egyéberánt a' nagyobb ürődések a' jelesebb gerjeſztő okok, tudniillik: a' gyermek veſztés, a' ſzülés, a' felette bőv hó-ſzám', vagy arany ér folyás, a' felette erős okádás, hasmenés, köldök tsömör, a' vér-forgásnak hirtelen másitása; a' mint történni ſzokott a' mely', és a' has tsapolás alkalmatosságával; a' ſzivnek, és a' nagyobb élet ereknek ki tágulása, 's gyuladása; Végre: a' keményebb elme indulatok. Az uj ſzülttek', meg-fúladtak', vizbe holtak', fel akaſztattak', és a' meg-fagyottak' állapattya is néha tsak illyen keményebb ájúlás.

Fel-

Felosztása. Az ájúlás a' keménységéhez szabott fel osztásan kivül leg-hasznosbban osztódik-fel a' felette nagy *üresedésekből*, a' szivnek, és az élet érnek ki *tágolásából*, vagy *gyuladásából*, a' vér-forgásnak hirtelen meg-*zavarásából*, 's meg-*másitásából* keletkezett ájúlásra; azután: a' *görtsösre*, végre: a' *fúladtak'*, vizbe *holttak'*, fel *akasztattak'*, és meg-*fagyottak'*, ájúlására.

Kezdete. A' gerjesztő okoknak lassú, és kényesebb, vagy hirtelen, és keményebb munkálódása okozza, hogy az ájúlásnak kezdete nem egyenlő. Vannak, kik, előre gyomor fájást, gyötrődést, ásitózást, fő-fájást, nehezséget, szédelgést éreznek, kiknél a' fülek tsengenek, a' szemek homályosólnak, a' szív mintegy öszve nyomódik, a' has korog, az élet ér kitsinyül, és gyengül, az érzékenységek, a' szabad akaratú mozgások fogyatkoznak, el-esnek; 's e'képpen, a' mint tudniillik a' gerjesztő okok szelidebbek, vagy keményebbek, továbbá a' lélekzés kissebb, és kissebb lészen, méglen a' többi érzékenységekkel, 's mozgásokkal egészen el-áll.

Ki-

Kimenetele. Az ér vágástól, a' némelly ſzaglóktól, vagy más könnyebb, és ártatlanabb gerjeſztő okokból ſzármazott ájúlás ſzabad a' veſzedelemtől. De a' hol a' gerjeſztő okok rettentők, ott az ájúlás is rettenetes; azért, ha az ájulásban a' fő a' vályokra, vagy a' melyre le-esik, ha rezkedés, és in-rángatások kéſérik, ha a' tüdő rothadásban, vagy sorvadásban gyakran elő fordul, a' küſzöben áll a' halál. A' fúladtak', vizbe holttak', fel-akaſztattak', és meg-fagyottakról bizonyost jövendölni lehetetlen.

Orvoslása. Másképp' kell az el-ájulttan segiteni az oſtrom alatt, másképp' minekutánna meg-ſzünt az ájúlás.

Az ájúlásban, ha lehetséges, a' gerjeſztő okon kell odább adni; azután hoſzſzan le-fektetvén az el-ájúlttat, külömbféle éleſztőkkel: etzettel, levendula, rozmaring, méh fű, és más illyetén bé ható Spiritusokkal kell ébrezgetni, 's helyre hozni. A' köznép fris vizzel ſzokta az ollyant nyakon önteni.

A' görtsös ájulást, saját jeleiből, és abból, hogy semmi más gerjeſztő okot nem ta-

találni, meg-esmérhetni. Ezt minekutánna az el-ájúltt fris levegőre vitetett, erősebb ſzaglókkal, a' meg-rázódással, a' mely, és has dörgölésekkel, és a' levegő bé-fuvással kell meg-győzni.

Minekutánna az ájúlás meg-ſzünt, következik a' gyökeres orvoslás, hogy többé viſzſza ne térjen. Ez tsupán a' gerjeſztő okoknak meg-rontásában, 's el-távoztatásában foglalatoskodik. Amint is, ha a' görts okozza, az egéſz segitség oda tárgyaz, hogy a' görtsöt meg-gyógyitsa, a' testet meg-erösitse, hogy minden hiába való okra meg ne zavarodjék.

A' nagyobb ürődésekből következett ájúlást meg lehet esmérni az előre mentt okokból, az ürődést bizonyitó jelekből, és a' betegnek, vagy a' körülette lévőknek ſzájok vallásából. Ennek az illyen okokból következett ájúlásnak még az ostrom alatt is hathatósbb ſzerekkel kell segitségül lenni; Nem elég itt' az etzettel, és a' fellebb ſzámláltt Spiritusokkal az or lyukakat késérteni; a' ſzarvas ſzarv spiritus, salamiák spiritus, és más hathatósbb izgatók ſzükségesek itt.

Annak-

Annakutánna-meg könnyű emészthető, 's jó tápláló eledelek, és az eröket meg-szerző orvosságok kivántatnak. Itt' lehet divattya á' sárga fa héjnak, a' jó ó bornak, a' méhfü Spiritusnak, és más élesztő Orvosságoknak. Tudni való, hogy a' vér-folyásokat annak rendje szerént kelletik meg-állitani, és viszsza térését gátolni.

Az elevenszény, az ujjonnan fejéritett hajlékok, az Ispotályokban, kriptákban, a' régi pintzékben, és a' más illyen röjtett helyeken el-zártt kegyetlen gőzök is szoktak néha ollyan ájulást okozni, hogy az ollyan beteg kész holttnak látszatik lenni. De nints is az illyen ájulás soha veszedelem nélkül.

Meg-esmérteti pedig magát az e'féle ájulás előszer a' helyről, a' hol az illyen el ájult meg-találtatik; azután a' körülette lévők ki-beszéléséből, és ha még annyira nints a' szerentsétlennek saját szája vallásából.

Ez illyen el-ájúltnál első az, hogy minekutánna fris, egésséges levegőbe vitetett, nyakravalója, és a' többi ruhája tágittatott, székbe ültetvén őtet, a' karon, de még helyesebben a' nyakon a' nyak-vér ere nyit-

tas-

tassék-meg; (a' halántékokat, és az or lyukakat itt is meg kell ſzarvas ſzarv, vagy salamiák spiritussal kenni) Azután még a' meg főtt dohány levelekből az áll-lövellések kéſzülnek, az alatt az egéſz testet ſzőr ruhákkal kell dörgölni, és közben fúvóval több izben levegőt kell néki bé fujni mind addig, méglen valami élet jelt ád. Ha az áll-kaptza görts a' levegőnek bé-fuvását akadályaſztatná, a' mi néha meg-történik, akkor az or lyukakat salamiák spiritussal, vagy kámforos égett borral kellene megkenni, 's meg-dörgölni; a' mire, ha a' görts nem enged; azonnal értelmes seb Orvosra kell a' gége metſzést bizni, hogy azon lehess a' levegőt bé fujni.

Éled a' reménység, minekutánna a' beteg már nyelhet, 's magához kezd térni. Lehet már ekkor méhfű spiritust, hód-tetem tinkturát, vagy néhány tsep salamiák spiritust is kevés meleg jó ó borral kanalanként néki bé eregetni. További meg-gyógyulását az éleſztő, és erősitő ſzerek fogják munkálani, 's bé fejezni.

Illy

Illy formán orvosoltatnak azok a' vizbe holttak is, kiknek halála kétséges; kik talán tsak illyen mélyebb ájúlásba rejteztek. Mihent a' vizből ki huzattattak, mindgyárt meg kell a' nyak vér-eret vágni, és jó formán kell vért belölek eregetni, azután tiſzta, vagy dohány füstös levegőt kell a' ſzájakon bé-fújni. (A' levegő vagy fúvóval fújódik-bé, vagy akárki ſzájját a' ſzerentsétlennek ſzájjára tévén, és az or lyukakat bé fogván, úgy fúja-bé a' levegőt.) A' ki ért hozzá, a' dohány füstet all-lövellés gyanánt is bé-fújhattya, külömben tsak sóbol, dohányból, vagy más izgató ſzerekből eregesse-bé az all-lövelléseket. Ezek meg-lévén dörgöltesse a' melyt, a' hast, a' lábokat, ſzóval: az egéſz testet tengeri gyántával, és gyalog fenyő maggal meg-füsteltt ruhákkal; kenesse-meg salamiák, vagy ſzarvas ſzarv spiritussal az or lyukakat, és halántékokat. Még mind ezek leg-alább két, három órákig folytatnak, az alatt öltöztesse a' ſzerentsétlent ſzáraz ruhában, ápolgassa meleg ruhákkal, vagy fektesse fel-emelt fejjel meleg hamuba, vagy meleg fövénybe.

Bátor a' vizbe holtt valami élet jeleket adna, ne hogy e' kevés gerjedemény ujjolag el-oltódgyék benne; a' ditsértt ſzereket tóvább is minden ſzorgalommal kell folytatni, méglen annyira magához tért, hogy méntából, méhfüből, vagy más gyönge füſzerſzámos ſzerekből herbatét, és leveseket is lehessen a' ſzájan bé eregetni.

Jó, ha az illyen vizbe holtt, 's magához tért magától okádik, egyéberánt olajba mártott tollal kellene gégéjét arra izgatni, hogy, ne talám a' gyomorban valami idegen test legyen, az az okádással ki-takarodjék.

Későbbre, ha az illyen magához tért betegeskednék, a' további gyógyitást a' nyavalya, és a' többi környül-állások fogják elaránjozni.

Ártalmas az a' közönséges roſz ſzokás, hogy a' vizbe holttakat meg-rázzák, 's láboknál fel-akaſztyák; mert soha nem találtatott még a' vizbe holttaknak gyomrokban annyi viz, hogy árthatott vólna, de, ha találtatnék is, ezzel a' móddal ſzinte úgy ki nem foly belölek, valamint semmi ki-nem foly azoknak gyomrokból, kik fő tetejöken

ken tovább el-állanak. Ellenben, az illyen erösebb meg-rázással, vagy fel-akaſztással a' vér inkább sebesebben a' fő felé hajtatik, 's illy formán a' helyett, hogy a' veſzedelem lassodna, 's távoznék, inkább annál gyorsabban sietteti a' halált.

A' fel-akaſztottat, mihent a' kötél róla le-metſzetett, (a' test a' földre ne essék) fenn tartott fejjel úgy kell ültetni, hogy ſzorosabb ruháit ki lehessen tágitani, és a' nyak vér-éren jó portzió vért lehessen kibotsátani. (ha nem folyna, köpölyökkel kellene nyak ſzirt, és fültőbe a' vért ſzivatni) Az ábrázatot etzettel, vagy fris vizzel kell meg lotsolni, és a' ſzájan levegőt kell befújni; (itt is, ha a' ſzáj az álkaptza görts miatt el-záródnék, értelmes seb Orvos által gége metſzést kell tetetni) Dohányból, 's más izgatókból all-lövelléseket kell bé fetskendezni. Egyéberánt úgy mint a' vizbe holttakkal kell vele bánni, tudniillik: a' testet dörgölni, az or lyukakat, és halántékokat ſzarvas ſzarv, salamiák, vagy más hathatósbb spiritusokkal kell kenegetni, méglen magához tér, 's nyelhet; akkor gyönge le-

veseket, kevés jó ó bort, gyönge fűſzerſzámos herbatéket kell vele itatni, és ha helyre állitatása után mi történetek maradnának viſzſza, azokat annak rendje ſzerént kell utóbb el-kergetni.

Nints veſzedelmesbb utazóknak, mint kemény, tsikorgó hidegben bort, vagy más réſzegitő italokat inni, 's reájok utazni; mert hamar el-lankadnak, le-ülnek, 's örökre el-aluſznak.

Többek közül a' meg-fagyottak leg-könnyebben élnek-meg. Vannak példák, hogy magokhoz tértek, 's fel-gyógyultak még ollyanok is, kik későbbre több napok mulva találtattak-meg.

Az illyen meg-fagyottat nem ſzabad meleg hajlékba vinni, hanem árnyékos helyen le-foſztván ruháját hóval kell bé temetni, vagy hideg vizbe tenni; (Jól tselekeſznek azok is, kik hóval, vagy hideg vizzel a' testet dörgöltetik, 's mosattyák,) közbe levegöt kell a' ſzájan bé-fújni, és dohány leveles all-lövellésekkel izgatni. Itt is a' nyak-vér éren kell a' vért ki-botsátani. Minekutánna ezek meg-lettenek, ſzabadon

le-

lehet már most a' meg-fagyottat kevesé melegebb helyre ált' vinni, a' hol, minekutánna magához tért, bodza, és ſzékfü virágokból, vagy más gyönge izzaſztókból kell vele herbatét itatni, és mind addig, még tökélletesen meg nem gyógyult, úgy kell vele bánni, úgy kell gyógyitani, mintha a' véres guta ütés vagy tüdő gyúladás bántotta vólna. Javasoltatik az illyennek, hogy tökélletes meg-gyógyulása után is még jó ideig ójja magát a' mértékletlenebb melegtől.

Életrend. Mit lehet általlyában haſznosabbat, és ſzükségesebbet az élet rendről mondani, hanem hogy, minekutánna a' beteg egésséges, fris levegőbe tétetett, és magához tért, maga körül mindeneket úgy rendellyen, hogy semmiben a' mértéket el ne hibázza. A' keményebb elme indulatok semmiféle ájúlással sem férnek-meg; a' mértékletes vidám mulatságok mindeniknek kedveznek. Az étel', és ital' minéműségét a' gerjeſztő okok, és a' nyavalyának mivolta rendelik-meg. Kiki tudgya, hogy a' gyúladásokkal meg-jelenő ájúlásban tilosak a' keményebb izgató, füſzerſzámos étkek, és

ré-

réſzegitő italok, mellyek ellenben a' gyöngülést követő ájúlásnak még ſzer felett kedveznek, 's a' t.

A' GYOMOR FÁJÁSRÓL.
De Cardialgia.

Igaz, hogy az a' rágás forma fájdalom, és gyötrő öſzve huzódás, mellyet a' beteg a' kard forma portzógó alatt a' ſziv vermetskében érez, rövideden *Gyomor Fájásnak* neveztetik. De vannak a' gyomornak több ollyas alkalmatlan sértödései, mellyek hol tűrhetőbb, hol keményebb, hol pedig semmi fájással sintsenek. A' leg-főbb, és leg-közönségesbbek következendők: Az el-*veſzett étel kivánás*, a' *beteges étel kivánás*, a' *gyomor égés*, a' *tsuklás*, a' *nyers étel folyás*, a' *gyomor görts*; a' *gyomor puffadás*, az *émelgés*, és *okádás*, a' *köldök tsömör*, és a' *gyomor gyúladás*.

Okai. A' gyomor fájásnak temérdek gerjeſztő okai közül közönségesbbek: a' gyomorban és belekben meg-gyült savanyú, vagy rothadt indulatú undokságok, a' gyomor lévnek, és epének meg-veſztegetése, a'

a' mértékletlen evés, és ivás, kivált a' sok 'siros, és olajos étkek, a' sok réſzegitő italok, a' ſzelek, a' gyomornak ſzer felett való izgathatósága, az el-rekedt arany-ér, és hó-ſzám folyás, a' nehézkesség, az erös okádtató, vagy hashajtó orvosságok, a' mérgek, avagy más a' gyomorban akár mi móddal bé ſzökött éles, sértő testek; valami tsipös materiának a' gyomorba lett ált' tétele, a' keményebb hasmenések, a' sok álom, a' heverő, tunya élet; végre: a' gyomornak képtelensége.

Feloſztása. A' gyomor fájásnak az orvoslásra ſzükséges feloſztása a' gerjeſztő okokból vetetődik, tudniillik: az első utakban meg-gyült undokságoktól, a' görtstől, és az el-rekedt terméſzetes vér-folyásoktól; azután, mellyet a' nehézkes ſzeméllyek ſzoktak tapaſztalni; és mellyet a' mérges, vagy más éles testek gerjeſztenek; végre: az ált' tételből, és a' gyomornak fogyatkozásából, és hibájából.

Kezdete. A' betegnek izgathatóságától, és a' gerjeſztő okoktól vagyon az, hogy a' gyomor fájás hol hidegleléssel, hol a' nélkül

kül kezdődik; hogy némellyeket hirtelen, és keservesen ragad elő; másokkal meg kényesebben bánik, elöre botsát türhető nehézséget, böfögést, émelgést, korgásokat, 's több e'féle alkalmatlanságokat.

Kimenetele. Vagyon olly szelid gyomor fájás, melly éppen semmi veszedelemmel sem fenyeget, de vagyon ollyan is, melly bátor kezdetben meg-vető, de ha tovább tart, a' testet fogyasztya, az erőt el-szedi, és a' beteget más nyavalyába dönti; noha vagyon meg ollyan gyomor fájás is, melly a' nélkül, hogy más nyavalyát teremtsen, magában is elég a' halált meg-szerzeni.

Orvoslása. Lássuk Orvoslását: A' többféle okok, a' temérdek történetek, és a' gyomor fájásnak sokféle állapattya elégségesen ki jelentik, hogy nem lehet mindenkor ugyan azon szerben bizni, hogy, a' mi ebben az esetben haszнált, másban ártalmas; hogy tsak az orvosol szerentsésen, ki az okokhoz, a' történetekhez, és a' nyavalyának indulattyához szabja, 's alkalmaztattya orvoslását.

Legyen azért a' gyomor fájás az első utakban sunnyogó undokságoktól: Első

gond-

gondja léſzen az Orvoslónak ki tanulni: Valyon ezek az undokságok savanyú, vagy rothadt indulatúak-e? A' savanyú indulatú undokságok meg-esmértetik magokat a' savanyú böfögésekkel, és a' gyomor nehezsége által; azután: hogy a' gyomor az ételt meg nem emésſzti egéſzen, sőtt néha nyersen is megy tőle, a' has korog, a' ſzelek háborgattyák, és rágást is érez a' beteg. Ebben az állapatban néha renden kivül kivánnya a' terméſzet az ételt, a' beteg mohón sokat eſzik, mellyet azután meg ki-okádik, vagy ha ki nem okádgya is, a' test még sem tápláltatik, még sem gyarapul. (Az enni nem ſzokott dolgoknak kivánásáról az Aſzſzonyi nyavalyák köztt léſzen a' bővebb értekezés).

Ezt az állapatot, a' mikor tudniillik a' gerjeſztő ok az első utakban, a' gyomorban, és belekben hatalmaskodik, meg gyógyittya az előre botsátott okádtató, azután: ha az undokság savanyú indulatú, a' savanyúság ellen való ſzerek: a' rákſzem, a' tsiga por, 's a' t. mellyeket a' környülálláshoz alkalmaztatva, hol rabarbarával, hol pedig myrobalán gyümöltsel kell egy-

be

be kötni. Nro. 132—133. Annakutánna pedig, hogy továbbá mentt légyen a' beteg ettől a' tsipös savanyúságtól, éllyen jó ideig az ürőm Essentziával, a' gyomor Elixirrel, vagy más illyes keserű ſzerekkel. Nagy haſznára javasoltatik az illyennek reggel, és estve egy pohár friſ viz-is.

A' rodhadt indulatú undokságok legtöbbſzer azoknál találtatnak, kik mohón vendégeskednek, sokat eſznek, 's iſznak, heverő, tunya életet élnek, talám életyek' nagyobb réſzét el-aluſzſzák; Ezek nem savanyút, hanem a' záp tojáshoz, vagy a' meg avasodott olajhoz hasonló bűzüt böfögnek, a' gyomrok fel püffed, émeleg, sokſzor tsuklanak, okádnak is, az ételt utállyák annyira néha, hogy tsupán nevezetére, vagy látására meg-undorodnak, 's meg-borsódzik egéſz testek. Ellenben: nagy a' ſzomjuság, és tsupán a' tiſzta, friſ viz, vagy a' savanyú ital után sohajtoznak. Némellyek has menést, mások valóságos köldök tsömört ſzenvednek.

Ha jól ki okádhatta magát a' beteg, avagy, hogy hasmenés jött-reá, és egy ideig

ig az ételtől magát tartóztattya, néha magától el-áll, 's meg gyógyul ez illyen gyomor fájás; külömben, ha a' beteg az ételt utállya, ha a' gyomra egyre femmeg, és erölkedik, tüstént okádtatót kell adni, mellyre, ha a' gyomor fájás még sem tsilapſzik, tzitrom lévből, bor köből, és bodza virágból rendeltt herbatével, vagy más illyetén savanyótska, könnyű has-hajtókkal, *Lásd a ſzél-ütésr*: Nro. 32. kellene a' tökélletes meg gyógyitást eſzközleni. Tsupán a' manna nem ide való.

Leg gyakrabb az epés, vagy az epéhez hasonló iſzaptól keletkezett gyomor fájás. Ez sokſzor az okádással kezdődik, és a' mit ki okádik a' beteg, az zöld, sárga; a' beteg el-kedvetlenedik, az ereje egyſzerre el esik, és az élet ér verés gyönge, és sietős, a' gyomor körül olly ſzörnyű a' fájdalom, hogy még a' leg-kényesebb tapintást is nehezteli. E'miatt a' gyötrő fájdalom, és hánykódások miatt tsalódnak meg sokſzor a' vigyáztalanok, gyomor gyuladásnak tartván; holott a' sárgán, vagy zölden bé hártyásodott nyelv, és a' gyomor gyuladás' el-oſzolhatat-

hatatlan jeleinek hiányossága elégségesen meg-külömbeztetik.

Meg valósodik itt ama régi mondás: *Az okádást okádással kell orvosolni.* Tudniillik: ha okádik, avagy, ha erölkedik a' beteg, okádtatóval kell segiteni, ha tsak az epés iſzap felette ſzivós nem vólna, a' mikor a' sok haſznú sóval, bor kővel, vagy más közép sóval kellene azt előbb fel oldani, 's utánna okádtatóval ki takaritani. Végképpen a' keserű ſzerekkel: az ürömmel, a' keserű gyökérrel, a' quassia fa héjjal, 's a' t. kell a' gyomort meg-erösiteni. *Lásd a' köhögésr:* Nro. 96—97—98.

Hát ha a' gyomor az ételt nem kiványa, ha a' beteg a' gyomorban hideget, és nehézséget érez, ha a' fel böffögött ſzeleknek semmi büzök nintsen? Ha a' halaványſzinű vizellet az edény fenékre valami taknyos seprőt ſzállit, és a' beteg, ha okádik, tiſzta vizet, vagy sürű nyálat vet-ki? Itt sem leſznek mások ſzükségesek, tsak azok, mellyek az epével egyenlő iſzaptól keletkezett gyomor fájásban ditsértettek; tudniillik: a' taknyot fel vagdaló közép sók, a' hánytatók,

tók, és has-hajtók, végképpen: a' gyomor erösitök. *Lásd a' köhögésr:* Nro. 96—97—98.

A' *gyomor puffadás*, vagy is: a' *szél gyomor fájás* a' puffaſztó, kemény, és nehéz emészthető étkektől, és a' felibe megforrott italoktól, a' sok nyers gyümöltstól; ſzőlőtől, és mustól ſzármazik. Ezek a' gyomort néha annyira fel puffaſztyák, hogy fölülről egéſzen bé záródik.

Ebben az állapatban az all-lövelléseken kivül ſzükségesek a' vékonyitó, és a' ſzeleket inditó ſzerek: a' rutából, méhfüből, kakuk füből, édes kömény gyökérből, ſzékfü virágból rendeltt herbaték, a' Hoffman' értzes tsepjei, 's a' t. A' sükeres materiát pedig el-oſzlattyák, és alól a' testből kihajtyák a' közép sók. Nro. 134.

A' *gyomor görts* főképp' a' lépes, és a' nádra görtsös ſzeméllyeket bántya, kikben tudniillik, semmi más jeles okot, melly ezt a' gyomor görtsöt okozhatta vólna, nem találni. Tsupán a' testnek kéſzebb izgathatósága, és valami rendetlenebb elme indulat okozta, melly miatt az illyen ſzeméllyek már az előtt is többſzer görtsben ſzenvedtek.

Eb-

Ebben a' görtsös gyomor fájásban az ostrom alatt leg-hamarább haſználnak a' görts ellen valók: a' hód-tetem tinktura, a' Sydenhám' tsepjei, a' ménta, és méhfü herbaték. *Lásd a' ſziv-dobogásr.* Nro. 127—128. Azután pedig, hogy az ostrom többé viſzſza ne térjen, az érzö-in erösitökkel való ſzorgalmatos élés ajáltatik jó darabig. Nro. 135. *vagy Lásd a' Fúladásr.* Nro. 89—90.

A' meg-rekedett arany értöl eredett gyomor fájással azok küſzködnek, kikben fenn akadván az arany-ér, a' vér elöſzer a' beleknek, azután a' gyomornak vér-edényeit tágittya-ki, 's illy formán a' gyomorban fájást okoz.

Itt', ha ki dagadott az arany ér, (egyéberánt ki dagad a' gözölésekre) a' piótzákkal kell viſzſza állitani a' ſzokott arany ér folyást, külömben a' lábon kell eret nyitni, azután lehet Mágnesiával, büdös kö virággal, áloevel, velentzei borákſzal, vagy más közép savakkal, all-lövellésekkel, és lágyitó gözölésekkel viſzſza állitását mesterkélni.

Az enni nem ſzokottak után való vágyódás, és a' viselösek' gyomor fájása az Aſzſzonyi nyavalyák közé valók. A'

A' méregtől, vagy egyéb éles testektől ſzármazott gyomor fájást a' mérges, vagy egyéberánt éles testek, az erösebb okádtatók, és hashajtók ſzokták következtetni.

Itt' hármos az Orvoslónak kötelessége: Az 1-*ső*: hogy a' mérget, vagy az egyéb éles testet, melly a' gyomor fájást gerjeſztette, ki-takaritsa; A' 2-*dik*: hogy, ha az illyen gerjeſztő ok egéſzen ki nem takarodnék, azt illendő ſzerekkel el-erötelenitse, tehetetlenné tegye. A' 3-*dik* kötelesség az, hogy minekutánna az ollyan ártalmas test ki takarodott, vagy tehetetlenné tétetett, ha a' gyomor görts még sem tsendesednék, azt tsilapitsa. Az elsőt végbe viſzi az okádtató, ha tsak a' beteg már magától eleget nem okádik, a' mikor nints néki egyebet tenni, tsak hogy lágy meleg, mézes vizzel, mondola olajjal, 'siros marha hus lével, vagy más illyetén nyálkás ſzerekkel az okádást segitse. Ezzel a' móddal a' második kötelességnek is eleget teſz, mivel ezek egy uttal a' még viſzſza maradottat is el erötelénitik, 's tehetetlenné teſzik. Az ártalmas testől

meg-

meg-menekedett gyomrot a' görtsöktől fel ſzabadittyák az opiumos ſzerek. Nro. 136.

Akár a' közönséges, akár pedig a' kéz, és láb köſzvényből, a' rühből, vagy más akármi viſzſza verettetett, és a' gyomorra ſzállott materiából támadott gyomor fájást meg lehet abból esmérni; hogy valamint az ollyan tsipös materia ſzokott helyéről hirtelen el-tűnik, a' beteg a' gyomornak ſzokatlan fájdalmán kivűl azonnal meg-borsódzik, 's úgy tetſzik néki, mintha hideg vizben járkálna, vagy uſzkálna. Ez a' baj közönségesen azokat éri, kik, ki tudgya, kinek goromba tanátsával a' fájó lábokat terpentinával, 'siros, olajjos irekkel, vagy flastromokkal burogattyák; vagy talám hideg viſzben áſztattyák.

Ki tetſzik világosan, hogy mi tárgyazhattya itt az egésséget; tudniillik az engeſztelő mód, hogy a' gyomorra költözött materia ne árthasson, és az iparkodás, hogy az el-költözött materia elöbbi helyére meg viſzſza térjen. Meg felelnek ennek a' kettős tárgynak belől a' vért édesitők, kivűl pedig a' feredők.

A'

A' gyomor fogyatkozási, és hibái közül leg-közönségesebb a' gyomor ki menetelének meg-portzogósodása, és keményedése. Ezt a' fogyatkozást néha kézzel is meg találni, de a' felölle való meg-győződésre elég az, hogy a' kemény eledelek mind az okádást, mind pedig a' gyomor fájást nevelik. Meg lehet itt belől a' fel oldó orvosságokat: a' pörje, és tzikória gyökereket, a' velentzei fzappant, a' fzappan füvet, a' büröket, Nro. 137—138. kivül pedig a' meleg lágyitó, 's oſzlató kötéseket probálni; mellyekre ha a' keménység nem lágyul, nem apad, és a' gyomor fájás sem fzünik; mint orvosolhatatlant kell tekénteteni. A' kevés, és merő gyönge hig eledelek könnyebbitik, 's türhetőbbé teſzik nyomorék sorsát.

Életrend. Valamint más betegségekben, mellyek külömbféle okokból támadhatnak, és külömbféle indulatúak, és terméſzetüek lehetnek, semmi bizonyos élet rendet fzabni nem lehet, úgy fzinte a' gyomor fájásban is, melly külömbféle okokból gerjed, és más, meg más indulatú, 's terméſzetű

lehet, bizonyost rendelni lehetetlen, az az egy valósodik-meg általlyában, hogy akármi karbéli gyomor fájás nyavalygasson valakit, Az keveset, és könnyen emészthető étkeket egyék, és a' kinek gyomrából valami avas, záp tojáshoz hasonló böfögések erezkednek, Az savanyú ételekkel, és italokkal éllyen. Különös természet' ajándéka az, hogy az illyen beteg azonkivűl is éppen az e'féle savanyúkat ohajtya.

RETZEPTEK.

Nro. 132.

Végy: *Egy lat rák szemet, két könting rabarbarát. Tsinály port, 's adgy-bé reggel, és estve egy kávés kanállal, 's igyék-reá egy findsia székfű virág herbatét.*

Nro. 132.

℞. Lap. Cancror. Unc. sem. Rh. elect. dr. duas. m. f. pulv. d. mane, et vesp. un. cochl. Coffeac. superbibendo vascul. infus. fl. Chamom.

Nro. 133.

Végy: *Husz grán rák szemet, tizenöt grán myrobolán gyümőltsöt. Tsinály port, 's adgy-bé reggel, és estve egyet, 's igyék-reá egy findsia székfű virág herbatét.*

Nro. 133.

℞. Lap. Cancr. scr. un. myrobal. Citr. gr. quindec. m. f. pulv. d. mane, et vesp. pulv. un. superbibendo vascul. infus. fl. Chamom.

Nro.

Nro. 134.

Végy: *Fél könting tiſztitott bor követ, annyi kettős sót, Tsinály port, 's adgybé minden 3-dik órában egyet.*

Nro. 135.

Végy: *Három könting ámmoniák gumit, huſz grán hód tetemet, tsinály tengeri gyánta tinkturával három grányi pilulákat. Hintsd-bé narants levél porral, 's adgy-bé napjában 3-ſzor-4-ſzer három ſzemet, 's igyék-reá rutából, méhfüből, és kakuk füből herbatét.*

Nro. 136.

Végy: *Egy grán opiumot, huſz grán rák ſzemet. Tsinály port, 's oſzd-fel két egyenlő réſzre, 's add-bé kétſzerre.*

Nro. 137.

Végy: *Két könting velentzei ſzappant, annyi ſzappan fü kivonást, fél könting Ruffus pillulás téſztát. Tsinály rabarbarás tzikoria gyü-*

let-

Nro. 134.

℞. Crem. tart.
arc. dupl. aa, dr. sem.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. pulv. un.

Nro. 135.

℞. Gum. ammon. dr. tres.
Castor, scr. un.
Tinct. succin. q. s.
f. pillul. gr. trium.
consp. pulv. fol. aurant.
d. ter-4-ter de die pill. tres,
superbibendo vascul. infus. spec. Herb. rut meliss. Serpill.

Nro. 136.

℞. Opii. pur. gr. un.
Lap. Cancr. scr. un.
m. f. pulv.
divid. in duas part. aequal.
d. p. duabus dos.

Nro. 137.

℞. Sapon. venet.
Extr. saponar. aa. dr. duas.
Mass. P. Ruff. dr. sem.
Syr. Cichor. c. Rh. q. s.
f. pillul. gr. trium.

lettel három grányi pilulákat. Adgy-bé napjában 3-ſzor, mindenkor hármot, 's igyék-pörje, és tzikoria gyökerekből egy findsiányi főtt vizet.

Nro. 138.

Végy: *Egy lat bürök kivonást, két könting rabarbara kivonást. Tsinály föld füst fü gyülettel három grányi pilulákat. Adgy-bé napjában 3-ſzor mindenkor hármot, 's igyék a' Nro. 137. alatt kitett főtt vizből egy findsiával reá.*

d. ter. de die pillul. tres superbibendo vascul. Decoct. Spec. Rad. gramin. et Cichor.

Nro. 138.

℞. Extr. Cicut. Unc. sem.
— Rh. dr. duas.
Syr. fumar. q. s.
f. pillul. gr. trium.
d. ter. de die tres superbibendo vascul. Decoct. Nri. 137.

A' HÁNYÁSRÓL.
De Vomitu.

Ételnek, epének, iſzapnak, vagy akármi más materiának a' gyomorból a' ſzájan lett erőſzakos ki-eregetése *Okádásnak*, *Hányásnak* neveztetik.

Kit a' hányás késért, az előre gyötrődik, annak előre a' gyomra émeleg, az ételt nem kivánnya, sőtt annyira utállya, hogy tsupán a' hallására is meg-rázódik, undorodik.

Okai.

Okai. A' sok, és sokféle gerjeſztő okok közül a' leg-közönségesebbek: a' gyomor iſzap, a' le nyelt mérgek, vagy egyéb idegen, éles le nyelt testek; a' gyomornak, beleknek, és a' körülette lévő réſzeknek gyúladása; a' görts, a' serüdés, a' kövek; az agyvelő gyúladás, a' főnek erőſzakos sértései, és a' gyomornak képtelensége.

Feloſztása. A' gerjeſztő okoknak lak helyökre nézve fel oſztódik a' hányás arra, mellyel a' gerjeſztő okok együtt féſzkelnek a' gyomorban, és arra, mellynek gerjeſztő okai távul, a' gyomron kivül találtatnak. A' második fel oſztás nem a' lakhelyt, hanem a' gerjeſztő okoknak indulattyát, és terméſzetét magyarázza. Azért más az *iſzaptól*, a' *mérgek*, és egyébb lenyelt idegen, *éles testektől* ſzármazott hányás. Más az, melly a' gyomornak, beleknek, és a' körülette lévő réſzeknek *gyúladásából*, a' *görtstől*, a' *serüdéstől*, vagy a' *kövektől* gerjedett; Más valóban az is, mellyet a' főnek erőſzakos *sértései*, vagy a' gyomornak történetbéli *fogyatkozási*, és hibái okoznak. Mind az egyik, mind a' má-

másik fel oſztás felette ſzükséges a' ſzerentsés orvosláshoz.

Kezdete. Nem kezdödik egyféleképp' a' hányás: Néha előre a' gyomor felette émeleg, a' beteg gyötrödik, 's nyughatatlankodik, meg-borzad, ſzomjuzik, 's a' t. Néha véletlen, tsak nem minden leg-kissebb előre ment jelengetés nélkül okádik.

Kimenetele. A' hányás bizonyos esetekben haſznos; mert általa a' gyomor megürül, a' test meg-rázódik, a' dugulások fel oldódnak, és többſzer a' várva vártt izzadás töle meg-jön. De meg, vajmi sokſzor veſzedelmes, és halálos. Általlyában nem olly veſzedelmes, nem is olly félő a' hányás a' kisdedeknél, és az ifjabb eſztendöknél, mint a' meg-állapodott, korhott idejüeknél, a' nehézkeseknél, vér-pökönél, a' tüdő rothadásban ſzenvedöknél, és a' sérülteknél.

Orvoslása. A' keményebb, az eröſzakosabb hányás néha annyira meg-zavarja a' segitségül hivottaknak eſzét, hogy nem tekéntvén sem a' környülállást, sem a' gerjeſztő okot, a' mi eſzökbe jön, azzal kiván-

vánnak segiteni, vajha ne ártanának! Legyenek a' segiteni Kivánónak következendők törvényül:

a) Minden hányásban elsőbe is a' hányásnak okát kell ki keresni.

b) Minden hányásban, kivált, ha a' has is fenn ſzorult, visgálya-meg a' segiteni kivánó a' beteget, ha nem sérült-e?

c) Minden hányásban azon legyen, hogy a' has nyitva maradgyon. Ez által enyhödik, sokſzor el is áll a' hányás.

d) A' hányást ſzüntető opiumos ſzereket nem ſzabad előbb adni, hanem minekutánna az első utak meg-tiſztultanak, ne talántán a' le-tsendesedett hányás után a' viſzſza maradott materia más roſz indulatú betegségeket költsön. Ezek ſzerént lássuk leg-előbbre is a' leg közönségesebb okot, az iſzapot.

Az *Iſzap* által értetődik előſzer a' gyomor terhelése; a' mikor tudniillik: a' sok étel, és ital által fel-fujódik, és az okádásra indittatik a' gyomor. Könnyű erre a' gyomor iſzapra reá találni a' betegnek önnön vallásából, az avas, és záp tojáshoz hasonló

ló büzű böfögésekből, a' fel pöffedt gyomorból, és a' még fél nyers étkeknek kiokádásából. Nem kell itt semmi orvosság, csak az iparkodó terméſzetet kell a' sok lágymeleg, mézes italokkal segíteni, hogy a' gyomor jól ki öblögetődjék. Más az, ha a' terméſzet elégtelen vólna, ha hiába való émelgések, haſzontalan erölkedések gyötörnék, 's bádgyaſztanák a' beteget; akkor minden tétovázás nélkül tüstént okádtatót kell adni; hadd vigye-végbe a' mesterség azt, a' mire a' terméſzet elégtelen.

Értetődik továbbá az iſzap által, az az epe, vagy epe forma undokság, melly meg esmérteti magát a' motskos, sárga, vagy zöldes nyelvről, a' ſzáj keserűségéről, az el veſzett étel kivánásról, az émelgős, és avas böfögésekről, a' nyughatatlan hánykódásokról, és a' gyomor körül lévő gyötrődésekről, végre: a' ki okádott epés, vagy epe forma materiáról. Itt' is, ha az iparkodó terméſzet elégtelen vólna, ha a' beteg tsekélyt, vagy éppen semmit ki nem vetne, okádtatóval kell a' terméſzetnek segétségül lenni; külömben lágy meleg, mézes,

vagy

vagy más vékonyitó italokkal kell a' terméſzeten könnyebbiteni, és annakutánna, ha mi viſzſza maradott vólna, azt közép sókkal, vagy más könnyű hashajtókkal kellene alólról ki mozditani. Nro. 139.

A' taknyos iſzap azzal jelenti-ki magát, hogy lágy, erötlen, potrohos temperámentomúakkal, és leg inkább roskadtakkal küſzködik. Ezek egyre az el veſzett étel kivánásról panaſzkodnak, semmit nem ehetnek, és ha erövel valamit eſznek, a' gyomrok el nehezül, nehezen is lélekzelnek; a' nyelv fejér takonnyal födött, a' böfögések idomtalanok, a' fejér, taknyos seprővel terhelt vizellet a' savóhoz hasonló; sokat erölkednek, de tsak néha vetnek-ki mi kevés, nyulós, takony forma materiát. Ezeknek elöre a' taknyot fel vagdaló közép sók javasoltatnak kissebb adományokban, azután pedig az okádtató. Nro. 140. Utánna a' maradékot megint a' közép sók fogják ki-seperni. Nro. 141. Hogy pedig többé meg ne gyülhessen a' takony; a' keserű, erösitő ſzerekkel kell egy ideig a' beteget tartani, mellyekhez járullyanak-hozzá a' test

moz-

mozgások, a' fűſzerſzámos étkek, és a' jó ó bor igérem elégségesen gátoltatik a' másſzori meg-gyülés, meg-ſzaporodás.

A' gyomorban sunnyogó savanyúság is ſzokott okádást gerjeſzteni. Ez a' kisdedeket, a' lépes férſiakat, és azokat, kik sokat ülnek, ſzokta leg-inkább késérteni. A' kényesebb test épület, a' halavány ábrázat, a' több izbéli gyomor fájás, a' változó étel kivánás, és étel utálás, a' gyomor nehezség, a' rágások, a' savanyú böfögések, és a' ki vetett tsipös savanyúság, elégséges tanúi a' gyomorban feneklett savanyúságnak.

Minekutánna a' beteg ki-okádta magát, (itt is kell segiteni az okádást) a' rák ſzem, a' mágnesia, a' vizi tsiga por, és a' többi savanyúság ellen való ſzerek rabarbarával adva fogják ezt a' beteges állapatot megorvosolni. *Lásd a' gyomor fájásr.* Nro. 132—133. A' többſzeri meg-gyülést meg a' keserű, erösitő ſzerek fogják akadályoztatni. *Lásd a' köhögésr.* Nro. 96—97—98.

A' le *nyelt méregtől* okozott hányás közönségesen halálos, ha tsak hevenyibe a' sok tejes, nyálkás, és olajos italok el nem erötelenitik, tehetetlenné nem teſzik. Kö-

Közönségesebb eset az, hogy valaki oktalan kéztől hánytatót kér, mellyre majd lelkét ki-okádgya. Ez illyennek haſználnak a' gyomrára, és a' hasára rakott meleg fűſzerſzámos, vagy Spiritusokkal kéſzitett kötések, és all-lövellések. Nro. 142.

A' gyomornak, beleknek, avagy a' körülette lévő réſzeknek gyúladására következett veſzedelmes okádást meg lehet esmérni a' gyúladásnak jeleiből. Lásd orvoslását is: *Orv. Munk. 1-ső Dar. a' gyomor-'s a' t. gyuladás. 171. lap.*

A' görtsös okádáshoz tartozandó a' hajón, vagy kotsin menőknek okádása is. Úgy ſzinte, az elme indulatoktól, és valami kellemetlen undorodást okozó dolgoktól gerjeſztett okádás is ide való. (A' viselősek'okádásáról az aſzſzonyi nyavalyák köztt léſzen ſzó).

Még a' hajón, vagy kotsin utazóknak okádása idővel a' ſzokás által magától elmarad, kivált, ha kotsin lévén, többſzer kevés ideig béhunt ſzemekkel vannak; addig is a' fűſzerſzámos vizek: a' sárga fahéj viz, a' ſzékfű virág, méhfű, és ménta vizek fogják azt ſzüntetni; Sokaknak látomást haſznál a' kávé, avagy kevés jó ó bor. Az

Az elme indulatoktól ſzármazott okádást a' görts ellen való orvosságok: a' hódtetem Tinktura, a' Sydenhám' tsepjei, a' ménta, méhfű, és ſzékfű virág herbaté, 's a' t. állittyák-el. *Lásd a' Szív dobogás.* Nro. 127—128.

Mivel a' haragtól gerjedett okádásban nem tsupán tsak az érző inak ſzenvednek, hanem az epéből is sok öntődik-ált' az első utakba, itt a' görts ellen való orvosságoknak nints addig helyek, méglen előbb ez az első utakra öntődött epe borkővel, vagy más ide ſzolgáló közép sókkal, 's gyönge has-hajtókkal réſzſzerént ki nem' takarodik, réſzſzerint pedig tzitrom lével savanyitott levesekkel meg nem javittatik. Jó tehát, ha valaki a' kemény harag után magától okádik, vagy hasmenésbe esik.

Hogy a' ſzomoruság, a' bánat a' gyomort el-erötlenétik, meg bizonyodik abból, hogy azok az evés után közönségesen okádni ſzoktak, kiket nagyobb ſzomoruság, nagyobb bánat ér, és emésztt. Ártalmas vólna az e'féle hányást opiummal el-állitani, inkább gyönge üritőkkel kell a' fél emésztett étke-

ket,

ket, és iſzapot ki takaritani, annakutánna pedig könnyü erösitö füſzerſzámos ſzerekkel kell a' gyomornak elöbbi erejét megviſzſza ſzerezni. Ezeknél a' főbb segétségek közé valók az ártatlan mulatságok is, mellyekkel ſzomoruságjokat felejtsék.

A' kellemetlen undorodást ſzerző dolgoktól támadott hányást leg-jobban meggyógyittya az el felejtett képződés.

A' *görtstől* ſzármazott hányást egybe ne zavarja senki az epés iſzaptól ſzármazottal azért, hogy a' görtstől ſzármazottban is, ha tovább tart, a' beteg ſzintén úgy epét okádik, és a' ſzája is keserü. Hiſzen a' betegnek gyönge, izgathatóbb testéből, a' ſzédelgésből, a' külső tagoknak reſzkedéséből, a' sok halavány vizelletből, mellyek a' görtsös hányást meg-ſzokták előzni, elégségesen ki valósodik, hogy ez az okádás nem az epés iſzaptól, hanem a' görtstől vagyon. Azonfellyül: a' görtsös hányásban a' ſzáj az okádás előtt nem keserü, hanem még utánna keserül-meg; Ellenben az epés iſzap már az okádás előtt meg keseriti. Ennek a' görtsös hányásnak meg-

orvo-

orvosulása a' görtsnek meg-gyógyulásából válik-el.

Sokféle sérűdések ſzoktak a' hasban esni, mellyek hányást okozhatnak. Tetetődjék viſzſza a' sérűdés, 's leg-ottan meg-ſzünik a' hányás. Tudgyák azt igen jól a' tanult Borbélyok, hogy, a' melly sérűdéshez gyúladás ütközött, elsöbbſzer is ezt kelletik ér vágással, belső hivesitőkkel, all-lövellésekkel; kivül meg meleg lágyitó kötésekkel, és hasonló feredőkkel le-tsillapitani.

A' *kövektől* okozott hányást hogyan lehessen meg-esmérni, és hogyan kellessék orvosolni, *lásd a' kőről.*

Tsudálatos egyet-értés, és egyezés vagyon a' fő, és a' gyomor köztt. Ha a' fő meg-ütődik, meg-sebesittetik, vagy az agyvelő meg-gyúlad, vagy tsak valamivel keményebben meg-rázódik, leg ottan fel háborodik a' gyomor, és nagy erőſzakosan valami zöldes materiát vet-ki. (mindenkor roſz jel). Hiába, sőtt nyilván való ártalommal gyógyittatnék itt' a' hányás; A' fő sértést kell itten ſzorgalmatosan ki keresni, és a' sértő okokra nézve a' sértésnek ter-

mé-

méſzetéhez, és sullyához kell az egéſz orvoslást ſzabni, 's alkalmaztatni.

Különös gondviselése tetſzik-ki az állati Gazdaságnak abból, hogy, minekutánna a' gyomor temérdek fogyatkozások alá vettetett, még is olly ritkán látni mi képtelenségeket. Egyedül a' gyomor meg-keményedést tapaſztalhatni többſzer azokban, kik a' sok réſzegitő italokkal viſzſza éltenek, vagy kikben valaha a' félben hagyó hideg amaz egyéberánt betsülhetetlen peruviai fa héjjal eröſzakosan el-fújtódott.

Ez illyen betegek bizontalan időkben, de közönségesen egy, két órával az evés után okádnak. Kezdetben tsak a' vastagabb, és nehezebb emésztheto étkeket vetik-ki, nem is okádnak mindennap, noha idővel mindennap, és már nem tsupán az étkeket, hanem ſzörnyű sok, nyálos taknyot is vetnek-ki: Valamint pedig a' hányás ſzaporodik, és gyarapúl, a' ſzerint a' has naprul napra erössebben el ſzorul, méglen egéſzen el-záródik; a' betegek látomást elhitványodnak, el-ſzáradnak, 's el-veſznek.

Oko-

Okosan tselekſzik az, ki az e'féle kétséges kimenetelű gyomor' fogyatkozását inkább Orvossal közli; ki meg-próbálván a' gyöngébb fel oldó, 's oſzlató ſzereket, (ne talántán az erösebbek által a' meg-keményedett réſz rákfenévé vállék) 's tapaſztalván, hogy semmiképp' sem boldogúl betegével; úgy fogja keserves ügyét palástolni, az az: olly élet rendet fog néki ſzabni, hogy nyomoruságos életét könnyebben, és tovább is vihesse.

Életrend. Még valakit a' hányás háborgat, tsendesen feküggyék, semmi ollyast ne mivellyen, mellyel a' hányásra uj alkalmatosságot, uj okot nyujtana. Még okádik, az ételt úgy sem kivánnya, de, minekutánna el-állott a' hányás, még akkor is jó ideig kevés marha hus lénél, mellyben árpa, vagy ri's kása főtt, egyebet ne egyék. Továbbá mit egyék, 's mit igyék, arról a' hányást gerjeſztő okoknak, és a' nya valyának hol miféle terméſzete, és sullyasemmi bizonyost sem engednek általlyában meg-határozni. Az ugyan tsak igaz, hogy senki a' gyomor gyúladással ſzövetkezett há-

hányásban a' bort meg nem fogja engedni. Ellenben ki tagadná-meg attól, kiben a' hányás a' sok taknyos iszaptól keletkezett?

RETZEPTEK.

Nro. 139.

Végy: *Tizenöt grán rabarbarát, annyi sok haszná sót. Tsinály port, 's adgy-bé minden 3-dik órában egyet.*

Nro. 140.

Végy: *Három grán hánytató bor követ, tiz grán fejér nád mézet. Egyelitsd-öszve, 's add-bé egyszerre.*

Nro. 141.

Végy: *Fél könting tiszttitott bor követ, annyi sok haszná sót. Tsinály port, 's adgy-bé minden 2-dik órában egyet.*

Nro. 142.

Végy: *Fekete gyopárt, májoránnát, és méntát, mindenikből két marékkal, vagdald-öszve, vard zatskóba,*

Nro. 139.

℞. Rh. elect.
Sal. polychr. aa.
gr. quindec.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. pulv. un.

Nro. 140.

℞. Tart. emet. gr. tria.
Sach. alb. gr. decem.
m. f. pulv. p. dos.

Nro. 141.

℞. Crem. tart.
Sal. polych. aa. dr. sem.
m. f. pulv.
d. om. 2 hor. pulv. un.
donec satis purgetur.

Nro. 142.

℞. Herb. origan.
— majoran.
— menth. aa.
man. duos.

forrázd-le forró borral, hadd állyon egy fertály óráig bé-fődve; azután fatsard-ki gyön-gén a' zatskót, hintsd-meg ménta spiritussal, 's tedd a' gyomorra.

c. m. insuant. in saccul. cui affund. vin. ferv. q. s. relin. p. 1/4. hor. vas. claus. dein. saccul. levit. express. irroretur Spirit. menth. et adpl.

A' VÉR HÁNYÁSRÓL.

De Vomitu cruento.

A' *Vér hányás'* nevezete olly értelmes, hogy majd lehetetlen értelmesebb ſzavakkal meg-magyarázni. Elég az: Ha valaki a' gyomrából a' vért erőſzakosan a' ſzájan eregeti, *vért hány.*

Meg kell, de könnyű is meg-válaſztani a' *vér-hányást* a' *vér-pökéstől*; mert a' Vér-pökés mindenkor köhögéssel jár; a' vér-hányás ellenben a' köhögés helyett inkább valami émelgést, és nehézséget ſzerez; azután: A' vér-pökésben a' vér a' tüdőkből jönfel, világos piros, és habos. A' vér-hányásban a' vér barna, fekete, sürü, göröngyös, és a' gyomorból adódik-fel.

Okai.

Okai. A' vér-hányásnak jelesebb gerjeſztő okai közül valók: A' sok sürü vérnek a' gyomor körül lett öſzve gyülése. A' gyomor körül lévő tagoknak: a' májnak, a' lépnek, 's a' t. bé dugulásai; A' kis hasnak görtsös öſzve huzódása, a' mikor tudniillik a' vér a' bél-erekből, és a' fodor hájból ki a' gyomor felé ſzoritódik. Leg-veſzedelmesebb: a' nedvek' tsipőssége, és a' gyomor ér daganatoknak ki-ſzakadása; jól lehet a' sem igen jó, ha a' külső erőſzak: az esés, döfés, ütés, 's a' t. okozza a' vér-hányást.

Kezdete. Minekelőtte valaki vért hány, előbb a' gyomor körül valami gyötrő nehézséget, és feſzülést érez, azután émeleg, alítozik a' gyomor, méglen valami fekete, sürü, göröngyös vért kezd okádni. Kiknél a' vér-hányás az el állott arany érből, hó ſzámból, vagy más ſzokott vér-folyásnak meg-rekedéséből keletkezik, azoknál az illyen el-állott vér-folyások után esenkedő holmiféle történeteket is tapaſztalni, láthatni.

Kimenetele. Való ugyan, hogy sokak, ha a' vért igen böven nem hánnyák, tsak hamar

meg-könnyebbűlnek, hamar ſzerentsésen meg-gyógyulnak. Mindazonáltal a' meg-győződésig intetődünk a' külömbféle sullyosabb gerjeſztő okok által, hogy sokſzor veſzedelmes, sokſzor halálos is a' vér-hányás.

Orvoslása. Minekutánna ki-tanúlta az Orvosló a' vér-hányásnak gerjeſztő okát, forditsa-el másfelé a' vérnek a' gyomor felé való rohanását, és iparkodgyék egy uttal, hogy a' gyomorba már bé öntődött vért onnét mentől előbb ki-takaritsa. Legyen p. o. okul a' gyomor körül öſzve gyült sok, sürű vér, a' mint ſzokott történni az el állott arany-ér, hó-ſzám, vagy más ſzokott vér-folyás után: Első léſzen az ér-vágás, ha tsak a' sokáig tartott hányás által már úgy is felette sok vért el-nem veſztett a' beteg, a' mit a' külső tekéntetből, és az élet ér-verésből igen könnyű meg-tudni; mert ollyankor a' beteg halaványy, duzzadt, 's erőtlen; az élet ér, a' helyett, hogy tellyes vólna, inkább kitsiny, lágy, és üres.

Az ér-vágás után rendeltessenek gyakor, lágyitó all-lövellések; mellyekre a' belek ürülnek, és a' vér alá felé tsalódik. Be-

lől

löl a' többek közül jó a' közönséges kut viz salitrommal, tzitrom', vagy tengeri szőlő lével; rövideden: a' savanyótska, salitromos italok, mellyek a' gyomornak is kedveznek, és a' körülette meg-gyült sürű vért is oszlattyák, enyhitik, 's engesztelik. Nro. 143—144. A' ki-dagadott arany érre piotzák rakassanak.

Meg-szokott ezekre a' vér-hányás szünni. Mindazonáltal ha el nem állana, és a' beteg látomást erötlenednék, egyenesen a' gyöngyébb öszve huzó szerekhez lehet nyúlni. Ditséretesek a' gyönge öszve huzó erejekről: a' száraz kökényből, berkenyéből, vagy somból főtt vizek, a' bé-főtt szarka tövis' gyümölts, vagy piros rósából, medve szőlőből, széles uti lapúból, szarvas nyelvű füből, 's a' t. tsinált herbaték hidegen iva. Nagy haszznúak kivül a' gyomor tájra, és az oldal ágyokra rakott etzetes vizbe mártott három, négy rétű ruhák.

Tsendesitőket, jelesen opiumot mind addig nem szabad adni, méglen mind ezekre a' vér-hányás el nem állott; akkor, hogy az hányással okozott keményebb meg-rázódások

dások ne ártsanak, és a' vér-hányás is ſzünnyek, a' tsendesitőkre, az opiumra kell fakadni. Nro. 145—146. vagy *Lásd a' Hurut:* Nro. 104—108.

Minekutánna a' vér-hányás meg-ſzünt, borkővel egyeledett rabarbarával, gyakrabb, de kissebb adományokban, kell a' beteget mind addig éltetni, valamig a' gyomorból a' még talám viſzſza maradott vér alól lassanként egéſzen ki nem takarodott.

Az orvoslásnak kezdetétől egéſz végezetig azon legyen az Orvosló, hogy az előállott vér-folyást, melly a' vér-hányást következtette, viſzſza állitsa. Azomban, ha eddig a' környülállások tiltották, ha némelly akadályoſztató okok nem engedték, már most, minekutánna a' vér-hányás tökélletesen meg ſzünt, minden tehetséggel ennek viſzſza hozattatásában mesterkedjék.

A' gyomor körül lévő tagoknak: a' lépnek, és májnak bé dugulásaiból eredett vér-hányást is, ha az élet ér tellyes, és erős, ha a' beteg egyéberánt böv vérű; az ér-vágással kell kezdeni, de gyökeres orvoslását, akarom mondani: a' dugulásokat ki-

vül-

vűlről a' ſzékfű, bodza, és olaſzutifű virágokból tsinált oſzlató kötések, párolások, és dörgölések fogják fel-oldani; belől meg a' gyönge fel oldó, és oſzlató orvosságok fogják ugyan azt odább munkállani, 's végbe vinni. Nro. 147—148.

A' mikor a' kis has görtsösen öſzvehuzódik, akkor a' vér a' bél erekből, és a' fodor hájból a' gyomor felé ſzoritódik. Ezzel az alkalmatossággal, ha a' beteg vért hány, egyedűl a' görts ellen való orvosságok, mellyeket belől, és kivűl all-lövellésekben, és párolásokban is lehet adni, leſznek segétségűl; ezek fogják a' gerjeſztő okot el-rontani, meg-semmisiteni. Láss illyeneket: *a' Fűladás*: Nro. 88—89—90.

A' nedvek tsipősségéből, a' mit a' sülyben láthatni, a' gyomornak, vagy más ſzomſzéd tagnak a' rákfenétől, avagy más veſzedelmes fekélytől esett ki rágattatásából következett vér-hányásban is az okot kellene meg-rontani, de könnyebb ezt javasolni, hogy sem végbe vinni. Az illyen vér hányás közönségesen tsak a' halállal áll-el.

A'

A' mikor az esés, ütés, döfés, vagy más ollyas külső erőszak okozza a' vér-hányást; akkor a' nagyobb, vagy kissebb erőszak, és sebesedés válaszsza-meg a' szerentsés, vagy a' szerentsétlen ki menetelt. A' mint is, ha az erőszak türhető vólt, az erőhez, és a' betegnek a' többi állapattyához szabott ér-vágásokra, a' gyakor lágyitó all-lövellésekre, és a' sok vékonyitó, 's feloldó szerekre, ha magát tsendesen tartya a' beteg, tökélletesen meg-gyógyulhat, tsak sértett tagját is székfű, bodza, és olasz uti fű virágokkal jó ideig párallya. Nro. 149—150.

Ellenben: Ha a' külső erőszak kemény vólt, és a' sértett tag gyönge, kényes, úgy, hogy a' vér nem tsak a' szájan, hanem vérhas gyanánt még a' beleken is folydogál; avagy, éppen a' has üregbe öntődik; akkor a' has hirtelen fel puffad, az ábrázat bé esik, el halaványul, a' lélek-vétel egyre nehezedik, az élet ér verés kitsinyül, reszkedni kezd, a' külső tagok meg-hülnek, az inak rángatódni kezdenek, és a' beteg élni meg-szünik.

Élet-

Életrend. Valamint a' vér-pökésben, úgy itt is első az, hogy a' beteg tsendesen legyen. A' többit a' gerjesztő ok, a' nyavalyának sullya, és a' betegnek állapattya választya-meg. Közönséges törvényül lehet az, hogy nehezebb étkekkel gyomrát ne terhellye, rendetlenebb elme indulatoknak helyt ne adgyon, és nagyobb, 's hevesebb test mozgásokat jó ideig ne tegyen.

RETZEPTEK.

Nro. 143.

Végy: *Egy könting tiſztitott salitromot, két lat tengeri ſzőlő gyületet, tiz lat bodza virág vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 144.

Végy: *Egy lat sóskagyökeret, vagdald-öſzve, főzd elegendő vizben fél óráig. Szűrj-le egy meſzſzelyt, 's adgy-hozzá egy könting tiſztitott salitromot, három lat leány som gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.*

Nro. 143.

℞. Nitr. pur. dr. un.
Syr. ribes. Unc. un.
Aqu. fl. samb.
Unc. quinque.
m. d. om. 2 hor. 2. cochlear.

Nro. 144.

℞. Rad. acetos. Unc. sem.
c. Coqu. s. q. Aqu. com.
p. 1/2 hor.
Colat. libr. un.
adde
Nitr. pur. dr. un.
Syr. berber. Unc. un. sem
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro.

Nro. 145.

Végy: *Másfél könting vörös örmény földet, két lat Sz. János kenyér gyületet, hat lat hársfa virág vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy-két kanállal*

Nro. 146.

Végy: *Egy könting sárkány vért, két lat fejér mák gyületet, hat lat hársfa virág vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy kanállal.*

Nro. 147.

Végy: *Négy lat tiſzta nyers árpát, három lat pörje gyökeret. Vagdald-öſzve, főzd vizben fél óráig. Szűrjle másfél meſzſzelyt, adgyhozzá három könting hig leveles borkövet, három lat ſzederj gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.*

Nro. 148.

Végy: *Egy lat tiſztitott borkövet, két könting sok hazú*

Nro. 145.

℞. Bol. armen. dr. un. sem. Syr. diacod. Unc. un. Aqu. fl. tiliæ Unc. tres. m. d. om. hor. un. vel duob. Cochlear.

Nro. 146.

℞. Sangv. dracon. dr. un. Syr. pap. alb. Unc. un. Aqu. fl. tiliæ Unc. tres. m. d. om. hor. un. Cochlear.

Nro. 147.

℞. Hord. mund. Unc. duas Rad. gramin. Unc. un. sem. c. m. Coqu. s. q. Aqu. rom. p. 1/2 hor. Colat. lib. un. adde Liqu. ter. fol. tart. dr. tres. Syr. moror. Unc. un. sem. m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 148.

℞. Crem. tart. Unc. sem. sal. polych. dr. duas.

m.

nú sót. Tsinály port, 's adgy-bé napjában 3-ſzor, 4-ſzer egy kávés kanállal, 's igyék-reá bodza, és ökör farkfű virágokból, és édes gyökérből egy findsia herbatét.

Nro. 149.

Végy: *Egy könting tiſztitott salitromot, három lat bodza Liktáriumot, nyoltz lat bodza virág vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 150.

Végy: *Másfél könting tiſztitott borkövet, három lat bodza Liktáriumot, annyi savanyú pálma Liktáriumot. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 3-dik órában egy kanállal, 's igyék-reá a' Nro. 148. herbatéből egy findsiával.*

m. f. pulv.
d. ter, 4-ter de die un. cochl.
Coffeac. superbib. vascul.
infus. spec. flor. samb. verbasc. et Rad. Liquirit.

Nro. 149.

℞. Nitr. pur. dr. un.
Roob. samb. Unc
un. sem.
Aqu. fl. — Unc. quatu.
m. d. om. 2 hor. 2. cochlear.

Nro. 150.

℞. Crem. tart. dr. un. sem.
Roob. samb.
pulp. tamarind. aa. Unc.
un. sem.
m. d. om. 3 hor. uu. Cochl.
superbib. vascul. infus.
Spec. Nro. 148.

A' HAS-FÁJÁSRÓL.

De Colica.

A' beleknek majd keményebb, majd türhetőbb fájása *kolikának*, *Has-fájásnak* neveztetik. Ez

Ez a' has-fájás minden időbéli gyötörhet, de kiváltképpen a' lágy, vagy nagyon ſzáraz testüek, kik sokat ülnek, kiknél a' belek nagyon érzékenyek, és kiknek nedvök romlottak, 's tsipössek, ſzenvednek benne.

Okai. A' bél-gyúladáson, a' görtsön, a' kemény mirigyeken, és a' külömbféle daganatokon kivül, nem tsak a' le nyelt, 's meg-evett hal ſzálkák, portzogók, tsont darabotskák, tseresnye, ſzilva, és lasponya magok, 's a' t. gerjeſztenek has-fájást, hanem a' ſzeleket okozó, a' nehéz emészthető, kemény, 'siros, és nagyon fűſzerſzámos étkek, és a' heves réſzegitő, vagy a' hideg, jeges italok, a' belekben meg-gyült sok takony, a' geleſzták, a' hoſzſzas hasſzorulások, a' felette erős has-hajtó orvosságok, a' láb meg-fázás, a' hirtelen meghülés, az arany-ér, a' fejér folyás, a' folyó fekélyeknek hirtelen meg-rekedése, a' tejnek az emlőkből lett oktalan viſzſza ſzoritása, a' náthás, köſzvényes, sülyös, vagy más e'féle nyavalyás materiának a' belekre lett ált' tétele; ſzóval: Valami a' beleket

ki-

ki-tágíthattya, az mind mint annyiſzor has-fájást okozhat.

Feloſztása. Abból, hogy a' has-fájásnak gerjeſztő okai külömb meg-külömb helyeken találtattak, fel oſztódott a' has-fájás arra a' rendbéli has-fájásra, mellynek gerjeſztő okai *benn* a' belekben vannak; azután arra, mellynek gerjeſztő okai a' belek *hártyáit* el-fogják, és végre: arra, mellynek okai *távul* a' belektől, tsak az *együtt ſzenvedés* által munkálódnak.

Benn a' belekben ſzállott gerjeſztő okok közül a' sok kit véletlen, kit torkosságból le nyelt, és a' belekbe ált' ment hideg, jeges italok, és a' fanyar, tsipős, ſzelekkel tele kemény, nehéz emészthető, 'siros étkek, vagy a' le-nyelt nem enni való emészthetetlen testek gerjeſztik az úgy nevezett *torkosságból* eredett has-fájást; A' taknyos temperámentomuakban, ha sokat ülnek, a' sok téſztás, a' sok ſzeleket okozó étkek támaſztyák a' *ſzél* has-fájást; És úgy tapaſztalhatni továbbá az *epétől*, a' sükeres enyv forma *takonytól*, a' meg-gyúlt, 's meg-keményedett *ganétól*, és *geleſztá-*

tól,

tól, mint benn a' belekben ſzállott gerjeſztő okoktól külömb kûlömbféle has-fájásokat. Legyen helye itt a' *Bánya* has-fájásnak is, mellynek tsak azok kinzottyai, kik ólommal bajlódnak, kik ólommal édesitett bort iſznak, vagy kikbe az ólom akármi mód' bé-ſzökött.

Azokból a' has-fájásokból, mellyek a' belek' alkotásába bé hatott gerjeſztő okokból ſzármoznak, leg-esméretesebbek: A' *gyúladozó* has-fájás, az *arany-értől*, és a' nyavalyás materiának a' belekre lett *ált' tételéből* következett has-fájás.

A' görts, a' vese fájások, a' hó-ſzám, a' nehézkesség, a' gyerek-ágy, és a' megfázott lábok az együtt ſzenvedés által ſzoktak has-fájást nemzeni.

Kezdete. A' külömböző, sokſzor ellenkező okok tselekſzik, hogy hol lassubb, és ſzelidebb, hol pedig hevesebb, és keményebb történetekkel kezdődik a' has-fájás; Azért bátor a' nyughatatlanságok, a' hánkódások, és virrogatások közönséges történetei legyenek, még is tapaſztalni, hogy némellyeknek gyomrok émeleg, okádnak, ha-

sok

sok bé-ſzivódik, el-ſzorul a' vizelettel együtt; Mások az ájúlásokkal, nyavalya-töréssel, a' ſzél-ütéssel küſzködnek, reſzkednek, 's az egéſz testökben, vagy leg-alább külső tagjaikban fáznak, 's a' t.

Kimenetele. A' has-fájás a' kétségesebb kimenetelű nyavalyák közül való réſzént azért, hogy a' nagyon érzékeny belek a' keményebb rágó fájásokat ki nem álhattyák a' nélkül, hogy rettentőbb történetek ne ütközzenek-hozzá; réſzént pedig azért, hogy sokſzor vajmi nehéz a' gerjeſztő okot kitalálni; vagy ha fel találtatott, talám lehetetlen hirtelen úgy el-rontani, hogy ártani leg-ottan meg-ſzünnyék. Azért csak akkor lehet jó a' reménység, ha a' gerjeſztő ok ſzelid, ha a' fájások türhetők, nem is régibe kezdődtek, ha a' belek nem annyira sértődtek, és a' történetek is engeſztelhetők.

Orvoslása. E'fájdalommal, és veſzedelemmel tellyes betegségben tudja-meg előre az Orvosló: Nem sérült-e a' beteg? ne talántán az illyen el-rejtett seröddésből következett légyen a' has-fájás, mellyet tudatlanságból még más orvosságokkal en-

geſz-

geſztelni kiván, addig az el-rejtett sérődésből következett történetek a' beteget a' fenével ki-ſzóllittassák. 2-*ſzor*: Akármi okból ſzármazott légyen a' has-fájás, figyelmezzen arra, hogy a' has el ne ſzorullyon. 3-*ſzor*: Emlékezzék meg arról, hogy minden keményebb has-fájáshoz, ha tovább tart, későbbre gyúladás ſzokott járúlni, melly egyſzeribe meg-fenesedik. 4-*ſzer*: Mivel minden has-fájás görtsel vagyon, leſznek minden esetre ollyas közönséges ſzerek, mellyek addig is, még a' valóságos ok ki-találtatik, és a' has-fájás tökélletesen meg esmértetik, ha meg nem gyógyittyák is, legalább engeſztelik. Ollyanok a' ſzékfü virágos lágyitó kötések, a' lágyitó feredők, és all-lövellések. 5-*ſzör*: Ezektől a' közönséges ſzerektől el ne állyon mind addig az Orvosló, még tökélletesen ki nem tanúlta okát, és indulattyát a' has-fájásnak. Menyünk már az Orvoslásra.

Tegyük, hogy a' betegnek saját vallásából, a' hasnak ki-feſzüléséből, és keménységéből, az állandós fájdalomból, a' böfögésekből, és a' néha vele járó okádásokból

ki

ki tudódott, hogy a' has-fájás valami véletlenül le nyelt, vagy torkosságból béfaltt, és a' belekbe által ment emészthetetlen, talám nem is enni valóból támadott. Ha nints gyúladással, ha nints is mit tartani tőle, a' nélkül, hogy eret kellene nyitni, a' sok lágyitó, nyálkás, és olajos orvosságok, az e' féle all-lövellések, és a' hasra rakott meleg lágyitó kötések elégségesek lesznek a' beteg' helyre állíására. Nro. 151—152—153. Valamint ezekre a' közönségesen el-zárt has meg-indul, leg-ottan alább hagynak a' történetek: a' has meg-lágyul, a' fájások ritkábbak, türhetőbbek lesznek. Az ohajtott következések elégségesen reá fogják birni az Orvoslót, hogy ezek mellet álhatatosan meg maradjon, ezekkel a' beteget mind addig huzomost éltesse, a' mig minden történetek el-múlnak, és a' has mindenképp' meg-lágyúl.

Tsak akkor kell ezeket a' nyálkás, olajos orvosságokat Mannával, sénna levelekkel, vagy valami gyöngébb közép sóval erösiteni, és az all-lövelléseket is Velentzei szappannal, konyha sóval, vagy, ha szükséges, dohány levelekkel izgatha-

tóbbakká tenni, a' mikor reájok a' has egyéberánt ſzorult marad, és a' fájás sem enged: Végre: a' gyönge erösitők fogják az el-gyengült beleknek előbbi erejeket megſzerezni. Nro. 154.

Ámbátor kiki tudgya, hogy minden rendbéli has-fájásoknál meg-ſzoktak a' ſzelek jelenni, még is éppen a' ſzelek, és a' has-korgások követtetik-el sokaktól sokſzor azt a' veſzedelmes hibát, hogy miattak más rendbéli has-fájás ſzél has-fájásnak tartatik, 's mind addig mint ſzél has-fájás gyógyittatik, valamig a' sok ſzél has-fájás ellen való izgatóbb, 's hevitőbb ſzerek által a' beteg el-öletik.

Ennek a' veſzedelmes hibának távoztatása okáért külömböztesse tehát kiki azt az állapatot, mellyben a' ſzelek a' has-fájást gerjeſztik, attól az állapattól, mellyben a' has-fájást nem a' ſzelek, hanem más akármi okok tsinállyák, és a' ſzelek tsak mint következtetések járulnak hozzája. Lám, nem az a' ſzél has-fájás, melly haskorgásokkal, és ſzelekkel vagyon, hanem az az, mellyet a' ſzelek gerjeſztenek.

Egyék

Egyék valaki sok nyers gyümöltset, vagy igyék valamivel több mustot; mindegyik könnyen meg-for a' gyomorban, sok ſzeleket ád magától; tsinállyanak ezek a' ſzelek has-fájást, bizonyos, hogy ez a' has-fájás valóságos ſzél has-fájás léſzen, mellyet meg is orvosolnak ſzerentsésen a' ſzelek ellen való orvosságok. De ſzenvedjen valaki a' vak, vagy külömben viſzſza verödett arany-ér miatt has-fájásban, Mártérja leſz a' ſzeleknek, többet is fogja ezeket, hogy sem a' vak, vagy viſzſza verödett arany eret vádolni; azért nagyobb ſzerentsétlenségére nem is reménykedik egyéb segétségért, tsak hogy a' ſzelektől ſzabadulyon, holott a' ſzelek ellen való orvosságok az illyen esetben hasonlók a' tüzre öntött olajhoz.

A' *ſzél* has-fájás a' lágy, taknyos temperámentomúakat, és azokat ſzokta gyötörni, kik sokat ülnek, kik sok téſztás, és egyéb sok ſzeleket okozó étkekkel táplálltatnak. Meg-esmérni abból, hogy bél-korgásokkal, és has puffadásokkal ſzokott ostrom gyanánt gyakrabban viſzſza térni; a' has néha annyira fel-puffad, 's ki tágul,

hogy még a' kényesebb tapintásra is jajdul a' beteg; egyéberánt: a' has ſzorult, a' ganajlat öſzve ſült ketske bogya formára. Ha történetből a' ſzelek el-indúlnak, mint ha el vágnák, tsak hirtelen el áll a' fájás.

Az orvoslása kettőben foglalatoskodik, tudniillik: a' ſzelek' el-indittásában, és, hogy más nyavalya ne járullyon-hozzá. Minekokáért, ha a' beteg fiatal, ha bőv vérű, és a' fájások ſzörnyűek, a' bél-gyúladásnak el-távoztatása végett a' kézen eret kell nyittatni, a' hast lágyitó, 's egyſzersmint ſzél hajtó meleg kötésekkel kell burogatni. Nro. 153. Belől: ſzékfű virág vizzel, édes kömény, vagy ánis vizzel, vagy pedig ezekből, 's ezekhez hasonló ſzeleket hajtó ſzerekből, úgy mint: narants héjből, angelika gyökérből, 's a' t. herbatékat kell adni; Nro. 155. avagy ezekből az édes salitromos Spiritussal, Hoffman' tsepjeivel, 's a' t. Vegyétékeket lehet rendelni. Nro. 156.

Azomban, ha tsak ezek a' ſzerek hamar nem haſználnak; sokáig velek élni nem tanátsos, ne talántán a' hoſzſzabb velek élés gyúladást gerjeſzſzen. Bátorságosabbak az

ollyan

ollyan akaratos esetben mind kivül, mind belöl a' lágyitó, nyálkás, olajos orvosságok.

Az *epés* has-fájásnak három Német tapaſztalhatni; Azt, melly *járvány* has-fájásnak neveztetik, azután azt, melly minden időben, akármikor támadhat, és azt, melly az epe kövektől ſzármazik.

A' *járvány* többnyire nyáron, vagy öſzkor dühösködik, többeket le-fektet, de kiváltképpen az epés temperámentomúakat, a' fel serdült, és közép időbélieket zaklattya. Néha meg-előzi, néha követi a' vérhast, kivált, a' mikor az ollyan epés, rothadt indulatú vér-has helytelenül el-fojtódik, akkor a' viſzſza maradott, romlott materiából igen könnyen támad. Kezdetben a' fájdalom türhető, és bolygó, későbre türhetetlen, és egy helyre ſzorúlt, máskor úgy magyarázza magát a' beteg: mintha valami zsineggel volnának öſzve ſzoritva a' belek. Kezdetben az okádások sem olly gyakrok, a' has sem ſzorúlt-el annyira, idővel gyakrabbak az eröltetések, és okádások, és a' has annyira el-ſzorúlt, hogy még a' hathatósbb has-hajtók sem üthetnek ált'; azért

zért végre a' ſzájan jön-ki az emésztet, a' böfögések, és a' lehelet rothadt büzüek, a' ſzáj keserű, a' ki okádott materia hol zöld, hol sárga, 's a' t.

Ennek a' járvány has-fájásnak Orvoslása azzal kezdődik, hogy a' meg-romlott epét el-erötlenitse, és a' testből ki-hajtsa; azzal végződik, hogy a' meg-gyöngült belek meg-erősüllyenek, és a' viſzſza eséstől oltalmaztassanak.

El-erötlenedik, és ki takarodik a' testből a' meg-romlott epe leg-bizonyosabban az okádtatóra. Folytattyák továbbá a' megromlott epének el erötlenétését a' savanyós, gyönge has-hajtók. Nro. 157. és kivül a' ſzékfü virággal egyeledett lágyitó füvekből tsinált meleg kötések.

Gyermekeknél, aſzſzonyoknál, és más izgathatóbbaknál, ha a' has-fájás keményebb, méltán tarthatni az in-rángatásoktól. Ezeknek, ha nints a' gyúladástól mit félni, mihent az elöbbi mód ſzerént ki ürültek, mind belől, mind kivül all-lövellésekben bizvást adódnak az engeſztelők.

Fe-

Felette könnyü ebbe a' viſzſza esés; őrizkedgyék azért mindenképp' a' beteg; éllyen merő gyönge, és hig étkekkel, hadgyon békét a' 'siros, olajos étkeknek, és a' sok husnak, dörgöltesse napjában kétſzer, háromſzor hasát ſzeretsen dió virággal, gyalog fenyő maggal, myrrhával, vagy más fűſzerſzámos füstekkel meg-füsteltt flonellel, gyakorollya testét kényes, és kedvet töltő foglalatosságokban; Éllyen ezer jó füvel, pápa füvel, ſzékfű virággal, vagy más e'féle gyönge füſzerſzámos ſzerekkel. Éllyen több izben, de mindenkor kevés jó ó borral, 's nem léſzen mit félni, mit tartani a' viſza eséstől.

Az az *epés* has-fájás, melly minden időben akár mikor támadhat, leg-inkább azokat lopja-meg, kik a' kövér, 'siros ételekben telhetetlenek; Vannak ollyanok is, kik tsupán a' téjtől, vagy ha téjfelyből többetskét eſznek, el-kapják. Ebben a' has-fájásban leg többet ſzenved a' fő, mert nagyon ſzédeleg, és alig birja magát; A' has nem feſzült ugyan, a' fájdalom is alig nevekedik a' tapintásra; de az égető vizellet

tsak

tsak tsepegve mégyen, a' ſzáj keserű leſz, az élet ér ſzökés sörény, és olly kitsiny, hogy alig érezni. Az émelgések vagy okádásra, vagy felette büdös, dög büzű hasmenésre ſakadnak, 's valamellyikkel végződnek.

Ez az akármikor támadható *epés* has-fájás az előbbenyivel egy formán orvoſoltatik, tudniillik: okádtatóval, és a' savanyós, fel oldó, has-hajtókkal, a' pörje gyökérrel, borkővel, rabarbarával, a' sénna levelekkel, és más illyesekkel, mellyek az epéhez hasonló ávas, 'siros undokságat elerőtlenitik, 's ki-takarittyák.

Sem itt, sem az előbbi has-fájásban nem ſzükséges az ér-vágás, ha tsak a' betegnek böv-vérüsége, és a' kegyetlen sokáig tartott fájdalom bél-gyúladással nem fenegetnek.

Az epe hólyagban termett kövek az epe' ki-folyását akadálaſztatván, ſzörnyü nyughatatlanságokat, fájásokat, és rángatódásokat gerjeſztenek az egéſz hasban. Hogy ezek a' fájdalmas zavarodások az epe kövektől legyenek, meg-tudhatni leginkább abból, hogy nem állandósak, hanem hogy több izben ostromonként ſzoktak viſzſza

tér-

térni, és hogy, minekutánna kevés időre le tsendesedtek, az egéſz test el sárgul.

Másképp' kell ezeken segiteni az ostrom alatt, másképp' az ostrom után. Az ostrom alatt mind belöl, mind kivül a' sok lágyitó, olajos orvosságok, all-lövellések, és kötések szükségesek. Az ostrom után az epét higitók, a' köveknek további nölését hátrálók, és bontogatók a' leg-foganatosabbak, tudniillik: a' gyengébb közép sók pörje gyökérrel, és mézzel, a' ſzappanyos pilulák, 's több illy erejü ſzerek. Nro. 158—159.

A' lágy, taknyos terméſzetüekben, azokban, kik sokat ülnek, és nagy réſzént tsak téſztás, és ſzáraz főzelékekkel: babbal, borsóval, lentsével, 's a' t. tartyák élettyeket, közönséges a' sükeres, enyv forma *takonytól* költt has-fájás. Ki is tudódik leg-jobban a' betegnek temperámentomából, és élete módjából.

Engeſztelik ezt a' has-fájást a' lágyitó kötések, és all-lövellések, és minekutánna a' fájdalom ſzelédült, a' taknyot fel vagdaló, és a' hasból ki-eregető orvosságok, tudniillik: az üröm, az örvény gyökér, a' keserü

serű gyökér, a' kalmus, a' mester gyökér, a' ſzegfű ſzagú gyökér, a' ruta, a' közép sók, a' sappanyos, és mézes orvosságok, és all-lövellések. Nro. 160—161.

Hogy pedig emez enyv forma takony többé meg ne gyüllyön, kétség kivül leg jobb vólna az élelmet másitani; azomban a' füſzerſzámos füstelőkkel teendő has-dörgölések, a' gyakrabb test mozgások, és az erősitő ſzerek is elégségesen meg-fogják őket ojjni.

A' meg-keményedett, 's öſzve sült ganétól következtetett has-fájást meg-találni azoknál, kik ſzáraz terméſzetűek lévén sokat ülnek, és merő nehéz, ſzáraz eledelekkel élnek, és egyébaránt is rösten megyen a' hasok.

Ki tanúlhatni ezt magától a' betegtől, ki is élete módját, és röst ganélását hiven meg-fogja mondani; azután a' hast tapogatván, nem nehéz az öſzve sült, golyobis forma ganét meg-érezni. Ártanának itten a' nagyon izgató, és has-hajtó ſzerek, inkább lágyitó, olajos orvosságokkal, all-lövellésekkel, és az egéſz hast bé boritó hasonló kötésekkel kell előbb a' kemény e-

méſz-

méſztetet fel áſztatni, lágyitani. Nro. 162—163. Annakutánna kell a' hast lassanként meg inditani. Nro. 164.

Azt a' has-fájást, mellyet a' geleſzták okoznak, meg-lehet esmérni abból, hogy a' beteg halavány képü, sokat nyálzik, az orrát egyre dörgöli, sokat eſzik, és az evés után puffad, a' ſzemei bádgyadtak, a' ſzemfény nagyon ki tágult, éjtſzaka, a' mikor leg-inkább gyötrődik, sokat ébredez, fogait tsikorgattya, éhségről, ſziv-dobogásról, és émelgésekről panaſzkodik, sokſzor el is ájúl, 's a' t. Az orvoslás a' geleſztákat veſzi tárgyúl.

A' *Bánya* has-fájás jobbára tsak azokat ostromollya, kik ólommal bajlódnak; azért olly közönséges az Aranyozók', fazokasok', kép irók, és Patikáriusoknal, és azoknál, kik ólommal édesitett bort iſznak, avagy akármi mód' az ólmot testökbe bé-veſzik.

Az ólom kemény has ſzorulásokat ſzokott okozni, sőtt későbbre egéſzen el zárja a' ſzéket, úgy, hogy azután már nem magánosan, hanem egyſzersmint a' ganajlattól támadott has-fájást is kell tekénteni.

To-

Továbbá: Az ólom a' gyomrot, és beleket egyre ingerli, 's izgattya, azért a' gyomor lév sokasodik, de kiváltképpen az epe ſzaporodik, 's illy formán a' bánya has fájás az epés has-fájásnak történeteiből is réſzesül; a' ſzáj keserü, az okádott materia hol sárga, hol zöld, a' nyelv epés, 's a' t. Innét történt ama nagy hiba sokſzor, hogy a' valóságos bánya has-fájás epés has fájásnak tartatott, és viſzontag. Jól gondolkodik, a' ki a' sokáig tartott bánya has-fájást az epéből, és ólomból öſzve állottnak tartya.

A' bánya has-fájás meg-esmérteti magát mind ezek köztt az egybe zavarodott történetek köztt a' meg meg-ſzünő, 's meg ostromonként elő jövő ki mondhatatlan fájdalomról, és a' has bé ſzivódásáról, a' mi más has-fájásokban nem ſzokott lenni, azután: a' juh, vagy ketske bogyához hasonló ganéról, és arról, hogy az all-fél bé ſzivódik, a' mit ismét más has-fájásokban nem látni. Általlyában ſzörnyüen el-erötleniti a' beteget, és könnyen ſzél-ütést következtet, melly leg inkább a' kezeket, és lábokat éri.

A'

A' bánya has-fájásban sinlődők meggyógyulások után is tagjaikban változó fájásokat éreznek, a' nehéz, kemény ganélás egéſz éltekben meg-marad, és végre közönségesen vizkórságba esnek.

Sokak sokféleképpen orvosolták a' bánya has-fájást. Némellyeknél foganatosok voltak az enyhitő ſzerek; Másoknak a' gyönge has-hajtók, a' nyálkás, olajos orvosságok, 's a' t. haſználtak. Ellenben tapaſztaltatott, hogy a' ſzoros értelemben vett bánya has-fájásban, tudniillik abban, melly semmi más nyavalyával ſzövetkezve nints, az erősebb okádtatók, 's has-hajtók sohá nem haſználtak, mindenkor ártottak. Ebből tsak az a' következés, hogy a' bánya has-fájásnak ſzerentsés meg-gyógyitása kedvéért az Orvosló arra figyelmezzen, hogy minő orvosságot kivánnyon a' bánya has-fájás; Továbbá: hogy minő ſzerek legyenek ſzükségesek a' bánya has-fájáshoz járultt kegyetlenebb történetek ellen; Végre: Minő orvosságok rongállyák, 's törlyék-el a' bánya has-fájásból meg-maradott következéseket?

Or-

Orvosságát mind addig meg nem tudhatni, még ki nem tudódik: Valyon magánosan vagyon-e a' bánya has-fájás, vagy talám mással ſzövetkezett? Mert bátor közönségesen hideglelés nélkül ſzokott lenni, még is, ha tovább tart, azon kivül, hogy az epével, vagy az el ſzorúlt ganajlással ſzövetségben áll, a' beteg meg-borzad, ki hevül, forró betegségbe, közönségesen rothadt, gonoſz indulatúba esik; a' mikor azután az egéſz segétség ez ellen ſzegeſztetik.

De legyen leg-elöbbre ama' magános bánya has-fájás, melly sem a' beteget annyira nem gyötri, sem okádás, vagy más veſzedelmesebb történet vele nints. Itten ollyan ſzerek leſznek ſzükségesek, mellyek az izgatott réſzeket tsillapítsák; tudniillik: kivülről a' lágyitó kötések, és az e'féle ferdök, ha lehet; azután a' lágyitó, olajos allövellések, és belöl is a' sok lágyitó, nyalkás, olajos orvosságok a' közbe vetett gyönge has-hajtókkal, hogy a' has-fájást okozó öſztön ne tsak bé takarodjék, hánem egy uttal ki is eregetödjék. Ezek után, ha a' fájdalmak nem ſzünnek, a' tsendesitö, és

fáj-

fájdalmakat enyhitő erejűekhez, az opiumhoz kell folyamodni. Az opium nem csak a' fájdalmat nem érezteti a' beteggel, hanem még a' fájó tagnak izgathatóságát is vagy egéſzen el-veſzi, vagy annyira megtompitya, hogy bátor jelen légyen az öſztön, még is elégséges hathatósága, és ereje ne legyen az izgatásra. Nro. 165.

Minekutánna a' fájdalmak el multanak, az ólmos öſztön ki takarodott, következnek az érző in-erösitők, mellyekkel a' beleknek elöbbi erejek, 's elevenségek meg viſzſza adódik. Magaſztaltatnak ekkor a' többekből: a' gummák, a' hód-tetem, a' pésma, a' kámfor, a' peruviai fahéj, és általlyában a' keserű ſzerek. 'S e'képp' meggyógyul a' magános, és ſzelidebb bánya has-fájás.

Tsak hogy igen ritkán, talán soha sints magánosan; mert Valaki tsak bánya has-fájásban tovább ſzenved, azt leg-ottan az epe, és a' has ſzorulások is nyavalygattyák, úgy, hogy nagy veſzödséggel lehessen kitanúlni: Valyon epével kevertt, avagy ganélattal egyeledett bánya has-fájás legyene? vagy talán hármos? Ez

Ez a' zavarodott állapat felette nehezíti az orvoslást, mert mellyeket a' bánya has-fájás el fogadna, azokra az epés, vagy ganélattal ſzövetkezett annál hevesebben erőſzakoskodik. — Legyenek utasitásúl a' következendők.

Ha a' has-fájás türhető, ha a' beteget nem gyötri annyira, és okádás nélkül vagyon; akkor belől a' fel oldó, gyönge hashajtókkal, és a' sok lágyitó, olajos italokkal kezdődik az orvoslás; kivűlről meg lágyitó all-lövellések adatnak, és hasonló kötések rakatnak a' hasra; mellyekre, ha a' beteg magától nem okádik, következendő nap a' környülállásokhoz alkalmaztatva ollyant kell adni, melly egybe okádtattya, és a' hast is meg-indittya.

Ha pedig a' has-fájás okádással vagyon, és a' fájások is türhetetlenek; mivel itt az okádással már ki ürödött, a' mi ollyas a' gyomorban vólt; kivűl kezdvén, és folytatván húzomost a' lágyitó has-kötéseket, all-lövelléseket, és feredőket, belől egyenessen az opiummal kell az orvoslást kezdeni, ne talántán a' tovább tartott okádás,

és a' türhetetlen fájdalmakból következendő bél-gyúladás később tiltsa az opiumot. Nro. 166. De mihent a' fájdalmak meg-szüntek, meg félre tetetődik az opium, és a' gyönge fel-oldó, és üritő szerekkel öblögetődik-ki a' meg-maradott undokság.

Azt a' has-fájást, mellyben már több napoktól a' ganajlás is el állott, és mellyet az all-lövellések is semmiképp' meg nem indithattak, a' has-hajtók meg nem orvosollyák; mert a' helyett, hogy a' hast meginditanák, inkább nagyobb rágásokat, 's okádásokat okoznak. Az opium, bátor egyéberánt a' ganéjlást tartózttatya, 's röstebbé teszi, itt még is azzal, hogy a' belek öszve vonását, és a' görtsöt szünteti, annyiba segiti a' ganéjlást, hogy azt azután az utánna adott mannából, kassiából kevés sóval, és savóból készült lágyitó üritők, és all-lövellések végbe viszik.

Abban az állapatban is, a' mikor tudniillik a' has-fájással a' vizellet is el áll, úgy, hogy vagy éppen semmi, vagy igen kevés mégyen; abban az állapatban is, mondom, az opiumtól, melly a' lágyitó, olajos mód-

dal egybe köttetik, kell leg többet reményleni, és várni. Ebben az esetben a' környülállások ſzerént jobbára mindenkor eret is kell vágni. Felette haſznosok itt a' feredők fél testig, ha lehetséges, egyébaránt lágyitó kötésekkel boritódik-bé az egéſz has, és a' görtsöt enyhitő ſzerekkel kevertt lágyitó all-lövellések folyton folyvást adatnak. Ha ezek elégtelenek, ha nem enged utánnak a' görts, izgató párlásokat, vagy hólyag huzó flastromot kell a' láb ikrákra rakni.

A' *bánya* has-fájásnak leg-közönségesebb következése: a' ſzél-ütés. Minekutánna a' has-fájás meg-gyógyult, füſzerſzámos füstelőkkel kell a' hast, és a' ſzél ütött tagot dörgölni, és kőrös bogár tinkturával, hangya, vagy kakuk fű spiritussal, vagy más akármi izgató ſzerrel, melly a' nedvek' folyását a' ſzél-ütött tagba sebesebben hajthattya, kell ſzorgalmatosan kenegetni. Különös foganatosságuak a' kén köves feredők is, és az Electrizátió; belől meg: a' kámfor, a' peruviai fa héj, a' balsamok, a' sokféle izgató füvek, fák, és gyökerek.

Az

Az illyen betegek, hogy többé viſzſza ne essenek, kérdést sem ſzenved, hogy leg jobban tselekednének, ha az alkalmatosságat kerülnék, de sokaknak ez az élelmek; azért intessenek-meg inkább, hogy 'siros levekkel, leg-inkább tejes étkekkel, irós vajas kenyérrel, és ſzalonnával éllyenek.

Azokból a' has-rágásokból, mellyek a' belek' alkotásába bé hatott okokból erednek, első a' *gyúladozó* has-fájás. Ez valóságos bél-gyúladás, melly soha gyúladozó hideg nélkül nints. *Lásd a' bél-gyulad. Orv. Munk.* 1-*ső Dar.* 185. Lap.

Második az *arany-értől* okozott hasfájás. Ez a' sok meg-gyült vértől ſzármazik, és igen könnyen gyúladozó leſz. Ezt kéſérik a' vizellésnek alkalmatlanságai, azért hol tsepenként, hol fájdalommal foly, hol pedig egéſzen fenn akad.

Ennek meg-orvoslása többekre terül: előſzer a' gyönge has-hajtókra, a' közép sókra, a' kassiára, mannára, 's a' t. mellyek által az arany-ereknek a' vizi hólyagra kiterült némelly nevezetesebb ágaiból a' vér a' végbél felé tsalogatódik; azután a' lágyi-

tó all-lövellésekre, mellyekre az arany erek meg-lágyúlnak, 's ki-tágulnak; végre: a' vég-bélnek lyukas ſzéken ált' teendő párolásaira, és dörgölésekre körülette. Kétség kivűl, jók itt' a' lágyitó kötések is a' hasra, és a' feredők, hogy a' ki feſzült erek annál könnyebben meg-lágyullyanak, a' fájdalom is olly erőſzakos ne legyen, sem a' gyúladástól ne kellessék annyira félni, melly is, ha mindgyárt kezdetben jelen volna, a' lában eret kellene vágni.

Az arany-ér daganatokat csak akkor ſzabad meg-piotzázni, a' mikor nem gyúladtak, nem felette nagyok, és a' mikor nintsenek tele meg-aludt, göröngös vérrel. Ha gyúladtak a' daganatok, akkor a' piotzákat nem a' daganatokra, hanem a' körülettek lévő ſzomſzédságba kell rakni, mellyre a' gyúladás engeſztelődik, és az egyéberánt történt meg-evesülés akadályaztatik, különben borbély késsel kell meg sérteni, hogy ama' göröngyös aludt vért, mellyet a' piotzák ki nem ſzihattak vólna, ki lehessen nyomni.

Va-

Valami materiának a' belekre lett ált' tételéből keletkezett has-fájás háromféle nevezetesbb eseteket foglal magában; tudniillik: a' mikor a' has-fájás az el ſzoritott *párzásból* következik. 2-*ſzor*: a' mikor valami *köſzvényes* materia a' belekre verődik, 3-*ſzor*: a' mikor más akárminű *náthás*, *folyásos* materia a' beleket meg-ſzállya.

Az elsőt tapaſztalhatni azokban, kik ſzél ellen utaznak, kik éjtſzaka meſztelen hassal hevernek, kik meſztelen lábokkal hideg pallatokon járnak, kik ki-hevült testel hideg, jeges vizet iſznak, vagy akármi más mód' hasokat meg-hüttik.

A' második esetet láthatni azoknál, kiknél a' podágrás ostrom el marad, és a' materia a' belekre verte magát; a' mi az ostrom alatt az élet rendben el-követett hiba miatt, vagy, a' mi öregeknél közönséges, az el fogyott erő miatt, ſzokott megtörténni, a' mikor tudniillik a' terméſzetnek nints annyi ereje, hogy a' köſzvényes materiát a' külső tagokra ki tehesse. Többek közül azt is okozhatni, hogy sokak a' külső tagokra már le tett materiát némelly

viſz-

viſzſza verő, ſzorongató ſzerekkel a' külső tagokról másfelé üzik, 's kergetik.

A' náthás materia a' testnek külömbféle réſzeit el-foglalhattya: az orra, ſzemekre, torokra, melyre, 's a' t. erezkedhetik; úgy ſzinte a' belekre is ſzálhat, 's has-fájást tsinálhat. A' ki-ütések is a' testnek külső ſzinéről sokſzor a' belekre nyomódnak viſzſza. A' gyermek ágyosok, kik önnön emlőjeket magzattyoktól meg-fogják, sokſzor veſzedelmes has-fájásokban ſzenvednek a' belekre vertt, 's ottan meg-aludt téjből. Erről máskor.

Meg-esmérni mind egyik rendbéli esetet abból, hogy minden ſzorgalom után is, semmi más has-fájást gerjeſztő okot nem találni, hanem tsak, hogy a' test meg-hült, a' beteg hideg, jeges vizet ivott, vagy, hogy a' testnek külső ſzine, melly előbb valami ki-ütéssel vólt rakva, egyſzerre meg-tiſztult. Vagy, ha a' köſzvény gerjeſztette, kitudódik az azelőtt vólt, és most el-maradott ostromból a' nélkül, hogy a' külső tagok fájjanak; azután a' betegnek ſzája vallásából, ha tudniillik vallya, hogy a' köſz-

vényes

vényes tagokat, a' hová ſzokott ſzállani, éretlen javaslásokra, ki tudgya minű öſzve huzó irekkel, 's kötésekkel kente, 's burogatta.

Itt' is tsak az ſzerentsés az orvoslásban, a' ki a' gerjeſztő okhoz alkalmaztattya orvosságát. A' miért is, ha a' viſzſza vertt test' párzásából esett, és a' has-fájás magában türhető a' nélkül, hogy gyúladással fenegetne, haſználni fognak a' sok bodza, ſzékfű, és hársfa virágokból ivott herbaték, a' láb feredők, a' láb dörgölések meleg ruhákkal. De ha a' test erős, vérmes, ha a' fájások kegyetlenebbek, ha a' belek gyúladtak, azon fellyűl, hogy az egéſz hast lágyitó kötésekkel kell burogatni, hogy a' gyúladást lágyitó, olajos all-lövellésekkel kell engeſztelni, okvetetlen eret is kell nyittatni; mellyekre, ha a' gyúladás tikkad, a' viſzſza maradott fájdalmat az opium egy, vagy fél gránra adva, nem tsupán mint fájdalmat ſzüntető, hanem egybe a' test párzást is sürgelő, fogja el-törleni. A' hólyag huzó flastromok tsak annakutánna tetetődnek a' láb-ſzárokra, minekutánna a' most ſzámlálttak elégtelenek.

A' kiknél a' has-rágások onnan ſzármaznak, hogy a' köſzvény, vagy más akármiféle ki-ütés a' belekre ſzállott, ottan az Orvoslónak minden figyelme oda tárgyázzan, hogy a' köſzvényt, vagy a' ki-ütést viſzſza verő okot távaztassa, meg-rontsa. Mihez képest, ha a' gyúladástól kellene tartani, vagy talán már jelen is vólna; első léſzen az ér-vágás, azután a' sok lágyitó italok, a' nyálkás, és olajos all-lövellések, a' lágyitó kötések a' hasra, és, hogy a' belekre ſzállott materia előbbi helyére viſzſza térjen, ugyan annak a' helynek mosása, 's fereſztése. Belől, hogy a' le tett materia annál könnyebben a' test külső ſzinére ismét ki-tsalogatódjék, bodza, és ſzékfű virágokból kéſzitett herbatével, vagy más gyönge izzaſztókkal kell a' bé-födött beteget meg-izzaſztani.

A' mikor a' *köſzvény* következtette a' has-fájást, akkor is a' lágyitó, olajos all-lövellések, és a' láb-ſzárokra rakott bőrt vörösitő kötések, vagy hólyag huzó flaſtromok leſznek a' leg-haſznosabb ſzerek; belől meg a' lágyitó, hivesitő orvosságok kevés opiummal.

Szin-

Szinte igy orvosoltatik a' *náthás* materiából ſzármazott has-fájás is; tudniillik: a' sok lágyitó, langyos, gyönge izzaſztó italokkal, a' hasra rakott lágyitó kötésekkel, és feredőkkel, mellyeknek elégtelenségét a' hasra tett hólyag huzó flastrom bőven ki tölti, melly ha valamikor, bizonyára ebben az esetben ki-mutattya tellyes hathatóságát.

Nehezebb azon a' has-fájáson, azokon a' rágásokon segiteni, mellyek onnan támadtak, hogy a' testnek el-bádgyadása, elerőtlenedése miatt ama' tsipős, köſzvényes materia mintegy kénſzerittetett a' belekbe le üllepedni. Ebben az esetben, ha tsak az erőt meg-ſzerzők, 's élleſztők hathatósan nem munkálódnak, a' többi fáradozások haſzontalanok leſznek.

Az *együtt ſzenvedésből* ſzármazott nyavalyák által azok a' betegségek értetődnek, mellyeknek gerjeſztő okai bátor távul, máshelyet féſzkeztek, még is a' tagoknak együtt értése miatt úgy sértenek valami réſzt, mintha ugyan azon a' helyen vólna; meghülnek, meg-fáznak p. o. a' lábok, és a' beteg has-fájásba esik.

Ki-

Kiváltképpen a' lépes férfiak, és a' nádra görtsös aſzſzonyok ſzenvednek sokſzor a' hirtelen elme indulatok miatt illyetén együtt értésből következett has-fájást. Megkell azért az ollyanokat kérdezni: nem haragudtak-e? nem voltanak-e ſzomoruak? 's a' t. De a' halaványy, a' tiſzta vizhez hasonló vizellet maga elégségesen el-árullya az illyen has-fájást; noha abból is meg-lehet esmérni, hogy könnyen el-áll, és meg könnyen, a' leg-kissebb elme indulatra, viſzſza tér. A' sárgaság is örömest hozzá adgya magát, melly néhány napok alatt meg magától el-múlik. Hogy okádnak is néha az illyen betegek, az is jegyzést érdemel, ne talán a' ki-okádott zöld materia miatt epés has-fájásnak itéltessék, és a' betegnek ſzerentsétlenségére mint epétől ſzármazott has-fájás gyógyitassék.

Ennek orvoslását az enyhitő, fájdalmat ſzüntető, opiumos orvosságok, mellyekre a' bél-görts le-tsillapodik, eſzközlik. Lehet ezekkel ama' jó illatú ámbrát, a' kámfort, a' hód tetemet is ſzagoltatni; lehet kámforból, opiumból, és terjékből gyomor flas-

tromot

tromot is tsinálni. Lehet méhfüből, méntából, majoránából, 'sályából, rutából, ſzékfű virágból, 's a' t. herbatét itatni; kötéseket, és ireket a' hasra kéſziteni.

Meg-történik néha, hogy ezek semmit sem haſználnak, méglen vagy ér-vágás, vagy has-hajtó nem adódik, jele, hogy akkor vagy a' vér sok, vagy az elsö utak terheltek. Mindenik eset saját tüneményeivel jelenti-ki magát.

Az ostrom után a' végre, hogy az érzö inak minden tsekély gerjeſztö okra meg ne sértödjenek, ditséretesek az erösitö ſzerek, az értzes vizek téjjel, a' peruviai fahéj, a' vas-por, a' keserü, és érzö in erösitök.

A' viselösek, gyermekágyosok, és a' meg-rekedt hó-ſzámból következett has-rágások az Aſzſzonyi Nyavalyák közé valók.

Nem tsak a' haláſzok, és vadáſzok, kik sokſzor kéntelenittetnek tavakban, 's más folyó vizekben járni, hanem a' gyönge, kényesen nevelttek, a' puha, nádra görtsös aſzſzonyok, és lépes férfiak is, kik az idönek leg-kissebb viſzontagságaitól is

bán-

bántódnak, ha mezitláb járnak, avagy, ha lábaikat elegendőn nem födik, has-rágásokat kapnak. Ezeknél a' gyönge izzaſztók, és fájdalmat enyhitők, a' lágy meleg láb áſztatások, és lágyitó kötések kezdik, és végzik az orvoslást.

Életrend. Akármi okból legyen ſzármazott a' has-fájás, mindenik el-fogadgya azt, hogy a' beteg tsendesen nyugodjék, magát meg ne hűtse, keveset, 's azt is merő hig étkeket egyék, 's hideget ne igyék. Egyébaránt rendellye-el az egéſz élet módot a' gerjeſztő okhoz, a' nyavalya terméſzetéhez, és sullyához, és a' betegnek többi környülállásaihoz alkalmaztatva.

RETZEPTEK.

Nro. 151.

Végy: *Négy lat fris mandola olajt, törd-öſzve három tojás ſzékével márvány mo'sárban, azután adgy-hozzá négy lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy kanállal, 's igyék-reá egy fndsia fejér málva herbatét.*

Nro. 151.

℞. Ol. amyg. dulc. recent. Unc. duas. vitell. ovor. Nro. tres. in marmor mortar. bene stis adde Syr diacod. Unc. duas. m. d. om. 2 hor. un. Cochl. superbib. vascul. Decoct. alth. Nro.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Nro. 152.

Végy: *Egy lat fejér málva gyökeret, vagdald-öſzve, főzd vizben fél óráig; ſzűrjle tizenhat latot, adgy-hozzá négy lat len mag olajt. Egyelitsd-öſzve all-lövellésnek.*

Nro. 153.

Végy: *Két font len mag liſztet, főzd fél óráig édes téjben, azután adgy-hozzá fél font ſzékfüi virágot. Egyelitsd-öſzve lágyitó kötésnek.*

Nro. 154.

Végy: *Egy marék méntát, annyi ſzékfüi virágot, egy lat édes kömény gyökeret. Egyelitsd-öſzve herbaténak.*

Nro. 155.

Végy: *Egy marék ſzékfüi virágot, két könting narants héjjat, egy lat édes kömény gyökeret. Vagdald-öſzve herbaténak.*

Nro. 152.

℞. Rad. alth. Unc. sem. c. Coqu. s. q. Aqu. Com. p. 1/2. hor. Colat. Unc. octo. adde Ol. lin. Unc. duas. m. d. p. Enemate.

Nro. 153.

℞. Farin. sem. lin. Libr. duas. Coqu. s. q. Lact. p. 1/2 hor. in form. Catapl. s. fin. coct. adde fl. cham. V. Libr. sem. m. d. p. Cataplasm.

Nro. 154.

℞. Herb. menth. fl. cham. aa. man. un. Rad. foenicul. Unc. sem. c. m. d. spec. p. The.

Nro. 155.

℞. Fl. cham. man. un. Cort. aurant. dr. duas. Rad. foenicul. Unc. sem. c. m. d. spec. p. The.

Nro.

Nro. 156.

Végy: *Hat lat édes kömény vizet, két lat édes kömény gyületet, egy könting Hoffmann' Spiritust. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden fél órában egy kanállal.*

Nro. 157.

Végy: *Négy lat savanyú pálma gyümöltset, egy tzitrom almát mag nélkül, egy lat tisztitott borkövet; Vagdald-öszve, főzd savóban fél óráig. Szürj-le egy meszszelyt, adgy-hozzá fél könting édes salitrom Spiritust. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiányit.*

Nro. 158.

Végy: *Három lat pörje gyökeret, két lat oroszlány fog fü gyökeret, vagdald-öszve, főzd vizben három fertály óráig; szürj-le más-fél meszszelyt, adgy-hozzá egy lat leveles borkövet, két lat édes kömény gyületet, annyi szüz mézet. Egyelitsd-ösz-*

Nro. 156.

℞. Aqu. foenicul. Unc. tres.
Syr — Unc. un.
Liqu. anod. min. Hoff.
dr. un.
m. d. om 1/2 hor. un. cochl.

Nro. 157.

℞. Fruct. tamarind.
Unc. duas.
Pom. Citr. s. nucl. Nro. un.
Crem. tart. Unc. sem.
c. m. coqu. s. q. Ser. Lact.
p. 1/2 hor.
Colat. Libr. un.
adde
Spir. nitr. dulc. dr. sem.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 158.

℞. Rad. gramin. Unc.
un. sem.
— Tarax. Unc. un.
c. m. coqu. s. q. Aqu. Com.
p. 3/4 hor.
Colat. Libr. un. sem.
adde
Liqu. terr. fol. tart.
Unc. sem.
Syr.

öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy kávés findsiával.

Nro. 159.

Végy: *Két könting velentzei ſzappant, annyi ſzappan kivonást, meg annyi rabarbara kivonást. Tsinálly három grányi pilulákat. Adgy-bé napjában 4-ſzer, mindenkor négy ſzemet, 's igyék-reá egy findsia herbatét édes kömény, és édes gyökerekből.*

Nro. 160.

Végy: *Egy könting mester gyökeret, annyi kalmos gyökeret. Vagdald-öſzve, forrázd-le forró vizzel, hadd állyon bé-födve fél óráig. Szürj-le nyoltz latot, adgy-hozzá két lat édes kömény gyületet, tizenöt tsep Hoffmann' értzes Spiritust. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy kanállal.*

Nro. 161.

Végy: *Két könting tiſzta ámmoniák gumát, annyi ör-*

Syr. foenicul.
Mell. virg. aa Unc. un.
m. d. om. 2 hor. un. vasc.

Nro. 159.

℞. Sapon. venet.
Extr. saponar.
— Rh. aa. dr. duas,
m. f. pillul. gr. trium.
d. 4-ter de die quatu. superbibendo vascul. infus.
Spec. Rad. foenicul, et Liquirit.

Nro. 160.

℞. Rad. Imperator.
— Calam. arom. aa.
dr. un.
c. m. infund. s. q. Aqu. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. quatu.
adde
Syr. foenicul. Unc. un.
Liqu. anod. min. Hoff.
gutt. quindec.
m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 161.

℞. Gum. ammon.
Extr. Enul.

gen-

örvény gyökér kivonást, meg annyi keserű gyökér kivonást, fél könting Ruffus pilulás téfztát, tsinály rabarbarás tzikoria gyülettel három grányi pilulákat. Adgy-bé napjában 3-fzor, mindenkor bármot, 's igyék-reá egy findsia herbatét, örvény, és fzekfű fzagú gyökerekből.

Nro. 162.

Végy: Egy lat fris mondola olajt, egy tojás fzéket; törd-öfzve márvány mo'sárban, azután adgy-hozzá két lat Sz. János kenyér gyületet, tizen négy lat tiſzta vizet. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-bé minden órában fél findsiával.

Nro. 163.

Végy: Egy lat len magot, törd-meg kevesé, és főzd vizben fél óráig, fzűrj-le tizenhat latot, 's adgy-hozzá hat lat len mag olajt. Add all-lövellésnek.

Extr. gentian. aa. dr. duas.
M. P. Ruff. dr. sem.
Syr. cichor. c. Rh. q. s.
f. pillul. gr. trium.
d. ter de die tres, superbibendo vascul. infus ſpec. Rad. Enul. et Caryophyllat.

Nro. 162.

℞. Ol. amygd. recent. Unc. sem.
vitell. ovor. Nro. un.
in marmor. mortar. bene subact.
adde
Syr. diacod. Unc. un.
Aqu. Com. Unc. septem.
m. d. om. hor. 1/2 vascul.

Nro. 163.

℞. Sem. lin. levit. contus. Unc. sem.
Coqu. s. q. Aqu. Com. p. 1/2 hor.
Colat. Unc. octo.
adde
Ol. lin. Unc. tres.
m. d. p. Enemate.

Nro.

Nro. 164.

Végy: *Négy lat aſzú ſzilvát, főzd vizben fél óráig, azután adgy-hozzá három könting senna levelet, három lat mannát; hadd állyon fél óráig bé-fedve. 'Szűrj-le huſz latot, 's adgy-hozzá egy lat tsudálatos sót, fél könting salitromot, két lat manna gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden másfél órában fél findsiával.*

Nro. 165.

Végy: *Tiz lat ſzékfű virág vizet, négy grán opiumot, annyi kámfort, két lat ménta gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy kanállal.*

Nro. 166.

Végy: *Három lat friſs mondola olajt, törd-öſzve három tojás ſzékkel márvány mo-ſárban, azután adgy-hozzá*

Nro. 164.

℞. Prunor. exsi. Unc. duas.
Coqu. s. q. Aqu. Com.
p. 1/2 hor.
deinde adde
fol. S. s. S. dr. tres.
Man. Calabr. Unc. un sem.
m. relinq in infus. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. decem.
adde
Sal. mir. Gl. Unc. sem.
Nitr. pur. dr. sem.
Syr. mannat. Unc. un.
m. d. om. sem. 2-da hor.
1/2 vascul.

Nro. 165.

℞. Aqu. fl. Cham.
Unc. quinque.
opii. pur.
Camphor. aa. gr. quatu.
Syr. menth. Unc. un.
m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 166.

℞. Ol. amygd. recent.
Unc. un. sem.
vitell. ovor. num. tres.
in. mortar. marm. bene
su-

két lat ſzékfü virág gyülletet, tiz lat ſzékfü virág vizet, négy grán opiumot, annyi kámfort. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy kanállal.

subact. adde Syr. fl. cham. Unc. un. Aqu. — — Unc. quinq. opii pur. Camphor. aa. gr. quatu. m. d. om. hor. un. cochl.

A' HAS-MENÉSRŐL.

De Diarrhaea.

A' ki sok, hig materiát gyakrabban ganéjlik, *Has-menésben* ſzenved. Nints itt ſzó a' ma' terméſzetnek haſznos munkájáról, ama' has-menésről, melly által az egésség oltalmaztatik, vagy az el-veſztett meg viſzſzatér; a' mit a' forró, és néha a' hoſzſzas betegségekben is a' nyavalyát ſzerző, 's gerjeſztő materiának meg-emésztése után tapaſztalhatni. A' beteget el-erőtlenitő hoſzſzas *Has-menésről* vagyon itt a' beſzéd.

Okai. Nem tsak a' belekben meg-maradott akárminű meg-veſztegetett nyers, és tsipős nedvek, nem tsak a' bél-edényeknek el lágyulása, bé dugulása, és bé hegedése, hanem más akármi ürüdéseknek, akadályaſztatása, vagy tellyes el záródása is has-menést tsi-

nál-

nálhat. Rövideden: Valami a' nedveket ſzokáson kivül bövebben a' belekre tsallya, és a' bé ſzivó edények által végbe viendő bé ſzivásokat hátrállya, vagy tellyességgel gátallya, az mind has-menést gerjeſzthet, mind abból has-menés eredhet.

Feloſztása. Következendők a' leg-közönségesebb Nemei a' *Has-menésnek*: Az *iſzapos*, és a' *hideglelős Has-menés*, azután a' kemény *haragtól*, és *ijedéstől*; a' fel *olvadott nedvektől*, a' *meg-hütéstől*, és a' *geleſztáktól* okozott. Ide tartozandó még a' *véres* has-menés. A' *fogazással*, és a' *himlőzéssel* járó *Has-menésről* a' gyermekek' Nyavalyái közt léſzen a' beſzéd.

Kezdete. A' betegeknek külömböző, sokſzor ellenkező terméſzetökből, ezeknek álhatatlan, zavarék környülállásaikból, és a' sokféle hol ſzelidebb, hol vadabb gerjeſztő okokból elégségesen ki tanúlhatni, hogy a' has-menés nem kezdődhetik mindenkor ugyan azokkal a' történetekkel, hanem hol hideglelléssel, hol a' nélkül, hol ezekkel, hol ama' fenyegetőbb történetekkel, 's következésekkel veſzi kezdetét.

Kimenetele. A' betegnek előbeni állapattya, a' gerjeſztő okok, az egybe tódult több, vagy kevesebb, könnyebb, vagy nehezebb történetek, a' beteggel való gondatlanság, és a' helyes, vagy helytelen orvoslás válaſzák-meg az egésségre, más betegségre, vagy halálra esenkedő kimenetelt.

Orvoslása. Következik már a' külömbféle has-menés' Nemeinek orvoslása: Az *iſzapos* bél, vagy has-menést azoknál láthatni, kik gyönge, hitván gyomorral lévén, azt vagy mértékletlenül meg-terhelik, vagy mindenfélét öſzve zabálván, ollyanokat is öſzve falnak, mellyeket a' gyomor meg-emészteni elégtelen, azért a' gyomorban meghevernek, és terméſzetes hajlandóságok ſzerént meg-romlanak, meg-tsipősednek; Mi tsuda, ha azután a' beleket izgattyák, és has-menést gerjeſztenek? Tapaſztalni ezt igen is sokſzor a' sok, nyers gyümöltstől, ſzőlőtől, mustól, és más meg forni ſzokott italoktól. Egyéberánt meg-esmérhetni ezt azon kivül, hogy a' beteg ki vallya, az émelgésről, az étel-utálásról, a' ſzáj keserűségéről, a' véghetetlen böfögésekről, és hányásra való erölkedésekről. Eb-

Ebben az iſzapos has-menésben első az, hogy a' meg-veſztegetett iſzapos materia a' testből ki ürüllyen; a' mit leg-haſznosabban végbe viſznek az okádtatók, mellyek nem tsak azzal segitenek, hogy az iſzapot a' legrövidebb uton ki-lódittyák, hanem, hogy a' has-menést is tsendesítik, sőtt sokſzor egéſzen meg is állittyák azzal, hogy a' beleket meg-zavarják, és erősebb ellenkező mozgásra kénſzeritik, 's hozzák.

A' vér-hányás, a' tüdő rothadás, a' ſzakadások tiltyák az okádtatást, és inkább a' mannát, a' rabarbarát, 's a' t. ajánlyák helyibe a' tsipősséget bé takaró all-lövellésekkel.

Minekutánna ki takarodott az iſzap, meg-állittyák a' bél-menést az erősitő, öſzve huzó, a' gyomornak, és beleknek kedvező füſzerſzámos ſzerek, vagy az opium. Ezekből, mellyiket kellessék válaſztani, következendők leſznek utasitásúl: Kétféle okokból ſzokott tudniillik a' ki üzött iſzap után a' has-menés még tovább is tartani: Vagy a' beleknek rendkivűl való el-lágyulása miatt, vagy ugyan azoknak nagyobb izgathatósága miatt, a' miért a' nedvek az

egéſz

egéſz testből a' belekre sietnek. Az első esetben, a' mikor tudniillik a' has-menés a' beleknek felettébb való el-lágyúlása miatt nem ſzünik, a' gyomort, és beleket erősitő, keserű, füſzerſzámos ſzerek: a' pörgölt rabarbara, a' narantshéj, a' keserű gyökér, a' füzfa levelű fű, a' kaskarilla héj, a' myrobalán gyümölts, és a' jó vörös bor leſznek a' has-menést ſzüntetők, és az egésséget eſzközlők, 's meg-téritők. Nro. 167—168.

Ha pedig a' beleknek nagyobb izgathatósága miatt, és az innen következett nedveknek a' belekre való rohanása miatt bádgyaſztya, 's erőteleniti a' has-menés továbbá is a' beteget, a' füſzerſzámos ſzereken kivűl az izgathatóságat fogyaſztó opium léſzen segitségül. Jót téſzen ekkor egy grán opium huſz grán rák ſzemmel, és egy findsia ſzékfű virág herbaté narants levéllel; vagy lásd Nro. 169. melly a' beleknek feleſleg való izgathatóságát fogyaſztva a' nedveknek a' belekre való rothanását hátrállya.

Némelly ſzeméllyeket eſztendőnként ostrom gyanánt ſzöki-meg a' has-menés, melly után egéſzen meg-ujúlnak, 's meg-e-

rő-

rősednek. Ebben az esetben semmiképp' sem kell a' terméſzetet a' haſznos, és üdvösséges munkálódásából ki tántoritani; mivel ez által sokféle betegségeknek éleſztőjétől menekedik-meg ollyankor a' test; inkább, ha a' beteg gyötrődnék, és eléggé meg nem tiſztulna, rabarbarával, vagy más gyönge has-hajtóval kellene a' terméſzetet segiteni; Valamint ellenben, ha éppen sokáig tartana, és a' beteget nagyon bádgyaſztaná, 's ſzorongatná, a' Nro. 167—169. alatt ki jegyzettekkel kellene mértékleni.

A' *hideglelős* has-menés magában nem különös betegség, tsak a' hideglelésnek ſzembe tünőbb történetei közül való; azért semmi különös orvosságat nem kiván, hanem a' hideglelésnek meg-orvosoltatásával magától el-marad.

Kik rendkivül fel haraguſznak, hirtelen meg-ijednek, vagy hoſzſzas epeſztő ſzomoruságban, és bajban élnek, sokſzor keserű ſzájról, étel utálásról, gyomor nehézségről, és fájásról panaſzkodnak, mellyekre has-menést kapnak; melly ha felette sokáig nem tart, annyiba haſznos, hogy általa

tala többféle betegségek meg-előztetnek, nem ſzabad azért meg-állitani, 's el fojtani; inkább ha a' gyomor nehézség, az étel utálás, és a' puffadt has nem múlnának, rabarbarával, vagy más gyönge has-hajtóval kellene az iparkodó terméſzetet segiteni, estve pedig tsupa opiummal, vagy terjékkel kell a' beleket le-tsendesiteni.

A' has-menés akármiféle legyen, ha sokáig tart, annyira el-lágyittya, el erőtleniti a' beleket, hogy a' nedvek az egéſz testből önként reájok rohannyanak, és az úgy nevezett *fel olvadott* nedvekből okozott has-menést gerjeſzſzék. De közönségesbb azt az olvaſztó has-menést látni, melly a' sokáig tartott vér-hast, a' kemény roſz indulatú hideglelléseket, a' viz-kórságot, sűlyt, vagy a' rák-fenét követi; sőtt az az olvaſztó has-menés is elég közönséges, melly a' genyetségtől, a' fekélytől veſzi eredetét.

Ezt a' négy féle has-menést egymástól különözni azért ſzükséges; mert külömbező okokból eredvén külömbező móddal orvosoltatnak. Tsupán az a' sokáig tartott has-menés, melly annyira el lágyitotta a' be-

beleket, hogy a' nedvek mind arra rohannyanak; a' millyen a' ſzokott lenni, melly a' hoſzſzas hideglelések után több ideig a' beteget erőtleniti, 's fonnyaſztya; és az, melly a' sokáig tartott vér-hast nyomba követi, többnyire egy féle képp' orvosoltatnak. Meg-gyógyul tudniillik mind a' kettő többnyire ſzerentsésen a' keserű, erősitő, a' nedveket sükeresitő, és füſzerſzámos ſzerekre; a' pörgöltt rabarbarára, kaskarilla, és narants héjakra, a' keserű gyökérre, és a' jó vörös ó borra; 's a' t. Lásd. Nro. 167—168.

Azt az olvadott has-menést, melly a' kemény, gonoſz indulatú rothadt hideglelések után a' gyógyuló félben lévőt megſzöki, néha a' nagyobb mértékben adott peruviai fahéj, az értzes savanyuságok, a' timsós savó, 's a' t. meg-gyógyittyák. Nro. 170—171. De közönségesen tsak meg-bizonyodik, hogy halálos azzal együtt, melly a' viz-kórsághoz, a' sorvadáshoz, sülyhez, vagy rák-fenéhez járul. A' viz-kórságban, a' sülyben, a' rák-fenében engeſztelik ugyan azt az opium, a' sálep gyökér, és egyéb nyálkás enyhitő ſzerek, de vajmi ritka eset az, mellyben el-állithatnák.

A'

A' tüdő rothadásban, az emlőnek, lábnak, vagy más nevezetesebb tagnak ki irtása után a' bé ſzivárkodott genyetségből támadott has-menés is mindenkor veſzedelmes. Itt is leg jobbat téſzen a' peruviai fahéj, Nro. 172. Noha vajmi ſzép példákat láttam az olaſz uti fü után is.

Valamint a' meg-hütés által viſzſza nyomódott materia gyúladékos ſzem fájásokat, náthát, hurutot tsinálhat, úgy, ha az a' materia a' belekre verődik, has-menést is teremthet, mellynek nevezete léſzen: a' *meg-hütéstől* támadott has-menés. Azon kivül, hogy a' beteg ki vallya a' meg-hütést, ki nyilatkoztattya magát azzal is, hogy közben könnyü, 's türhető has-rágásokat indit. Meſzſze maradjanak ebben a' bél-menésnek Nemében a' hevitő, 's réſzegitő ſzerek, mellyek már annyiſzor halálos bél-gyúladásokat következtettek. Inkább, ha gyanakodhatni a' bél-gyúladásról, ha bőv vérü a' beteg, ha türhetetlenebbek a' fájdalmak, eret kell vágni, langyos láb feredőket kell rendelni, bodza, és ſzékfü virágokból sok langyos, gyönge izzaſztó italokat kell vele i-

tat-

tatni; és minekutánna nints már mit félni, 's tartani a' gyúladástól, könnyü engeſztelő ſzerekkel, sőtt opiummal is lehet a' ki gőzelő materiát a' belekről a' test külső ſzinére tsalogatni.

Véres has-menést azoknál tapaſztalhatni, kik bőv vérűek, és sokat ülnek, 's röstelkednek, jól eſznek, 's iſznak. Azután azoknál a' bőv vérűeknél, kiknél valami ſzokásban vólt vér-folyás meg-rekedett, vagy kik valami jelesebb tagot, p. o. kezet, vagy lábat veſztettek. Ezeknél a' terméſzet ſzükségen fellyül kéſziti a' vért, mellyet azután meg nem birván, illy formán el botsát, 's utánna el-áll, méglen a' gyarapult, 's kelleténél több vért ujjolag ki üriti; 's úgy tovább tapaſztalhatni illyes véres has-menést azoknál is, kik máj dugulásokban ſzenvednek. De leg-veſzedelmesbb az a' véres has-menés, melly a' belek' sértését követi. Meg-esik az is, hogy a' belekben ér daganatok vannak, mellyek felpattannak, 's vért öntenek.

A' bőv-vérűeknél a' véres has-menés ér-vágás helyett, vagy másféle ártatlan vér üri-

ürités gyanánt ſzolgál; azért nem is ſzükséges el-állitani, ha tsak éppen nem felesleg való. Kik azért ſzenvednek véres has-menésben, hogy az or', vagy más ſzokott vérfolyások el-állott, azokon segit a' ſzokott vér-folyásnak viſzſza állitása, vagy az érvágás.

A' máj dugulásokból következett véres has-menés leg-ottan el-áll, mihent a' fel-oldó, 's oſzlató ſzerekkel a' dugulások kibontatnak

Veſzedelmesebb a' belek' meg-sértéséből következett véres has-menés; Azomban, ha ez a' sértés a' geleſztáktól vagyon, a' geleſztak ellen való ſzereket kell segétségül hivni. Az erősebb, 's hathatósabb orvosságokat, üveget, vagy egyéb le-nyelt sértő testeket a' nyálkás, olajos orvosságok, és az all-lövellések teſzik tehetetlenekké. A' ki-pattant ér daganatokat a' kényen öſzve ſzivó ſzerek fogják el-simitani.

A' mikor a' gyermekek fogaznak, vagy geleſztákban ſzenvednek, akkor is meg-ſzokta néha a' véres has-menés őket keresni. De mind a' kettőről egyébütt léſzen a' bővebb értekezés.

Akár

Akár mi rendbéli keményebb, és tovább tartott has-menés türhetetlen égést, és fájdalmas erölkedést okozhat. Enyhitik, 's tikkaſztyák ezt kiváltképpen a' nyálkás, olajos, engeſztelő all-lövellések. Nro. 173.

Életrend. A' has-menést hirtelen el-fojtani nem ſzabad, inkább, ha terméſzet iparkodása, hogy általa a' test tiſztul, a' gyakran ivott nyálkás hérbatékkal, és marha hus levekkel kell segiteni. A' marha hus levek leg-haſznosabban adatnak bele főtt ri's, vagy árpa kásával, 'semlével, vagy kenyérrel. Ezekkel bé boritódnak, 's oltalmaztatnak a' belek a' rágások ellen. Általlyában keveset egyék, és könnyű eméſzthető, hig étkekkel éllyen; az ital is hol nyálkás, hol a' beleket erősitő, vagy a' rothadást gátoló legyen, a' mit leg-hivebben a' has-menésnek Neme, 's terméſzete fog meg-határozni; mert, a' mennyire lehet, nem tsak a' has-menésben, hanem minden betegségekben úgy kell az ételt, és italt ki rendelni, hogy egybe orvosságul is ſzolgállyanak, vagy leg-alább ne ártsanak. A' beteget tiſztán kell tartani, a' levegőt körület-

te

te gyakran meg kell ujitani. Arra különösen vigyázzan, meg ne hűtse magát.

Vannak, kik a' leg kevesebb meg-hütésre, az élet rendben, a' leg-kissebb elkövetett hibára has-menésben esnek. Ezek ójják magokat a' meg-hütéstől, az éretlen, de a' sok érett gyümöltstől is, a' 'siros étkektől, az alutt téjtől, a' fiatal, ki nem forrott sertől, szóval: mind azoktól, mellyekre a' tapasztalás tanitotta öket, hogy bennek has-menést gerjesztenek.

RETZEPTEK.

Nro. 167.

Végy: *Tizenöt grán pörgölt rabarbarát, annyi myrobalán gyümöltsöt; tsinály port, 's adgy-bé minden 3-dik órában egyet, 's igyék-reá egy findsia herbatét.* Nro. 154—155.

Nro. 168.

Végy: *Fél könting füzfa levelü fü levél port. Adgy-bé minden 3-dik órában egyet, 's igyék-reá egy findsia herbatét.* Nro. 154—155.

Nro. 167.

℞. Pulv. Rh. tost.
— Myrobal. Citr.
aa. gr. quinded.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. pulv. un.
superbib. vasc. infus.
Spec. Nro. 154—155.

Nro. 168.

℞. Pulv. fol. salicar.
dr. sem.
d. om. 3 hor. pulv. un.
superbib. vasc. infus.
Spec. Nro. 154—155.

Nro.

Nro. 169.

Végy: *Egy könting Terjéket. Add-bé egyszerre.*

Nro. 170.

Végy: *Egy lat peruviai fa héj port, annyi peruviai fa héj kivonást, két lat sárga fa héj gyületet; tizenhat lat méh fü vizet, fél könting savanyú gálitzkő Spiritust. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiányit.*

Nro. 171.

Végy: *Tizen négy lat tehén savót, tiz grán timsót, három lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.*

Nro. 172.

Végy: *Két lat peruviai fa héjat, főzd vizben fél óráig. Szürj-le egy meszszelyt, adgy-hozzá hat könting peruviai fa héj port, három lat étzetes mézet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik ó-*

Nro. 169.

℞. Theriac. Androm. dr. un. d. p. dos.

Nro. 170.

℞. Pulv. Cort. per. select. Extr. — — aa. Unc. sem. Syr. Cinnam. Unc. un. Aqu. meliss. Unc. octo. Spir. vitriol. acid. dr. sem. m. d. om. 2 hor. 1/2 vasculo.

Nro. 171.

℞. Ser. Lact. vacein. Unc. septem. alum. rup. gr. decem. Syr. diacod. Unc. un. sem. m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 172.

℞. Cort. per. rud. tus. select. Unc. un. c. Coqu. s. q. Aqu. com. p. 1/2 hor. Colat. Libr. un. adde Pulv. Cort. per. dr. sex. Oxy-

órában fél findsiányit.

Oxymell. simpl. Unc. un. sem.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 173.

Végy: *Két grán opiumot, négy lat arabiai gummi nyálkát, nyoltz lat len mag olajt. Egyelitsd-öſzve, 's add all-lövellésnek.*

Nro. 173.

℞. Opii. pur. gr. duo.
mucilag. gum. arab. Unc. duas.
Ol. lin. Unc. quatu.
m. d. p. Enemate.

A' VÉR-HASRÓL.

De Dysenteria.

A' vér-has, és has-menés köztt tsak az a' külömbség, hogy a' has-menés éppen semmi, vagy igen tsekély has-fájással vagyon; a' vér-has ellenben kemény, tsak nem türhetetlen has-fájásokkal, 's rágásokkal sanyargattya a' beteget, és ha a' vér-has sokáig tartott, gyakrabban erölteti a' beteget az árnyék ſzékre a' nélkül, hogy valami el-mennyen; tehát nem az el-menő vér, hanem a' türhetetlen fájdalom, az erölkedések, és rágások teſzik köztök a' külömbséget. A' gyomor émelgés, a' közbe jövő oká-

kádások és gyomor fájások vitattyák, hogy a' vér-has eleinten tsak a' gyomort, és a' vékony beleket bolygattya, későbbre ereſzkedik a' vastag belekre, és a' mint a' fájdalomból, az erölkedésből, és az all-lövelléseknek haſznos következéseiből meg-bizonyodik, kiváltképpen a' vég hurkát sérti.

Okai. A' vér-hasnak alkalmatosságat nyújtanak: az ártalmas élet mód, a' dohos liſztből, avagy üſzögös gabonából kéſzitett eledelek, a' büdös, vagy beteg, el döglött marhából evett hus; a' büdös, apró állatotskáktól, 's férgektől bi'sérgő, posványos vizzel való élés, a' tiſztátalan nedves, és meleg levegő, a' felette akaratos, hoſzſzas has-menés, és végképpen a' has-menésnek akármelly gerjeſztő oka, ha a' gyomort, és a' nedveket meg-veſztegeti.

Feloſztása. A' gerjeſztő okok külömbségekre nézve sokféle indulatú vér-hast támaſzthatnak: más indulatú vér-has támad a' gyomorban, és belekben meg-gyült, romlott *tsipős materiákból*; más a' *gyúladásból*; mást okoznak a' *fel olvadott nedvek*, 's mást a' meg-*hütés*.

Kezdete. Fel oſztása ſzerént nem kezdődhetik a' vér-has egyféleképp'; néha hirtelen, és véletlen lop-meg valakit; néha több napokig tartott has-folyás után érkezik hol türhető, hol majd kétségbe ejtő rágásokkal; másokra hidegleléssel, fő fájással, étel utálással, az okádásra való erölkedéssel, türhetetlen ſzomjusággal, 's több illyetén hideglelős történetekkel rohanik.

Kimenetele. Tagadhatatlan, hogy a' vér-hasnak mindenik Neme veſzedelmes, és halálos lehet, bizonyos még is, hogy ollyik közüllök akaratosbb a' másiknál: Illyent is meg-gyógyitott már sokſzor az értelmes orvoslás, sőtt azt is meg-gyógyitotta néha, mellyről minden jó reménység le mondott.

Orvoslása. A' ſzerentsés Orvosló legelőbbſzer is a' vér-hasnak okát keresi-ki, azután tudakozódik: Ha kezdetben vagyone, vagy már régtül sinlődik-e a' beteg? Ha hidegleléssel, avagy a' nélkül jelent-e meg? Azután visgállya-meg a' betegnek erejét, a' történeteket, ha félők-e, vagy nem?.

E'képpen ha az étel utálásból, émelgésből, az okádásra való erölkedésből, a'

mots-

motskos nyelvről, a' nagy ſzomjuságról, 's a' t. éſzrè veſzi az Orvosló, hogy az első uťakban meg-gyült *tsipős epétől*, vagy más e'féle *iſzaptól* gerjedett a' vér-has, és kitanúlta, hogy nem régibe kezdödött, hogy ebből a' materiából még semmi, vagy igen kevés ſzökött a' vérbe; könnyen meg-gyógyittya, ha ezt a' materiát okádtatóval egy-ſzeribe ki lódittya. Lásd a' *Nyaval. Töres.* Nro. 55—59—63. Erre, ha a' történetek semmit, vagy éppen keveset ſzállanának alább, a' rágásokkal el menő materia is még ſzörnyű büdös vólna, az okádtatót másod-ſzor is bé kell adni, ha egyébaránt még elég erős a' beteg; hogy e'képp' a' vér-has mintegy füvében el fojtódjék.

Illy móddal minekutánna meg-ſzabadultak az első utak a' vér-hasnak materiájától, (a' minek tanúi a' ritkább, és már nem annyira büdös ſzékek) a' beleknek érzékenységét, és felesleg való izgathatóságát kell gyönge enyhitő, és bé takaritó nyálkás all-lövellésekkel tsendesiteni; belől pedig, hogy a' betegben a' még továbbá tartott puffadás, böfögés, étel utálás, és rá-

gások is ſzünnyenek, a' rabarbara Tinkturát, vagy pedig a' rabarbarát porban kell vele egyenlő réſz myrobalán gyümöltsel bé vettetni, Nro. 174. Estve felette jó Terjéket, vagy pedig egy grán opiumot tizenöt grán rák ſzemmel bé adni.

Ama kemény, akaratos vér-hast, melly mind ezekre nem engeſztelődött, már most a' has ſzoritó orvosságok fogják tikkaſztani, 's egéſzen el nyomni. Nro. 168—175.

De mért is nem fojtódik-meg mindgyárt kezdetben ſzoritó ſzerekkel a' vér-has? Mindgyárt kezdetben, minekelőtte az első utak meg-tiſztultak, ſzoritókat adni felette veſzedelmes; mert a' meg-romlott, tsipős materia benn' reked, és más sokkal gonoſzbb, 's veſzedelmesbb betegséget termeſzt. Mindazonáltal, a' mikor a' vér-has felette kegyetlen, felette bádgyaſztó, ſzabadon lehet, sőtt kötelesség őket rabarbara Tinkturával, 's más hasonlókkal egybe kötni. Nro. 176.

Ha a' vér-has már régiebb, ha a' tsipős materia már nints tiſztán az első utakban, hanem a' vérbe is már bé férkezett, azt is meg-ferteztette, a' mit leg jobban a'

hoz-

hozzá járult hideglelésből meg-tudhatni, akkor itt is előſzer okádtatót, azután réſzſzerént vér tiſztitót, réſzſzerént öblögetőket kell adni; a' közép sók, a' savanyú pálma gyümölts, a' Cassia, és egyetemben a' savanyú plánták, és gyümöltsek tellyesitik, 's viſzik ezt leg-jobban végbe; Nro. 177—178. Ezekre meg-ſzünik közönségesen a' hideglelés, és ezzel a' vér-has. Egyéberánt ha a' hideglelés után fenn találna maradni a' vér-has, a' rabarbara, a' myrobalán gyümölts, és az egyébütt ditsértt ſzoritó ſzerek bizonyosan meg-orvosollyák.

Nehezebb a' *gyúladékos* vér-hast ki tanúlni, 's meg-esmérni; mert ſzinte úgy motskós a' nyelv, keserű a' ſzáj, jelen vannak az erölkedések, a' valóságos iſzapos, epés okádások, a' nagy ſzomjuság, és forróság, az élet ér verés is felette kitsiny, el tünő, úgy, hogy a' gyúladásról sokſzor gyanakodni is alig lehet; Azomban figyelmezvén a' has-fájásra, ha a' hasban valami állandós fájdalom találtatik, melly állandósan egy helyben marad, vagy, ha enged is valamennyire, egéſzen még sem ſzünik, ha a' has

pöf-

pöffedt, ha a' kényesebb tapintást sem állya-ki, ha gyöngén ütve is nagyon fáj, és hangzik, ha a' forróság állandó, ha az erők egyszerre el esnek; akár millyen legyen az élet ér verés, akár kitsiny, akár erős, bizonyos lehet kiki a' bél-gyúladásról, mellyről még jobban meg-győződtetik akár ki, ha láttya, hogy a' beteg ifjú, vérmes, erős, az idő hideg, a' fájások türhetetlenek, és az akkori betegségek is gyúladozó indulatúak, ha hallya, hogy a' nyavalya gondatlanságból, vagy akármi okból magára hagyatott, avagy, hogy ellenkező javaslásokkal, hevitő, füszerszámos, öszve-huzó szerekkel, vagy opiummal orvosoltatott.

Ennek a' magát nehezebben meg-esmértető gyúladékos vér-hasnak ugyan az az orvoslása, a' mi a' valóságos bél-gyúladásé: tudniillik: az egyszeri, vagy többszeri érvágás, mellyre az el nyomatott élet ér verés tüstént emelkedik, a' lágyitó kötések a' hasra, a' sok hivesitő, lágyitó, nyálkás italok, és all-lövellések, de kevés mértékben, hogy tovább meg-maradjanak. *Lásd. Orv. Munk. I. Dar. a' Bél-gyúlad:*

Rit-

Ritkábban láthatni tiſzta gyúladékos vér-hast, többnyire epével zavart. Ez az ér-vágásokban, a' lágyitó kötésekben, és allövellésekben semmit sem változtat, sem akadályoztat; egyedűl a' belső orvosságokat ohajtya úgy intéztetni, hogy az epés materia is fogyon, Nro. 177—178. Másféle ſzerek veſzedelmesek, legyenek bár azok okádtatók, erősebb has-hajtók, has-ſzoritók, vagy fájdalmat enyhitők.

A' fel-*olvadott* nedvekből ſzármazott vér-has többféleképp' ered. 1-*ſzör*: Az engedetlen, több hetekig, talán holdnapokig tartott has-menéstől. 2-*ſzor*: Fel olvaſztyák a' nedveket, és gonoſz indulatú vér-hast okoznak a' belső sebek, tályogok, és miriggyes fekélyek. 3-*ſzor*: A' rothadt hideglelésben is sokſzor vér-hast tsinálnak a' fel olvadott nedvek. Lássuk rendre:

Az engedetlen, hoſzſzabb ideig tartott has-menés a' beleket el-lágyitya, a' nedveket fel bontya, fel olvaſztya, 's a' vér-hast következteti. Ezt ki tanúlhatni a' betegnek ſzájja vallásából, a' mikor tudniillik vallya, hogy már régtől has-menésben ſzenved, azután

után abból, hogy a' leg-ſzorosabb visgálás után is semmi más gerjeſztő okot nem találhatni.

Ebben az állapatban, mivel a' beteg már nagyon el-bádgyadott, el-erötlenedett, az okádtatóknak nints helyek; inkább a' rabarbarát myrobalán gyümőltsel, vagy más gyönge has-hajtókat egyéb erősitőkkel, 's gyöngén ſzoritókkal kell adni. Italúl tüzes vassal oltott édes tejet kell rendelni. All-lövelléseknek meg leg-foganatosbbak az enyhitő, fajdalmat ſzüntető, és a' tsipősséget bé-takaró, és bé-mázaló ſzerek. Nro. 179.

Mihent ezek által a' belek meg-tiſztultak, 's valamennyire meg-erősedtek, itt' a' tsendesitő, és gyöngén erősitő orvosságoknak idejek; Nro. 175—176. mellyekre napjában több izben méh-fűből, rutából, kakuk-fűből, vagy ſzékfü virágból tsináltt herbatét kell adni. Az all-lövellések továbbá is napjában kétſzer: reggel, és estve, ſzorgalmatosan adódnak.

Ezek után a' beteg tsendesen ſzokott egy, két orát nyugodni, az erő gyarapodik, és a' has is tsendesedik. Azért nints

mért

mért a' nevezett ſzerektől el-állani, adassanak inkább huzomost mind addig, valamig éſzre venni, hogy a' belek még valami tsipősséggel tele vannak, a' mikor ismét ſzükséges egyſzer, vagy talán kétſzer is közben a' fellebb rendeltt rabarbarát a' myrobalán gyümöltsel elő venni. Ezzel a' móddal jobbára ſzerentsésen meg-gyógyul a' beteg. Kit meg-tsal a' ſzerentse, az a' sárkány vérhez, a' vér-gyökérhez, vagy más hathatósbb ſzoritó ſzerhez folyamodjék. Talán a' Nro. 175—176. ki-jeleltt Orvosságok is elégségesek leſznek?

A' belső sebekből, tályogokból, és mirigyes fekélyekből keletkezet vér-hasban a' beteg látomást fogy, 's el-erötelenedik, a' vér-has ſzörnyü büdös, feketés, darabos hártyákkal egyeledett; valóságos jele a' belső romlásnak, a' rák-fenés halálnak. Ez az állapat orvosolhatatlan, ezt még semmiféle orvosság meg nem gyógyitotta; az enyhitők, 's éleſztők ſzeliditik kevéssé.

Azt a' gonoſz indulatú vér-hast, mellyet a' rothadt hidegben a' fel olvadott nedvek következtetnek, meg-esmérhetni az ak-

kor

kor közönségesen garázdálkodó rothadt hidegből, 's ennek jeleiből: A' hideglelés külső tekéntetre szelidnek látszik, azomban gonosz; a' fő kábult, nehéz, a' szemek vöröses sárgák, könyvezők, tsipások, porosak, az ábrázat szomorú, sárgás, a' nyelv sárgán zöldes, motskos, száraz, kérges, a' beteg az ételt utállya, tsak hallására is megrázódik, undorodik tőle, a' bőr száraz, tátott szájjal tsendes neszelődések köztt hanyat fekszik; az élet ér sebes, felette gyönge. Ez az állapat közönségesen patétsel vagyon.

Ebben az állapatban úgy kell a' beteggel bánni, valamint a' rothadt hidegben; tudniillik a' rothadáson kell mind külső, mind belső élesztő, izgató, és erösitő szerekkel segiteni: rutából, vizi fok-hagymából, méh-füből, kakuk füből, mester, léstyán, báldrián, és virginiai kigyó fű gyökerekből kámforral, 's más ide alkalmatosokkal kell mind belső orvosságokat, mind all-lövelléseket készíteni. Nro. 180—181—182. A' láb-ikrákra pedig, és a' nyak tsigára hólyag húzó flastromokat kell rakni.

A'

A' zavaros, és büdös vizellet, a' rothadt, büdös, és fel olvadott, göröngyös vérrel keveredett, fájós has-fájás, 's a' t. tsalhatatlan tanúi a' végső romlásnak. Ebben az esetben a' többi rothadás ellen valókon kivül, mind eddig leg-hathatósbbnak probálta magát a' gálitzkő Spiritus. Nro. 183.

Félnek nagyon a' körül állók a' hozzá járó ki-ütésektől. — A' közönségesen kiütni szokott patéts nem jelent mindenkor roszat, inkább, ha reája a' nehezebb történetek alább hagynak, ha az élet ér emelkedik, ha a' beteget valami elevenitő álom meg-szállya, mellyre erősül, 's frisül, igen jó a' reménység. Kétség kivül, ha a' ki-ütés hideg verejtékkel üt-ki, ha ólom szinük, vagy feketék a' fótok, ha az élet ér egyre gyöngül, a' lélekzés rövid, sietö, nehéz, hogy a' beteg alig lelkendez, a' vizellet büdös, barna, vagy éppen feketés, (mire meg-feketül a' vizellet, meg-hal a' beteg) ha a' has fel puffad, a' kezek, és lábok hülnek, az ajakok halaványszederjesek, az inak rángatódnak, és a' beteg magához nem tér, egyre magában szuszog, 's szuszogva beszélget, el-kerülhetetlen a' halál. Mi

Mi lehet az oka, hogy sokak még az Orvosok közül is olly kevés bizodalommal vannak az olasz utifü gyökérhez, holott ezerek a' tapasztalások, hogy az elsőséget tartya a' rothadt vér-hasban, tsak a' test minden iszapos undokságtól mentt, és szabad legyen, és hogy gyúladás se legyen jelen? Talám, hogy sokak elegyesleg, minden meg-választás nélkül adgyák, sokak pedig, hogy el nem hitetik magokkal, hogy a' gyúladás rothadással lehessen, minthogy a' kitsiny, gyönge, el-tünő élet ér-verés, a' motskos nyelv, a' keserü szája, és az iszapos okádások inkább más betegséget szénlenek.

A' *meg-hütés* külömbféle részekben külömb külömbféle nyavalyákat támaszt. Ha az izzadság a' fogakra verődik, fog-fájásokat, az orban náthát, a' torokban torok fájást, hurutot gerjeszt. Nem külömben, ha a' belekre veri magát a' viszsza nyomódott materia, has-menést, és valóságos vér-hast is okozhat. Ezt tapasztalhatni kiváltképp' akkor, a' mikor a' napok sütök, és az éjtszakák hivesek; avagy, ha valaki a' nagy nyári hévben, vagy másképp' ki-hevült testtel hideg italt iszik.

Azon

Azon kivül, hogy a' beteg maga kivallya, nem nehéz ezt a' vérhas Nemét megesmérni abból, hogy könnyü hidegleléssel jön; hogy a' betegnek igen gyakran kell az árnyék ſzékre ſzaladni, hol is eleinten sok vizes, és taknyos, későbben véres nedvek mennek-el kemény has-rágások köztt; az étel kivánás vagy egéſzen meg-marad, vagy tsak keveset fogyatkozik; Azon felyül ſzeret vele lenni hol nátha, hol torok fájás, hol pedig a' külső tagokban valami ſzaggató folyásos fájdalom.

Ebben a' meg-hütésből következett vérhasban leg-többet téſzen: a' beteget melegen tartani, meleg leveket, bodza, és ſzékfü virágokból herbatékat, vagy mosatlan izzaſztó piskoltzal kéſzitett vegyétékeket vele itatni; all-lövellezni, a' hast, és láb ſzárokat párolni, és, ha lehetséges, megfereſzteni a' beteget.

A' kezdetben roſzul orvosoltatott, vagy el-henyéltt, 's eképp' meg-rögzött vér-has felette engedetlen ſzokott lenni; ennek meggyógyitására nem elégek a' herbaték, és piskoltzos vegyétékek, hanem a' hasra hólyag huzó flastromokat is kell tenni, ez a' belekre

vertt

vertt materiát el-emeli, el-mozdittya, és az izzadással a' testből ki-eregeti; 's illy formán a' meg-hütésből támadott tiſzta vér-has ſzerentsésen el-múlik, meg gyógyul.

Más a' meg-hütésből ſzármazott *epés vér-hassal* való bánás. Ezt kiváltképp' a' nyáron, és az öſz eleivel tapaſztalni; a' mikor tudniillik a' testbe temetett epe még ugyan ki nem ütött vólna, hanem a' véletlen hozzá járult meg-hütés izgatván a' terméſzetet, a' meg-gyült epét is mozgásban hozta. Meg-esmérhetni ezt abból, hogy ez illyen betegek már annak-előtte a' gyomorban valami nehézséget, és reggelenként a' ſzájban keserüséget éreztek, éjjeli büdös izzadásokat ſzenvedtek, és nyughatatlanul aludtak. Némellyek has-menést is tapaſztalnak, vagy ſzelekben kinlódnak bolygó, türhető fájásokkal. Hozzájok járul a' meg-hütés, 's kéſzen vagyon a' meg-hütésből következett epés vér-has. Nem izzaſztókkal, hanem okádtatóval, és, ha a' belek is tömve vannak epével, has-hajtóval kell leg-elöbbſzer is az első utakat kiseperni; és mivel az okádtatók egyſzers-

mint

mind izzaſztók is, a' beteg könnyü álom köztt meg-izzad, és a' vér-has el-marad, vagy, ha el nem állana, már most kellene vele úgy bánni, mint a' tsupa meg-hütésből eredett vér-hassal.

Veſzedelmes a' has-menést, vagy a' vér-hast hirtelen el-ſzoritani; és még is annyiſzor meg-történik! Ebben az esetben minden második, harmadik nap mintegy negyven grán rabarbarát annyi myrobalán gyümőltsel kell a' beteggel bé-vetetni, hogy az el-zártt undokság lassanként ki-takarodjék, a' has apadjon, 's lágyullyon. Annak utánna a' további Orvoslása a' nyavalyának terméſzetéhez alkalmaztatva a' gerjeſztő ok ellen ſzegeſztetik, 's folytatódik.

Kiváltképpen a' vér-hasban jelennek-meg ama' türhetetlen égések, és kegyetlenül fájó, ganéjltató erölkedések. Valamint a' has-menésben, úgy itt' is az olajos, engeſztelő all-lövellések eſzközlik a' segétséget, Nro. 179. vagy Lásd a' *Bél-menés*: Nro. 173.

Életrend. Elsőséget érdemel a' levegőre nézve a' beteg körül való ſzükséges gondoskodás. Az illyen beteg felette meg-veſztegeti

tegeti a' levegőt, a' mi által gyógyulása hátráltatik, és a' körülette lévők is hasonló, vagy még gonoſzabb indulatú rothadt betegségbe eshetnek. Azért az első ſzorgalom: a' levegőt ujitani, 's friſiteni, az árnyék ſzéket időről időre tiſztán ki-mosatni, és mindenkor valami kevés friſ vizzel viſzſza állitani. A' beteget tiſztán, és melegen kell tartani, azért mezitelen lábbal le ne ſzállyon. A' ſok látogatók alkalmatlanok, de magoknak is ártalmasok. A' gyönge ételekkel, és italokkal való mértékletes élést a' vér-hasnak terméſzete, és a' betegnek többi környülállásai ſzabják-ki. A' rendetlen elme indulatok semmi féle nyavalyában sem jók.

RETZEPTEK.

Nro. 174.

Végy: *Hat lat rabarbara tinkturát, egy lat gyomor Elikſzirt, két lat ménta gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgyhé minden 2-dik órában egy kanállal, 's igyék-reá egy findia ſzékfü virág herbatét.*

Nro. 174.

℞. Tinctur. Rh. aquos. Unc. tres.
Elix. stom. temp. Unc. sem.
Syr. menth. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. Un. cochl. superbibendo vaseul. infus. fl. cham.

Nro.

Nro. 175.

Végy: *Egy lat Sz. János kenyér gyületet, nyoltz lat ménta vizet, egy könting Catechu tinkturát, hét tsep fájdalmat enyhitő essentiát. Egyelitsd-öszve, 's adgybé minden órában egy kanállal.*

Nro. 176.

Végy: *Nyoltz lat rabarbara tinkturát, másfél könting Catechu tinkturát, két lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgybé minden órában egy kanállal.*

Nro. 177.

Végy: *Három lat savanyú pálma gyümöltset, egy lat sóska gyökeret, két könting tiſztitott bor követ, vagdald-öszve, főzd vizben fél óráig. Szürj-le egy meſzſzelyt, adgyhozzá egy könting salitromot, két lat leány som gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában fél findsiányit.*

Nro. 175.

℞. Syr. diacod. Unc. sem.
Aqu. menth. Unc. quatu.
Tinctur. terr. catech.
dr. un.
Laud. liqu. Sydenh.
gutt. septem.
m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 176.

℞. Tinctur. Rh. aquos.
Unc. quatu.
— terr. catech.
dr. un. sem.
Syr. diacod. Unc. un.
m. d. om. hor. un. Cochl.

Nro. 177.

℞. Fruct. tamarind.
Unc. un. sem.
Rad. acetos. Unc. sem.
Crem. tart. dr. duas.
c. m. coqu. s. q. Aqu. Com.
p. 1/2 hor.
Colat. libr. un.
adde
Nitr. pur. dr. un.
Syr. berber. Unc. un.
m. d. om. hor. 1/2 vascul.

Nro. 178.

Végy: *Négy lat aſzſzú medgyet, két lat nyers árpát, egy lat tiſztitott bor követ; főzd vizben fél óráig, ſzűrjle egy meſzſzelyt, adgy-hozzá egy könting salitromot, két lat tengeri ſzőlő gyűletet. Egyelitsd-öſzve, 's adgybé minden órában fél findsiával.*

Nro. 179.

Végy: *Másfél könting tojás ſzékkel fel olvaſztott terpetinát, négy lat arabiai gumi nyálkát, nyoltz lat len mag olajt. Egyelitsd-öſzve, 's add all-lövellésnek.*

Nro. 180.

Végy: *Két lat peruviai fa héjat, főzd vizben fél óráig, azután adgy-hozzá egy könting báldrián gyökeret, hadd állyon béfödve fél óráig. Szűrj-le huſz latot, 's adgy-hozzá hat lat jó ó bort, három lat naránts héj gyűletet.*

Nro. 178.

℞. Meras. exsiccat. Unc. duas.
hord. crud. Unc. un.
Crem. tart. Unc. sem.
m. Coqu. s. q. Aqu. com. p. 1/2. hor.
Colat. libr. un.
adde
Nitr. pur. dr. un.
Syr. ribes. Unc. un.
m. d. om. hor. 1/2 vascul.

Nro. 179.

℞. Terebinth. vitell. ovor. subact. dr. un. sem.
mucilag. gum. arab. Unc. duas.
Ol. sem. lin. Unc. quatu.
m. d. p. Enemate.

Nro. 180.

℞. Cort. per. rud. tus. select. Unc. un.
Coqu. s. q. Aqu. com. p. 1/2 hor.
dein. adde
Rad. Valer. Sylv. dr. j.
c. m. relinqu. in infus. ferv. p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. decem.

tet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiányit.

Nro. 181.

Végy: Négy grán Arabiai gumával fel olvaſztott kámfort, két könting peruviai fa héj kivonást, két lat ménta gyületet, nyoltz lat méh fü vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 182.

Végy: Két könting báldrián gyökeret, vagdald-öſzve, 's forrázd-le forró vizzel, hadd állyon fél óráig bé födve; ſzürj-le tizen négy latot, 's adgy-hozzá egy könting terjéket. Egyelitsd-öſzve, 's add all-lövellésnek.

Nro. 183.

Végy: Tizenkét lat ruta vizet, három lat málna gyületet, két könting gálitzkő Spiritust. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy, vagy két kanállal.

adde

Vin. bon. Unc. tres.
Syr. Cort. aurant.
Unc. un. sem.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 181.

℞. Camph. mucilag.
Gum. arab. subact.
gr. quatu.
Extr. Cort. per. dr. duas.
Syr. menth. Unc. un.
Aqu. meliſſ. S. Unc. quatu.
m. d. om. 2 hor. 2. Cochl.

Nro. 182.

℞. Rad. Valer. Sylv.
dr. duas.
c. infund. s. q. Aqu. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. Septem.

adde

Theriac. Andromach.
dr. un.
m. d. p. Enemate.

Nro. 183.

℞. Aqu. rut. Unc. sex.
Syr. rub. id. Unc. un. sem.
Spirit. vitriol. dr. duas.
m. d. om. hor. un. v. duob. Cochlear.

A' KÖLDÖK TSÖMÖRRŐL.
De Cholera.

A' has-menéssel, vagy vér-hassal ſzövetkezett hányás, *köldök Tsömörnek* nevezetik. Ebben az állapatban tehát a' beteg a' has-menésen, és vérhason kivűl okádik is.

Okai. A' köldök tsömörnek főbb gerjeſztő okai: A' meg-gyült, 's meg-tsipősedett sár-viz, a' rothadt, kövér, avas, avagy más emészthetetlen materiák, a' nyers, kivált éretlen gyümölts, a' ſzőllő, must, és egyéb meg nem forrott italok, azután: a' bél-gyúladás, a' mérgek, vagy a' méreg gyanánt munkálódó idegen testek.

Feloſztása. Fel oſztódik a' köldök tsömör: az *iſzaposra;* az *ostromlóra;* és *gyúladékosra*, azután: az első utakra vertt tsipős materiából *ſzármazattra*, a' *ſzárazra*, és a' *mérgektől* okozottra.

Kezdete. A' köldök tsömör nem ſzokott egyféleképp' kezdődni. Néha hirtelen üt-ki, máskor meg külömbféle nyavalygós történeteket küld előre. A' beteg el-veſzti az étel kivánást, ſzája ſzárad, nagyon ſzomju-

juzik, a' gyomor el-nehezül, émelgéseket, 's böfögéseket érez, a' has korog, fáj; megrázódik, ki-hevül, el-löli a' hideg, végre hány, és a' has is rágó fájdalmak köztt megindúl, 's a' t.

Kimenetele. Keserves ez illyen betegnek sorsa, mert valamit a' száj bé-veſz, a' gyomor jobbára meg mind ki-adgya; alig vál-meg az árnyék ſzéktől, már meg kénſzerittetik menni. De felette veſzedelmes is, kivált gyermekeknél, kik egyéberánt sem igen kapnak az orvosságon, pedig, ha tsak a' beteg idein korán segitséget nem keres, rövid idő alatt minden erők el-fogynak, mellyeket mivel sokſzor semmiképp' helyre nem állithatni, az ábrázat bé-esik, az eleinten sebes, és erős élet ér lassanként alább ſzál, hogy végre alig érezni, a' kezek, és lábok el-hűlnek, a' beteg tsuklik, ájúl, és nem sokára a' görts forma öſzve huzódások, és in-rángatódások köztt ki-adgya a' lelkét.

Orvoslása. A' különöző okok, a' kőldök tsömörnek álhatatlan terméſzete, a' történeteknek külömböztető sullya, a' betegnek

nek ereje a' többi környül-állásokkal edgyütt eleget mutattyák, hogy nagyot botlana az, a' ki ebben az olly sokféle okokból támadott, és az olly sokféle súlyos történetekkel rettegető betegségben valami különös, minden esetre, és környül-állásra haſználatos orvosságban reménységét helyheztetné. Itt' is tsak az orvosol ſzerentsésen, ki a' gerjeſztő okot ki-találni, azt megrontani, semmisiteni, a' nyavalyának terméſzetét, és sullyát a' betegnek előbbi, 's mostani állapattyával öſzve hasonlitani, 's mértékleni tudgya; ki a' jelenvaló erőket fenn tartani, és az el-veſztetteket viſzſza ſzerezni iparkodik, mellyek ſzerént lássuk előſzer is az *iſzapos* köldök tsömört.

Az *iſzapos* köldök tsömör eredetét vagy a' sok meg-gyült, 's meg-tsipösedett sárviznek, a' rothadt, kövér, avas, avagy a' megemeſzthetetlen materiáknak köſzöni, vagy pedig a' nyers, kivált éretlen gyümöltsnek, mustnak, 's más még ki nem forrott italoknak tulajdonittya.

Réſzint a' betegnek saját ſzája vallásából, minekutánna ki-mondgya, hogy mi-

vel

vel terhelte-meg gyomrát, 's hasát, réſzint pedig a' ki-okádott záp tojáshoz, avasodott olajhoz hasonló, rodhadt büzű epés iſzápból, és az égésből, mellyet a' gyomorban érez, könnyű ennek az iſzapos köldök tsömörnek gerjeſztő okára reá találni.

A' nyers, éretlen gyümöltsből, a' mustból, 's más ki nem forrott italokból támadottat még könnyebb ki-tanúlni az időből; mert leg-inkább a' heves Augustus, és September hónapokba grázdálkodik; és hogy ekkor a' beteg nem rothadt büzűt, hanem savanyút, el-állott etzet izűt, és igen kevés epét, inkább több taknyos, savanyú, tsipős materiát okádik.

Mind a' kettő előbb, hogy sem kezdődik, fel-puffaſztya a' hast, és roſz bűzű, tsipős böfögéseket okoz; a' beteget el-bádgyaſztya, fázékony leſz, közben keveset ki-hevűl, az élet ér sebes, és erős leſz, rágásokat kezd ſzenvedni; végre hány, és a' has is gyarapodó rágásokkal meg-indúl.

Ha azért a' betegnek ſzája vallásából ki-tudódik, ha az előre ment has-puffadás, és roſz büzű böfögések, 's a' t. tanittyák,

ha

ha a' kiokádott materia bizonyittya, hogy a' beteget környékező köldök tsömör *iſzapos*, és tsak most kezdődött, úgy, hogy a' beteg még elegendő erővel vagyon; leg-rövidebb, és leg-jobb mód a' gyógyitást gyönge okádtatóval, p. o. rabarbarával egybe kötött hánytató gyökérrel kezdeni; Lásd a' Nyavalya-törésről. Nro. 55—62—63. azután pedig a' még viſzſza maradott materiát, ha záp tojáshoz hasonló rothadt büzű iſzap; savanyú pálma gyümőltsből, árpából, 's egyéb savanyótska, bé-takaritó ſzerekkel, és gyönge ſzél-hajtókkal kell ſzelidéteni, 's ki-öblögetni. Nro. 184. vagy lásd *a' Nyavalya törés:* Nro. 68—69. *A' Vér-hányás.* Nro. 144—147—150. *A' Vér-has.* Nro. 177—178.

A' ſzékfű virágból adott all-lövelléseken kivűl, ugyan az e'féle virágokból tsinált párlásokkal is kell a' hast kötözgetni. Vajmi haſznosok a' meleg feredők is; mert még benn űl a' beteg, többnyire sem a' hányás, sem a' has-menés nem gyötri, mindegyiktől mentt. Végre: a' méh-fű, a' ruta, a' kakuk-fű, vagy egyéb gyönge erősitő,

ſzél-

ſzél-hajtó füſzerſzámos ſzerek végzik, 's fejezik-bé az orvoslást. Lásd a' *Köhögés*: Nro. 96—97—98.

A' sok nyers gyümőltstől, mustól, vagy egyéb még jól ki nem forrott italoktól okozott kőldök tsömört meg-esmérhetni abból, hogy közönségesen az Augustus, és September holnapokban hatalmaskodik-el, és hogy a' ki hánytt mi kevés, taknyos, savanyú, tsipős materia nem rothadt büzű, hanem savanyú, etzetes izű. Itt' is, ha a' nyavalya kezdetben vagyon, ha a' beteg még el-nem hitványodott, ha még tellyes erővel vagyon, első az okádtató, azután: a' mágnesia, a' rák-ſzem, és a' többi savanyuság ellen való ſzerek, mellyekkel annakutánna a' még viſzſza maradott savanyú materia annál bizonyosabban meg-rontódik, és a' testből ki-forgatódik. Nro. 185. vagy: Lásd a' *Gyomor fájás*: Nro. 132—133.

Ezzel a' móddal gyakran mind az egyik, mind a' másik rendbéli okokból támadott kőldök tsömör ſzerentsésen meg-orvosoltatik, tsak az all-lövellések, és a' párolások is egyre folytattassanak; ritkán is

ma-

marad egyéb hátra, hanem, hogy a' göyn-ge erösitő fűſzerſzámos herbatékkel, a' gyo-mor erösitő tsepékkel, és tinkturákkal, a' könnyű tápláló étkekkel, és kevés jó ó bor-ral az erők meg-ſzerződjenek.

Tsak néha történik-meg, hogy a' köl-dök tsömör el-nem áll, ámbátor az első u-tak ki-seprettek, 's ki-tiſztultak; akkor a' gyönge éleſztőket, és a' fájdalmat enyhitő opiumos orvosságokat kell elő venni, azok fogják el-nyomni. Lásd Nro. 186. mellyből eleinten minden fertály órában, azután min-den órában, és úgy, a' mint a' köldök tsö-mör ſzelidűl, minden második, harmadik órában egy evő kanállal kell bé-adni.

Illy formán kell azzal a' beteggel is bánni, kinél az orvoslás hallaſztódott, ki-is azért már egéſzen el-erőtlenedett, bé-esett, és inkább holt, hogy sem eleven ſzint mutat; tudniillik: a' Nro. 186. alatt ki-jegyzett ſzerből minden fél fertály óra-ban egy, két evő kanállal mind addig kell vele vetetni, méglen tapaſztalhatóképp' meg nem könnyebbül; könnyebbülése után ritkábban, de folyvást vegye, még minde-nek jobbra nem fordulnak. Lát-

Láthatni ezekből, mint ártalmason hibáznak azok, kik az *iszapos* köldök tsömörben az opiumot egyaránt adgyák; láthatni azt is, hogy mikor legyen helye az opiumnak, tudniillik: a' mikor a' helytelen, vagy az el-mulatott orvoslás miatt a' köldök tsömör erőt vett, a' beteg egészen elnyomorodott; ott, a' hol az in-rángatódások, a' tsuklás majd majd utolsó veszedelmet hirdetnek, a' hol az üresitőkkel a' veszedelem inkább gyarapul, és velek az életre kész kotzka vettetik.

Az *ostromló köldök tsömör* magánosan is lehet, de közönségesen a' nyár végén, és az ősz kezdetén szokott a' harmadnapi hideglelésekkel el-hatalmaskodni.

Meg-esmérteti magát leg-inkább arról, hogy ostrom gyanánt fordul viszsza, megszünik, 's megint elő jön.

Ennek az *ostromonként* el-jönni szokott *köldök tsömörnek* gyógyitása okáért sokféle módok gondoltattak-ki. A' sok kotzódások után leg-foganatosbnak találtatott az, melly az ostrom alatt a' sok öblitő, gyönge fűszerszámos italokkal, p. o. székfű, és

bodza

bodza virágokból tsinált herbatékkel az okádást segiti, és másod nap, melly az ostromtól ſzabad, ha nints mi ellenze, okádtatóval, és gyönge has-hajtóval a' gerjeſztő okot ki-takarittya. Melly módra a' következendő ostrom vagy tellyességgel ki-marad, vagy sokkal ſzelidebben jön-viſzſza; mellyet is azután az indulattyához ſzabott orvosságokkal nem nehéz meg-orvosolni.

Tsak hogy, valamint az iſzapos köldök tsömör néha semmit nem hajt az üritőkre, hanem bé-várja az opiumos orvosságokat, ſzinte úgy ez az ostromonként jönni ſzokott is sokſzor nem ügyelvén legkevesebbet az üresitésekre tovább is dühösködik, valamig a' két ostrom köztt ſzabad idő alatt a' peruviai fa-héjjal el nem fujtódik. Kevés nem haſznál, hogy haſznállyan, a' két ostrom köztt ſzabad időben leg alább három latra valót porban belé kell a' betegbe hajtani, meg is lehet, tsak vegyen huzomóst minden második órában egy köntingre valót.

A' terméſzetre bizott, és nem, vagy ellenkezőn orvosoltt köldök tsömört is a' peruviai

rúviai fa-héjjal kell meg-támadni, hogy a' felette el-erötlenedett, 's el-hitványodott beteg valamennyire idöllyen, 's erösedjék, hogy annak utánna az üritökkel tökélletes orvoslását lehessen eſzközleni.

A' *gyúladékos* köldök tsömör a' bél-gyúladásnak kegyetlenebb történetei közül való; azért az egéſz orvoslást tsak a' bél-gyúladás, mint főbb nyavalya ellen kell forditani. Lásd Orvos. Munk. 1. Dar. A' Bél-gyúladásr. lap. 185.

A' mikor valami ſzokott ürülés megreked, a' mikor a' köſzvény, a' rüh, vagy más akármiféle tsipős materia viſzſza verödik, és a' gyomort, és a' beleket meg-fekſzi; akkor méltán kell tartani a' viſzſza tartott, vagy *viſzſza vertt materiából* következni ſzokott köldök tsömörtől.

Meg-esmérteti magát a' ſzokott ürülés fenn akadásából, a' tsipős materiának a' külső tagokról, és a' börről a' belső réſzekre lett viſzſza siettéséből, és az okokból, mellyekre az illyen materia a' testbe viſzſza nyomódott.

A'

A' ſzokott ürülés fenn akadásából támadott köldök tsömör meg-gyógyul, mihent a' fenn akadott ürülés viſzſza állitódik. A' köſzvényes, rühes materiának viſzſza veretetéséből következett meg-ſzünik, réſzſzerint mihelyt a' gyomorra, és belekre vetett materia az előbbi helyére viſzſza tsalattatik, réſzſzerint pedig, ha a' tsipős materia a' sok nyálkás, bé-takaró italokkal engeſzteltetik, és a' test meg-erősittetik, hogy annakutánna minden tsekély ok rajta ne hatalmaskodhassék. Miképp' kellessék mind ezeket végbe vinni, lásd egyébütt a' köſzvényről, és rühről.

Minekutánna a' köldök tsömör által a' bél-menéssel, vagy a' vér-hassal ſzövetkezett okádás értetődik, a' *ſzáraz* köldök tsömör a' köldök tsömörnek nevezetével, 's értelmével annyiba ellenkezni látzatik, hogy ebben sem okádás, sem has-menés, vagy vér-has nintsen, sőtt a' terméſzetes ganajlás is fenn ſzorul; hanem a' ſzelek kemény fájdalmakkal, és erőſzakkal ütnek-ki alól, és fellyül. A' has, kivált a' gyomor körül felpuffad, a' korgások nagyok, a' beteget sokſzor

ha-

halált ſzinlő ájúlások környékezik. A' vastag, goromba, nehéz emészthető, és sok ſzeleket okozó étkeknek, és a' belek el-lágyulásának, és görtsös öſzve huzódásának következtetése.

Kit az illyen kőldök tsömör bánt, annak javasoltassanak sok lágyitó italok, és olajos all-lövellések, lágy kötések, és feredők; Végre: gyönge füſzerſzámos ſzélhajtók.

A' *méregtől* okozott köldök tsömör. Itten a' méreg által értetődnek mind azok, a' mik akár mi móddal, és okkal le-nyeettetvén veſzedelmes okádást, és has-menést, az az: kőldök tsömört okoznak; legyenek azok helytelenül adott orvosságok, étkek, vagy valóságos méreg.

Ki tanúlhatni ezt abból, ha valakit, ki egyébaránt semmi más okot nem adott-reá, hirtelen meg-támad, ha a' gyomor hirtelen el-nehezűl, émeleg, a' beteg nyughatatlankodik, rágást érez, okádik, és fosik, tsuklik, nehezen veſz lelket, a' belek a' gyomorral meg-gyúladnak, a' fő ſzédeleg, a' test puffad, az élet ér-verés egyre változik, majd

erős,

erős, majd gyönge, hol lassú, hol sietö, a' nyelv száraz, a' szomjuság, és forróság türhetetlen. A' gyakor ájúlások, szüntelen hideg izzadások, az eszelödés, szív-dobogás, a' testnek, kivált a' körmöknek el-szederjesedése, a' kezek, és lábok meg-hülése, el-jegesülése, 's a' t. a' meg-gyógyulás felöl, sovány reménységgel táplálnak, ha tsak tüstént okádtatóval, és has-hajtóval az ollyan méreg a' testből ki nem parantsoltatik; az okádás, és has-hajtás után a' sok nyálkás, olajos szerek fogják a' maradványt bé-takarni, 's el-erötleniteni, hogy továbbá ne árthasson. Hamarjába az édes téj igen jó. A' görts forma rángatódásokat meg az opium fogja le-tsendesiteni.

Kell minden rendbéli köldök tsömörnél vigyázni arra, ha nints-e bél-gyúladással? de kiváltképpen a' száraz, és a' méregtöl támadott szokott azzal lenni; ollyankor mindgyárt eret kell vágni, és a' sok lágyitó, hivesitö italokkal, all-lövellésekkel, és lágyitó párolásokkal kell a' gyúladást engeszteltni, 's meg-szüntetni.

Élet-

Életrend. A' mi a' beteg körül tartandó tiſztaságot, és a' tiſzta, egésséges levegőt illeti; a' mi azt illeti, hogy a' beteg meg-ne hültse magát, hogy kevés, és könnyű emészthető, nem 'siros étkekkel táplálttassék; ezeket általlyában a' köldök tsömörnek akármellyik Neme meg-kivánnya; tsak hogy a' minémüséget az ételben, és italban el ne hibázza, ezt a' külömbféle gerjeſztő oknak, és az innét következett köldök tsömörnek álhatatlan indulattyához, 's terméſzetéhez képest úgy kell ki-válaſztani, 's el-rendelni, hogy haſznállyon, 's ne ártson; azért lehet, sőtt meg-kell engedni az eröknek fenn tartása, 's viſzſza állitása véget a' jó, nem igen erős ó bort vizzel vegyétve, tsak a' gyúladástól ne kellessék félni, a' mikor semmi tekéntetből sem ſzabad meg-engedni.

RETZEPTEK.

Nro. 184.

Végy: *Négy lat savanyú pálma gyümöltset, főzd vizben fél óráig, azután adgyhozzá fél marék ſzékfü vi-*

Nro. 184.

℞. Fruct. tamarind. Unc. duas. coqu. s. q. Aqu. com. p. 1/2 hor. s. fin.

vágot, két könting tiſztitott bor követ. Egyelitsd-öſzve, hadd állyan fél óráig béfödve. Szürj-le tizennégy latot, adgy-hozzá két lat ménta gyületet, Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 185.

Végy: *Két könting rabarbarát, három könting rák ſzemet. Tsinály port, 's adgy-bé napjában 3-ſzor egy kávés kanállal, 's igyék-reá édes kömény gyökérből, és ménta fűből egy findsia herbatét.*

Nro. 186.

Végy: *Tizenkét lat méh fű vizet; három lat ménta gyületet; negyven tsep Sydenhám Essentiát. Egyelitsd-öſzve, 's add kanalanként.*

s. fin. coct. addē
fl. cham. v. man. sem.
Crem. tart. dr. duas.
m. relinqu. in infus ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. septem.
adde
Syr. menth. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 185.

℞. Rh. elect. dr. duas.
Lap. Cancr. dr. tres.
m. f. pulv.
d. ter de die un. Cochlear.
Coffeac. superbib. vascul.
infus. spec. Rad. foenicul.
et Herb. menth.

Nro. 186.

℞. Aqu. meliss. Unc. sex.
Syr. menth. Unc. un, sem.
Laud. liqu. Syd.
gutt. quadraginta.
m. d. Cochleatim.

AZ

AZ ARANY-ÉRRŐL.

De Haemorrhoidibus.

A' vég-bél vérereknek külső, vagy belső ki-tágulása, 's fel-dagadása *Arany-érnek* neveztetik.

Vannak, kik az arany ér folyást nehezen tudgyák a' vér-hastól meg-külömböztetni, azok jegyezzék-meg magoknak, hogy az arany-ér folyásban meg-találhatni vagy kivűl, vagy belöl amaz ér-daganatokat, és tsomókat, mellyeket a' vér-hasban nem láthatni; azután az arany-ér folyásban, a' vér vagy meg-előzi az emésztetet, vagy követi, és azért nints is vele öszve egyeledve, hanem külön látni; de még a' szine is más: Ez taknyos, vagy véres; a' vér-hasban a' vér öszve vagyon az emésztettel egyeledve, és zöldelles, sokszor a' zöld fűhez hasonló, taknyos, 's a' t.

Okai. Szereti a' közép idejűeket, a' férfiakat, a' vérmes temperámentomuakat, kik máj keményedésekben, és dugulásokban szenvednek, és a' komor kedvűeket, kiknek sokat is használ, kivált, ha a' ki-folyó vér

fekete, vastag, sükeres. Ezeknél a' sok fűſzerſzámos, hevitő étkek, és réſzegitő italok, a' gyakor has-hajtók, és a' gyakor állövellések, a' sok ülés könnyen gerjeſztik; azért nyavalygattya leg-inkább az iró aſztalnál a' puha ſzékeken okoskodókat. A' ſzomorú elme indulatok, a' rendetlen, sok lovaglás, a' kemény, röst, és több napokig tartott ſzorulások, a' májnak, lépnek, 's más a' hasba röjtött tagoknak dugulásai, 's megkeményedései, a' fenn akadott hó-ſzám, vagy más meg-rekedett folyás, a' vég-bélbe féſzkeltt geleſzták, a' hoſzſzas has-menés, és vér-has, a' ganéltató erölködés, 's a' t. mind annyi gerjeſztő okok.

Feloſztása. Első fel-oſztása az, melly az arany eret a' *folyóra*, és a' *vakra* feloſztya. A' *folyóban* a' vég-bél vér-ereknek ki-tágulásával támadott tsomókból, és daganatokból vér-foly; Ebből semmi sem folydogál. Második fel-oſztása a' ki-folyó higságból vétetődik, tudniillik: ha a' tsomókból vér tsergedez, *véres*, ha pedig valami taknyos higság folydogál belölek, *taknyos* arany-ér léſzen a' neve. Harmadſzor: Ezek

a'

a' tsomók, és daganatok vagy a' vég-bélen kivűl vannak, és *külső*, vagy belől vannak el-rejtve, és *belső* arany ér léſzen. Negyedſzer: Az arany-ér következéseire nézze vagy *haſznos*, vagy *ártalmas*. Amaz a' betegnek egésségére ſzolgál, és a' terméſzetnek haſznos munkája; Ez az egésséget bontogattya, 's rontya, azért ártalmas, és tsak történetü.

Kezdete. Az arany-ér nem tart ſzámat az élet eſztendőkre, sem bizonyos törvényt az időben; némellyeket idein korán még ifjabb eſztendeikben támad-meg, másoknak több eſztendőkig meg-enged. Némellyeknél minden hónapban meg-jelenik, másoknál minden harmadik, vagy negyedik hónapban, sőtt az egéſz eſztendőben egyſzer, vagy kétſzer mutattya magát.

A' történetek közül, mellyekkel valakit gyötörni ſzokott, következendők a' jelesebbek: a' fő-fájás, a' ſzédelgés, a' nyak tsigában, az ágyékokban, és a' far tsontban valami különös huzás, és feſzités, sokſzor a' far-tsontnak, avagy a' vég-bélnek, végén nyilaló, égő, és öſzve ſzoritó fájás-

ról

ról is panaſzkodik a' beteg, az oldallágyok feſzülnek, és puffadnak, közben az alsó oldal tsontok körül valami öſzve ſzoritást is érez, mintha abrontsal vólna ált' ſzoritva, többnyire kedvetlen, tunya, 's mindenre alkalmatlan. Sokaknál a' vizellet is meg-reked, és a' has meg-ſzorul, ezt a' ſzorulást némellyeknél fel-váltya valámi ollyas bél-menés, mellyel a' testből sok taknyos, sikeres emeſztet megyen-el ugyan, de el-bádgyadnak utánna, ſzédelgést, ſzivdobogást, és a' vég-bélben valami kellemetlen égetést éreznek.

A' kivül, vagy belöl meg-gyúladott arany eret közönségesen nyomba követi a' forró hideg; ekkor a' vég-bélnek fájdalmi türhetetlenek, és néha annyira el-áradók, hogy egéſzen a' hugyos hólyagig bé-hatnak, és a' beteget ſzüntelen a' vizellésre eröltetik, de tsak kevés, és az is nehezen mégyen-el.

Kimenetele. Minekutánna az arany-ér a' nevezett történetek köztt fel-dagad, vagy folyni kezd a' nélkül, hogy gyúladott vólna, a' ſzámlált történetek közönségesen tik-

kad-

kadnak, 's ſzünnek; A' beteg a' nélkül, hogy valami orvossággal éllyen, mintegy fel elevenül, 's meg frisül; tsak arra vigyázzan, hogy sem rendetlen élettel, sem valami étel, vagy italbéli hibával, sem pedig meghevülés, avagy meg-fázás által meg ne zavarja, ne akadályozza, vagy éppen el-állittsa. Ettől a' tanátstól ha el-áll, ha az élet rendben, vagy akármi móddal valami hibát el-követ, nem tsak hogy nehéz következtetéseket vonz magára, kéſz-akarva, de életével fizetheti-meg buta gondatlanságát.

Orvoslása. Legyen az arany-ér akár *vak*, akár *folyó*, ha semmi álkalmatlanságot nem okoz, ha valaki tőle inkább elevenül, 's frisül, jele, hogy haſznos, jele, hogy a' betegnek egésségére ſzolgál. Tsak az élet rendben semmi hibát el ne kövessen a' beteg, egyebet semmit sem kell tselekednie. Ellenben: legyen akár vak, akár folyó az arany-ér, ha bajt ſzerez, már nem haſznos, hanem történetű, ártalmas, azért segiteni kell rajta.

Még a' külömben haſznos arany-ér is ártalmas lehet kétféleképp': árthat tudni-

illik

illik az igen sok, és az igen kevés folyásával. Hogy igen bőven, vagy szüken foly, nem a' ki-folydogáló vérnek mennyiségéből, hanem a' vele lévő történetekből kell megitélni, ezekből kell meg-határozni; a'mint-is, ha a' beteg utánna el-erötlenül, el-lankad, való, hogy felesleg folyt, hogy kelleténél több el-veszett a' vérből; ellenben, ha az előre ment szédelgések, feszülések, és fájdalmak utánna nem szünnek, jele, 's tanúja, hogy szükön folyt, hogy többnek kellett vólna el-menni a' vérből.

Legyen az eset, hogy a' külömben haszonos arany-ér bőven foly, hogy a' beteg utánna el-lankad, ereitől el-esik. Az egész segétség arra szoritódik, hogy a' bövebb folyást munkáló ok fel-találtassék, 's el-vétetödjék. A' miért is, ha a' beteg böv-vérű, ha azért foly olly bőven, hogy a' beteg felette bövelkedik vérrel, a' karon teendő ér-vágással kell kevesiteni, és a' folyást mértékelni.

Ha azért foly bövebben, hogy az emészetet nyomja az arany ereket, a' lágyitó all-lövellésekkel kell rajta tágitani, azokkal

kal kell a' beleket ki-üriteni, belől pedig a' meg-hütő ſzereken kivűl (lásd a' *Vér-pökésről.* Nro. 111—112.) az örmény földel, az Oroſzlány vérrel, 's több e' féle öſzve ſzivó ſzerekkel kell a' vért viſzſza tartani. Nro. 187. vagy lásd a' *Vér-pökésről*, Nro. 115—116. Sött, ha ezekre a' folyás nem engedne, és a' beteg egyre erötlenednék, a' füzfa levelű fű levelet, a' vér-gyökeret, a' timsót, a' gálitzkő Spiritust, 's a' t. kellene belől adni. Nro. 188—189. Úgy ſzinte kivűlről is az e'féle öſzve ſzivó, 's öſzve ſzoritó ſzerekkel kell a' fonnyadt ereket erösiteni. Némellyek a' tserfa taplót javasollyák, de ez bele ragad; jobb a' tiſzta vizből, égett borból, gálitzkő Spiritusból, és fejér nád-mézből öſzve állott Téden vize, vagy az ólom kivonásból, és közönséges vizből tsinált seb viz.

Ha a' ſzédelgések, feſzülések, és fájdalmak nem ſzünnek, jele, hogy az arany ér nem foly elegendőn. Ebben az esetben is az akadályozó oknak fel-keresésével, és el-rontásával segitődik a' folyás. Vajmi hathatósok itt a' lágyitó all-lövellések, és kül-

ső párolások, belől meg a' fejér málva levelekből, és gyökerekből, a' sálepből, 's a' t. tsinált lágyitó italok. Különös erejűek itt a' velentzei boráx, és az áloe. Nro. 190—191.

Noha a' vak arany eret sem kell bántani, ha minden baj nélkül meg-dagad, és az alkalmatlanságok utánna meg-ſzünnek, még is, ha akármi okból meg-zavarodik, meg-bomlik, közönségesen több alkalmatlanságot, 's bajt ſzokott ſzerezni, hogy sem a' folyó; bizonyittyák ezt a' hoſzſzas fő-fájások, guta, és ſzél-ütés, a' vér-okádások, mely ſzorulások, 's több egyenlő keményebb történetek; sőtt a' mikor az illyen vak arany-ér meg-gyúlad, a' mikor a' tsomók vérrel felette meg-telttek, 's feſzültek, vagy, ha az erek benn a' vég-bélben dagadtak-fel; a' has-fájáson kivül a' vizelletet is el-állityák.

Az első esetben, a' mikor tudniillik a' vak arany-ér fő-fájást, ſzédelgést, guta, vagy ſzél-ütést, vér-hányást, vagy más illyetén súllyosabb történetet következtet, minden tehetséggel azon kell lenni, hogy meg-indullyon, hogy folyásba hozattathassék.

sék. A' bőv-vérűben, kinél az élet ér verés tellyes, és feſzes, az ér-vágás, a' lágyitó orvosságok, és all-lövellések fogják ezt munkállani; napjában kétſzer (reggel és estve) a' lábokat fél-óráig fereſzteni is felette jó, vagy, ha ezekre sem indúlna-meg, lágyitó párolásokkal kellene ki-dagaſztani, 's azután meg-piotzázni. Ellenben ha a' beteg nem bőv-vérű, távul légyen az ér-vágás, inkább gyenge izgatókat, és az arany erekre munkálókat kell a' beteggel bé-vétetni. Nro. 190—191. Találni illyetén gyenge has-hajtókat a' *Guta-ütésnél.* Nro. 7—8—9—10.

A' mikor az arany-ér meg-gyúladott, a' mit a' daganatból, vörösségből, a' tsak nem türhetetlen fájdalomból, és a' hozzá járuló hideglelésből meg-tudhatni, akkor az orvoslást a' gyúladozó hidegleléshez ſzabott ér-vágással, a' sok hivesitő, salitromos italokkal, és orvosságokkal kell kezdeni, kivűl meg a' lágyitó párolásokkal, kötésekkel, és irekkel kell győzni; de tsak addig, méglen a' fájdalom, és a' feſzülések nem engednek, ne talántán a' hoſzſzas pá-

rolá-

rolásokra, kötözgetésekre, és kenegetésekre a' részek szerfelett el-lágyullyanak, 's meg evesüllyenek. Inkább oszlató kötésekkel, vagy irekkel kell a' daganatot egészen el-oszlatni, és a' fájdalmat tökélletesen megszüntetni. Nro. 192.

Tsak hogy, a' mikor az arany erek felette meg-tellettek, 's ki-feszültek, mind ezek a' szerek igen keveset fognak rajtok; nints is ollyankor bátorságosabb mód annál, melly a' vérnek utat nyit; Sokszor a' füge fa levél, az itató papiros elegendö, ha közüllök valamellyikével az erek gyöngén meg-dörgöltetnek, külömben vagy vérszipókat kell reá rakni, vagy borbély késetskével kell fel-metzeni.

Nadályokat a' tsomókra rakni, vagy borbély késetskével fel-metzeni, nem mind egy. Ha a' tsomókba zárt vérfolyó, és az erek' hártyái vékonyak, akkor nadályokat kell tenni; a' vastag hártyákat, a' göröngyös vért a' borbély késetske botsáttya-ki.

Meg-történik néha, hogy minden ipárkodás haszontalan, hogy az arany-ér el nem oszlik, hanem meg-evesül. Mivel ezen a'

helyen

helyen a' genyetség hamar meg-tsipősedik, és azután a' körül lévő ſzomſzéd réſzekben fekélyeket, fekélyes öblöket, és tsivés sebeket tsinál; azért tsak hamar ki kell fakaſztani, hogy a' genyetség ki-folyhasson.

Veſzedelmes állápat az is, a' mikor a' tsomók az ő eleven piros ſzineket veſztik, sötét vörösek leſznek. Hogy a' fenét lehessen akadályoztatni, mellytől méltán kell tartani, elsőben is a' daganatot kell fel-metzeni, és vért belőle botsátani, azután az oſzlató, rothadás ellen való füvekkel: az ürömmel, a' vizi fokhagymával, fekete peſzértzével, és az olaſz uti füvel kell a' fenesedés ellen dolgozni, ezekből kell kivülről kötéseket reá rakni; belől kiváltképpen a' peruviai fa héjjal kell a' fenét tartóztatni, 's akadályoztatni. 'S eddig a' külső arany-érről. Lássuk, mi tévő legyen az orvosló, a' mikor az arany-erek nem kivül, hanem benn a' hasban lévő vég-bélben dágadnak-fel.

Ha az arany-erek benn a' hasban lévő vég-bélben dagadnak-fel; és has-fájást okoznak, talán a' vizelletet is el-állityák,

ak-

akkor az arany ereket lágyitó párolásokkal, és lágyitó kötésekkel kell ki felé tsalogatni, és azután, hogy a' vér viſzſza ne ſzökjék, az előbbi mód ſzerént vagy piotzákkal kell meg-ſzivatni, vagy borbély késetskével kell a' vért ki-eregetni.

Hát ha minden párolások, minden kötések haſzontalanok? Ha a' helyett, hogy az erek ki-dagadnának, a' beteg vért kezd vizelleni, és könnyebben kezd lenni? Noha ez az ut, nem terméſzetes uttya az arany-érnek, de minekutánna a' beteg könnyebbül utánna, nem vólna veſzedelmesebb, mint öſzve huzó ſzerekkel ezt az utat el-zárni; sőtt inkább fejér málváből, és édes fa gyökérből tsinált lágyitó italokkal kell tágitani, és segiteni a' folyást.

Életrend. Ha akár mi okból valami nyavalya ütközik az arany-érhez, akkor nem az arany-ér, hanem a' hozzá ütközőtt nyavalya fogja az élet rendet ki-ſzabni. Egyéberánt ne sokat resvedjen, hanem annak ideiben fris, tiſzta, egésséges levegőben járjon, mozogjon, de meg ne hütse magát; a' keményebb elme indulatoktól kéméllye-

meg

meg magát; az ételt, és italt válaſzſzameg, mindenféle 'siros, nehéz emészthetőket öſzve ne egyék, sem a' sok réſzegitő italokat öſzve ne igya.

RETZEPTEK.

Nro. 187.

Végy: *Két könting vörös örmény földet, fél könting kateku levet, két lat Sz. János kenyér gyületet, tiz lat tiſzta vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy, vagy két evő kanállal.*

Nro. 188.

Végy: *Két könting vérgyökeret, vagdald-öſzve; főzd vizben fél óráig; ſzűrj-le tiz latot, 's adgy-hozzá három lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy, két evő kanállal.*

Nro. 189.

Végy: *Öt grán kő timsót,*

Nro. 187.

℞. Bol. armen. dr. duas. pulv. terr. Catech. dr. sem. Syr. diacod. Unc. un. Aqu. com, Unc. quinqu. m. d. om. hor. un. vel duob. Cochl.

Nro. 188.

℞. Rad. Tormentill. dr. duas c. Coqu. s. q. Aqu. com. p. 1/2 hor. Colat. Unc. quinqu. adde Syr. diacod. Unc. un. sem. m. d. om. hor. un. vel duob. Cochlear.

Nro. 189.

℞. Alum. rup. gr. quinqu. Sol-

sót, olvazd-el nyoltz lat tiſzta vizben, azután adgy-hozzá két lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy, két kanállal.

Nro. 190.

Végy: *Tizenöt grán velentzei Boráxot, két lat ſzékfü virág gyületet, nyoltz lat ruta vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden órában egy, két kanállal.*

Nro. 191.

Végy: *Tizenöt grán fejér magnésiát, négy grán myrhát, két grán áloet. Tsinály port, 's adgy-bé reggel, és estve egyet, 's igyék-reá ökör fark fü, fejér málva, és ſzékfü virágokból egy findsia herbatét.*

Nro. 192.

Végy: *Négy grán tiſzta opiumot, hat könting jegenye gyöngy irt, annyi ezüst glét irt. Egyelitsd-öſzve, 's add irnek.*

Solve in Aqu. com.
Unc. quatu.
deinde adde
Syr. diacod. Unc. un.
m. d. om. hor. un. vel duob. Cochl.

Nro. 190.

℞. Borac. venet. gr. quindec
Syr. cham. Unc. un.
Aqu. rut. Unc. quatu.
m. d. om. hor. un. vel duob. Cochlear.

Nro. 191.

℞. Magn. alb. gr. quindec.
myrrh. elect. gr. quatu.
aloe. lot. gr. duo
m. f. pulv.
d. mane, et veſp. pulv. un.
superbib. vasc. infus. spec.
fl. verbasc. alth. et Chamom.

Nro. 192.

℞. Opii pur. gr. quatu.
Ungv. popul.
— nutrit. aa. dr. sex.
m. d. p. Ungv.

A'

A' SÁRGASÁGRÓL.
De Ictero.

Az a' beteges állapat, mellyben a' testnek külső takaritója meg-sárgul, vagy sárgán feketül, *Sárgaságnak* mondatik. Megesmérteti tehát magát a' sárga, feketés ſzinről; leg-inkább a' ſzemnek fejér hártyájáról, melly a' sárga viaſzhoz, vagy sáfránhoz hasonló.

Okai. A' Sárgaságnak közönségesebb gerjeſztő okai: a' máj, és a' ſzomſzéd réſzeknek gyúladása, a' vérnek a' májban lett meg-gyülése; a' mikor tudniillik a' máj a' sok vértől fel-dagad, és az epét el-kéſziti, el-válaſztya ugyan, de annak rendgye ſzerént meg nem tarthattya. Ez az eset előfordúl férfiaknál is, kiknél az arany-ér megreked, egyébaránt jol eſznek, jól iſznak, és kevés mozgásokat teſznek; de leg-többſzer tapaſztalhatni ezt az aſzſzonyi Rendnél, kinél a' hó ſzám folyás, vagy a' gyermek ágyos tiſztulások fenn akadnak. A' máj, vagy más ſzomſzéd tagoknak daganattya, a' beleknek a' ſzelektől, a' meg-ſzorult, 's meg-

keményedett emésztettől lett puffadások; a' viselőseknél az anya-méh ki-tágulás; a' nyári, és őszi hideglelőseknek, mellyek valami taknyos, enyves, szivós materiától származtanak, idétlen el-fojtása; A' nádra görtsös aszszonyoknál a' hirtelen ijedés, és harag, a' beleknek, 's egyébb bélső tagoknak görtsös öszve vonódása, melly által az epének úttya el-záródik; a' májban férkezett kövek, az új születteknél amaz első szurkos ganéj, melly különösen a' tizenkét ujnyi bélt szokta bé-dugni, 's el-rekeszteni. Szóval: valami az epének el-készítését, vagy a' már el-készitett, 's el-választott epének az ő rendszerént való folyását akadályoztattya, 's gátollya, az mind sárgaságot okozhat, azért még maga az epe is, ha felette sükeres, kotsonyás, maga magának úttyát nehezitheti, gátolhattya, 's eképpen sárgaságot okozhat.

Felosztása. A' Sárgaságnak sokféle felosztásai közül az orvoslásra nézve leg-alkalmatosabb az a' fel-osztás, mellyet a' gerjesztő okok nyújtanak; tudniillik: a' *hideglelléssel*, és a' hideglelés *nélkül* való; azután

a'

a' *bőv vérű*, a' *görtsös*, a' *máj kövekből* származott, és az *uj szülttek*' Sárgasága.

Kezdete. A' sárgaság néha hirtelen kezdődik, gyakrán pedig a' beteg előbb sokáig külömbféle bajt érez; a' száj keserű; a' gyomor fáj, nehéz, és hideg, az ételt utállya, az okádásra több izben erölkedik, sok nyálos, vagy takony formát okádik, a' böfögéssel valami savanyú, vagy rothadt formát taszit-fel, a' szív-vermetske nagy gyötrődéssel húzódik-öszve, melly öszve húzódás nevezetesen a' jobb oldal lágyon el-terjed, és ottan valami állandós, néha tsak tompa, nyomó, de sokszor felette kegyetlen fájdalmat támaszt; a' mely el-nehezül, és a' beteg tsak alig lelkendez; a' gyomor roszúl emészt, és az emésztet többnyire agyag forma, hamú szinű, avagy fejéres, a' has sokszor keményen meg-szorul, a' vizellet hol sürű, és zavaros a' tégla porhoz, vagy korpához hasonló üllepedéssel, hol pedig sáfrán szinű, (meg is festi sárgán a' belé mártott ruhát) az élet ér-verés néha hideglelős, de leg-többször a' nélkül való, az ábrázat föld szinű, az egész test előre el-

nehezűl, el-röstűl, 's azután el-sárgúl; az egéſz testen a' bőr ſzáraz, nehezen izzad, viſzket kivált a' hát, de nem tsak a' teſt röstül, és tunyúl-el, még a' kedv is el-fogy, komor kedvű leſz a' beteg. Dajkáknak néha a' tejek is keserű, és igy a' mint ettől, vagy amattól az októl támad, hol ezekkel, hol amazokkal, már több, már kevesebb történetekkel jelenti-bé magát.

Kimenetele. A' gerjeſztő okoktól, és a' hozzá ſzegődött gorombább, vagy kényesebb történetek által meg-sértődött tagoktól függ ki-menetele; azért hol egésségre változik, hol más nyavalyát tsinál, hol pedig halállal végződik. Kiki is láthattya, hogy a' vér-bővségétől, valami könnyű könnyen el-oſzolható daganattól, a' meg-ſzorult, 's meg-keményedett emésztettől, vagy más illyetén nem éppen engedetlen októl ſzármazottnál jó lehet a' reménység. Ellenben, ha a' nedvek meg-bomlottak, ha rothadt hideggé vált, ki nem láttya a' veſzedelmet, a' halált?

Orvoslása. Elöſzer is a' hideglelléssel ſzövetkezett Sárgaságról: A' hideglelés, melly

melly néha a' sárgasághoz járul; vagy forró, és heves, vagy félben hagyó. A' forró, és heves hideglelléssel akkor szokott lenni a' sárgaság, a' mikor a' máj, az epe hólyag, avagy az epe tsők, vagy más ezeket érő réfz meg-gyúlad, 's az epének a' tizenkét ujjni bélben való bé-folyását hátrállya, 's gátollya.

A' Sárgaságot a' fellebb el-fzámlált jelekből mindgyárt meg-esmérni, de a' forró hideget is, és valami különös tagnak gyúladását is a' tulajdon történeteiből, és jeleiből könnyű ki-tanúlni. Talán az orvoslás nagyobb gondot adhatna? Éppen nem, mert minekutánna a' sárgaság forró hideggel, és máj, vagy más fzomfzéd tagnak gyúladásával vagyon, nem kiván semmi különös orvoslást, a' forró hideget, a' májnak, vagy más fzomfzéd tagnak gyúladását kell meg-gyógyittani, ezzel a' sárgaság is el-múlik, meg-gyógyul. Miképp' kellessék pedig a' forró hidegről, a' máj, és más fzomfzéd tagnak gyúladásáról segiteni; *Lásd Orvos. Munk.* 1-*sö Darab.*

Az

Az is még ide való: hogy a' forró hideggel a' májnak gyúladásához ſzökött sárgáság mindenkor nagyon veſzedelmes, mert, minekutánna a' máj-gyúladás nehezen oſzlik-el, és közönségesen inkább meg-evesül, tsak nem mindenkor halálos.

A' félben hagyó hideglelésekkel ſzövetkezett sárgaság is meg-esmérteti magát arról, hogy noha akárminű hideglelésekhez ſzökhetik, de közönségesen tsak azokhoz a' félben hagyókhoz veri magát, mellyek már régolta törik, 's nyavalgattyák a' beteget, és daganatokat, keménységeket hagynak viſzſza a' májban; azután: az e'féle esetekben á' sárgaság eleinten inkább az ábrázatot, 's későbben a' ſzemeket feſti, és nem sárgán, hanem sötét zölden, avagy barnás sárgán; az emésztet sem olly hamú ſzinű, inkább nagyon büdös, epés; el-ſzorulva sints, inkább lágy könnyű has-menéssel.

Itten is a' sárgaság tsak történet gyanánt járul a' hideglelésshez, azért itt' sem a' sárgaságot, hanem a' hideglelést, a' máj keményedéseket, 's dugulásokat kell tár-

gyúl

gyúl venni; ezekkel a' sárgaság is el-múlik. *Lásd Orvos. Munk. 1-ső Dar. a' rázó Hidegről.*

De a' roſzul orvosoltt, avagy a' peruviai fa héjjal éretlenűl el-fojtott félben hagyó hideglelés is ſzokta a' sárgaságot következtetni. Ez illyen sárgaságot is egyedűl az oldó, vagy is oſzlató mód fogja megorvosolni. Úgy ſzinte a' májban keletkezett keménységeket, és daganatokat is, mellyeket a' tapintással igen könnyű a' jobb oldal lágyban meg-találni, leg-bizonyosabban a' velentzei ſzappan, a' bürök kivonás, 's más illyetén oldó, 's oſzlató ſzerek fogják el-oſzlatni. Nro. 193—194. De az ezekkel való élés hoſzſzas légyen, és kivűl is a' téjben el-olvaſztott velentzei ſzappannal győzött burogatáson, vagy pedig kámforral egyeledett lágyító, 's oſzlató irekkel való kenegetéseken kivűl bürök ſlastromot is kell reá a' daganatra rakni.

Következnek a' nem hideglelős sárgaságnak Nemei, mellyekből legyen első az, melly a' májban semmi rendkivűl való daganatot, vagy más óllyas fogyatkozást nem vá-

vádol, hanem okúl tsupán a' vastag, sürü, enyv forma epét veti; melly e' tetemes fogyatkozásival maga magának uttyát gátollya, 's zárja. Való, hogy ennek orvoslását a' közép sók, és általlyában minden fel-oldó, 's oſzlató orvosságok munkállyák, tsak hogy néha ezekre éppen nem enged, nem távozik, inkább erösebben meg-rögzik, 's mind addig akaratoskodik, valamig a' keserü, erösitő ſzerek rajta erőt nem veſznek 's el nem üzik.

Már mikor kellessék tehát ebben a' sárgaságnak Nemében a' közép savakat, és ezekkel a' rabarbarát, vagy a' savóban megfőtt pörje, Oroſzlány-fog fü, és tzikoria gyökereket adni; vagy mikor kellessék a' keserükre fakadni, legyenek következendők oktatásúl:

A' midőn a' fogyatkozás tsupán tsak a' gyomorban vagyon, a' mikor tsupán tsak az első utak gyengültek, 's tunyúltak-el el-annyira, hogy egyedül ezeknek lajhaságából sürüsedett-el annyira a' magának folyását gátoló, 's el-záró epe, akkor a' közép sók a' többi fel-oldó, 's oſzlató ſzerek-

rekkel leſznek a' foganatos orvosságok. Nro. 195—196—197.

Ha pedig nem csak az első utak, hanem az egéſz test el-lazult, 's el-tunyult, akkor a' közép sók, és a' többi oldó, 's oſzlató ſzerek a' helyett, hogy segitenének, inkább ártanak, mert a' testet még jobban el-fonnyaſztyák, 's el-lágyittyák. Ekkor leſznek haſznosok a' pápa fű, az üröm, a' keserű gyökér, a' keserű három levelű fű, és más hasonló keserű, 's erösitő ſzerek, ugyan ebben az állapatban téſzen jót a' bor is. Nro. 198—199.

Ha csupán az első utak: a' gyomor, és a' belek lustultak-e-el, meg-lehet esmérni a' következendökből, tudniillik: az elöre ment betegségekből, ha hoſzſzas hideglelések hitványitották-el a' beteget; a' Nemből, és az élet idöből, mert az aſzſzonyi Nem, és az ifjabb eſztendök közönségesen gyengébbek az erös, meg-állapodott férfiú eſztendöknél; az eſztendő réſzéről, és annak viſzontagságairól; mivel nyáron, és öſzkor az emberi test sokkal lustább, tunyább.

A'

A' *bőv vérü sárgaság* is hideglelés nélkül ſzokott lenni: Láthatni ezt a' vérnek bővségéből eredett sárgaságot leg-inkább ama' egésséges, leg-jobb időbéli férfiakban, kik egyéberánt jól eſznek, iſznak, és testöket keveset gyakorollyák, azután ama' sokat ülő, és jól élni ſzokott aſzſzonyi rendnél, kinél a' hó-ſzám folyás a' gyermek ágyos tiſztulás, az arany-ér folyás fenn akadott. Ezeknek fejök kábult, lélekzések alkalmatlan, nehéz, az élet ér verés kitsiny, elnyomódott, mivel a' ſziv, és az erek mintegy nem birnak a' vérnek sokaságával, meggyűl azért a' vér a' májban, öſzve nyomódnak a' kisded edények, és e'képp' azután az epe réſzint el nem kéſzitteſhetik, réſzint pedig az el-kéſzitett meg nem fér tulajdon helyén, ki-nyomódik, és meg-festi a' testet sárgán, vagy is sárgaságot okoz.

Ennek a' böv vérü sárgaságnak a' bővvérüségnek jelein kivül alig vannak más jelei, mellyekkel magát ki-nyilatkoztatná. Az aſzſzonyi Rendnél sokat segithet a' tudakozás: Vallyon nem akadott-e fenn a' hó-ſzám folyás, a' gyermek ágyos tiſztulás, avagy

az

az arany-ér folyás? Ez utólsó a' férfiaknál is kérdésbe jöhet.

Minekutánna ki-tudódott, 's meg-esmértetett a' bőv-vérű sárgaság, a' vérnek le-tsapolásával, az el-ſzorúlt, 's fenn akadott folyásnak meg-inditásával, könnyű eledelekkel, testi gyakorlásokkal; és a' savóba főtt savanyú pálma gyümőltsel orvosoltatik. Nro. 200.

A' *görtstől* okozott sárgaság az epe tsőknek görts módra lett öſzve huzódására támad. Ez mások előtt a' lépes férfiakat, a' nádra görtsös ſzeméllyeket, és általlyában azokat bántya, kik a' felette nagy érzékenység miatt gyakran görtsöket ſzenvednek. Leg-könnyebben a' keményebb elme fel-háborodások, a' harag, a' hirtelen meg-ijedés, némelly mérges, avagy megveſzett állatoknak marása, és az ólom gerjeſztik.

Az e'féle bétegek sokſzor a' nélkül, hogy orvossággal éllyenek, magoktól valami gyönge has-menésbe esnek, és a' sárgaság leg-ottan el-múlik; nem ſzükséges illyenkor az orvosság, de ha a' has magá-

tól

tól meg-nem indúl, akkor az all-lövellésekkel, avagy valami gyönge rabarbarából, és közép sóból oſzve tsinált has-hajtóval kell meg-inditani. Ezzel a' has-hajtóval mind addig kell a' beteget éltetni, valamig az ételt meg-kivánnya, az oldallágyok meg-lágyúlnak, és a' sárgaság egéſzen el-múlik. Annakutánna mit kellessék tselekedni, a' gerjeſztő ok, a' betegnek állapattya fogják el-rendelni.

Ha a' jobb oldal lágyban, vagy is a' májnak táján valami nehézséget, feſzülést, és tompa fájdalmat érez valaki; ha az étel kivánást el-veſzti, ha a' gyomor roſzúl emeſzt, és ezekre elöſzer a' ſzemek, azután az egéſz test is meg-sárgúl, annakutánna has-menésbe esik, melly által valami felette sükeres, kotsonyás, sötét zöld, vagy porondos materia el-mégyen, mellyre a' fájdalom enyhül, tikkad, és a' sárgaság elvéſz; méltán a' *maj kövekből* keletkezett sárgaságról gyanakodhatni.

Ez a' rendbéli sárgaság mások elött a' véneket, a' korhott idejüeket gyötri, azután azokat, kik sokat ülnek, kik ſzáraz,

en-

nehéz, téſztás étkekkel élnek, kik erös, réſzegitő italokkal viſzſza élnek, kiknek a' vese', vagy hugyos hólyag kövekre, vagy a' láb köſzvényre különös hajlandóságok vagyon.

Ennek az epe kövektől okozott sárgaságnak kettős az orvoslása: más az ostromkor, más az ostromon kivül.

Az ostromkor azon kell iparkodni, hogy tárva legyenek azok az utak, mellyeken a' köveknek ált' kell menni; azért, ha a' jobb oldal-lágy, és a' gyomor fájók, ha görts forma öſzve huzódások, hányásra való erölkedések, avagy valóságos hányások jelengetik magokat, és a' beteg egyébaránt bőv-vérü; első léſzen az ér-vágás, hogy a' talám már jelen való gyúladást fűvében elöllye, vagy ha még jelen nints, meg-előzze, 's gátollya; azután fejér málvából, pap sajt füből, 's a' t. lágyitó főtt vizeket, 's olajos orvosságokat, 's all-lövelléseket kell adni. *Lásd a' Hurut.* Nro. 100—101. *A' Has-fájásr.* Nro. 151—152—162—163. Ezek mellett meleg, nedves, lágyitó kötéseket kell a' jobb oldal-lágyra rakni, és közben

vagy

vagy egéſz, vágy tsak fél testig való meleg, lágyitó feredőkbe kell a' beteget bele ültetni. Jó a' fenn ſzámlált orvosságokat utóbb gyenge has-hajtókkal: közép savakkal, savanyú pálma gyümöltsel, aſzſzú ſzilvával, 's a' t. egyeliteni, és az oldal-lágyokat dörgölni, hogy az epe kövek annál bizonyosabban a' belek felé mozdullyanak.

De haſzontalan sokſzor mind ez a' több féle iparkodás, a' kövek helyökből sem mozdúlnak, és a' beteg a' helyett, hogy könnyebbülne, inkább roſzabbúl látzatik lenni, erölkedik, 's okádik is. Ez az okádás nem ártalmas, sött haſznos, tsak a' beteg felette el ne legyen bádgyadva, a' miért is, ha magától nem okádnék, könnyü hánytatóval kellene lassan meg-hánytatni, mellyre meg-rázódik a' test, és a' meg-feneklett, külömben meg-mozdithatatlan kövek ki-mozdúlnak, 's ki-indúlnak ſzerentsésen helyökből.

De valamint a' mértékletes hányás előbb mozditya a' köveket, úgy a' felette erőſzakos uttyokat zárja, mivel az ollyan erőſzak által az epe utak görts formán öſzve huzódnak. Azért valamint a' mértékletes

tes okádást segiteni, vagy ha nints, lassú, és könnyű móddal gerjeſzteni kell: úgy, ha erőſzakos, sem segiteni, sem gyarapitani nem ſzabad, hanem idején korán az enyhitő, és tsendesitő ſzerekhez kell ragaſzkodni. Nagyon haſznosok itt a' len-mag olajos all-lövellések, és az opiumos orvosságok, mellyekre mihent a' fájdalmak, és ſzorongatások el-múltanak, megint a' fellebb javasoltt lágyitó, 's gyenge has-hajtó módot kell elő venni, melly móddal sokſzor ſzerentsésen ki-takarodnak, és az emészteten meg-találtatnak a' kövek.

Hogy kellessék az epe kövektől támadott sárgaságot az ostromon kivül meg-gyógyitani; e'kettőben meg-találni, tudniillik: oſzlatassanak-el, ha lehetséges, az epe kövek, és az élet rendnek meg-változtatásával, 's a' nevelő okoknak el-háritásával tetetődgyék akadály, hogy mások ne teremjenek.

A' köveknek oſzlatását a' retektől, a' pörje és az Oroſzlány-fog fű gyökerektől savóban fölve, vagy tiſztán ezeknek ki-sajtoltt levétől nem ok nélkül reménylhetni, tsak adassanak egybe gondos ſzorgalommal a'

ned-

nedveket higító, 's utóbbi sükeresedéseket gátoló ſzappanok, és fel-oldó, 's oſzlató füvek, 's gyökerek is.

Hogy a' kövek ne teremjenek, az élet rendet kell meg-változtatni. Az élelmény zöldségekből, és merő ollyanokból legyen, mellyek a' vért sürüsedni, 's vastagúlni nem engedik. Kivált a' fel-oldó, és oſzlató erővel biró értzes vizek, és savanyú kutak haſználatosok ez illyeneknek tavaſzſzal a' könnyű test gyakorlásokkal, föképp', ha reggelenként az egéſz test, de leg-inkább az oldal-lágyok meg-dörgöltetnek. Ha valahol, valóban itt hathatós erejű a' lovaglás, úgy, hogy méltán a' kő termést akadályoztató elsö ſzerek közé lehessen ſzámlálni. — Illy móddal ebből a' külömben átalkodott, akaratos nyavalyából néha egéſzen ki-tiſztúl, ki-gyógyúl a' beteg.

Az uj ſzülteknek sárgasága ama' gyermek ſzuroktól vagyon, melly kiváltképpen a' tizenkét ujjnyi bélt mázallya, 's bé-dugollya. Ez illyen gyermekeknek leg-jobb orvosság az Annyok teje, és a' rabarbarás tzikoria gyület, mellyből napjában több iz-

ben

ben egy pár kávés kanálkára valót kell béadogatni mind addig, valamig semmi fekete emésztet nem mégyen többé tőlök.

Életrend. Minthogy a' sárgaság hol hidegleléssel, hol a' nélkül jár, kiki sajdithattya, hogy itt sem lehet semmi bizonyos élet rendet, és módot szabni. A' bizonyos, hogy, ha a' sárgaság hidegleléssel vagyon, a' hidegleléshez kell az élet rendet alkalmaztatni; ha a' nélkül vagyon, a' mértékletes, könnyű emészthető étkeken, és a' mértékletes test gyakorlásokon kivül, a' keményebb elmebéli indulatokat is meg-kell zabolázni, 's a' t.

RETZEPTEK.

Nro. 193.

Végy: *Három könting velentzei szappant, annyi bürök kivonást, két könting rabarbara kivonást, tsinály föld füst fü gyülettel három grányi pilulákat, adgy-bé napjában 3-szor négy szemet, 's igyék-reá édes kömény gyökérből, bodza, szék-fü, és olasz uti fü virágokból egy findsia herbatét.*

Nro. 193.

℞. Sapon. venet.
Extr. Cicut. aa. dr. tres.
— Rh. dr. duas.
Syr. fumar. q. s.
f. pillul. gr. trium.
d. ter de die quatu. superbibendo vascul. infus. spec. Rad. foenicul. fl. samb. cham. et arnic.

Nro. 194.

Végy: *Két könting tiſzta ámmoniák gumit, annyi velentzei ſzappant, meg annyi rabarbara kivonást; tsinály rabarbarás tzikoria gyülettel három grányi pilulákat. Adgybé napjában 3-ſzor négyet, 's igyék-reá tsikorgó fűből, és édes gyökérből egy findsia herbatét.*

Nro. 195.

Végy: *Tizenöt grán rabarbarát, annyi sok haſznú sót. Tsinály port belőle, 's adgy minden 3-dik órában egy port.*

Nro. 196.

Végy: *Három lat pörje gyökeret, annyi Oroſzlány fog fű gyökeret, vagdald-öſzve, főzd savóban három fertály óráig. Szürj-le másfél meſzſzelyt, adgy hozzá három könting big leveles borkövet, három lat rabarbarás tzikoria gyületet. Egyelitsdöſzve, 's adgy-bé minden 2-dik*

Nro. 194.

℞. Gum. ammon.
Sapon. Venet.
Extr. Rh. aa. dr. duas.
Syr. Cichor. c. Rh. q. s.
f. pillul. gr. trium.
d. ter de die quatu. superbib. vascul. infus. spec. Herb. gratiol. et Rad. liquirit.

Nro. 195.

℞. Pulv. Rh. elect.
Sal. polychr. aa.
gr. quindec.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. pulv. un.

Nro. 196.

℞. Rad. gramin.
—Tarax. aa. Unc. un. sem.
c. m. coqu. s. q. ser. lact.
p. 3/4 hor.
Colat. libr. un. sem.
adde
Liqu. terr. fol. tart.
dr. tres.
Syr. Cichor. c. Rh.
Unc. un. sem.
m.

dik órában fél findsiányit.

Nro. 197.

Végy: *Egy lat rabarbarát; tartsd forró vizben fél óráig bé fedett edényben, Szörj le fél meszszelyt, 's adgy-hozzá két könting tsudálatos sót, két lat iglitze tövis gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 198.

Végy: *Tizenöt grán keserü gyökeret, annyi rabarbarát. Tsinály port, 's adgy-bé minden 3-dik órában egyet, 's igyék-reá pápa fűből, és székfü virágból egy findsia herbatét.*

Nro. 199.

Végy: *Két könting keserü gyökér kivonást, annyi keserü három levelü fü kivonást, meg annyi rabarbara kivonást. Tsinály rabarbarás tzikoria gyüllettel három grányi pilulákat. Adgy-bé 4-szer napjában hármot, 's igyék-*

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 197.

℞. Rad. Rh. elect Unc. sem.
c. infund. s. q. Aqu. ferv
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. libr. sem.
adde
Sal. mir. gl. dr. duas.
Syr. Ononid. Unc un.
m. d. om. 2 hor. 2 Cochlear.

Nro. 198.

℞. Rad. gentian.
— Rh. elect.
aa. gr. quindec.
m. f. pulv.
d om. 3 hor. pulv. un. superbib. vascul. infus. spec.
fol. Card. bened. et fl. cham

Nro. 199.

℞. Extr. gentian.
— trifol. fibr.
— Rh. aa. dr. duas.
Syr. Cichor. c. Rh. q. s.
f. pillul. gr. trium.
d. 4-ter de die tres superbibendo vascul. infus. spec.
Nro. 198.

reá a' Nro. 198. ki tett herbatéből egy findsiával.

Nro. 200.

Végy: *Négy lat savanyú pálma gyümöltset, főzd savóban fél óráig. Szűrj-le másfél meſzſzelyt, 's adgy-hozzá egy lat tsudálatos sót, három lat tengeri ſzőlő gyűletet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.*

Nro. 200.

℞. Fruct. tamarind.
Unc. duas.
coqu. s. q. ſer. lact. p. 1/2 hor.
Colat. libr. un. sem.
adde
Sal. mir. gl. Unc. sem.
Syr. ribes. Unc. un. sem.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

A' KŐRŐL.

De Calculo.

Ugy látzik, hogy az a' materia, mellyből a' kő terem, az egéſz testben el-vagyon ſzórva, azért alig is vagyon az emberi testben ollyan réſz, a' mellyben valaha kő forma materia nem találtatott vólna, de még is leg-gyakrabban az epés hólyagban, a' vesékben, a' vizellet tsatornákban, és a' húgyos hólyagban tapaſztaltatnak.

Ezekből a' kövekből némellyek nagyon kemények, laposok, és ſzegeletesek, mások

el-

ellenben fövényesek, 's homokosok, és könnyen törők, gömbölyük; nagyságokra nézve is hol kissebbek, hol nagyobbak. Tehát mind nagyságokban, mind formájokban, mind pedig minéműségekben egymástól sokat külömböznek.

Okai. Nints az az ember, kinek kerengelő nedveiben nem találtatnának ollyas több, vagy kevesebb idegen testetskék, mellyekből a' kövek kéfzülni fzoktak, és minekutánna a' kövek ugyan azoknak a' testben kerengelő nedveknek üllepedéséből teremnek, úgy látzik, hogy senki nem mentt tőlek, minden testben támadhatnak. De főképp', 's közönségesen azokban találkoznak, kik sokat ülnek, lusta életet élnek, és sok, fzáraz, téfztás étkekkel, fzáraz héjas veteményekkel, fél érett sajttal, füstöltt hussal, és hallal élnek, mustot, uj bort, vagy zavaros, nem tifzta vizet ifznak; Azután azok, kik sokat alufznak, vagy külömben a' vizelletet sokáig vifzfza tartyák.

Felofztása. Féfzkeire, és lak-helyeire nézve fel-ofztódik a' kő: az *epés hólyag* köre, a' *veséknek*, a' vizellet *tsatornáknak*,

és a' *hugyos hólyagnak* köveire. Amaz az epés hólyagban féſzkezett-meg. Ezek a' vizellet' uttyaiban találtatnak.

Kezdete. A' kő termésnek kezdete olly alattomos, hogy semmiképp' sem lehet mind addig bizonyost mondani, valamig nagyságával, vagy formájával némelly tagoknak tiſztyeit, 's munkálkodásait meg-nem zavarja, meg-nem sérti. A' gyakor tapaſztalások tanui, hogy már többſzer találtattak kövek, pedig nem éppen kitsinyek az emberi testben, mellyek egéſz élte fogytáig leg-kissebb alkalmatlanságat, akadályt, vagy veſzélyt az egésségben nem tettek; mindazonáltal vóltak, és vannak minden napi példáink, hogy a' leg-ijeſztőbb, a' leg-rettenetesebb történetekkel kezdik magokat ki-jelenteni.

Kimenetele. Ámbátor, a'mint előbb mondám, sokak ſzerentsésen el-hordozzák néha a' követ a' nélkül, hogy akár kezdetével, akár utóbb leg-kevesebb alkalmatlanság érje őket: tagadhatatlan még is, hogy a' kő magában mindenkor roſz nyavalya; mert vajmi könnyen öſztönözheti, 's öſztö-

tönözi is a' körülötte lévő tagokat ollyas betegségekre, mellyek tsak hamar halálosok lehetnek.

Orvoslása. Minekelőtte a' kő ellen orvosság rendeltetik, okvetetlen ſzükséges annak létéről, és féſzkéről meg-győződni. A' *Vese*-kövek ki-nyilatkoztattyák magokat azzal, hogy a' beteg a' vékonyokban, és a' vesék táján valami állandós, sajogó fájdalmat érez, melly az ágyékokban, és sokſzor a' tökökben is lehet, és a' vizelletet is egy ideig meg-rekeſzti, el-zárja, avagy ha foly is, tsak fösvényen valami fájdalmas erölkedéssel foly; sőtt néha néha vérrel festett, benne pedig valami takony, avagy fövény forma materia vagyon; ha tzombja a' sértett felén 'sibbad, ha a' hányás erölteti, a' has fáj, és el-ſzorúl, ha a' kemény mozgásokra, ſzekerezésre, vagy lovaglásra, kivált köves, és egyenetlen utakon roſzabbúl érzi magát, a' fájdalmak nevekednek, mellyek a' nyugovásra meg el-múlnak, kételkedni sem lehet a' vese kövekről. Sőtt ha történetből a' kő meg-mozdúl, ha ſzegeletes hegyes talál lenni, akkor a' vesék táján

a'

a' nyilalló, 's furdaló fájdalom ſzörnyű, tsak nem kétségbe döntő, a' betegnek gyomra émelég, okádik, a' vizellet el-ſzorúl, vagy igen kevés foly, 's az is vérrel vegyétve, és sok, taknyos, zavaros, porondos seprővel. Egyedűl abból, hogy ostromonként ſzokott elő fordúlni, meg-nem esmérhetni, lám az epe kövek is ostrommal fordúlnak-elő.

Az *epe* kövek azokban ſzoktak kéſzűlni, kiknek vastag, sükeres nedveik vannak, 's azzal esmértetik-meg magokat leginkább, hogy a' jobb oldal lágyban valami nehézséget, feſzülést, és sajogó fájdalmat gerjeſztenek, hogy a' gyomor roſzúl emészt, az ételt nem kivánnya, hogy erölkedik, és hány, hogy az epe ki-folyását akadályoztattyák, hogy fájásokat gerjeſztenek az egéſz hasban, mellyek minekutánna kevés időre le-tsendesednek, az egéſz testre a' sárgaság el-árad; melly többnyire valami reá következett has-menéssel el-múlik; de néhány napok, vagy hetek múlva az előbbi sereglett történetekkel megint viſzſza-tér.

A'

A' vizellet' tsatornáiban nem ſzokott kő teremni, hanem a' vesékből vitetődik-le. Ezt az elöbbeni jelekből ki-tanúlhatni, egyéb hogy a' fájdalom itt alább esik.

A' *hólyag*-kő következendőkkel jelenti-ki magát: Fájdalom a' ſzemérem hegy körül, kivált a' mikor vizellik, és utánna, akadály a' vizellésben, melly el-múlik, ha a' beteg hanyat fekſzik; a' vizellet különös büzű, sokſzor véres sok fövényes, süketes, taknyos, genyetség forma seprővel, 's a' t. De leg-bizonyosabb ki-tanúlása a' hugy tsapolóval esik-meg, vagy, ha az uj a' férfiaknál a' vég-bélbe, az aſzſzonyi Rendnél pedig a' nádra hüvelybe botsátódik-bé.

Már minekutánna a' kőnek létéről, és féſzkéről meg-győződött az Orvosló, négy féle kötelességéről intődik-meg, hogy tudniillik a' jelenlévő követ fel-oldgya, 's megtörje; ha meg-nem törheti, a' ki-menetelre utat kéſzítsen, 's tsinállyan; ha utat sem tsinálhat, ki kell metzeni; vagy ha akármi okból ki-metſzeni sem lehetne, a' ſzembe tünőbb történeteket tikkaſzſza. Ebben a' négyféle módban foglaltatik az egéſz segétség.

A'

A' követ oldó, 's meg-törő ſzerek közűl leg-közönségesebbek: a' ſzarka tövis mag, a' paponya, vagy is 'Sidó tseresnye, a' medve ſzőlő, a' velentzei ſzappan, az ezer lábú féreg, és a' meſzes viz. Nro. 201—202. Az ezer lábú férget némellyek porban adgyák, de jobb ki-sajtoltt levét valami savanyú borral itatni. Azomban az ezekkel való élés, ha tsak sokáig nem tart, vagy semmit, vagy éppen keveset haſznál.

A' ki-takarodásra való utat a' sok lágyitó, olajos italok, az illyen all-lövellések, és kötések kéſzitik, és tsinállyák; azért, ha valakit a' veſe kövek zaklatnak, annál vajmi jó a' vesék' táját dörgölni, és a' belind olajban fel-olvaſztott kámforos fejér málva irrel kenyegetni, vagy ugyan hasonló erejű fél, vagy egéſz feredőkbe az ollyant bele ültetni, 's fereſzteni.

Ha ezekre a' segétségekre a' vesék táján lévő bajok, és fájdalmak lassan lassan ſzünni kezdenek; ha az akadályozott, vagy talám tökélletesen fenn akadott vizellet felette zavarosan indúl-meg, és valami sükeres, taknyos seprőt ſzállit az edény fenekén-

kére, 's a' t. jele, hogy a' kö le-ereſzkedett a' vizellet tsatornákon a' hugyos hólyagba, hol is, ha meg-maradhat, nagyobbra nö, és annakutánna már nem a' vesékben, nem a' vizellet tsatornákban, hanem a' hugyos hólyagban tsinál alkalmatlanságokat. Azért mihent éſzbe venni, hogy a' kő már a' hólyagban vagyon, minden tehetséggel azon kell iparkodni, hogy onnét is ki-takarodjék. Sokak ſzerentsésen kirugattyák a' vizellő tsőn azzal, hogy sok italok után hoſzſzabb ideig viſzſza tartyák a' vizelletet, annakutánna erőſzakosan eregetik-ki, melly eröltetéssel a' vizellő tső ſzerfelett ki-tágúl, 's a' követ ált' ereſzti; vagy, ha meg-akad a' tsőben, nyálkás, olajos ſzereket fetskendeznek-bé, és a' kézzel nyomogattyák-ki.

A' *máj köveknek* ki-mozditása' módja egy a' vese kövekével. Lásd erről böveben a' *máj-köből* ſzármazott sárgaságnál, 227. Lap.

Azok az orvosságok, mellyek a' máj, és vesék' kövei ellen jók, a' hugyos hólyagnak kövei ellen is ditsértetnek ugyan,

de

de a' tapaſztalás vitattya, hogy igen sovány reménységgel lehet az, a' ki az e'féle orvosságokkal iparkodik a' hólyagban heverő követ olvaſztani, 's bontani; mert valamint igaz az, hogy a' máj, vagy is az epe kövek porhanyúk, 's morsolhatók, következésképpen a' hoſzſzas orvoslással, és békességes türéssel orvosolhatók: úgy ellenben a' húgyos hólyagban termettek felette kemények, és leg-bizonyosabb segítség a' kő ki-metzés, ha a' betegnek környül-állásai meg-engedik.

Mondám, ha a' betegnek környül-állásai meg-engedik; mert azon kivül, hogy a' beteg nagyon gyönge, hogy nedvei romlottak, lehetnek még több más okok is, mellyek a' kő ki-metſzést tilalmazzák. Annak okáért, senki a' kő metſzést a' nélkül, hogy Orvossal közlötte, fel ne válallya, mert azon kivül, hogy sok okok tiltyák, még akkor is nagyon kétséges, és fontolóra való munka, a' mikor az Orvos' javaslásával esik.

Könnyebb a' negyedik, az az: a' jelesebb történeteket tikkaſztó kötelesség; a' mi-

mikor tudniillik a' követ sem el olvaſztani, sem a' testből ki-hajtani nem lehet; ki metſzeni pedig akár mi okból nem ſzabad; akkor tsak arra köteles az orvosló, hogy a' nyavalyát tehetsége ſzerént türhetőbbé tegye; az az: a' súllyosabb történeteken előbb adgyon.

A' súllyosabb történetek közül valók: az erösebb *fájdalmak*, a' *hányások*, a' has-*fájások*, az *akadályozott vizellés*, a' *vér-vizellés*, az *in-rángatások* és a' *sárgaság*.

Ditsértetnek ezek ellen általlyában a' vér le-tsapolások, a' sok lágyitó, olajos italok, és hasonló all-lövellések, a' lágy-meleg feredők, az opium, és a' nyugodalom.

A' kitsin, és gömbölyű kövek, ha valami helyen mozdulatlanúl meg-maradnak, nem tsinálnak fájást, de a' nagyobbak, a' ſzegeletesek, ha meg-mozdúlnak, ſzörnyű fájdalmakat, és a' vér-edényeknek általok lett meg-sértéséből vér vizellést is okoznak; Ez a' vér vizellés, ezek a' fájdalmak jobbára gyúladással vannak, melly ha a' gyakrabb, és kissebb mértékekben adott nyálkás, olajos italokra meg-nem ſzünne, eret

is kellene vágni; kivül meg a' sok lágyitó, meleg kötésekkel kell győzni.

Azokat a' fájdalmakat, mellyekkel semmi gyúladás nints, és utóbb sints mit tartani töle, a' fájdalmat enyhitö ſzerek tsilapittyák, 's ſzüntetik-meg, ha gyakrabban, és bövebb mértékben adatnak. *Lásd a'* többek közül *a' Hurut.* Nro. 104—108. *A vér-Pökés.* Nro. 113.

Az Öregeknél, és némelly kényesebb ſzeméllyeknél egéſzen ſzokásá leſz sokſzor, hogy a' vizelletben fövenyetskék, vagy apró követskék találtatnak. Ezek is néhánykor valami kemény égést éreznek, vagy igen nehezen vizellenek. Felette haſznosok ezeknek a' ſzarka tövis magból kéſzült porok, és a' len magból, édes kömény, és édes gyökerekből öſzve ſzedett herbaték.

A' hányások közönségesen akkor támadnak, a' mikor a' vese kövek a' vizellet tsatornákon le-ereſzkednek; könnyebbülnek, és el is állanak ezek a' hányások, úgy ſzinte a' has-fájások is a' sok lágyitó, olajos italokra, az e'féle minden második, harmadik órában adott all-lövellésekre, a' lágyi-

tó,

tó, meleg kötésekre, és az egéſz, vagy tsak fél testig érő feredőkre; sőtt, ha a' gyúladás, melly illyenkor igen közönséges, el-mult, a' tsendesitő, és fájdalmat enyhitő, 's ſzüntető opiumra.

A' vizellés akadályoztatik, 's gátoltatik vagy azért, hogy a' kő a' hugyos hólyagnak torkában meg-áll, vagy hogy talám valami darabja a' vizellő tsőben meg-akadott. Feküdjék a' beteg hanyat az al-felével magosabban, hogy a' kő a' hugyos hólyagnak torkából viſzſza eshessék; a'mi, ha nem haſználna, a' hugy le-tsapolóval kellene a' követ félre taſzitani, hogy a' vizellet ſzabadon el-folyhasson. A' vizellő tsőben megakadott darabot a' fellebb emlitett mód ſzerént a' kézzel tett gyöngébb, és kényesebb nyomások, a' meleg, lágyitó kötések, és a' gyönge, olajos bé-fetskendezések sokſzor ſzerentsésen ki-tsallyák. Egyébaránt a' vizellő tsőt kellene alolról fel-metſzeni, a'mit megint értelmes seb Orvosra kell bizni.

Az in-rángatásokat is a' vér le-tsapolások, a' lágyitó, olajos italok, és all-lövellések, a' lágy, meleg feredők, vagy, ha

niuts

nints mit félni a' gyúladástól, az opium, és a' nyugodalom engeſztelik, 's tsendesitik-le. Lásd bővebben az: *In rángatások.* 79. Lap.

Mondatott, hogy a' sárgaságot az epe kövek ſzokták következtetni olly formán, hogy az epének ki-folyását gátollyák; mondatott az is, hogy többnyire valami reá következett has-menéssel meg el-múlik, noha rövid idő múlva megint az előbbeni mód ſzerént viſza-tér; Ennek orvoslását lásd a' *Sárgaság.* 227. Lap.

Életrend. Kiknek mások előtt nagyobb hajlandóságok vagyon a' kőre, azok úgy intézzék, 's úgy rendellyék élelmöket, hogy a' mennyire lehet, ollyanokkal éllyenek, mellyek a' követ nőni, 's gyarapúlni nem engedik; ollyanok a' többek közül a' zőld, leves füvek, és gyökerek, a' vörös, és fok-hagyma, a' retek, a' torma, és a' meg-érett kerti gyümőltsek. Italúl legyen a' fejér bor nőstén ſzapora fű maggal. Mivel pedig főképpen a' tsendes, nyugodalmas élet, a' sok ülés ád módot, 's alkalmatosságot arra, hogy az ollyan idegen testetskék, mel-

lyek-

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

lyekből azután a' kő leſz, le-ülepedhessenek, mindenek előtt ſzükséges a' testet állandó, mértékletes gyakorlásokba, 's mozgásokba tartani. E'képp' akadályaſztattya az, a' ki már benne ſzenved, hogy nagyobbra ne nőhessen; amaz pedig, ki még mentt a' kőtől, ſzabad marad, ámbátor mások előtt nagyobb hajlandósága legyen reája. Kinek légyen mások előtt nagyobb hajlandósága a' kőre, meg-tudhatni a' vizelletből, ha tudniillik egésséges állapattal is nehezebb felhötskéket, vagy más idegen testetskéket ſzállit az edény fenekére.

RETZEPTEK.

Nro. 201.

Végy: *Fél könting ſzarka tövis mag port. Vagy: fél könting medve ſzőlő port. Adgy-bé napjában négyſzer egyet, 's igyék-reá egy findsiányi gyöngén meg-tört lenmagból, és édes gyökér porból rendelt herbatét.*

Nro. 202.

Végy: *Két lat velentzei ſzappant, tsinály négy grá-*

Nro. 201.

℞. Pulv. acinor. fr. Cynosb. dr. sem. vel.

℞. Pulv. Uv. Urs. dr. sem. d. 4-ter de die pulv. un. superbib. vascul. infus. Spec. sem. lin. levit. contus. et Pulv. Liquirit.

Nro. 202.

℞. Sapon venet. Unc. un. f. pillul. gr. quatu.

nyi pilulákat, 's adgy-bé napjában négyszer, mindenkor hármat, lassanként szaporitván az adományt, méglen napjában másfél latot bé vészen a' beteg. Igyék azon felyül napjában egy meszszely meszes vizet egyenlő részt édes téjjel.

d. 4-ter de die tres, sensim augendo dos. donec drachmas sex de die divisis dosibus absummat, bibendo insuper divis. dos. Libr. un. Aqu. Calc. cum aequali parte Lact. dulc.

AZ AKADÁLYAZOTT VIZELLÉSRŐL.

De impedita Mictione.

Amikor valaki nagy alkalmatlanság, és erölkedés nélkül nem vizelhet, vagy talán még minden erölkedéssel, és iparkodással sem vizelhet, az ollyan ollyankor *akadályazot vizellésben* sanyarogni mondatik.

Okai. Ennek a' kellemetlen állapatnak gerjesztő okai sok féliek: A' vizellő eszközöknek gyúladása, a' meg-szokott vérfolyásoknak el-rekedéséből keletkezett vérgyülések, a' vese, és hólyag kövek, az akármi okból, de kiváltképp' a' geleszták tól, kövektől, és fövénytől származott görts;

a'

a' vizellő utakban történt keményedések, meg-husosodások, és fekélyek, az arany ér daganatok, és más akármi ki-nölések, mellyek a' vizellő utakat szükitik, vagy tökélletessen el-rekeſztik, a' helybéli szél-ütés, a' nagy hé, ha a' test erösebb mozgásokban gyakoroltatott, viselőseknél a' terh, másoknál a' nádra ki-fordulása. A' vizelletnek, a' mint tapaſztalhatni a' forró betegségekben, rendkivül való tsipőssége, azután a' sok füſzerſzámos étkek, a' ser, és egyébb ki-nem forrott italok, a' keményebb vizeltető ſzerekkel, főképp' a' kőrös bogarakkal való helytelen élés, ha tudniillik vagy nagyobb mértékben, vagy akkor, a' mikor nem ſzükségesek, adódnak; 's a' t.

Ezek a' leg-közönségesebb okok, mellyekből látni való, hogy némellyek közönségesek, mások-meg helybéliek, az az: tsupán a' vizellő eſzközökben rejtettek; a' mit az orvoslásban nagyon ſzükséges tudni, minthogy a' közönséges okoknál éppen nem ſzükségesek a' különös orvoslások; ellenben ha helybéliek, éppen ezeket a' helybéli fogyatkozásokat kell meg-orvosolni.

Felosztása. Eme' sokféle gerjesztő okok sokféleképp' munkálódnak, és sokféleképp' gerjesztik az akadályazott vizellést a' testben, mellynek könnyebb meg-értése okáért fel-osztódik az akadályazott vizellés arra, mellyben noha nagy alkalmatlansággal, és erölkedéssel, de még is türhető *bajjal* mégyen-végbe a' vizellés. Azután arra az állapatra, mellyben a' szünetlen erölkedések, és fájdalmak köztt egész végezetig tsak *tsepenként* mégyen-el a' vizellet. Végre: a' tökélletes *fenn akadására*, 's el-rekedésére a' vizelletnek; a' mikor tudniillik minden erőszakoskodás, és fájdalom hasztalan, tsak egy tsep el-nem mégyen.

Ez a' tökélletes fenn akadás, 's el-rekedés kétféleképp' történhetik-meg. Vagy hogy el-választatik ugyan a' vizellet a' vesékben, 's innét a' vizellő tsatornákon le is megy a' hugy-hólyagba, de innét azután akármi okból ki nem eregetthetik, 's azért fenn akad; vagy hogy a' vizellet el-nem választatik a' vesékben, vagy ha el-választatott, hogy a' vizellő tsatornákon akármi okból le nem folydogálhat. Az első

eset,

eset, mellyben tudniillik a' vizellet el-válaſztatik, és a' hugyos hólyagban le is folydogál, tsak hogy innét ki nem botsátathatik, *valóságos* hugy fenn akadásnak mondatik; A' másodiknak, mellyben a' fogyatkozás a' vesékben, vagy a' vizellő tsatornákban vagyon, *valóságtalan* húgy fenn akadás a' neve. Tehát a' *valóságos* húgy fenn akadásban el-válaſztatik a' vizellet a' hólyagba, tsak hogy ki nem folyhat, 's azért tele vagyon a' hólyag; A' *valóságtalanban* ellenben nem válaſztatik-el a' vizellet, azért üres a' hólyag.

Kezdete. Láthatni vólt a' fel-oſztásban, hogy az akadályazott vizellés sullyára, 's keménységére nézve még a' meg nevezésben is külömbséget kiván, hogy lehetne azért annak hirtelen, vagy lassú kezdetéről bizonyost mondani? Lám a' többféle gerjeſztő okok, a' külömbféle nyavalyák, 's fogyatkozások sem engedik egyféle kezdetét. Lám, hol hamar, hol pedig lassan-lassan kezdődik, a' mint tudniillik valami közönséges, vagy helybéli októl támad. Támadjan p. o. a' vese gyúladástól, tapaſztal-

talhatni akkor az étel utálással, undorodással, hányással, külsö tagok' meg-hűlésével, hoſzſzú álomtalansággal, 's a' t. a' gyúladozó hideglelésen kivűl a' vékonyokban, és vesékben valamelly állandós, nyilalló, égető, lüttető fájdalmat. Az egyenes fel-állás, a' menés, fordulás, ptrüſzentés, és köhögés ſzörnyű fájdalommal tetetődnek; az égető, vörös vizellet eleinten nehéz erölkedéssel mégyen-el, későbbre a' nyavalya nevelkedésével a' vizhez hasonló, gyakor, és kevés leſz, végre egéſzen el-ſzorúl, 's a' t.

Elég az, hogy az alkalmatlan, és erölkedett, de még is türhető bajjal végbe menő vizellés meg-esmérteti magát azzal, hogy, minekutánna egyſzer meg-indúlt a' húgy, azután ſzabadon, és többnyire tsekély, vagy éppen minden leg-kissebb fájdalom nélkül foly. A' *tsepegő* vizellés sem titkolhattya magát, mert a' vizellésre való állandó erölkedések, és fájások közt a' hugy egéſz végeſztéig tsak tsepegve mégyen.

A' valóságos *hugy fenn akadás* azzal jelenti-ki magát, hogy a' ſzemérem tsontokon fellyül ki-terül, 's ki-domborodik a'

hó-

hólyag, melly a' nyomitásra fáj; azután a' hólyagba meg-gyült vizellet egyre izgattya, 's ingerli ki-folyását, de hiába való erölkedéssel. Meg-esmérhetni ezt a' valóságos fenn akadást abból is, hogy, ha az Új a' nádra hüvelybe, vagy férfiaknál a' vég-bélbe botsátódik, tapaſztalhatni akkor valami puha, lebegő daganatot, tudniillik a' kitágult húgyos hólyagot.

A' *valóságtalan* fenn akadásban a' hólyag nem fáj, nem dagad-fel a' hasban, inkább a' vékonyokban érezni valami nehéz, tompa, néha nyilalló fájdalmat, nints erölkedés a' vizellésre, és, ha a' hugy le-tsapoló bele dugódik, nem foly semmi vizellet-ki. Az Újjal is, ha ki keresi, nem talál semmi lebegő, puha daganatot.

Kimenetele. Igaz az, hogy az akadályazott vizellés, ha okát meg-rontani nem lehet, sokféle nehéz, és halálos következéseket, ſzél-ütést, fenét, vagy a' hólyagnak meg-fakadását vonzhatya maga után, de ha el lehet rontani az okot, ſzerentsésen meg-gyógyul.

Or-

Orvoslása. Nints az akadályazott vizellésnek is semmi különös orvositó módja, nints semmi ollyas orvossága, melly mindenkor minden esetben haſználatos vólna; hanem a' gerjeſztő okokhoz alkalmaztatva hol ezt a' módot kell elő venni, hol amahoz kell ragaſzkodni. A' mint is tsak legyen az akadályazott vizellés a' vizellő eſzközöknek, a' veséknek, vizellő tsatornyáknak, vagy a' húgyos hólyag nyakának gyúladásától, a' gyúladást apaſztó, és ſzüntető ſzerek, az ér-vágás tudniillik, a' lágyitó, 's hivesitő sok italok, a' meleg lágyitó párolások, és kötések, az all-lövellések, és a' lágy meleg feredők fogják munkállani, 's eſzközleni az egésséget, ezek fogják megſzüntetni az akadályazott vizellést. *Lásd Orv. Munk. 1-ső Dar. a' Vese Gyúladás.* 207-dik Lap.

Hát ha a' gyúladás meg-nem ſzünt? ha meg-evesedett? ha későbbre a' genyetség az akadályazó, 's a' vizellést fenn akaſztó ok? Meg-tudni ezt abból, ha a' beteg keményebb gyúladást ſzenvedett, melly sem el nem oſzlott, sem más biráló ürülés a' testben nem

gyú-

történt, hanem ezek helyett inkább fel-váltva hol meg-borzad, hol ki-hevül, a' vékonyok ki-dagadnak néha lebegő daganattal, a' vizellet sok, vastag, genyetséges seprővel zavaros, nehéz büzű, szóval: az eveselő hideg az ő jelesebb történeteivel elégségesen ki-nyilatkoztattya a' meg-evesedést. Ezt meg-gyógyitani nehéz, mindazonáltal a' sebet tiſztitó, 's gyógyitó balsamos orvosságok, Nro. 203—204. vagy a' *Tüdő-rothadás.* Nro. 119—120—121—122—123. az értzes Szeltzer, vagy Luhátsovitzi vizek nagy haſzonnal adatnak. A' vesékben, vagy a' körülöttök kéſzült tályogot tsak akkor ſzabad ki-vágni, a' mikor a' daganatot, és a' benne lebegő genyetséget meg-érezni; a' mikor tökélletesen meg-győződik valaki, hogy az a' daganat, és az a' lebegés nem az el-rekedett vizellő tsatornáknak ki-tágulásából, és a' bennek meg-gyült vizelletből, hanem a' bé-zártt genyetségtől, a' tályogtól vagyon. Ez illyen tályog' ki-vágás értelmes Borbélyt illet.

A' fekélyekből, meg-keményedésekből, és husosodásokból következett akadályazott, vagy fenn akadott vizellést bizd Orvosra.

A' Vese kövek, a' vese görts, a' geleſzták, a' göröngyös vér, többnyire valóságtalan húgy fenn akadást gerjeſztenek. Hogy a' vese kövekből következett húgy fenn akadást a' sok lágyitó italokkal, hasonló all-lövellésekkel, kötésekkel, és feredőkkel kell meg-gyógyitani, meg-tetſzik a' vese kőnek orvoslásából; Lásd azért a' *Vese-kőről.* 391. Lap.

Ha bizonyos, hogy az akadályazott vizellést, vagy a' hugy fenn akadást a' vese görts okozta, a' mire abból is könnyű reá találni, hogy az illyen akadályazott, vagy fenn akadott vizellés nem ſzokott soká tartani, de több izben viſzſza-tér; akkor a' görts ellen valók: az ámmoniák gummi, a' kámfor, a' hód-tetem, a' tengeri gyánta, az opium, a' ſzarvas ſzarv Spiritus, a' ſzék-fű virág, a' méh, ménta, és belind füvek, a' sárga fahéj, 's a' t. mellyekből pilulákat, herbatét, vegyétéket, Lékvárt, vagy más formájú orvosságot lehet kéſziteni, és béadni, ſzüntetik azt-meg. Láthatni illyen többféle formában adott orvosságokat a' *Guta-ütés.* Nro. 11—12—28—29—31. A' *Szél-*

ütés.

ütés. Nro. 49—50—51—52. Tökélletesen, hogy többé viſzſza ne térhessen az illyen akadályozott, vagy fenn akadott vizellés, tsak azok orvosollyák-meg, mellyek a' vese görtsöt gerjeſztő okokat el-rontyák.

A' geleſzták ritkábban akadályozzák, vagy akaſztyák-fenn a' vizellést, azomban ha történnék, a' geleſztákat kellene el-puſztitani; mellyekről másutt.

A' göröngyös vértől okozott hugy akadályoztatást, vagy fenn akadást többnyire a' vér-hugygyás ſzokta meg-előzni; melly is közönségesen nagyobb terhek emelése után, vagy egyenetlen helyeken való utazás, vagy erösebb lovaglások után támod. Megorvosolyák ezt a' vékonyitó, oſzlató, ſzappanyos ſzerek: a' pörje gyökér, a' ſzappanfü, az olaſz uti fü, és ennek virágja, a' bodza, és ſzékfü virág, a' pemétfü, a' közép sók, és a' kényesebb izgatók, Nro. 205—206. mellyekből all-lövelléseket, párolásokat, és dörgöléseket is lehet tsinálni; vagy Lásd a' *Gyomor fájás.* Nro. 137—138. Még a' mértékletes lovaglás, és kotsizás is jó, tsak arra vigyázzon a' beteg, hogy a' vér-hugygyás többé viſzſza ne térjen.

A' fűſzerſzámos étkek, a' ser, és egyéb ki nem forrott italok, meg a' kőrös bogarak, közönségesen abba az állapotba helyheztetik az embert, hogy a' vizellet tsak tsepenként mégyen. A' fűſzerſzámos étkekből támadottat a' sok öblögető italok, a' tzitromos viz, 's a' t. gyógyittyák-meg; a' félig ki forrott italokból eredettet a' savanyúság ellen való ſzerek, a' gyönge fűſzerſzámos herbaték, a' Hoffmann' tsepjei orvosolyák, a' kőrös bogarak' erejét a' mondola téj, a' bé-takaró, olajos ſzerek kámforral, vagy a' nélkül adva, eméſztik, 's ölik-el.

Mindegyik esetben, ha a' hólyag megtellet, a' vizelletet a' hugy tsapolóval kell ki-eregetni; mellyet, ha akármi okból alkalmaztatni nem lehetne, a' húgyos hólyag metzés lenne ſzükséges. De ezt meg meg nem akármihaſzna emberre, hanem értelmes Borbélyra kellene bizni.

Életrend. Valamint más betegségekben, úgy az akadályozott, vagy fenn akadott vizellésben is a' gerjeſztő okok, a' nyavalyának súllya, és a' betegnek többi környűl-

állá-

állásai fogják meg-határozni, hogy mikor kellessék az étkeket minden fűszerszám nélkül, és mikor fűszerszámazva adni; mikor legyen szabad bort, vagy tsak tiszta vizet italúl rendelni. Hogy az étkeknek minden esetben gyönge, és könnyű emésztetüeknek kelletik lenni, hogy a' betegnek magát a' meg-hütéstől kelletik ojni, kérdést sem szenved. A' test' nyugosztalását, vagy mozgását is az elöbb emlétett környül-állások, 's állapotok fogják meg-határozni; úgy, ha a' vizellő eszközöknek el-gyöngüléséből, ha a' fövényből, vagy a' sok meg-gyült takonyból támadott az akadályozott, vagy fenn akadott vizellés, való, hogy a' lassú, és könnyű lovaglás, a' kotsizás, vagy más könnyű mozgások a' fris, egésséges levegöben felette hasznosok.

RETZEPTEK.

Nro. 203.

Végy: *Egy könting peruviai balsamot, olvazd-el fél tojás székkel, azután adgy-bozzá három könting peruviai fahéj kivonást, négy lat rósa*

Nro. 203.

℞. Bals. peruv. dr. un. solve in vitell. ovor. Nro. sem. dein. adde Extr. Cort. per. dr. tres. mell.

rósa mézet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 3 dik órában egy kávés kanállal, 's igyék-reá egy findsia herbatét. Nro. 204.

Nro. 204.

Végy: *Másfél marék apró bojtorján füvet, annyi arany veſzſzőt, két lat édes gyökeret. Vagdald-öſzve herbatának.*

Nro. 205.

Végy: *Huſz grán olaſz uti fű kivonást, egy lat kettős sót, négy lat bodza virág gyületet, egy meſzſzely tiſzta vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.*

Nro. 206.

Végy: *Két könting tiſztitott bor követ, tiz grán olaſz uti fű kivonást, egy lat pörje gyökér kivonást, négy lat ſzilva, és annyi bodza Lékvárt. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé napjában 4-ſzer fél evő kanállal.*

mell. rosar. Unc. duas. m. d. om. 3 hor. un. Cochl. Coffeac. superbib. vascul. Spec. Nro. 204.

Nro. 204.

℞. Herb. agrimon.
— virg. aur.
aa. man. un. sem.
Rad. Liquirit. Unc. un. c. m. d. Spec. p. Thea.

Nro. 205.

℞. Extr. arnic. ſcr. un.
arc. dupl. Unc. sem.
Syr. samb. Unc. duas.
Aqu. com. libr. un.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vasculo.

Nro. 206.

℞. Crem. tart. dr. duas.
Extr. arnic gr. decem.
— gram. liquid.
Unc. sem.
Pulp. prunor.
Roob. samb.
aa. Unc. duas.
m. d. 4-ter. d. die 1/2 Cochl.

A'

A' BŐV-VIZELLÉSRŐL.

De Diabete.

A' *bőv vizellés* által a' gyakor, és sok vizellés értetődik, a' vizellés az italt fellyül halladgya, izetlen, ſzagatlan, és közönségesen a' vizhez hasonló; mennél ſejérebb, mennél hasonlóbb a' téjhez, annál gonoſzabb, annál veſzedelmesebb. A' beteg felette ſzomjuzik, látomást fonnyad, 's erejéből el-esik. Jó, hogy a' ritkább Betegségekből való.

Feloſztása. Szoros értelemben a' bővvizellés által tsupán a' gyakor, és sok vizellés értetődik; Nem követtetik-el azomban semmi hiba is, ha fel-oſztásúl a' vizellet *meg-nem tarthatás*, vagy is, a' mikor valakinek akarattya ellen, vagy hire nélkül tsepeg, 's folydogál a' vizellet, és a' vizelettel, vagy az a' nélkül való *vér-hudgyás* is ide iktattatik, 's ſzámláltatik; Mindegyik vagy *helybéli*, vagy *közönséges* betegség. A' közönséges tsak nem mindenkor gyöngeségű.

Okai.

Okai. A' *bőv-vizellésnek* sok gerjeſztő okai közül következendők a' jelesebbek: A' nádra görtsös aſzſzonyokban, és a' lépes férfiakban a' görts; másoknál a' más vizes ürüdéseknek, p. o. a' test párzásnak el-ſzorulása, a' sok hathatósbb vizeltető ſzereknek viſzſza élésével, a' gyakor lovaglásokkal, vagy az akármiféle eröſzakosbb test mozgásokkal esett ki-tágulása a' vese edényeknek. A' vizellet *meg-nem tarthatásnak* okai: a' felette nagy indithatósága, 's el-gyöngülése a' hólyagnak, vagy az egybe ſzoritó, és a' hólyagot bé-záró inas-husnak; a' kényesebb, és indithatóbb embereknél a' nagyon izgató ételek, és italok, a' félelem, ſzóval: valami a' hólyagnak egybe ſzoritó, 's bé-záró inas-husát tiſztyében akadálaſztattya, ereitől meg-foſztya, 's tehetetlené teſzi; ollyan okok a' rajt esett sebek, sértések, a' ſzél-ütés, a' fene, a' hát gerintznek alsóbb réſzen esett sértés, a' kő metzés, a' vénség, 's a' t. Viselőseknél a' felette nagyon ki-tágult nádra, a' nehéz ſzülés, a' mikor tudniillik a' gyermek fejétől nagyon meg-nyomódott a' hólyag' nyaka,

és illy formán más akármi ok, melly a' le-nyomó inas-hust, és az egéſz hólyagot egyre az öſzve huzódásra ingerli, vagy a' bé-záró inas-hust ereitől meg-foſztotta. A' *vér-vizellést* a' vér-folyásoknak okai ſzokták gerjeſzteni, különössen pedig a' vizellő edényekre munkálódó el-ſzorult vér-folyások, a' nedvek' fel-bomlása, a' testnek keményebb meg-rázásai, az erösebb lovaglás, és töretlen utakon tett sebesebb kotsizás, magossabb helyről lett le-esés, a' vékonyoknak keményebb meg-ütése, a' vizellő edényekre sietö, 's magát oda ki-öntő arany-ér, a' vizellő edényekben féſzkeltt kövek, 's ezen tagoknak meg-sértése, a' körös bogarak, 's más hathatósbb vizeltető ſzerek, ha oktalanúl adatnak.

Kezdete. Kezdetére nézve egyik sem tart a' ſzámlállt höv-vizellésnek Nemeiből bizonyos módot, hanem a'mint a' gerjeſztő okok munkálódnak, hol hirtelen, 's véletlen, hol eleve botsátott történetekkel kezdödik. Gyermekeknél, kik tsintalanságból is ſzüntelen vizellenek, lassanként támad a' vizellet' tsepegés, 's annak lehetetlen meg-

tartása. A' vér-hudgyás sem ſzokott a' rothadt indulatú himlőben, és patétsben egyſzeribe kezdődni, hanem minekutánna a' nedvek már jó formán meg-bomlottak, akkor ſzokott mint rémétőbb történet megjelenni, 's a' t.

Kimenetele. Mi jót lehessen utánna reményleni, a' gerjeſztő okok, a' nyavalyának sullya, és a' betegnek egyébb környülállásai mutattyák-meg. Mert ugyan is a' *bővvizellés*, ha tsak hamar meg-nem orvosoltatik, hamar követi azt a' sorvadás, a' halál. A' korhott idejűekben majd mindenkor orvosolhatatlan. Ifjabbak könnyebben gyógyúlnak-meg.

Úgy vagyon a' vizellet *meg-nem tartásával* is: Viselőseknél a' ſzülés után könnyen meg-gyógyúl; gyermekeknél, ha tsak idején korán el-nem ſzoktatnak, idővel gyógyithatatlanná leſz, a' véneknél sovány a' reménység.

A' *vér-vizellésben* ha a' vér a' vizellő tsőből foly, nem olly veſzedelmes, mintha a' hugyos hólyagból jön. Leg-veſzedelmesebb, ha a' vesékből tsergedez. Azután a'

kor-

korhott testekben is veſzedelmesbb; roſz jel, ha az erő látomást fogy, ha a' ſzék megſzorúl, ha a' vizellő tsatornák el-fojtódnak, ha in-rángatások járúlnak hozzá.

Orvoslása. Nem de több izben mondatott, hogy a' többféle gerjeſztő okokból eredhetendő Nyavalyának nints semmi különös orvossága? Úgy vagyon; azért mihelyt a' lassan, és tsak nem éſzre vehetetlenül kezdődő bőv-vizellés az alig oltandó ſzomjúsággal gyanut gerjeſzt, és a' beteg tsak hamar sokat, a' vizhez hasonlót, izetlent hudgyik, a' mire a' test el-lankad, elpesved, e' mellett gyakor ájúlásokat is ſzenved; a' nyála kevés, fejér, habos; néha az ételt is utállya, és, ha a' fogyatkozás a' vesékben vagyon, a' vékonyok körül még nagy héségről, és nehézségről is panaſzkodik; ki-találván ezeknek okát, a' ſzerént orvosoltassék. A' mint is, ha a' bőv-vizellés a' görtstől vólna, ugyan ezt kellene le-tsendesiteni a' ſzék-fű, vagy hárs-fa virágokkal, a' méhfűvel, méntával, rutával, báldrián gyökérrel, a' hód-tetemmel, kámforral, ördög-ſzarral, az opiummal, 's a'

t. Ezekből lehet herbatékat, porokat, vegyétékeket, all-lövelléseket, és kötéseket kéſziteni. Láthatni e'féle öſzve állitott orvosságokat a' *Guta-ütés:* Nro. 28—29—31. A' *Szél-ütés*: Nro. 49—50—51—52. A' *Nyavalya-törés*: Nro. 70—71—72—73—74—75. vagy pedig a' *Szív-dobogás*: Nro. 127—128 129—130—131.

A' test párzásnak viſzſza ſzoritásából következett bőv-vizellés a' bodza, és ſzékfű virágokból tsinált herbatékkal, a' láb-feredőkkel, 's más hasonló izzaſztó ſzerekkel állittatik-el. Ha pedig a' hathatósbb vizeltető ſzerekkel okoztatott a' bőv-vizellés, mint hogy mindenkor első az, hogy a' gerjeſztő ok el-mozditódjék, ſzükségképpen mindenek előtt ezeken kell ki-adni; úgy ſzinte, ha a' testnek keményebb meg-rázódásából, a' kotsizás, vagy lovaglásból tágúltak-ki a' vizellet' el-válaſztó edények, a' peruviai fa héjjal, a' vas-porral, a' hideg redőkkel, 's több e'félkkel kell őket megerősiteni, 's tiſztyökhez el-kéſziteni. Nro. 207—208.

A'

A' *vizellet meg-nem tarthatásban* a' vizellet vagy a' betegnek hire nélkül tsepeg, és folydogál, vagy tudgya, hogy a' vizellet meg-gyült, de még a' vizellésre el-kéſzül, el-ſzalaſztya; következésképp' megtartya ugyan a' hólyag a' vizelletet, de tsak bizonyos ideig, melly ha fel-hallatódott, tsak annyi időt sem enged a' betegnek, hogy annak ki-botsátására el-kéſzülne. Ebben az esetben tehát meg-gyül a' vizellet, tsak hogy bizonyos időnél tovább nem tarhattya; ott' pedig nem-gyül-meg, hanem ſzünetlen tsepeg, 's folydogál. Mind az egyik, mind a' másik esetet magok a' betegek el-vádollák, a' mikor panaſzkodnak, hogy tudtok, 's hirek nélkül el-mégyen, vagy, hogy tsak addig sem tarthattyák a' vizelletet, még el-kéſzülnének a' ki-eregetésre.

A' *vizellet meg-nem tarthatást* általlyában könnyebb gyermekeknél meg-gyógyitani, hogy sem meg-élemlett idejűeknél, kiknél kivált ſzél-ütésből következett. Gyermekeknél a' büntetéssel való ijeſztgetés, az éjtſzakai fel-ébreſztés, és a' ſzalmán való fekvés sokſzor foganatos. Kik nappal meg-

tar-

tartyák a' vizelletet, és tsak éjtſzaka hudgyoznak az ágyba, azok estve se egyenek, se igyanak, fekügyenek hideg ágyba, és hordozzanak sokáig elől a' ſzemérem tsonton, hától pedig a' fartsonton hólyag huzó flastromot.

Más az, ha ez a' meg-nem tarthatás valami meg-gyógyithatatlan helybéli okból, valami sebből, fekélyből, vagy a' hólyagot bé-záró inas-husnak kettő metſzéséből, 's a' t. ſzármazik; akkor minden orvoſzlás haſzontalan, azt az egyet lehet az ollyannak javasolni, hogy ollyas üveget, vagy hólyagot visellyen, mellybe bele tsepeghet a' vizellèt.

A' genyetségesedésből következett meg nem tarthatásban közönségesen a' peruviai fahéj, az Islandiai Moh, és a' kereſzt fü gyökér magaſztaltatnak, a' ſzél-ütés után hagyatottban meg a' közép husra rakott hólyag huzó flastrom. A' többit *lásd a' Szél-ütés*: 56-dik Lap.

Tsak nem leg-könnyebb még azt a' vizellet meg-nem tarthatást meg-gyógyitani, melly abból következett, hogy a' sok, tsi-

pős,

pős, izgató ételek, és italok a' hugyos hólyagot, és a' bé-záró inas-hust el-gyöngitették; mert a' vér-gyökér, a' füzfa levelű fű, a' medve ſzőlő, a' timsó, a' sárkány-vér, a' peruviai fahéj, 's általlyában az erősitő, öſzve huzó, és izgató ſzerek ſzerentsésen meg-gyógyittyák, tsak a' beteg huzomost velek éllyen. Láss ollyanokat a' *Vér-pökés*: Nro. 115—116. vagy a' *Hasmenés*. Nro. 168—170—171—172. mellyekre igyék a' Nro. 154—155. alatt fel-jegyzett herbatéból egy findsiányit.

A' *vér-hudgyásra* könnyű reá menni azért, hogy a' vizellet a' vértől vörösedik; De nehezebb ki-tanúlni, hogy a' vesékből, a' hugy tsatornákból, a' hugyos hólyagból, vagy a' vizellő tsőből fakad-e?

A' vesékből tartatik jönni a' vér, ha a' vizellettel jobban egybe vagyon egyeledve, ha ſzine világosbb, és vagy semmi, vagy tsak valami a' vékonyok körül lévő tompa fájdalommal folydogál. A' vizellő tsatornákból többnyire a' vese kövek fatsarják-ki a' vért. Ezek' jelenléte ki-tudódik a' veséken alol lévő fájdalmakból, mellyek a' testnek

ke-

keményebb mozgására, legyen a' kotsizás, vagy Lovaglás, nőtten nőnek, 's a' t. Lásd bővebben a' *Vese-kőről* 391-dik Lap.

A' mikor a' vér a' hugyos hólyagból jő, akkor a' vizellet sötétebb, feketés, és a' mikor ki-botsátódik, a' beteg a' szemérem hegy, az ágyékok, és közép hus körül égető fájást érez.

Ha a' vér a' vizellő tsőből jö, akkor a' beteg nem hudgyik vért, hanem tsak tsepegve folydogál, 's azonkivül a' veszszö, ha nyomódik, fáj.

Ennek a' véres vizelletnek is többféle gerjesztő okai vannak, azért eszközli gyógyulását is hol egyik, hol a' másik mód.

A' vér-folyásoknak közönséges okai miként munkálódjanak a' vizellő edényekre, 's miképp' gerjeszszék a' véres vizelletet, a' vér-folyásoknál elégségesen meg-láthatni. Lássuk itt' tsak, hogy miképp' kellessék segiteni azon a' véres vizelleten, melly az el-szorúlt szokásban vólt vér-folyásokból következett; tudniillik: a' meg-rekedett vérfolyást kell helyre állitani; el-rontván, 's el-vévén a' rekedést szerző okot.

A'

A' nedvek' fel-bomlásából következett vér-vizellést az értzes savanyúságok, különösen a' gálitzkő Spiritus, a' vér-gyökér, a' gránát alma héj, és a' többi öſzve huzó ſzerek állittyák-el; tsak azomban a' főbb betegséget, mellynek talám a' vér-vizellés tsak története, ſzemen kivűl ne tegye az Orvosló, mert ollyankor terméſzetesen mindenkor a' főbb betegségnek meg-gyógyitása a' főbb tárgy, mellyel bizonyosan a' vér-vizellés is el-marad.

A' testnek keményebb meg-rázásából: töretlen utakon tett kotsizásból, és lovaglásból ſzarmazott vér-vizellés tsak nem mindenkor a' vese edények ki-tágulásának következtetése. Ennek orvoslása ugyan az, melly a' hasonló okokból támadott *bőv-vizellésé*; tudniillik az erősitőkkel. Lásd Nro. 207—208.

Ha azért vizell valaki vért, hogy magossabb helyről le-esett, hogy vékonyait meg-ütötte, 's a' t. mivel az illyen vér-vizellés ritkán esik-meg gyúladás nélkül, azért a' gyúladást oltó módhoz: a' hivesitő italokhoz, all-lövellésekhez, és parolásokhoz

hoz kell nyúlni, sött sokszor az ér-vágást is elő kell venni, vagy leg-alább a' köpölyöket, és piotzákat.

A' kőtől okozott vér-vizellést hogy kellessék orvosolni. Lásd *a' Köről* 397-dik Lap.

Az arra sietö, és a' vizellet uttyain magát ki-öntő arany-ér ostromonként szokott visszza jönni. Erre a' beteg könnyebben lesz; azért vajmi ártalmas vólna azt öszve huzó szerekkel el-zárni, inkább fejér málvából édes gyökérrel, 's egyéb illyetén lágyitó italokkal kell a' folyást könnyiteni. Tsak az ostrom után tanátsos az arany-eret természetes uttyára vezetni.

A' körös bogarak, vagy más hathatósbb vizeltető szerek által okoztatott vér-vizellés olly formán állitódik-el, mint az e'féle okoktól okozott böv-vizellés, tudniillik a' gerjesztő okoknak félre tételével, hogy többé ne árthassanak, és az erösitő szerekkel, a' peruviai fa héjjal, vas-porral, hideg feredökkel, 's a' t. Nro. 207—208.

Élet-

Életrend. Az élet rendről rövideden nem lehet egyebet mondani, hanem hogy a' Spárgától, zellertől, petreselemtől, 's más ollyas étkektől, és italoktól, mellyek még inkább izgattyák a' vizellő edényeket, kéméllye-meg magát a' beteg. A' többiben alkalmaztassa élete módját a' gerjeſztő okokhoz, a' nyavalya' terméſzetéhez, és súllyához, és a' többi beteges állapattyához. Ezek ſzerént nem léſzen nehéz ki-ſzabni, hogy mit léſzen ſzabad tselekednie, és mitől kellessék magát ójnia.

RETZEPTEK.

Nro. 207.

Végy: *Három könting rosdátlan vasport, egy latiperuviai fabéj port, egy könting myrrha port, Tsinály sárga fabéj gyülettel Liktáriumot. Adgy-bé minden 3-dik órában egy kávés kanállal, 's igyékreá egy findsia herbatét kereſztfű gyökérből.*

Nro. 208.

Végy: *Negyvcn grán peruviai fabéj port. Adgy-bé minden*

Nro. 207.

℞. Limat. mart. n. rubig. dr. tres.
Pulv. Cort. per. Unc. sem.
— Myrrh. elect. dr. un.
Syr. Cinnam. q. s.
f. Electuar. molle.
m. d. om. 3 hor. un. cochl.
Coffeac. superbib. vasc.
Decoct. Rad. polygal. amar.

Nro. 208.

℞. Pulv. Cort. per alcoh. ſcr. duos.

d.

den 3-dik órában egyet, 's igyék-reá gránát virágból, és ' osából egy findsia herbatét.	d. om. 3 hor. pulv. un. superbib. vasc. Decoct. Spec. flor. balaust. et rosar. rubr.

A SÜLYRŐL.
De Scorbuto.

A' Sülyt a' Régiek tökélletes valóságában nem esmérték, azért nem is egyeznek-meg le-irásában; elég az, hogy a' nedveknek ama' különös tsipössége, 's meg-romlása, melly utóbb a' kemény réſzeket is megrongállya, *Sülynek* tartatik, 's neveztetik.

Ebben az állapatban a' kemény réſzek fonnyadnak, a' gyors erő, és az izgathatóság fogyatkozik, a' vér lassabban kerengel, azért eleinten meg-sükeresedik, végre fel-olvad, 's annyira meg-tsipősedik, hogy még a' tsontokat is meg-kezdi, meg-rágja.

Okai. Mivel hogy az mind okot, és alkalmatosságot ád a' sülyre, valami a' kemény réſzeket fonnyaſztya, lágyittya, és a' gyors erőt az izgathatósággal fogyaztya; terméſzetes, hogy az első okok közül való a' hideg, nedves, és a' tengeri levegő, a' hi-

a' hideg, nedves, alatson, posványos lakások; azért olly gyakor, 's olly közönséges ez a' nyavalya Hollandiában, Angliában, és Magyar Országnak némelly poszványos részeiben; azért szenvednek benne többek előtt a' hajósok, és a' vizes ruhában járni kéntelenitett halászok. A' tengeren, a' táborban, a' rabságokban, az el-rekesztett levegő, a' sok meg-büdösült, nagyon sós, füstölt, ki-száradott hus, a' sok halakkal, vagy sajttal való élés, a' nehezen emészthető tésztás étkek, és a' motsáros, tisztátalan vizek, mellyeket inni kéntelenittetnek, gerjesztik, 's okozzák. Kik félben hagyó hidegben szenvednek, azokat sokszor a' helytelen orvoslás taszittya bele; úgy esnek bele azok is, kiket a' hideg igen sokáig nyavalygatott, és az élet módban semmi rendet nem tartottak. De a' henyélés, az ülő élet, és a' vigasztalást bé nem vevő hoszszas szomorú elme indúlatok is elégségesek gerjesztésére.

Felosztása. A' süly fel-osztódik a' *magános*, és a' más betegséggel *szövetkezettre*. A' tsupa süly az, mellyben a' kemény

ré-

réſzeknek fonnyadásából a' lassabban kerengelő vér eleinten meg-sükeresedik, végre fel-olvad, 's annyira meg-tsipősedik, hogy még a' tsontokat is meg-kezdi, meg-rágja.

A' *más betegséggel ſzövetkezett*, hidegleléssel, vagy a' nélkül való nyavalyával vagyon. Tovább: a' sűlyt vagy mint *első*, az az: magából keletkezett, vagy mint *második*, az az: más előre ment betegségből következettet kell tekénteni. Végre: a' sűly sűllyára nézve azt a' fel-oſztást adgya, melly a' könnyebb, vagy nehezebb történetekből az Orvoslót mint egy utasittya, 's inti a' kissebb, vagy nyilvánságosabb veſzedelemről, a'mint tudniillik a' sűly keletkezett, nevekedett, meg-érett, vagy meg-rögzött.

Kezdete. A' sűly' kezdetével a' kemény réſzek lankadnak, 's fonnyadnak, azután, mivel a' vér-kerengelés lassúbb, és röstebb, az élet ér verés is később, és lassúbb leſz; különös, hogy kivált reggel, és az álom után az egéſz test el-lankad; estve felé, és a' mozgások után meg valamennyire frisül, noha az illyen mozgásokra a' lélekzés nehezedni, és a' ſziv dobogni ſzokott. Más

nya-

nyavalyákban ellenkezőtt tapaſztalni, a' beteg közönségesen reggel, és az álom után ſzokott könnyebbülni, és estvére kelvén roſzſzabbúl lenni. A' fogak tiſztátalanok, homályosok leſznek, idővel meg-sárgúlnak, meg-feketednek, 's ki-húlnak az el-fogyott, 's el-emészttett fog hus miatt, melly mindgyárt kezdettel meg-spongyásodik, fel-dagad, és a' leg-kissebb nyomintásra vérzik. A' ſzemek meg-tsipásodnak, a' lehelet különös roſz bűzű, a' tagokban a' nátha folyásos fájdalmakhoz hasonló bujdosó fájásokat érez a' beteg, mellyek kiváltképp' a' lábokat reggel el-futtyák; az egéſz testen, de leg-inkább a' láb-ſzárakon sötét vörös, barna, néha halavány kékes fótotskák látzatnak. Ha tovább tart, a' spongiás és könnyen vérző fog-hus lassanként meg-emészttődik, meg-fenésedik, a' meg-feketedett ingó fogak el-húlnak. A' vér az oron, a' ſzájn, vagy beleken üt-ki. A' láb-ſzárakon a' fótokból keletkezett fekélyek könnyen megfenésednek, és a' helyett, hogy jó genyetséget adnának, inkább valami tsipős, éles viz forma materiát öntenek. Különös, hogy

mind

mind ezekkel a' nevelkedő történetekkel az étel kivánás egéſz végezetig meg-marad, és bátor a' vége felé hozzá jönni ſzokott has-menés, és az olvaſztó izzadás utolsó veſzedelembe dönti, még is igen későn, úgy ſzólván tsak élete' vége felé tapaſztalhatni mi kevés hideglelést.

Kimenetele. A' gyógyulásra való reménységet, vagy vég veſzedelmet a' történetek súllyából kell következtetni; a' mint is terméſzetes, hogy sokkal kissebb a' fáratság, sokkal nagyobb a' reménység ott, a' hol a' történetek még nem annyira nőttek, még nem annyira hatalmaskodtak-el. Ellenben az el-hatalmaskodott történetek, a' vérnek annyira lett meg-romlása, hogy már a' pökés, vizellés, és has-menés által is eregetődik a' testből, minden reménységet le-tétetnek.

Orvoslása. Minekutánna meg-esmértette magát a' süly a' taplós, fel-dagadott, és a' kissebb nyomitásra vérző inyből, a' ſzájnak különös büdösségéből, a' tsipás ſzemekből, a' testen, de leg-inkább a' láb-ſzárakon magokat mutogató ſzederjes, sokſzor

fe-

fekete, néha pedig halaványy, kékes, a' patétshez hasonló fótotskákból, és végre a' hajló tagoknak valami különös landkadtságából, melly kiváltképp' hajnalba, és egyébkor az aluvás után tapaſztaltatik, és tsak akkor múlik, minekutánna a' beteg már egy ideig ágyon kivül vólt, 's mozgot. Minekutánna, mondom, ezekből a' jelekből meg-esmérteti magát a' süly; úgy intézze az élet rendet, ollyan orvosságokat válaſzſzan, 's rendellyen az Orvosló, mellyekkel a' gerjeſztő okokon előbb adván, a' sülyt is el-öllye.

Visgállya-meg leg-előbbſzer: Vallyon nints-e a' süly más betegséggel? Ügyellyen arra, 's tanúllya-ki mindenek előtt: Vallyon a' süly *forró terméſzetű*-e, avagy *hideg*? E'ſzerént válaſzthatya-meg a' többféle süly ellen valókból a' haſznosokat, és ſzükségeseket.

Hogy *hideg terméſzetű* a' süly, következendőkből tudhatni-meg: A' beteg semmi különös forróságban nints, azért nem is ſzomjuzik, tsak bádgyadt, az élet ér verés lassú, és nem egyaránys, a' fog-hus ſzeder-

jes, dagadt, a' ſzájban teremni ſzokott sötét piros, sokſzor ſzalonnás fekélyek is türhetön fájnak, a' testen, de leg-inkább a' láb-ſzárokon ki-ütött setét vörös, vagy barna fótok sem forrók, nem is feſzessek, hanem fonnyadtak, 's a' t.

Ezekből minekutánna meg-győződött akárki, hogy a' süly *hideg terméſzetü*, úgy okoskodjék az élet rendfelől, hogy azzal a' gerjeſztő, és a' sűlyt nevelő okokat el-rontsa. Változtassa-meg a' beteggel a' lakást, javasollyan néki ſzáraz, fris, egésséges levegőben lakást, ha nedves, posványos környékben, ha nedves, egésségtelen hajlékban lakik; Javasollya néki eledelül a' zőld, valamennyire tsipős kerti veteményeket: a' kalán levelü füvet, a' tormát, a' retket, a' keserü három levelü füvet, az ürmet, a' derétze füvet, a' vörös, és fok-hagymát, a' vizi tormát, a' savanyú kápaſztát, a' tengeri hagymát, 's a' t.

De mind ezekből orvosságokat is lehet kéſziteni. Némellyek ezeknek ki-sajtoltt levét adgyák; Nro. 209. Télre a' nyers öſzve vagdalt füveket nádmézzel elegyitik. Má-

sok

sok Lékvárban adgyák. Nro. 210. Mások bort, vagy sert kéſzitenek vélek, és vagy orvosságúl, vagy közönséges italúl ajánlák, Nro. 211—212. Noha közönséges italúl leg-nagyobb ſzokásban vagyon a' tsirázott, 's pörgöltt árpából (maltz) főtt ital. Ha a' sűly máj dugulásokkal vagyon, látomást haſználnak az oroſzlány fogfű, a' tzikoria gyökér valami gyöngébb közép sóval. Nro. 213.

E'képp' tsak hamar meg-gyógyúl a' beteg, ha egyébaránt ſzorgalmatosan ezekkel él, és a' sűly még meg-nem rögzött, bé-nem gyökerezett, mert, ha már régiebb, ha már meg-rögzött, úgy, hogy a' lábok, talán a' test is már dagadoz, akkor ezek tsak olly formán leſznek elégségesek, ha erőssebbek, 's hathatósbbak adódnak hozzájok. Nro. 214—215. közönséges italúl igyék a' beteg boros savót. Nro. 216. Ezek öſzveségesen ha nem haſználnak, bizvást le lehet tenni minden jó reménységet.

Történik néha, hogy a' hideg sűly valami köles, vagy rűh forma ki-ütéssel végződik. Ez illyen ki-ütés az orvoslást nem

változtatya, tsupán hogy némelly has-hajtókat kiván az elöbbiek közé; De egyéberánt sem ártanak közbe a' gyöngébb has-hajtók.

A' forró terméſzetü süly azzal jelentiki magát, hogy a' különben is vidám, és meleg terméſzetü beteg mindgyárt kezdetben a' forróságról, és a' ſzomjúſzágról panaſzkodik; az élet ér verés nagy, tellyes, és feſzes, a' felette piros, nagyon égö, ſzáraz ajakok fel-hasadoznak, és nem éppen mély, de keményen fájó fekélyekké válnak, mellyek azután a' nyelven, az énveken, még a' torokba is ki-terjednek. Igaz, hogy itt a' bádgyadság türhetö. Ártanának itt a' sülyben máskor haſznos izgatók, 's hevitök; egyedül azok haſznosok, mellyek hivesitenek; mellyek a' forróságat tikkaſztyák, a' tsipösséget engeſztelik, és a' testből ki-lódityák.

A' fris levegön kivül a' hivesitö életrend a' savanyú, hivesitökkel: az érett savanyú gyümölts, a' sóska, saláta, endivia, a' derétze, a' sárga répa, a' tzékla, a' savanyú kápaſzta, és az ezekből fatsart levek

nád-

nád-mézzel, és narants, vagy tzitrom alma lével. A' narants, vagy tzitrom alma lév magában is jó, de savóval is lehet adni közönséges italúl. Némellyek jobb ſzeretik az irót. Mind haſznosok ezek, tsak a' beteg jó ideig éllyen velek.

Vallyon ſzabad-e a' forró sűlyben eret is nyitni? Általlyában veſzedelmes a' sűlyben az ér nyitás; de ha a' beteg bőv vérű, ha az élet ér tellyes, és feſzes, ha a' gyúladás több jelekkel, és történetekkel int, és feneget, bátran meg-kell vágni, ne talám a' hallaſztásból roſzabb következések támadjanak.

Tsak hogy a' forró sűly vajmi hamar fel-oldgya, fel-olvaſztya a' vért; a'mit a' rothadásnak többi jelein kivűl kiváltképpen az apró, gonoſz indulatú, gyúladt, fekélyekből sajdithatni. Mihent ezt az állapatot éſzre vehetni, leg-ottan az eröknek fenn tartásában kell iparkodni, és minden tehetséggel ellent kell állani, hogy a' vér fel-ne oldódjék, a' rothadás erőt ne vehessen. Nagyot haſználnak a' ruta, a' vizi fok-hagyma, és különösen a' Budai bor, de leg-es-

mé-

méretesbbek az Orvosoknál az értzes savanyúságok; a' savanyú gálitzkő Spiritus, a' peruviai fahéj, az olasz utifű, a' kámfor, 's a' t. Nro. 217—218.

A' fenyegetőbb történetek közül valók: A' szájban, a' torokban keletkezett rosz *indulatú fekélyek*, az *olvasztó has-menés*, az *izzadás*, és a' *vérfolyások*.

A' *fekélyek* hamar meg-fenésednek, azért azon kivül, hogy belől a' peruviai fa héjjal, az olasz uti fűvel, kámforral, 's a' t. tartóztatik a' fene, kivül is az e'féle peruviai fahéjból gálitzkő Spiritussal, vagy 'sályá herbatéból ruta etzettel, és szederj gyülettel készült öblögetésekkel, 's kenegetésekkel kell hátrálni. Az *olvasztó has-menést* valamint belől, ha a' gálitzkő Spiritussal adódik, úgy kivül is, ha timsóval all-lövellésekben gyakrabban bé-vettetik, ő engeszteli, ő állitya-el. Ugyan a' 'sályával adott peruviai fahéj fojtya-el az *olvasztó izzadást* is. A' *vérfolyásokat* a' tsendes nyugodalom, a' tagok' meg-kötése, és az öszve szivó, 's szoritó szerek a' belől adott peruviai fahéjjal, és értzes savanyúságokkal állittyák-el.

Kik

Kik meg-gyógyulások után valami hasogató, 's ſzaggató fájásokat éreznek, azok a' boros savóval mind addig éllyenek, méglen tökélletesen meg-gyógyultanak.

Életrend. Az élet rendről tsak annyit lehet mondani, hogy a' beteg ſzáraz, fris, egésséges helyen lakjék; a' mértékletes test gyakorlásokat kedvellye, a' keményebb elme indulatoktól magát óija. Ha *hideg* terméſzetű, éllyen az izgatóbb zöld kerti veteményekkel kevés fűſzerſzámmal, 's igyék jó ó bort, vagy boros savót, vagy borral kevert árpa vizet. A' *forró sülyben* kerüllyen minden hevitő, fűſzerfzámos étkeket, 's italokat; hust éppen ne egyék, sőtt még a' hus leveseket is tzitrom alma lével, etzettel, vagy borkővel savanyitsa. Egyéberánt rendesen éllyen.

RETZEPTEK.

Nro. 209.

Végy: *Fris kalán levelű fűből, és vizi tormából egyenlő réſzt annyit, hogy tiz lat levet fatsarhass belőlek. Hadd ülepedjék, Szűrd-le, 's adgy hoz-*

Nro. 209.

℞. Herb. recent. Cochlear.
— — nast. aqu.
aa. q. s.
exprimat. Succus.
Unc. quinqu.
cui

hozzá négy lat föld füst fű gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's add-bé felét éh gyomorra, a' másik felét meg három óra múlva.

cui p. subsid. dep.
adde
Syr. fumar. Unc. duas. m. d. med. pars jejuno ventriculo, altera med. pars post 3 hor.

Nro. 210.

Végy: Öſzve vagdaltt, 's nád-mézzel vegyétett föld füst füvet, vizi tormát, kalán levelü füvet, mindenikből négy latot. Két könting üröm kivonást. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé napjában 3-ſzor, 4-ſzer egy ſzeretsen dió nagyságút.

Nro. 210.

℞. Conserv. fumar.
—— nast. aqu.
—— Cochlear.
aa. Unc. duas.
Extr. absinth. dr. duas. m. d. ter-4-ter de die magnitud. nuc. mosch.

Nro. 211.

Végy: Három könting tormát, tölts reá másfél meſzſzelv jó ó bort, hadd állyan meleg helyen 24. óráig; azután adgy napjában 4-ſzer fél findsiával.

Nro. 211.

℞. Rad. armorac. dr. tres. digere in vin. bon.
libr. Un. sem.
p. Nychthemer.
d. 4-ter de die 1/2 vasculo.

Nro. 212.

Végy: Hat lat retket, egy lat tengeri hagymát, tölts jó serből egy pintet reá. Hadd állyan 24. óráig, adgy napjá-

Nro. 212.

℞. Raphan. hort. Unc. tres. Rad. squill. Unc. sem. c. diger. in Cerev. optim.
Mensur. un.
p.

ban

ban többször egy findsiával.

Nro. 213.

Végy: *Az oroszlány fog fűből gyökerestől, a' tzikoria gyökérből, és a' kalán levelű fűből egyenlő részt annyit, hogy tizenkét latra való levet fatsarhass; hadd ülepedjék; Szűrd-le, 's adgy hozzá három könting hig leveles bor követ, négy lat málna gyűletet. Adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.*

Nro. 214.

Végy: *Nyoltz lat kalán levelű fű vizet, egy lat kalán levelű fű Spiritust, három lat föld füst fű gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában 2 kanállal.*

Nro. 215.

Végy: *Tizenkét grán kalmus gyökér port, tizenöt grán fejér nád-mézet. Tsinály port, 's adgy-bé minden 3-dik órában egyet, 's igyék-reá egy findsia székfű virág herbatét.*

p. Nychthemer.
d. sæpius de die un. vasculo.

Nro. 213.

℞. Rad. Tarax. c. tot.
— Cichor.
Herb. Cochlear. aa. q. s.
exprimat. Succus. Unc sex.
cui p. subsid. depur.
adde
Liqu. terr. fol. tart. dr. tres.
Syr. rub. id. Unc. duas.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vasculo.

Nro. 214.

℞. Aqu. Cochlear.
Unc. quatu.
Spirit — Unc. sem.
Syr. fumar. Unc. un. sem.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 215.

℞. Pulv. Calam. aromat.
gr. duodec.
Sach. alb. gr. quindec.
m. f. Pulv.
d. om. 3 hor. un. superbib.
vascul. infus. fl. chamom.

Nro.

Nro. 216.

Végy: *Egy pint fris tejet, hufz lat savanyótska bort. Főzd kevesé edgyütt, azután ſzűrd-le, 's tojás fejérrel tiſztitsd-meg. Add italnak.*

Nro. 217.

Végy: *Egy lat finom peruviai fahéj port, négy lat jó ó bort, nyoltz lat ruta vizet, két lat narants-héj gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában 2. kanállal.*

Nro. 218.

Végy: *Három könting olaſz uti fű gyökeret, főzd vizben egy fertály óráig. Szűrjle tizenkét latot, adgy-bozzá nyoltz grán mondolával olvaſztott kámfort, két lat ménta gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 216.

℞. Lact. recent. Mensur. un
vin. acid. Unc. decem.
bulliant simul p. moment.
Colostro lactis abla o serum
album. ovor: clarifica, et
d. p. Potu.

Nro. 217.

℞. Pulv. Cort. per alcoh.
Unc. sem.
vin. bon. Unc. duas.
Aqu. rut. Unc. quatu.
Syr. Cort. aurant.
Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 218.

℞. Rad. arnic. dr. tres.
Coqu. s. q. Aqu. com.
p. 1/4 hor.
Colat. Unc. sex.
adde
Camph. amygd. subac.
gr. octo.
Syr. menth. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2 Cochl.

A' VIZ-KÓRSÁGRÓL.

De Hydrope.

Az a' beteges állapat, mellyben valami vizes nedvesség az egéſz testet elfuttya, avagy, a' mikor az ollyan vizes nedvesség a' testnek tsak valami különös üregében gyűl öſzve, *Vizkórságnak* neveztetik. A' mikor pedig a' testnek valami réſzét tsak felpuffaſztya, akkor *vizes daganat* a' neve.

Okai. Késérti ez a' félelmes állapat kiváltképpen azokat, kik illyetén vízkórságos ſzülőktől ſzülettettek, azokat, kik gyönge, taknyos, lomha terméſzetűek, az aſzſzonyi rendet, és általlyában a' véneket. De tarthatnak tőle azok is, kik nedves levegőben, nedves hajlékokban laknak; kik a' sok meleg lágyitó italokkal, és hasonló feredőkkel testöket felette igen ellágyityák; némelly mesteremberek, kik egéſz életyöket a' sok ülés köztt a' meleg, gőzös ſzobákban töltik. Az elhenyéltt, vagy roſzúl orvosoltt rázó hideg után maradott has-dugulások is vizkórságot következtetnek; az orvosolhatatlan sorvadás, tüdő, máj', vese',

's a'

's a' t. rothadás is jobbára az e'féle daganattal végzödik.

Leg-többſzer láthatni a' sok réſzegitő italoktól, a' temérdek bortól, és pálinkától, azután a' sok haſzontalan ér-vágásoktól, a' test ſzinéről eröſzakosan viſzſza veretett kiütések után, a' régi sebeknek oktalan béſzáritása, 's bégyógyitása után. Körülöttünk a' hasmenés, és vérhas után; mert vagy nem gyógyittatik, vagy, ki tudgya, miféle öſzve ſzoritókkal fojtódik-el hirtelen. A' test párzás, a' hóſzám, a' gyermek ágyos tiſztulás, az arany-ér, vagy más ákármi ſzokott ürülés is, ha fenn-akad, vagy oktalanul el-ſzoritódik, vizkórságot nevel; de ellenben ugyan ezekkel az alkalmatosságokkal történt felesleg való ürülések is hasonló nyavalyát teremtenek. A' viselősek' has, és láb dagadásairól másutt léſzen említés. Elég az, hogy valami a' testnek termépárzását fenn-akaſztya, vagy az ezeknek a' ſzetes páráknak az erekbe való béſzivódását hátrállya, a' nedveket felette meghigitya, és a' kemény réſzeket el-lágyitya, mind az vizkórságot okozhat.

Fel-

Feloſztása. Fel-oſztódik a' Vizkórság előſzer: a' *közönségesre*, és a' *helybélire*. Az az, egéſz testen el-terjed, az egéſz testet felpuffaſztya. Ez tsak egy helyre ſzorul, és a' tagtól, mellyet meglopot, veſzi nevezetét. Úgy ha a' főt ſzökte-meg *Fő-vizkórság* a' neve; ha a' melyben, vagy a' hasban gyűl-öſzve a' vizes nedvesség; *mely*, vagy *has*-vizkórságnak neveztetik. 2-ſzor. Fel-oſztódik a' *hideglelős*, és *nem hideglelős* vizkórságra; az hidegleléssel, ez a' nélkűl vagyon.

Kezdete. A' mint a' gerjeſztő okok ſzelidebbek, vagy keményebbek, a' mint a' test el vagyon rendelve, és a' mint a' vizkórság magánosan, vagy más nyavalyával vagyon, hol hirtelen, és ſzembe tűnőképpen, hol pedig lassan, és tsak nem éſzbe vehetetlenül kezdődik, és nevekedik. Az illyen beteg noha kezdetben semmiről sem panáſzolkodik, jól eſzik, jól aluſzik, ha tsak más betegséggel nints, még is a' halaványa, ſárga, lágy, taknyos, nehéz, lomha test, a' daganat, melly estvélre kelvén ugyan nagyobb, de reggel a' ſzem födelek alatt látzatóbb, a' ſzünetlen álmosság, a' kevés,

és nyers vizellet, melly utóbb vörös, és hol zavaros, hol valami sürű tégla ſzinű forma seprővel vagyon, a' has ſzorulás, fekvéskor a' nehezebb lélekvétel, a' kitsiny, ſzapora élet-ér verés, a' ſzáraz bőr, 's a' t. elégségesen kijelentik a' sarjazó vizkórságat.

Kimenetele. Ha a' vizkórság *közönséges*, ha nem régi, ha magától keletkezett, vagy, ha más nyavalyának maradványa is, de ha a' vizkórságos jó erőben vagyon, ha a' lélekzés ſzabad, ha az étel-kivánás megmarad, ha a' vizellet még halaványy, nyers, ha a' belső tagok épek, és semmi hideglelés nints vele, hajdani igazság, hogy az illyen könnyebben meggyógyul, hogy sem a' *helybéli*, hogy sem a' régi, vagy az, melly valami veſzedelmes betegség után következik. Az el-esett erők, az el-veſzett étel-kivánás, a' kevés, és nagyon vörös vizellet, a' hasba rejtett tagoknak dugulásai, 's el-keményedései, a' hideglelés sulyos, és nehezen gyógyulható vizkórsággal fenegetnek. A' réſzegitő italokra, a' belső evésedésre, vagy sorvadásra következett vizkórság minden reménységet el-véſzen.

Ál-

Általlyában akármiféle vizkórságban roſz jel, ha sem a' has-hajtók, sem a' vizeltetők könnyebbséget nem ſzereznek; ha a' vizeltető orvosságok a' vizelletnek uttyaiban fájdalmat, és égést okoznak, és a' beteg rendkivűl ſzomjuzik; félő, ne a' vesékben, és a' vizelletnek uttyaiban gyúladás támadjan, a' miért is félre tévén mindgyárt a' vizeltetőket, fejér málvával, édes gyökérrel, 's más illyes lágyitó, nyálkás italokkal kell a' gyúladást meg-előzni. Roſz jel az is, ha a' gyöngébb vizeltetőkre, és has-hajtókra a' beteg semmit nem könnyebbűl, az erösebbekre meg-gyötrődik, bádgyad, és ſzáraz hurutot nyer.

Orvoslása. A' vizet a' testből ki-hajtani, a' gerjeſztő okot el-rontani, és a' testet, hogy a' vizet többé meg ne gyűjtse, meg-erösiteni, ezekben állapodik-meg az egéſz orvosi segétség.

A' magára hagyatott terméſzet azzal, hogy négy külömbező utakon eregette már sokſzor ki a' vizet, mind annyi utakra tanitotta a' terméſzeten segitő mesterséget a' vizet a' testből ki eregetni. Tsak az a' kérdés:

dés: a' négy közül az *izzadást*, a' *vizellést*, a' *hasmenést*, avagy a' bőrnek *kifakaſztá-sát* kell-e válaſztani? A' gerjeſztő okok, a' vizkórságnak állapattya, és a' betegnek teméſzete a' többi környülállásokkal végezik azt el; ezek határozzák-meg azt is, hogy a' gyöngébbek, vagy az erősebbek adódnak-e helyesen.

A' gyöngébb hashajtók közül a' manna, a' savanyú pálma gyümölts, a' senna levelek, a' közép sók akkor válaſztatnak a' vizkórságos ſzorulásokban, a' mikor tudniillik a' vizkórságos az erősebb hashajtókat testének ártalmas felzavarodása nélkül ki nem álla. Ellenben a' tsikorgó fű, és Jalapa gyökerek, az áloe, a' hashajtó gyánták, és az ezekből külömbféleképp' kéſzült erősebb hashajtók akkor foganatosok, a' mikor a' vizkórságos egyéb eránt elég erőben vagyon, tsak hogy az el-lomhat, rest teremſzetet kell ébreſzteni. Nro. 219—220. (hathatós a' tsikorgó fű gyökér kiváltképpen azokban az esetekben, mellyekben a' sok sükeres, taknyos nedvesség az egéſz testet el-fogta.) Ártanak öregeknek, azoknak,

nak, kik hoſzſzan betegeskedtek, kiknél a' viz-kórság hideglelléssel vagyon. Ártanak a' Zatskós viz-kórságban is, mellyet, ha tsak a' vizeltető ſzerek meg nem gyógyitanak, orvosolhatatlan marad.

Tagadhatatlan, hogy a' vizeltető ſzerekre fogy-ki leg-hamarább a' viz a' testből. Foganatosok ezek akkor, a' mikor a' vizkórságos a' nagy el gyöngülés, és a' felette való izgathatóság miatt, vagy más hozzá járúlt betegség miatt a' has-hajtókat ki nem álla; de egyébaránt sem ſzenved ſzorulásokban.

Valamint a' has-hajtók erejekre külömbeznek, úgy a' vizeltetők sem egyfélék: vannak *hivesitők*, de vannak *izgatók*, és *hevitők* is.

A' hivesitők közül leg-közönségesebbek: a' gyöngébb közép sók, a' borkő, a' leveles bor kő; azután a' savanyú gyümölts levek; a' tzitrom, és narants alma lév, a' tengeri ſzőlő lév, a' sóska, és egyéb savanyótska gyümöltsök', és füvek' leve, a' pörje, az oroſzlány fogfü, a' skorzonera, a' sóska gyökerek, 's a' t.

Ezek a' hivesitő vizeltetők akkor adódnak, a' mikor a' viz-kórság forró hidegleléssel vagyon, avagy a' mikor az illyen hidegleléstől méltán tarthatni; következésképpen nem abban a' viz-kórságban, mellyett a' test' lomhasága, vagy valami előre ment heves nyavalya következtetett, hanem abban, mellyet a' vérmes, egésséges testben a' bőv-vérűség támaſztott, mellyben esni ſzoktak az erős, és egésséges ſzemélyek, kik erős munkát teſznek; az izmos bajnoki egésséggel biró leánykák, kiknél a' hó-ſzám vagy meg nem indúlhat, vagy a' meg-hütéstől, hirtelen meg-ijedéstől, vagy az élet rendben el-követett hiba miatt el-ſzoritódott, és azért a' közönséges forró hidegen kivül sokſzor tüdő-gyúladásban, oldal-nyilallásban, vagy más különös tagnak gyúladásában is ſzenvednek; a' miért néha eret is kell vágni, a' mire, ha a' nedvek még meg nem romlottak, nem tsak a' forró betegség, hanem egyſzersmind a' viz-kórság is el-múlik. Mindazonáltal, mivel a' viz-kórságban az érvágás felette kétséges, és veſzedelmes tselekedet, javaslanám

nám kinek kinek az illyen esetet Orvossal közleni.

A' közönségesebb *izgató*, 's *hevitő* vizeltetők: a' torma, és kereſztfű gyökér, a' kapott-nyak fű gyökér, a' gyalog fenyő mag, a' földi bodza, a' diſznó saláta kivonas, a' tengeri hagyma, az ezer lábú féreg, a' körös bogár, azután: az édesitett értzes savanyúságok, az édesitett salitrom Spiritus, a' Hoffmann' tsepjei; a' jó savanyú ó borok, (hatalmas a' Somlai) mind a' két rendbéli lúgos sók: a' bor kő só, a' bor kő olaj, az etzettel terheltt, vagy magánosan adott salamiák, és ſzarvas ſzarv Spiritus, 's a' t. Nro. 221—222—223—224.

Mind ezeket végyétékben, porban, Lékvárban, herbatéban, borban, 's más több féleképpen lehet adni, tsak elegyesleg ne adódjanak.

A' vizi torma, a' kalánlevelű fű, és a' többi tsipős, süly ellen való fűvek a' hideg, taknyos viz-kórságban adódnak, máskor ártalmasok. A' lúgos sók akkor adódnak haſznoson, a' mikor a' meg-gyűlt nedvesség sükeres, kotsonyás, és taknyos; a'

mit meg-lehet esmérni a' testnek taknyos, és hidegebb daganattyáról, azután arról, hogy az újjal bé-nyomott lyuk tovább megmarad, és tsak igen lassan emelkedik, 's telik megint-ki. 2-*ſzor*: igen helyesen adódnak a' lugos sók abban a' viz-kórságban, melly a' hoſzſzas rázó hideglelések után támad; ugyan ekkor foganatos a' diſznó saláta kivonás is, melly az ő olvaſztó erejével a' bé-dugúlt eretskéket, és keménységeket hatalmasan fel-oldgya. 3-*ſzor*: leg foganatosabbak a' lugos sók abban a' viz-kórságban is, mellyben az első utak, az az: a' gyomor, és belek tele vánnak savanyúsággal. A' többi vizeltetők körül tsak arra kell vigyázni, hogy mindenkor a' gyöngébbekkel kezdődjék az orvoslás, mert vajmi könnyen meg-zavarják a' testet, és hideglelést okoznak.

Az *izzaſztó* mód maga ritkán elég; mert azonkivül, hogy a' viz-kórságosok felette nehezen izzadnak, az öſzve gyült vizes nedvesség jobbára olly sükeres, és kotsonyás, hogy ált' sem izzadhat. Tsupán a' lábok vizes daganattyában, és a' mikor a' viz-

viz-kórság a' nedves, hideg környékek, és lakások miatt támadott, haſználhat, ha mellette meg-füstelt flonellel teendő gyönge dörgöléssel, és az ágyban való meleg tartással segittetik.

A' negyedik mód: a' *metzés*, vagy *tsapolás*, hogy a' viz ki-folyhasson. (a' hólyag huzó flastrom nem jó, mert nem vizet, hanem genyetséget folyat.) A' bör viz-kórságban bokában esik borbély késsel a' metzés, mellyet tsak akkor ſzabad elö venni, ha a' nedvek még nem tsipőssek, ha a' lábokon ſzederjes, vagy sötét piros fótok még nem látzatnak. A' tökzatskó viz-kórságban, és az aſzſzonyi rendnél a' viz-kórságos ſzemérem testen akkor tétetődik a' metzés, ha kivűl az oſzlatók, és belől a' vizeltetők haſzontalanok voltanak. Mind egyik esetben vékonynak, 's hignek, nem pedig meg-alutt, taknyos, és kotsonyásnak kell lenni a' nedvességnek; a' mit az imént említett tapintás után könnyű meg-esmérni.

A' *tsapolással* a' mely', a' has', vagy a' tökzatskó' üregekben öſzve gyült viz eregetődik-ki. Ezt akkor ſzabad, és kell e-

lő

lő venni, a' mikor az első utak egésségesek, semmi dugulások, és keménységek nintsenek, és a' még nem régi viz-kórság a' vizeltetőkre nem ügyel. Mikor az el-fúladás mintegy bizonyos, akkor is elő kell venni. Nem szabad a' tsapolás, ha az erők már el-fogytak, ha a' vizes nedvek már rothadó félben vagynak, a' mikor a' nedvességek taknyosok, kotsonyások, avagy a' mikor a' viz-kórság hidegleléssel vagyon.

Az *erösitő* mód nem tsak arra jó, hogy a' le apadott testet a' többszeri fel-dagadástól ojja, 's menti, hanem, hogy magát a' viz-kórságot is, melly a' testnek el-lágyulásából támadott meg-gyógyitya; meg-gyógyitya azt is, melly a' nagyobb vér-ontásokra, hoszszas betegségekre, a' rázó hidegre következett, vagy rothadt indulatú hideggel vagyon. Mind ezekben az esetekben elegek a' peruviai fa héj, a' vasporos orvosságok, a' keserű szerek, a' gyomor Elikszir, 's a' t.

Életrend. Első az, hogy a' levegő, mellyben a' viz-kórságos nyavalyog, száraz, fris, és egésséges legyen, azután az élelem olly-

lyanokból kéſzüllyen, mellyeket a' terméſzet könnyen meg-emészt, és a' mellyek a' helyett, hogy a' vizet ſzaporitanák, inkább azt a' vizellet uttyain kifelé sürgellyék. Az italt sokan egéſzen el-tiltyák, könyörületesebben tselekeſznek azok, kik a' terméſzet' törvényét követvén ſzabadon meg-engedik, tsak ollyanok legyenek, mellyek a' dugulásokat ki-bontyák, a' sükeres, taknyos nedveket fel-vagdalyák, és a' vizellettel egyetemben a' testből kitakarityák.

A' már gyógyuló még jó ideig tartóztassa magát a' kemény, puffaſztó, nehéz emészthető étkektől, és a' sok italoktól. Lakjék, mulassa, 's mozgassa magát ſzabad, tiſzta, ſzáraz levegöben; legyen mentt az érzékenyebb elme indulatoktól, 's ezek mellett erösitse el-gyöngült testét ezer jó füből, ürömből, és gyalog fenyö magból tsinált herbatéval; vagy tartsa ezeket meleg borban egy, két óráig; ſzürje-le, 's igyék 3-ſzor, 4-ſzer napjában egy findsiával. Ez illyen ital azon felyül, hogy az ételt kivántattya, a' vizelletet is képesen hajtya.

A

A' MELY-VIZKÓRSÁGRÓL.
De Hydrothorace.

Valami vizes nedvességnek a' mely üregben történt öſzve gyülése *Mely viz-kórságnak* hivattatik.

Külömbözteti magát az ott meg-gyült genyetségtől az alatomos, emészto hideglelés, és a' pofák' pirosodása által, és hogy a' beteg genyetséget pökik. A' *fúladástól* az ostromok által, és hogy a' fúladásban az alsó ſzem héjjak, és a' tökzatskó nem dagadnak-fel, nem is hallani a' melyben a' lotsogást, fekhetik is leg-alább az ostromon kivül mindenképp' a' fúladozó.

Okai. A' viz-kórságnak közönséges gerjeſztő okain kivül, leg-könnyebben bele esnek azok, kik az egéſz testben erősen izzadván, hirtelen meg-hüttéssel az izzadást egyſzeribe viſzſza verik, vagy, kik oldal-nyilallást, tüdő-gyúladást, bél-gyúladást, fúladásokat, hoſzſzas meg-rögzött hurutokat, vagy más hasonló mely nyavalyákat állottak-ki; kiket a' rázó hideg tovább nyavalygatott, 's tört, vagy valóságos tolvai hidegben ſzenvednek.

Fel-

Feloſztása. A' viz a' melynek vagy mind a' két üregiben, vagy tsak egyikben, vagy tsupán a' tüdőkben, a' közép mely hártyában, vagy a' ſziv-zatskóban gyülhet-öſzve. Ebből a' külömbféle helyeknek el-foglalásából következik a' fel-oſztása arra a' vizkórságra, melly a' melynek *egyik* üregét, mind a' *kettőt*, a' *közép mely' hártya* üreget, a' *tüdőket*, vagy a' *ſziv-zatskó* üreget el-önti, vagy a' mely üregben valami különös hártyával záródik, és *zatskós* vizkórságnak tartatik.

Kezdete. A' mely viz-kórságnak mint kezdete, mint folyamottya olly alatomos, olly kétséges történetekkel vagyon, hogy felette nehéz egyenesen reá találni, sőtt bizonyost mondani tsak nem lehetetlen. A' ſzáraz köhentselés, ollykor valami kevés, vizes, és habos materiával; a' nehéz fúladozó lélekzés, és ſziv-dobogás, ha az ollyan erösebben beſzél, kevesé tovább sétál, ha garáditsokra, vagy más magosabb helyekre jár, és ha tele melylyel soha lelket nem vehet; ha az elsö álomból hirtelen fel-ugrik, az ablakot ki-nyitya, és fris levegöt,

az

az el-fúladástól félvén, keres; továbbra, minekutánna a' viz jobban ſzaporodott, a' nyelv, az ajakok, és pofák halaványsárgák leſznek, a' beteg egyenesen nem fekhetik, hanem ſzokása ellen a' fejjel, és a' melylyel magosabban fekünni, vagy éppen ülni kénſzerittetik; (ezt tsak akkor tapaſztalni, a' mikor a' viz mind a' két mely üreget el-öntötte.) Ha egyenesen fel áll, a' lélekzés könnyebb, de az ágyék hártya körül valami ſzokatlan terhet, és feſzülést érez, és az oldal lágyok kidagadnak. Vannak, kik a' meg-rázással akarnak reá találni, tudniillik meg-rázattyák az ollyan beteget két vállainál fogva, és meg-hallák a' mely-üregben a' viz lotsogását. Auenbrucker a' többi köztt a' mely hangzásból itélt a' mely viz-kórságra, ha tudniillik a' mely kézzel meg-ütődött, és nem hangzott. Sokaknak a' lábok, a' kezek, a' tökzatskó dagad-fel tapaſztalható könnyebbülésekkel, de a' könnyebbülés tsak addig tart, még a' nevezett tagok meg le lappadnak. Az élet érből keveset tanúlhatni, mert hol erős, és kemény, hol pedig kitsiny, ſzapora, és félben

ben hagyó. Vannak még több közönséges történetek, és jelek, de ezek elégek lehetnek a' mely viz-kórságról való gyanakodásra.

Azt, hogy mitsoda helyt foglalt-el a' viz-kórság, némelly különös jelek jelentik-ki. Ugyan is, hogy mind a' két oldalt el-fogta a' viz-kórság, a' most ſzámlált közönséges történeteken, és jeleken kivül meg-tudhatni abból, hogy a' mely meg-ütésre semmi, vagy kevés hang hallatik; az alsó ſzem héjjak, és a' kezek dagadtak, a' beteg egyik oldalára sem fekhetik a' nélkül, hogy nem fúladozna, azért egyenes, kevesé előre hajtott testel, inkább ülve vagyon.

Hogy a' viz tsak az egyik mely üregben gyülekezet, abból sajdithatni, hogy a' beteg az egésséges oldalon nem fekhetik, hogy a' beteges fél, ha meg-ütődik, nem hangzik, az oldal lágy is a' ſzenvedő félen puffadtabb, 's dagadtabb, de még a' beteges félen lévő ſzem-héj, kéz, és láb is, ha mind a' két fél dagadott, dagadtabb, 's puffadtabb. Kinél a' közép mely hártya üregben gyült-öſzve a' viz, az tsak hason, vagy hanyat fekhetik.

A'

A' ſziv-zatskó viz-kórság nagy gyötrödésekkel, ſziv-dobogással, és a' ſziv körül valami fájó, sokſzor égető nehézséggel, és terhel vagyon; a' ſziv vermetske fel-dagad, a' mely a' ſziv körül reſzkető formán mozog; és ha meg-ütődik, leg-kevesebbet sem hangzik, nehéz a' nyelés, gyakrak az ájulások, és az élet ér verés keményes, kitsiny. A' tüdő viz-kórság a' többi történeteken kivül leg-inkább a' sipoló, 's herregő lélekzéssel, és a' sok vizes, taknyos pökésekkel vádolla-el magát.

Kimenetele. Leg-közönségesebb ſzerentsétlensége a' mely viz-kórságosnak az, hogy jobbára későn tudódik-ki nyavalyája. Szedje azért egybe az eſzét az Orvosló, és fussael a' gerjeſztő okokat, a' betegnek terméſzetét, 's hajlandóságát a' többi hozzá való környülállásokkal; lássa az ollyan kétséges történetek köztt mire vezeti inkább a' józan éſz, kezdgye a' segétséget a' gyöngébbekkel, ügyellyen a' reájok történt változásokra; A' jobbra, vagy roſzabbra fordult változás fogja itéletében meg-erösiteni, vagy ezt vele meg-váltaztatni.

Or-

Orvoslása. A' mely viz-kórságban is tsak azok segitenek, mellyek a' vizet kitakarittyák, és a' testet, hogy a' viz többé öſzve ne gyülekezhessék, meg-erösitik; akarom mondani: a' has-hajtók, és vizeltetők segitenek a' mely viz-kórságban is; mellyek hogy haſznállyanak, ſzükséges itt is gondolóra venni mind azokat, valamik felölek a' közönséges viz-kórságban mondattak.

Meg-esik mindazonáltal, hogy bátor illy formán a' has-hajtókkal sokſzor sok viz el-mégyen, még is a' lélekzés a' helyett, hogy könnyebbednék, inkább valami gyötrödéssel, ſzáradással, és nevekedő hurutal nehezedik, és az erő is egyre fogy; illyenkor ha a' vizeltetők nem segitenek, kéſz a' veſzedelem, a' halál.

Talám a' mely ki-metzés segithet? Úgy vagyon, talám segithet, ha a' viz nints a' tüdőkben, ha a' tüdők épek, 's egésségesek, ha a' beteg még jó erőben vagyon, és ha az ábrázat, a' has, a' tök-zatskó, a' mint Hyppocrates állittya, még fel nem dagadtak.

A' mely ki-metſzést, a' dagadt lábok' köppölözését, a' karokon, vagy lábokon a-

ján-

jánlott folyó sebeket, a' sinor huzást közöllyük Orvossal, 's bizzuk inkább értelmes Borbélyra.

A' HAS VIZ-KÓRSÁGRÓL.

De Ascite.

A' *Has viz-kórságban* a' viz a' has-üregében vagyon. Ha a' viz a' has-hártya, és a' has inas-husok közt gyül-öſzve, *Has hártya viz-kórságnak* neveztetik. A' mikor pedig a' has-hártya zatskókat tsinál, mellyekben viz vagyon, akkor *zatskós Has viz-kórság* a' neve.

Való, hogy, a' has viz-kórságosnál a' lábok, és a' tökzatskó fel-dagadnak, az emészetet, és a' vizellet kevés ſzokott lenni, a' lélekzés a' fekvésben el-nehezül, a' köldök ki dül; de leg-bizonyosabban esmérteti-meg magát a' lotsogással, ha tudniillik valaki a' kezét a' hasnak egyik oldalára teſzi, és a' másikkal a' hasnak másik oldalát ütegeti, erre az ütegetésre a' viz meg-lotsan, 's a' kezet mintegy meg-rugja. Az alatomos hideg,

a'

a' kezek' el-fonnyadása, a' viz meg-tsipősedés, a' fene, a' bé-gyökeresedett *Has viz-kórságnak* következtetései.

A' *zatskós* viz-kórságot sokak sok esztendőkig hordozzák minden nehezebb baj nélkül. Ebben nem vehetni semmi lotsolást észbe, a' daganat inkább gömbölű, és nem annyira terjedt.

A' *Has-hártya* viz-kórság inkább az aszszonyi Rendet bántya; külömbözik a' has-vizkórságtól abban, hogy lassan terjed, az ábrázat jó szint mutat, nem úgy, mind a' has-vizkórságban, az erök meg-maradnak, és a' test munkálkodásaiban hiven el-jár, sőtt a' hó-szam, a' nehezkesség, és a' szülés minden sérelem nélkül végződnek, a' mi a' has-vizkórságban vajmi ritka. A' vizellet természetes, és elegendő, a' lábok nem dagadnak, a' kezek nem fonnyadnak, nem szaradnak-el, a' lélekzés nem nehéz; semmi hideglelés, semmi fájdalom, ha tsak nagyon sokara nem, a' meg-ütésre semmi lotsolás; A' has-hajtókra, 's vizeltetőkre a' has nem apad, és meg is az erők fogynak utánnok.

Or-

Orvoslása. Itten sints egyében tanakodni, hanem hogy a' has-hajtókból, és vizeltetőkből a' leg-alkalmatosabbak valaſztassanak, mellyekre ha a' beteg nem könnyebből, talám inkább bádgyad, 's roſzabbul leſz, a' hast kell meg-tsapolni, és utánna megint a' vizeltető ſzerekhez kell fogni, mellyekre néha annyira el-apad a' has, hogy többé meg sem is dagad; de ha meg-dagadna is, másodſzor, és úgy többſzer is meg-kell tsapolni; mert vannak példák, hogy a' has-vizkórságos nem elöbb, hanem a' többſzeri meg-tsapolás után gyógyúlt-meg a' vizeltető ſzerekre.

Leg-bátorságosbb a' tsapolás akkor, a' mikor a' hasnak daganattya sokáig egy formában marad úgy, hogy sem apad, sem nő, és ha azután a' ki-folyó viz tiſzta, és nem roſz büzű; a' zavaros, büdös, és tsipős roſz reménységet ád. Azért nem jó a' tsapolást hallaſztani, mert a' beteg el-bádgyad, a' belső tagok el-lágyúlnak, el-áznak, a' viz meg-romlik, 's meg-tsipősedik. Nem ſzabad a' régi has-vizkórságot, sem azt, mellyben az erők már el-fogytak, meg-tsa-

pol-

polni; azt a' hast sem szabad bántani, melly kezdetben mindgyárt egyenetlen, kemény, tsoportos; illyenkor inkább a' vizeltetőket az olvasztókkal, 's oszlatókkal kell egybe kötni. Nro. 227—228. mellyekre ha semmi könnyebbülés nem esik, ha a' keménység egy állapatban meg-marad, nagy a' veszedelem. Az erősebb hashajtók valamint általlyában minden keménységekben ártalmasok, úgy itt is nyilván ártanak.

A' külső kenések mindenféle viz-kórságban jók, tsak a' beteg felette érzékeny, vagy a' bőr gyúladott ne legyen; de főképp' a' has-vizkórságat segitik. Nro. 229. Kik akármi okból az e' féle kenéseket ki-nem állák, azokat leg-jobb bodza virágból, kámforból, és gyalog fenyő gyántából öszveállott füstelőkkel dörgölni.

A' TÖKZATSKÓ VIZ-KÓRSÁGRÓL.

De Hydrope Scroti.

A' mikor a' viz a' tök-zatskóban gyül-öszve, *Tökzatskó vizkórságot* tsinál. A' viz öszve

ve gyülhet a' külső bőr, és a' rostás hártya köztt, azután a' rostás hártya, és a' hűvely hártya köztt. 3-*ször* a' hűvely, és fejér hártya köztt. 4-*ször* a' fejér hártya, és a' tökök köztt; végre magokban a' tökökben.

Hogy a' viz a' külső bőr, és a' rostás hártya köztt gyült-öſzve, a' daganatnak halaványságából, a' viz lotsogásából, és abból esmérhetni-meg, hogy az egéſz ſzemérem test az elő bőrrel edgyütt fel-dagad, és hogy az Új' nyomással okozott gödör meg-marad. A' rostás, és hüvely hártyák köztt meggyült vizet abból tudhatni-meg, hogy a' veſzſző, és az elő bőr nem dagad-fel, a' tököket, ha tsak fel-nem dagadtak, nem érezni, és a' viz nem lotyog. A' mikor a' viz a' hüvelly, és fejér hártya köztt, avagy a' fejér hártya, és a' tökök köztt gyül-öſzve, akkor sem lotyog a' viz, és az egéſz daganat hoſzſzukás a' tököktől az ágyék gyürű felé. A' viz-kórságos tökök hólyag formára kereken dagadnak-fel, és az Újnak nyomása nem marad-meg.

Orvoslása. Mind egyik az el-oſzlatást, vagy a' viz ki-botsátást kivánnya. Az el-

oſz-

oſzlatást belől a' has-hajtók, és vizeltetők, kivűl meg a' ſzáraz oſzlató liſztekből kéſzűlt kötések, a' meleg hamú, vagy a' fűſzerſzámos füvek vörös borral, kámforos égett borral, a' bor seprű, vagy a' méſz viz kámforos égett borral vegyétve viſzik végbe; mellyekre ha a' beteg nem könnyebből, a' metzés, a' tsapolás, a' sinor huzás, vagy a' tök ki-irtás haſználhat. Ezek ollyas foglalatosságok, mellyeket kiki bizvást értelmes Borbélyra bizzon.

A' LÁB-VIZKÓRSÁGRÓL.

De Oedemate pedum.

A' láboknak puha, 's fájdalom nélkül való daganattya *Láb-vizkórságnak* neveztetik. Közönségesen a' bokák körül kezdődik, és az Újjal bé-nyomott gödör sokáig meg-marad.

A' sok, langyos, lágyitó élelem, a' sok erős, réſzegitő italok, az olvaſztó orvosságokkal való élés, a' felette nagy, és bövtüresedések, a' sok henyélés, és aluvás, a' sok állás, és ülés, az akadályazott test pár-

zás, és meg-rekedt vizellés, a' gyakor láb áſztatások, a' lágy, nedves levegő, és a' heves nyavalyák ſzokták közönségesen a' láb-vizkórságot következtetni. A' mely vizkórságban is meg-ſzoktak a' lábok dagadni, és abból, hogy semmiképp' sem akarnak gyógyulni, bizton a' mely viz-kórságról gyanakodhatni. Viselőseknél is meg-dagadnak néha a' lábok, de a' terhel el-apadnak.

Orvoslása. Minekutánna a' viz ki-ürülyt, meg kell a' lábokat erösiteni. Az üresités külső, és belső orvosságokkal mégyen-végbe. Belől a' has-hajtók, a' vizeltetők, és az izzaſztók; kivül meleg hamuval, vagy füſzerſzámos oſzlatókkal boríttatnak, és nap köztt kétſzer, háromſzor bodza virággal, kámforral, és gyalog fenyő maggal füstelt flonellel dörgöltetnek; mellyek ha nem haſználnak, borbély késsel kell a' lábokon egynéhány metzést éjteni, hogy a' viz ki-folydogálhasson. A' régi daganatot, a' ſzederjes, fótos lábokat nem ſzabad bántani.

Erösittetnek a' lábok tömjénből, myrhából, 's több e'féle gyántákból öſzve állott füstelőkkel, ha tudniillik ſzorgalmatos-

san

san dörgöltetnek, mész vizzel, és kámforos égett borral bé-borittatnak. Belöl pedig keserű három levelű füből, ezer jó füből, keserű gyökérből, ezeknek, 's több hasonlóknak keserű kivonásaiból lehet vegyétékeket, pilulákat, 's a' t. készíteni. Nro. 230.

RETZEPTEK.

Nro. 219.

Végy: *Negyven grán Jalapa gyökér port, husz grán tiszta bor követ. Egyelitsd-öszve, 's add-bé egyszerre.*

Nro. 220.

Végy: *Tizenhat grán Jalapa gyántát, olvazd-el két könting gyalog fenyő mag Spiritusban, azután adgy-hozzá három könting édes kömény gyületet. Egyelitsd-öszve, 's add-bé egyszerre.*

Nro. 221.

Végy: *Másfél könting bor kő olajt, tengeri hagyma etzetből annyit, a' mennyivel a' borkő olaj meg-telik; azután adgy-hozzá három lat gyalog*

Nro. 219.

℞. Pulv. Rad. Jalap. scr. duos.
Crem. tart. scr. un'
m. f. Pulv. d. p. dos.

Nro. 220.

℞. Resin. Jalap. gr. sedec. solve in Sp. Junip. dr. duab.
deinde adde
Syr. foenicul. dr. tres.
m. d. p. dos.

Nro. 221.

℞. Ol. tart. p. deliqu. dr. un. sem.
acet. squill. q. s.
ut f. perfec. saturatio.
deinde adde
Roch

log fenyő mag lékvárt, tizenkét lat gyalog fenyő mag vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgybé minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 222.

Végy: *Négy lat gyalog fenyő mag lékvárt, annyi tengeri hagyma etzetes mézet, két könting hig leveles borkövet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél evő kanállal.*

Nro. 223.

Végy: *Három grán tengeri hagymát, fél könting ménta olajos nádmézet. Tsinály port belőle, 's adgy-bé napjában négyſzer egy port, 's igyék-reá édes kömény, peterselyem, és édes gyökerekből egy findsia herbatét.*

Nro. 224.

Végy: *Egy könting öſzve törött fris tengeri hagymát, két könting tengeri hagyma etzettel olvaſztott ámmoniák gumit. Tsinály három grányi pi-*

Roob. Junip. Unc. un. sem
Aqu. — Unc. sex.
m. d. om. 2hor. 2. Cochlear.

Nro. 222.

℞. Roob. Junip.
Oximell. Squill.
aa. Unc. duas.
Liqu. terr. fol. tart.
dr. duas.
m. d. om. 2 hor. 1/2 Cochl.

Nro. 223.

℞. Squill. recent. gr. tria
Elæos. menth. dr. sem.
m. f. pulv.
d. 4-ter de die pulv. un.
superb. vascul. infus. spec
Rad. foenicul. petrosel. et
liquirit.

Nro. 224.

℞. Squill. recent. contus.
dr. un.
Gum. ammon. acet. squill.
solut. dr. duas.
m. f. pill. gr. trium.
Consp.

pillulákat; bintsd-bé sárga fabéj porral; adgy-bé napjában 3-ſzor, 4-ſzer hármat, 's igyék-reá egy findsia herbatét
Nro. 223.

Consp. pulv. Cinnam. d ter, 4-ter de die Nro. tres. superbib. vascul. infus. Nro. 223.

Nro. 225.

Végy: *Három lat földi hodza lékvárt, annyi ſzarvas tövis gyületet, három könting gálitzköves bor követ, tiz lat gyalog fenyő mag vizet Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában 2 kanállal.*

Nro. 225.

℞. Roob. Ebul. Syr. d. Spin. Cerv. aa. Unc. un. sem. tart. vitriol. dr. tres. Aqu. Junip. Unc. quinq. m. d. om. 2 hor. 2 Cochl.

Nro. 226.

Végy: *Tiz grán tengeri hagyma kivonást, egy könting bor kő só tinkturát, két lat ménta gyületet, tiz lat gyalog fenyő mag vizet, huſz tsep édes salitromos Spiritust. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.*

Nro. 226.

℞. Extr. squill. gr. decem. Tinct. Sal. tart. dr. un. Syr. menth. Unc. un. Aqu. Junip. Unc. quinq. Spir. nitr. dulc. gutt. viginti m. d. om. 2 hor. 2 Cochl.

Nro. 227.

Végy: *Egy lat pörje gyökér kivonást, három könting sok haſznú sót, két lat édes kömény gyületet, tiz lat édes*

Nro. 227.

℞. Extr. gramin. Unc. sem. Sal. polych. dr. tres. Syr. foenicul. Unc. un. Aqu.

des köményv vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 228.

Végy: *Egy könting borkő olajt, Két lat édes kömény gyületet, tiz lat gyalog fenyő mag vizet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy, két kanállal.*

Nro. 229.

Végy: *Egy könting salamiák Spiritust, két lat fa olajt. Tsinály írt belöle. Reggel, és estve a' hast kell bé kenni.*

Nro. 230.

Végy: *Két könting keserű bárom levelű fű kivonást, annyi ezer jó fű kivonást, nyoltz lat ſzékfű virág vizet, két lat navants héj gyületet. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 3-dik órában egy kanállal.*

Aqu. foenic. Unc. quinq. m. d. om. 2 hor. 2 Cochl.

Nro. 228.

℞. Ol. tart. p. deliqu. dr. un.
Syr. foenicul. Unc. un.
Aqu. Junip. Unc. quinq. m. d. om. 2 hor. un. vel duob. Cochl.

Nro. 229.

℞. Spir. sal. ammon. dr. un.
ol. olivár. Unc. un.
m. f. ungvent.
mane, et veſp. inungatur abdomen.

Nro. 230.

℞. Extr. trifol. fibr.
— Cent. min. aa. dr. dua.
Aqu. Chamom. Unc. quatu.
Syr. Cort. aurant. Unc. un.
m. d. om. 3 hor. un. Cochl.

A' KÖSZVÉNYROL.
De Arthritide.

Mikor a' hajló tagokban, vagy az izesülésekben valami keménnyebb fájdalom támad, *köſzvénynek* neveztetik.

Okai. Igaz, hogy a' köſzvényes ſzülőktől ſzülettettek, az élemedett, korhott idejűek, a' férfiúi Nem, és az élesebb elmék kivaltképpen hajlandók-reá; de tarthatnak tőle azok is, kik a' jó eſzem, iſzomot, a' savanyú, tsipős bort mérték felett ſzeretik; kik egéſz étſzakákat a' sok viraſztásokban akár az iró aſztalnál, akár pedig a' palatzkoknál töltenek; kik a' henyélő, puha életet kedvelik, és a' ſzokott test gyakorlásokat el-mulaſztyák; félhetnek tőle azok is, kik a' rendetlen gondnak, félelemnek, búnak, bánatnak, és más hoſzſzas ſzomorú elme indúlatnak ereſzkednek; kik a' buja, tiſztátalan életnek ideje korán nyomorultyai lettek; a' kora házasság, a' ſzokott ürüléseknek, kiváltképp' a' test párzásnak fenn akadása; az alatson, nedves, hives helyeken lévő lakások; ſzóval: valami

az

az étkek' emésztését, 's a' test táplálását sérti, 's vesztegeti, mind az kőszvényt tamaszthat.

Felosztása. Fel-osztódik a' kőszvény a' *hideglelős*, és nem *hideglelősre*. A' *rendes*, és *rendetlenre*. A' rendes bizonyos időre visza tér, és a' kezeket, lábokat, vagy más külső tagot lop-meg; a' *rendetlen* bizontalan időbe szöki-meg az embert, és nem a' hajló tagokat, hanem a' test törsökét, a' belső részeket gyötri, nyomorgattya. A' rendes *helyt álló*, az az: a' melly helyet egyszer el-foglal, azt egy könnyen el nem hadgya, abban állandósan meg-marad; A' rendes *nyilvánságos*, akarom mondani, a' hajló tagoknak, és izesüléseknek fájásával gyötri az ő rendje, 's módja szerint a' beteget. Többnyire *magános*, vagy más betegséggel szövetkezett. Nevezetére nézve, mellyet a' megszállott külömbező tagoktól vészen, fel-osztódik a' kéz, a' könyök, a' térd, a' láb, 's a' t. kőszvényre. Ez a' rendes kőszvény, ha akár a' nem helyes orvoslással, akár más okból a' szokott helyét el-hagyni kénszerittetik, és más belső tagra szál, vagy ha

se-

sehová le nem ſzál is, de kemény hideglelést, vagy más betegséget, sokſzor véletlen halált is okoz, vagy, ami ritkább, hogy a' testből kevés sérelemmel kihajtódjék, *viſſza verettettnek* hivattatik. További fel-oſztását lásd a' rendetlen köſzvénynél.

Kezdete. Nints itt' a' *hideglelős* köſzvényről, mellyben az orvoslás a' vele lévő hidegleléshez alkalmaztatik, a' ſzó; a' nem hideglelős, és pedig a' *rendes*, *helyt álló*, *nyilvánságos*, és *magános*, különösen a' *láb köſzvényről* vagyon itt' a' beſzéd. Ez következendőkkel kezdődik: A' gyomor fájni kezd, émeleg, és bátor nehezen, és roſzúl eméſzt, még is az étel kivánás meg-marad, sőtt nevekedik; némellyek ſzokatlan fázást éreznek a' gyomorban, és vagy valami epés, fanyar izről panaſzkodnak, vagy a' felesleg öſzve gyült taknyot vádolyák; ſzelekben ſzenvednek, de ezek ſzerentséjekre alól, fellyől böven el-mennek, a' test elnehezűl, el-tunyúl, ſzomoruak, és komor kedvüek leſznek, különös, hogy a' ſzokott munkájokhoz nagyobb kéſzséggel, nagyobb hajlandósággal vannak 's a' t. Ezekből lehet a' közelitő ostromot meg-jövendölni. Ke-

Kevés napokkal az ostrom előtt el-semvednek, el-'sibbadnak a' tzombok, és a' lábszárok, mellyekbe a' szelek mintegy le-ereszkedni látzatnak, a' lábokat a' görts bántya; (és ezekből tudhatni-meg, hogy a' kőszvényes materia a' lábokra szálland) Előtte való nap a' számlált történetek alább hagynak, vagy éppen meg-szünnek; a' beteg mohón eszik, szokáson kivül jó kedvű, estve egésségesen le-nyugszik, és mintegy éjfélig jól aluszik, éjfél után meg-rázódik, meg-horzad, és közönségesen az öreg láb Új, a' sark, vagy a' láb-szár kezd fájni. A' hideglelés a' fájdalommal edgyütt el-tart egész huszonnégy órákig, a' fájdalom néha akkora, hogy majd minden békességes türést fellyül hallad. Huszonnégy órák múlva a' reá következett könnyebbitő izzadással, ítélő vizellettel, és a' lábokra történt orbántz forma ált' tétellel tsilapszik az ostrom, és a' beteg a' sok álomtalanság, és hánykódások után néhány órákra tsendesen el-nyugszik, ki is minekutánna fel-ébred, sokszor, az egy szenvedő tagnak fájását ha ki-veszed, egészen jól érzi magát.

Ki-

Kimenetele. Minekutánna közönségesen huſzon négy óra múlva a' hideglelés megelő áll, és a' most mondott módra a' beteget hol mindennap, hol pedig minden harmad nap mind addig nyavalygattya, méglén a' test a' köſzvényes materiától egéſzen meg-ſzabadúlt, könnyű akárkivel el-hitetni, hogy az illyen *rendes*, *helyt álló*, *nyilvánságos*, és *magános láb köſzvény* a' ſzörnyű fájásokon kivűl semmi veſzedelemmel sem fenyeget; sőtt, ha nem régi, ha egyéberánt egésséges testet lepett-meg, a' rendes élettel, és a' helyes orvoslással meg-is gyógyúlhat.

Orvoslása. A' láb-köſzvényben hármos az Orvoslónak kötelessége: Az első tsupán az ostromot meg-előző történetekre terjed; A' második az ostrom körül forgolódik; A' harmadik kötelesség az ostromon kivűl lévő ſzabad állapattyát illeti a' betegnek.

Az első kötelesség tehát az, hogy mihelyt az iménti ſzámlált előjáró történetekből a' közelitő ostromot éſzre venni, leg-ottan a' munkálkodó terméſzet igyekezetiben segitődjék, hogy a' köſzvényes materiát meg-

emészt-

emészthesse, és a' testből ki-takarithassa. Segitödik pedig a' terméſzet a' rendes élettel, kerülvén minden 'siros, nehéz emészthető étkeket, az álomban, a' test mozgásokban tartott mértékletességgel, és a' terméſzetes ürüléseknek rendes fenn tartásával; a' miért is, ha a gyomorban valami iſzapos materia gyülekezett vólna öſzve, azt könnyü hánytatóval kellene onnan ki-lóditani, a' ſzorulásokat meg mindennap reggel néhány grán rabarbarával kellene megindítani. A' gyöngék délután valamivel többet igyanak a' jó ó borból, hogy sem máskor ſzoktak, az étkeket borral, és gyönge füſzerſzámokkal kéſzitessék. Orvosságul vegyenek gyönge éleſztő, keserüs ſzereket. (leg-jobb az atzélos bor.) Ezek mellett mihent az elő járó történetek alább hagynak, és az étel kivánás mohóbb, jele, hogy küſzöbben vagyon a' láb-köſzvény; mellynek materiája, hogy a' lábokra annál könnyebben le tétetődjék, félre vetvén minden belső orvosságokat, egyedül azon kell lenni, hogy a' lábok melegen tartassanak, és hogy estve vatsora helyett boros savóval éllyen a' köſzvényes.

Mi-

Minekutánna a' köſzvényes materia a' lábokra le-tétetődött, következik az ostrom körül foglalatoskodó kötelesség; melly abban áll, hogy még a' hideglelés tart, a' beteg tsendesen legyen, és orvosságúl bodza lékvárt vegyen salitrommal. Az erősebb has-hajtók ártalmasok, de mannával, és savanyú pálma gyümöltsel az első utakat megöbliteni nem árt. Alig tsilapſzik a' hideglelés, már is a' test az izzadásra, a' sürű vizelletre, és a' lábokra történt orbántz forma ált' tételre könnyebbül; Könnyebbitsen itt' az Orvosló is a' keményebb történeteken, és ügyellyen a' most mondott haſznos ürülésekre, hogy kelleténél bövebbek ne legyenek, de ne is fogyatkozzanak. A' bövebb izzadást mértékelik, 's viſza tartyák az alllövellések, a' könnyebb be-födözés, az ing fel-váltás, azután ha a' test ſzáraz ruhával meg-törültetik, ha a' beteg az ágyban fel-ül, vagy a' ſzenvedő tagokat jól be-takarván, az ágyból ki-kel. A' fogyatkozott, nem elegendő ürülések a' ſzorgalmatos be-fedezésre ſzaporodnak, ha tudniillik a' beteg az ágyban jól be-födve marad, ha lábait lan-

gyos

gyos feredőkben áſztattya, és viaſzkos vá-ſzonnal bé-pólála.

Az első utakra vetett materia a' savanyú pálma gyümöltsből, és bor köből öſzve állott gyönge has-hajtókra, mellyek huſzonnégy óra alatt két, három ſzéket tsinállyanak, takarodik leg-jobban ki. Az izzadást, és a' vizellést a' mézzel kéſzült bodza lékvár salitrommal mozdittya előbb.

A' történetek köztt leg-türhetetlenebb a' ſzörnyü fájdalom, melly sokſzor minden békességes türést fellyül halad. Engeſztelik ezt a' lágy meleg feredők, és a' viaſzos váſzon. De bezzeg dühöskedik a' hidegre, ha tudniillik a' lábok meg-hülnek; az olajos, és az öſzve ſzivó kenetekre.

Mihent a' beteg az ostromtól tökélletesen meg-ſzabadúlt, itt az ideje a' harmadik kötelességnek; tudniillik akadályaztatni, hogy a' köſzvényes materia többé meg-ne teremjen. Végbe viſzi ezt az Orvosló, ha a' beteget el-kéſziti, hogy teste minden tiſztyeiben kellete ſzerint el-járhasson; ha a' köſzvényest a' keserü, és gyöngén izgató füvekből, és gyökerekből tsinált orvoſsá-

gok-

gokkal húzomost mind addig tartya, 's élteti, méglen a' jövendő köſzvénynek elő járó történetei ujjolag elő fordúlnak, vagy egéſzen el-maradnak. Jók itt az erősitő feredők is.

Életrend. A' minő élet rend fellebb az ostromot meg-előző történetekkel javasoltatott, ugyan az ajánltatik az ostromkor is, tsupán hogy nem az ostrom alatt, hanem néhány órákkal elötte egyék a' beteg, és boros savót igyék. Azután, mihent ſzünik az ostrom, leg-ottan hadgya-el az ágyot, és kezdgyen, noha minden lépésre nevekedik a' fájdalom, járni, mert e'képp' az izesülésekben meg-sikeresedett, 's mintegy öſzve nőtt köſzvényes materia lassankint fel-oldódik, a' tagok' mozgathatósága viſzſza tér, az ostromok türhetőbbek leſznek, és a' beteg az ejtſzakákat, mellyeket az elött a' ſzörnyű fájások miatt álomtalanúl töltött, már most egéſzen ált' aluſza, és elöbbi egésségére viſzſza kezd menni.

Való, hogy a' nem régi köſzvény sokſzor ſzerentsésen meg-orvosoltatik; a' régi, a' meg- rögzött meg nem gyógyúl ugyan,

de későbbre, és türhetőbb óstromokkal jön viſzſza. Azért mihent az ostromtól tökélletesen fel-ſzabadúlt a' beteg, a' ſzükséges orvosságokon kivűl következendő Élet rendre is köteleſztetik. Tudniillik, hogy, a' ki a' sok, és sokféle étkekben, és italokban duskáskodott, már most gyönge fűſzerſzámokkal egyébaránt együgyűn kéſzitett, de jól tápláló étkekkel éllyen, hust tsak délkor, és azt is nem 'sirost, nem keményet, vagy füſteltett egyék; kerűllye a' vendégeskedéseket, ójja magát mind azoktól, a' mik a' gyomort terhelik, gyöngittik. Kik a' bort megſzokták, igyák vizzel, a' jó ser sem árt, napköztt oltsák ſzomjúságokat vizzel. Lakjanak tágos, egésséges hajlékokban, töltsék a' nyarat ſzabad mezzei levegőben, és hogy testök meg ne hűllyen, öltözzenek melegen. Kiktűl ki-telik, mindennap reggel, és estve felé a' ſzabad levegőben a' test gyönge izzadásáig sétállyanak; kik nem sétálhatnak, kotsizzanak, és testöket ſzáraz ruhával dörgöllyék; korán feküdgyenek, korán kellyenek, (nem párnás, hanem ló ſzőrös mádrátzákon.)

Az

Az elme minden nagyobb, kedvetlen gondoktól, mélységesebb éjeli tanulásoktól, (nappal sem jó mindgyárt az evés után az iró aſztalhoz ülni) ſzabad legyen; gyönyörködjék a' nem sok ülést kivánó kellemetes beſzélgetésekben, 's olvasásokban, a' mulatságos utazásokban, mellyek a' levegő változtatásával, a' test mozgásokkal, és a' külömbféle kedves látásokkal akárkit is ébreſztenek, 's éleſztenek; mondjon ellen a' buja életnek. Jelesek a' hideg feredők is, tsak ki-hevült, izzadó testel hirtelen bele ne mennyen, és benn tsendesen ne legyen, hanem mozogjon. Jobb a' mosás a' hideg vizzel, ezt télen is lehet haſználni; azért minekutánna reggel fel-kelt, a' testet meg-törülte, mossa-meg fél óra múlva vizbe mártott spongiával egéſz testét, de maga mossa-meg, mert ezzel a' foglalatossággal a' test mozgásban hozattatik, a' mi felette haſznos; a' mosás után öltözzék melegen, és sétállyon.

A' RENDETLEN KÖSZVÉNYRŐL.
De anomala Arthritide.

A' *rendetlen köſzvény* bizontalan időbe ſzöki-meg a' beteget, és nem a' hajló tagokat, az izesüléseket, hanem a' testnek külömbféle belső tagjait nyavalygattya, gyötri. Innét következik, hogy külömbözik a' *rendestől* nem tsak az időre, és a' külömbféle belső tagokra nézve, mellyeket meglep, hanem a' külömbféle történetekre nézve is: A' *rendes* ugyan azon egy történetekkel, tudniillik a' ſzenvedő külső tagnak ſzörnyü fájásával, dagadásával, és sokſzor el-vörösödésével jár; a' *rendetlennek* történetei sokféliek a' mint ezt, vagy amazt a' belső tagot nyomorgattya; úgy, ha a' főbe, a' melybe, vagy a' hasba ereſzkedik, mindenféle fő, mely, vagy has betegségeket játzhatik. De minek a' jelesebb külömbség? A' *rendes* köſzvény a' munkálódó terméſzetnek igyekezete, melly által az egésséggel ellenségeskedő materiától kiván megmenekedni; a' *rendetlen* a' terméſzet fogyatkozásának, 's elégtelenségének munkája, melly ritkán végződik jó véggel. O-

Okai. Tapaſztalni a' rendetlen köſzvényt azokban a' köſzvényesekben, kik az ostromtól ſzabad köz időben rendetlen életet viselnek, melly által alkalmatosságot adnak a' köſzvényes materiának annyira való megſzaporitására, hogy azt azután a' terméſzet meg nem győzheti, a' külső tagokra ki nem vetheti. 2-*ſzor*: Tapaſztalhatni ezt azokban is, kik az ostromkor helytelenül orvosoltattak, kik a' fájások ſzüntetése okáért eret vágattak, erősebb okádtatót, vagy has-hajtót bé-vettek; vagy kivül, ki-tudja mi olajos, vagy öſzve ſzivó ſzerekkel a' fájdalmat ſzüntetni akarták; Végre: rendetlené teſzik még a' leg-rendesebb láb-köſzvényt is a' külömbféle hozzája ſzegődött betegségek, az izesülésekben, és hajló tagokban keletkezett köſzvényes daganatok, és tsomók; valami különös tagnak: a' gyomornak, tüdőnek, 's a' t. el-gyöngülése, a' görtsök, és az elerőtlenedés.

Feloſztása. A' rendetlen köſzvény feloſztódik a' *kóborlóra*, melly egyre kótorog, melly hol a' hát-gerintzet, az oldalokat, a' nyak peretzet, a' 'sódérokat, az áll tsontok'

tok' izesülését, ſzóval: hol ezt, hol amazt a' tagot meg-járja, 's meg máshová ſzökik. Az *alatomosra*, melly más nyavalyát ſzínlel; A' *magánosra*, és a' más nyavalyával *ſzövetkezettre*. Mindegyik viſzſza *verettett* lehet.

Kezdete. Felette nehéz a' *rendetlen* köſzvénynek történeteit, mellyekkel kezdődik, meg-határazni; mert minekutánna bizonyos, hogy külömbféle tagokat meg-lophat, hogy külömbféle fő, mely, és has betegségeket ſzínlelhet, hogy *magánosan*, vagy más *betegséggel*, gyúladozó, epés, taknyos, vagy rothadt indulatú hideggel iehet, 's a' t. tagadhatatlan, hogy a' történeteknek is sok félieknek kelletik lenni. Lehet gyanakodni, meg is sajdithatni mindazonáltal a' gerjeſztő okokból, a' történetekből, mellyek a' köſzvényt meg-ſzokták előzni; Azután abból, ha az ostrom idejekor a' beteg a' rendestől mentt marad, vagy, ha jelen vólt, hirtelen el-tünt, avagy ha el-nem tünt is egéſzen, leg-alább tsilapodott; a' fájások, a' daganatok a' tagokban alább hagytak, és más nyavalya nyomba követte. 's a' t.

Ki-

Kimenetele. A' rendetlen köſzvény legyen *kóborló*, *alatomos*, *viſzſza-vertt*, *magános*, vagy más nyavalyával *ſzövetkezett*, mindenkor veſzedelmes, és annál veſzedelmesebb, mennél nemesebb, az életre ſzükségesebb tagra verődik, vagy mennél veſzedelmesebb a' nyavalya, mellyel ſzövetkezett; tanúi ennek a' ſzámtalan véletlen halálok.

Orvoslása. Akármiképp', akár nyilván, akár alatomost, akár azért, hogy viſzſza-verettetett, nyomorgasson valakit, mindenkor a' léſzen az Orvoslónak első, főbb tárgya, hogy a' köſzvényes materiát előbbi ſzokott helyére viſzſza hozhassa, és a' testből ki-takarithassa.

Légyen azért első a' ſzabad köz időben viselt rendetlen élet, melly miatt annyira meg-ſzaporodott a' köſzvényes materia, hogy a' ſzokott helyeken, p. o. a' lábokon meg nem férhet, hanem a' térdekre, kezekre, és más tagokra el-árad. Nints ennek különös orvoslása: a' rendes köſzvénynek ſzabott orvosló módja, tudniillik a' rendes élet, a' gyönge éleſztő, keserűs ſzerek segitenek rajta. Lásd azért a' *rendes láb-köſzvényről.* 475. Lap.

Más-

Másképp' kell azokkal bánni, kik az ostrom alatt eret vágatnak, erösebb okádtatót, vagy has-hajtót bé-veſznek, kik valami előre ment súlyosabb nyavalyából elhitványkottak, kiket a' korhott élet idő, a' régi, meg-rögzött köſzvény, vagy más akármiféle ok annyira le-nyomott, el-erötlenitett, hogy az üdvösséges igyekezetében elégtelen terméſzet a' köſzvényes materiát a' ſzokott helyekre le nem teheti. Ezeknek a' rendes életen kivül, a' gyönge, füſzerſzámos étkeken, és izgató italokon kivül ſzükségesek belől a' ménta, vagy méh füből, a' sárga fahéjból, a' ſzékfü virágból, és a' környül-állásokhoz alkalmaztatva az angyélika, a' virginiai kigyó gyökerekből kámforral, hód-tetemmel, 's a' t. tsinált vegyétékek; kivül pedig a' lábokra a' rutából, és egyéb izgató füvekből borral kéſzült kötések, ſzappanyos láb-feredők, a' tsalányozás, sőtt a' hólyag huzó plastromok, hogy az el-ſzórott materia ſzokott helyére mentől hamarább viſzſza térjen.

Kik az olajos, vagy az öſzve ſzivó ſzerekkel tették rendetlené a' köſzvényt, vagy

kik-

kiknél a' hajló tagokban termett köſzvényes daganatoktól, és tsomóktól keletkezett a' rendetlen köſzvény, azok a' meleg lágyitó láb-áſztatásokkal, a' meleg lágyitó láb-párolásokkal, és kötésekkel iparkodjanak a' köſzvényes materiát viſzſza tsalni.

A' gyomornak, a' tüdőnek, vagy más akármelly különös tagnak el-gyöngüléséből következett rendetlen köſzvényt kivül a' borral kéſzült izgató kötések, ſzappanyos láb-feredők, a' tsalányozás, a' hólyag huzó flastromok vonnyák-viſzſza előbbi ſzokott helyére; belől meg az erösitő orvosságok segitik az el-gyöngyült tagot, hogy a' reá rohantt materiát magától el-mozditsa, el-taſzitsa.

Nints nehezebb, sött lehetetlen annak a' köſzvénynek, mellyet a' hozzá állott nyavalya teſz rendetlené, orvoslásáról valami ollyast mondani, melly mindenkor, 's minden esetre haſználatos vólna; mert valamint hogy többféle okokból ſzövetkezik vele, úgy külömbféle indulatú, és hol ezt, hol amazt a' tagot nyavalygattya, 's rongállya. Lássuk tsak a' leg-közönségesebb

nya-

nyavalyákat, mellyek vele lenni ſzoktak: A' fő, és ſzem fájások, a' ſzédelgés, a' guta, és ſzél-ütés, és általlyában az érző inakat bántó betegségek; a' torok fájás, a' hurut, a' köhögés, a' tüdő gyúladás, és az oldal nyilallás, a' vér-pökés, fúladás, a' mely viz-kórság, a' has-fájás, a' has-menés, a' vese gyúladás, a' nehéz, fájó, és égető vizellés, az arany-ér; az aſzſzonyi rendnél a' vér, és fejér folyások, 's a' t.

Minő sokféle okokból, külömbféle történetekkel, és indúlatokkal kezdődnek, folynak, és végződnek a' most ſzámlált betegségek, mindeniknek különös le-irásából eléggé ki-tetſzik, meg-bizonyodik azért tovább is, hogy nem lehet ollyas orvosló módot mondani, mellynek mindenkor, 's minden esetre helye vólna; hanem minekutánna a' köſzvényt gerjeſztő okokból, az ostromot meg-előző történetekből, vagy abból, hogy a' beteg ſzokott időbe tőle mentt marad, vagy ha meg-jelent is, hirtelen eltünt, vagy leg-alább a' fájások, a' daganatok a' ſzenvedő hajló tagokban alább hagytak, 's a' t. minekutánna mondom, ezekből,

's

's több hasonló változásokból reá esmérvén a' rendetlen köſzvényre, a' hozzá ſzegődött nyavalyára, mellyet játzik; azt kell megtámadni, (ha tsak nem ítélő) kivűl meg a' ſzokott helyekre a' környűl-állásokhoz alkalmaztatva hol lágyitó párolásokkal, kötésekkel, és láb-feredőkkel, hol pedig izgatókkal, sőtt hólyag-huzó flastromokkal kell a' köſzvényes materiát viſzſza tsalni.

Vannak azomban ollyas nyavalyák is, mellyekben sokſzor semmiképp' sem lehet a' köſzvényes materiát ſzokott helyére viſzſza tériteni; ollyankor az iparkodó természetnek vágyódását sajditván, azt kell hol pöktetőkkel, hol könnyű has-hajtókkal, 's a' t. segiteni, hogy, minekutánna a' köſzvényes materiától mentől hamarább meg-ſzabadúlt, a' testet a' többſzeri rendetlen viſzſza jövetel ellen meg-lehessen erősiteni.

Tapaſztalt dolog, hogy az ifjú, erős, egésséges testekben, sokſzor a' bőv-vérűség, a' gyúladások zavarják, 's rendetlenitik a' köſzvényt; noha egyébaránt felette ártalmas a' köſzvényben az ér-vágás, illyenkor még is okvetetlen ſzükséges a' többi hi-

higitó, 's hivesitő kéſzülettel. A' görts is meg-zavarja, és akadályozza néha a' köſzvényes materiát, hogy ſzokott helyére le ne erezkedhessék. A' görtsnek meg-ſzüntetésével, és a' munkáló terméſzetnek (ha maga nem elég) külső, belső segétésével tsak hamar viſzſza megy a' köſzvényes materia ſzokott helyére. *Lásd az In-rángatásokról*, 79. Lap.

Életrend. A' minő Életrend javasoltatott a' rendes köſzvényben, az ajánltatik itt is; egyedül a' vele ſzövetkezett, a' ſzinlelt nyavalya tehet mi változásokat, mi kivételeket; legyen ollyankor utasitásúl az ollyan nyavalyának különös le-irásában kijegyzett Életrend.

A' NÁTHÁS FOLYÁSRÓL.

De Reumathismo.

A' testnek külömbféle tagjaiba hideglelésel, vagy a' nélkül gyakran viſzſza térő kóválygó, vagy helyt álló fájdalom *Náthás-Folyásnak* neveztetik.

Kü-

Külömbözik ez a' fájdalom a' köſzvénytől abban, hogy a' köſzvény a' vérmes, taknyos, és epés temperámentomuakat, a' meg-állapodott idejűeket, a' férfiúi Nemet ſzereti, a' náthás-folyás nem gondolván az idő élettel, sem a' temperamentommal, a' férfiúi, és aſzſzonyi rendet egyaránt bántya. Tovább: a' köſzvényt külömbféle okok: a' búja élet, a' keményebb elme indúlatok, 's a' t. gerjeſztik; a' náthás-folyás többnyire a' meg-hütéstől ered. A' köſzvény a' hajló tagokban, jobbára a' kezekben, és lábakban a' kissebb izeket rongállya, a' náthás folyás a' tzombokban, térdekben, a' vállakban, és vál-lapitzkákban, ſzóval: a' nagyobb izesülésekben féſzkez, és el-terjed az inashusokba; végre a' köſzvénynek elő járó törtinetei: az el-veſzett étel kivánás, a' ſzelek, a' has-fájások, 's a' t. a' náthás folyásnak nintsenek semmi elő járó, a' nyavalyát meg-jelentő postái

Okai. A' náthás-folyást közönségesen a' nedves, hideg tavaſzkor, és öſzkor, a' nedves, alatson hajlékokban találni, nints is jelesebb gerjeſztő oka a' meg-hülésnél, ha

ha tudniillik a' ki-izzadott test hirtelen meghűl, és a' terméſzetes test párzás viſzſza ſzoritódik.

Feloſztása. Fel oſztódik a' náthás-folyás az *erősségű*, és *gyöngeségűre*; mind a' kettő vagy hidegleléssel, vagy a' nélkűl vagyon; noha a' *gyöngeségű* többnyire a' nélkűl jár. Továbbá: a' ſzenvedő tagról nevezetére nézve fel-oſztódik az ágyék, és tsipő fájásra, a' farsábára; ha a' fogakra, vagy a' fülekre veri magát, náthás fog, és fül fájásra, ha a' melyt, a' tüdőket, az oldal hártyát el-fogja, náthás köhögésnek, oldal nyilallásnak, 's a' t. neveztetik.

Kezdete. Minekutánna a' náthás-folyás sem a' temperamentomnak, sem az élet időnek, vagy Nemnek nem enged, többnyire véletlen, tsak az alkalmatosság kedvezzen néki, akár kit is meg-lop, és pedig vagy hidegleléssel, vagy a' nélkűl. A' hideglelősnek további nevekedését, és folyását a' külömbféle hol súlyosabb, hol kissebb történetek teſzik kétségesé; a' nem hideglelős ſzörnyű fájásokkal, és a' ſzenvedő tagnak tsak nem lehetetlen mozdithatá-

sá-

sával kezdődik; estvére kelvén a' fájások nőnek, a' beteg hánkódik, jaigat, nem is alhatik, méglen a' ſzenvedő tag jól ált' nem melegült, a' mire a' fájdalmak kevesé ſzünnek, és a' beteg mi keveset nyughatik.

Kimenetele. Kétséges a' kimenetele, mert hol meg-gyógyúl, hol meg-öli a' beteget, vagy ha meg-enged is az életnek, sérelmes következéseket, daganatokat, tályogokat, merevedett tagokat, mellyek lassanként elsorvadnak, 's a' t. hágy maga után.

Orvoslása. A' hideglelős náthás-folyás jobbára gyúladt terméſzetű; lásd azért a' *Gyúladás. Orv. Munk. 1-ső Dar.* Azt az egyet ki-teſzem itt, ha ne találmtán tályog támodna, azt tüstént ki kellene vágni; egyébaránt olly veſzedelmes rontsolásokat, és emeſztéseket teſz, mellyeket azután alig lehet a' tagnak el-metſzése nélkül meg-gyógyitani.

A' nem hideglelős náthás-folyás többfélékkel, tudniillik: has-hajtókkal, izzaſztókkal, keserű, és gyántás ſzerekkel; kivűl dörgölésekkel, hólyag-huzó flastromokkal, és lágy meleg feredőkkel orvosoltatik.

Az

Az elsőség a' has-hajtóké, ha az első utak nem tiſzták, azután következnek az izzaſztók Nro. 231. és a' gyönge dörgölések a' ſzáraz oſzlató kötésekkel; mellyekre, ha a' fájdalom nem tsilapſzik, leg-ottan a' ſzenvedő tagra rakott hólyag huzó flastrommal kell azt ki-emelni. Az őſzi náthás folyásokban a' helyett, hogy a' hólyag huzó flastromra engedne, 's ſzünne a' fájdalom, inkább néha keményebben dühösdödik; jót teſznek az illyen esetben a' ſzáraz dörgölések, és kenegetések. Nro. 232. és a' meleg kénköves feredők.

A' vad tzikória, a' kalán levelű, és a' keserű három levelű fűvek leg-foganatosbbak az őſzi náthás folyásban, mellynél a' sűlynek némelly jelei látzatnak. A' gyánták, kiváltképp' a' frantzosfa gyánta, a' piskoltzból kéſzült ſzerek, a' bürök, és a' farkas répa kivonások, az olaſz utifű virág, az eb-ſzőllő veſzſző, 's a' t. a' régi, meggyökerezett náthás folyásokban haſználatosok. Nro. 233—234—235.

Életrend. A' hideglelős náthás folyásban tartandó élet rendet a' hideglelés ſzabjaki.

ki. A' nem hideglelős kiváltképp' a' mértékletes életet, és a' meleg öltözést kívánnya-meg, ne talám a' mértékletlen élettel alkalmatosság adódjék más hozzá ſzegődendő betegségre, vagy a' meg-hütés által a' helyett, hogy múlna, inkább meg-rögződjék, keményebben dühösködjék.

RETZEPTEK.

Nro. 231.

Végy: *Másfél könting olaſzuti fü virágot, forrázdle forró vizzel, kevesé hadd forjon, azután hadd állyon béfödve fél óráig, Szürj-le egy meſzſzelyt, adgy-hozzá négy lat hodza Lékvárt, fél könting mosatlan izzaſztó piskoltzot. Egyelitsd-öſzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két evő kanállal.*

Nro. 231.

℞. Fl. arnic. dr. un. sem. infund. s. q. Aqu. com. p. 1/2 hor. vas. claus. ebull. ad moment.

Colat. libr. un.
adde
Roob. samb. Unc. duas.
Stib. diaph. n. abl.
dr. sem.
m. d. om. 2 hor. 2 Cochl.

Nro. 232.

Végy: *Négy lat kámforos égett bort; egy lat körös bogár tinkturát: Egyelitsd-öſzve, 's kend-meg vele napjában 3-ſzor a' ſzenvedő tagot.*

Nro. 232.

℞. Spir. vin. Camph. Unc. duas.
Tinct. Canthar. Unc. sem.
m. Ungatur ter per diem pars affecta.

Nro. 233.

Végy: *Fél könting értz kermest, egy könting farkas répa kivonást, egy lat frantzos fa gyántát. Tsinály frantzos fa essentiával két grányi pilulákat. Adgy-bé napjában 3-ſzor, mindenkor hármot, négyet, 's igyék a' Nro. 234 alatt, egy, két findsia herbatét reá.*

Nro. 234.

Végy: *Három lat eb ſzőlő veſzſzőt, egy lat édes gyökeret, egy könting tsillagos ánist. Vagdald-öſzve herbatének.*

Nro. 235.

Végy: *Fél, vagy egy grán farkas répa kivonást, tiz grán fejér nád mézet. Tsinály port, 's adgy-bé napjában kétſzer, 3-ſzor egyet, 's igyék-reá kis tser levelű füből, és földi temjén füből egy findsia herbatét.*

Nro. 233.

℞. Kerm. min. dr. sem.
Extr. aconit. dr. un.
Res. guajac. Unç. sem.
Essent. — q. s.
f. pillul. gr. duor.
d. ter. de die tres—quatu.
superbib. vascul. infus. ſpec.
Nro. 234.

Nro. 234.

℞. Stip. dulc. amar.
Unc. un. sem.
Rad. liquirit. Unc. sem.
anis. stell. dr. un.
ç. m. d. Spec. p. The.

Nro. 235.

℞. Extr. aconit. gr. sem—un.
Sach. alb. gr. decem.
m. f. pulv. subtilis.
d. quotidie bis, vel ter. un.
superbib. vascul. infus.
spec. Herb. Chamaedr. et
chamaepit.

VÉGE.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
Lelt.
14.556-1953